

Prof. dr. Muharem Avdispahić, dr. h. c.
Rektor Univerziteta u Sarajevu/University of Sarajevo Rector

UDK 342.3 (497.6)

INDIVIDUA I DRŽAVNI SUVERENITET

INDIVIDUAL DIGNITY AND STATE SOVEREIGNTY

Sažetak

Demokratija ovisi o demokratskom obrazovanju. Velika je isprepletenost prava individue i suverenosti države čiji je državljanin. Sloboda države ogleda se u sposobnosti da slijedi ciljeve koje su njeni građani odabrali svojom voljom.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, društvena obnova, evropske integracije*

Summary

Democracy and democratic education are interdependent. Individual rights and sovereignty of a state whose citizen individual is are deeply interwoven. Freedom of a state mirrors in its capability to follow goals that have been elected by the power of its citizens' will.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, social renewal, European integrations*

Prvi tematski broj *Pregleda* u 2015. godini bio je posvećen *Mjestu i ulozi javnih univerziteta u Bosni i Hercegovini*. Pedeset sedmu godinu izlaženja časopis otvara brojem čija je tema *Suverenitet države Bosne i Hercegovine*. Tribina koju Univerzitet u Sarajevu tradicionalno organizuje povodom Dana nezavisnosti zamijenjena je zapaženim okruglim stolom. Prilozi s tog skupa, koji slijede, obuhvataju različite aspekte pojma suvereniteta i njegove evolucije i ujedno potvrđuju Univerzitet kao dom kritičkog mišljenja.

Sadašnji studenti a budući pravници, ekonomisti, politolozi, filozofi, naučnici, inženjeri, ljekari, umjetnici ne obrazuju se na Univerzitetu u Sarajevu samo da budu uspješni u svojoj struci. Obrazuju se da budu slobodni ljudi, slobodni građani u slobodnom demokratskom društvu. I ovdje i drugdje

demokratija ovisi o demokratskom obrazovanju. Ideal demokratskog obrazovanja je svjesna društvena obnova, u čemu je sadržan i poziv za učešće široke akademske zajednice u promišljenom određivanju budućeg oblika društva u kojem će sljedeće generacije živjeti.

Nezavisnost Bosne i Hercegovine proizašla je iz jasne volje 63,2% ukupnog biračkog tijela na referendumu održanom 29. februara i 1. marta 1992. godine. U *Platformi za djelovanje Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine u ratnim uslovima*, objavljenoj 2. jula 1992, istaknuto je da država Bosna i Hercegovina ima poseban interes da postane ravnopravna članica Evropske zajednice.¹ 15. februara 2016. podnesena je aplikacija za kandidatski status u Evropskoj uniji.

Velika je isprepletenost prava individue i suverenosti države čiji ste državljanin. Naše ljudsko dostojanstvo ostaje nepotpuno dok Bosna i Hercegovina ne postane suverena u mjeri u kojoj su danas suverene moderne države svijeta.

Slobodna je ona država koja je sposobna djelovati prema vlastitoj volji, slijedeći ciljeve koje je sama odabrala. Na mlade je prenesena težina zadatka da grade takvu slobodnu zajednicu državljana Bosne i Hercegovine. Svojim djelovanjem mijenjat će našu državu na njenom evropskom putu. No, mijenjat će i Evropu. Bit će Evropljani one Evrope koja će biti spremna i otvorena za uvažavanje njihovog ljudskog dostojanstva i naših višeslojnih identiteta.²

---

¹ M. Avdispahić, Balkans and EU integrations, invited talk at the Rectors' Conference *Diplomacy and University Cooperation*, Italian Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation, Rome, 2 October 2014.

² Avdispahić, M. (2015) „Pretpostavke za dostojanstvenu evropsku budućnost Bosne i Hercegovine“, *Pregled*, 3, 243–248.

Prof. dr. Senadin Lavić
Univerzitet u Sarajevu/University of Sarajevo
Glavni i odgovorni urednik/Editor-in-Chief
„Pregled: časopis za društvena pitanja“/
Pregled: periodical for social issues

UDK 342.3 (497.6)

SUVERENITET BOSNE I HERCEGOVINE

THE SOVEREIGNTY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Poštovane dame i gospodo /*Ladies and gentlemen,*
kolege i prijatelji /*Friends and colleagues,*
profesori, istraživači i dragi studenti / *Dear professors, researchers, fellow students,*

svima koji su danas ovdje želim iskazati zahvalnost i duboko poštovanje za napor koji su poduzeli da se uključe u javno govorenje o jednoj kompleksnoj i nadasve bitnoj temi, direktno vezanoj za državu Bosnu i Hercegovinu i njezin način postojanja u internacionalnoj zajednici. Ovo je tema koja bitno određuje naše bivstvovanje i kao racionalna ljudska bića ne možemo je zaobići. To je naš moral i signum dostojanstva. Naš racionalni govor kao dio razgovora i višeglasja treba pomoći u preispitivanju nejasnih, zatumljenih, zdravorazumskih i ideoloških slika o suverenitetu države i otvoriti nam nova znanja koja dominiraju u našem vremenu i ukazati na značenja koja se pojavljuju u raznim disciplinarnim iskazima uz ovaj fenomen.

This event of today gives me a welcome opportunity to extend my sincere gratitude and deep appreciation to all of you who are here today, I want to express our gratitude and deep appreciation for the efforts that have been invested in engaging in public dialogue on a complex and very important subject directly relating to the state of Bosnia and Herzegovina and its way of existing in the international community. It is that kind of topic that essentially determines our existence as rational human beings we cannot avoid. It is our morality and crown of dignity. Our rational discourse as a part of the conversation and polyphony should help in reviewing vague, suppressed, commonsense and ideological picture of the country's sovereignty and open new horizons of knowledge that are dominant in our time and point out the meanings appearing in the various disciplinary statements accompanying this phenomenon.

Suverenitet je važna i ozbiljna tema kojoj želimo posvetiti pažnju i naš razgovor. Možemo li se uopće koncentrirati na pitanje suvereniteta države u neopisivom tranzicijskom brzaku i globalizacijskoj kakofoniji koji nas nose kroz hridi neoliberalne paradigme postojanja u kojoj se država pretvara u tržište roba i prostor protoka kapitala? Šta uopće znači suverenitet države u kontekstu savremenih evropskih integracija i globalnih procesa? Da li je suverenitet ratom oštećenih država i malobrojnih ljudskih zajednica moguće očuvati od hegemonijskih tendencija i neoimperijalnog duha multinacionalnog kapitala? Da li je suverenitet moguće svesti na etničku političku oligarhiju i njezine interese na određenom teritoriju koja se vremenom pokazuje kao geto i zatočeništvo? Ko je suveren: država ili etnija, nacija ili narod, banke ili multinacionalne kompanije, međunarodni monetarni fond ili vojne alijanse? Kako je moguće oskrnaviti, okrnjiti i podrivati suverenitet jedne internacionalno priznate države? Čini se da u globalnim tokovima nestaju koncepcije suvereniteta, kontrole teritorija, vlasti i pojavljuju se virtualne geografije; internacionalno pravo se urušava, genocidi se događaju kao dio savremenih društvenih procesa; na sve strane odvija se nezaustavljiva ekspanzija neoliberalnog fundamentalizma; hegemonija je suština historijskog toka. Naše neznanje i naivno povjerenje u prevaziđene koncepcije društvenih i državnih odnosa dovodi nas u bezizlazne, stravične procese dehumanizacije, raskorjenjivanja, raseljavanja, poništavanja kao ljudskih bića i potčinjavanje iracionalnim silama lokalnih i globalnih moćnika. Čini se da smo svojim predstavama humanističke inteligencije zatočeni u krajoliku koji je uistinu postao ostvarenje najcrnijih slutnji savremenog čovječanstva. Strah nas je zaledio dok naivni diletanti još uvijek vjeruju da Internacionalni monetarni fond i banke mogu riješiti sve naše probleme. Sudbina dužničkog ropstva pogađa milione ljudi širom savremenog svijeta.

Svijest o suverenosti jedne države tradicionalno se iskazivala u razumijevanju suvereniteta kao neotuđivog prava države da na vlastitoj teritoriji provodi vlast, efektivno djeluje, legitimno upravlja svim aspektima društvenog života – obrazovnim, ekonomskim, kulturnim, pravnim, sigurnosnim. Moderni pristup pojmu suvereniteta podrazumijeva da je suverenitet primarno povezan s ekonomskom snagom države, njezinom nacionalnom ekonomijom i generalnom moći koja se prepoznaje iz cijelog državnog sistema. O kakvom obliku suvereniteta Bosne i Hercegovine možemo danas govoriti? Šta je danas suverenitet BiH? Ko je u BiH suveren: državne institucije, visoki predstavnik, entiteti ili etničke grupe na teritorijama kojima pokušavaju upravljati kao da je riječ o državi? Kako će se razvijati koncept suvereniteta BiH u kontekstu EU i trajućih euroatlantskih integracija?

Neophodno je povesti razgovor između profesora i istraživača iz oblasti socioloških, političkih i pravnih nauka (ustavnog prava), ekonomskih i humanističkih nauka. Nedostatak takve kvalitetne rasprave o značenju tranzicijskih pojmova u dobu globalizacije, kada se uvezuju multinacionalne kompanije, vojne alijanse, globalni predstavnici klera i mediji, označava našu nemoć da objasnimo šta se dešava na svjetskoj povijesnoj sceni, a onda šta se dešava s nama u Bosni, kao građanima jedne internacionalno priznate države preko koje su se prelomili svi mogući savremeni interesi i uspostavila nepravda. U tom sklopu mi smo kao građani jedne države postali taoci i zatočenici korumpiranih kompradorskih etnoklerikalnih politika na lokalnom nivou i njihovog služenja velikim silama i njihovim „političkim igrama” na svjetskoj razini. Svijet u kojem živimo danas postaje konzervativan. U njemu se pojavljuje sve više terora kao rezultat borbe za moć velikih i razvijenih svjetskih sila. Beznađe raste nezaustavljivo u nerazvijenim dijelovima svijeta koji su zadržani u kolonijalnim okovima na nov način preko monetarnih fondova i multinacionalnih kompanija, a njihovi životni prostori su zaposjednuti i pretvoreni u resurse koji se crpe do uništenja.

Dobro bi bilo podsjetiti na jednu misao koju Jacques Ranciere iskazuje ovako:

„Situacija u Grčkoj jasno pokazuje šta znači **ideja Evrope**, mišljene pozitivnim prevladavanjem nacionalnih država i njihovih granica. Pokazuje se da je ta ideja značila prosto podređivanje naroda, preko njihovih vlada, globalnom ekonomskom poretku koji određuju finansijski centri moći. Ne postoji europski narod, samo europski policijski poredak u službi ekonomskog konstrukta. Ograničenje suvereniteta nacija prvo znači obustavu narodne moći. Grčki glasači su glasali protiv uslova Europske komisije, ali je njihova vlada prihvatila te uslove. To je ponavljanje scenarija koji je već viđen u Francuskoj kada je bio referendum o Ustavu EU i francuski glasači su glasali protiv; iako su se sve stranke složile da trebamo reći 'da' mi smo rekli 'ne'. Pa ipak, nekoliko godina kasnije, naša vlada je potpisala.”

(intervju: Jacques Ranciere, filozof: Sistem djeluje izazivajući osjećaj nemoći kod ljudi, intervju vodila Amila Kahrović-Posavljak, 16. 10. 2015. Tačno.net)

Naša postojana predstava – koja se može pokazati i kao izvjesna predrasuda i neobaviještenost, a koja nas uči da je obrazovanje strukturni okvir jedinstvene vizije države i društva kojim se podstiče opća svijest o

suverenosti – najednom nam eksplodira pred očima u općem rasapu obrazovnih sistema svuda oko nas. Obrazovanje je do sada bilo na nivou nacionalne/državne brige i odgovornosti, a odnedavno se obrazovanje prepušta u ruke plemenskih vračeva koji preko obrazovnog sistema na našem području provlače ideološke konstrukcije. Još vjerujemo da ozbiljno obrazovanje oblikuje svijest o suverenosti, slobodi, humanosti i nezavisnosti kao pravno-političkim i aksiološkim kategorijama. Danas vidimo da se umjesto toga može pojaviti „sistem obrazovanja” koji preferira podršku neoliberalnim idealima kompradorske buržoazije gdje se više ne pojavljuje interes države kao primarni, već interes privatnog kapitala i glad za profitom. Da li obrazovanje može preživjeti pod upravom ekonomskog „neoliberalnog obrasca”? Kako se mi kao država s malobrojnou populacijom i nekonkurentnom ekonomijom možemo držati u takvom kontekstu? Naime, možda je pravo pitanje: da li je Bosna i Hercegovina u neoliberalnom modelu kao „država-tržište” s etničko-religijskim ustavom iz vojne baze, a ne „država-nacija”, ono što nam osigurava normalan građanski život ili ćemo ponovo morati da se branimo od nekog velikodržavnog hegemonijskog nasrtaja i genocida? Čini se da građani ove države nikada nisu bili tako nezaštićeni i izloženi svim mogućim stradanjima i katastrofama, jer njihova sudbina u tranzicijskom stanju ne ovisi od njihove predanosti zakonima i poretku državne sigurnosti koja se istopila, već samovolji pojedinaca i zavjereničkih grupa koje više ne djeluju za opću stvar. Zato se kao spas vidi integracija u šire vojne i političke saveze u kojima će se nadomjestiti nedostaci postojeće izgubljenosti.

Cjelokupan svjetski povijesni sklop vodi u smjeru širih i obuhvatnijih integracija na osnovu prostornog, ekonomskog, vojnog i kulturnog povezivanja dijelova svijeta, a koje se karakteriziraju transnacionalnim identitetom i novim mogućnostima djelovanja. Pred nam se danas pojavio imperij koji je nastao u procesu globalizacije. M. Hardt i A. Negri pišu u knjizi *Empire*:

„Imperij se ostvaruje pred našim očima. Tijekom nekoliko prošlih desetljeća, kada su zbačeni kolonijalni režimi a onda ubrzano nakon što su se sovjetske zapreke kapitalističkom svjetskom tržištu konačno srušile, svjedoci smo nesavladive i neopozive globalizacije ekonomskih i kulturnih razmjena. Zajedno s globalnim tržištem i globalnim krugovima proizvodnje pojavio se globalni poredak, nova logika i struktura vladavine – ukratko, novi oblik **suverenosti**. Imperij je politički subjekt koji djelotvorno uređuje te globalne razmjene, suverena moć koja upravlja svijetom.

Mnogi tvrde da globalizacija kapitalističke proizvodnje i razmjene znači da su ekonomski odnosi postali neovisniji od političkoga nadzora i da se prema tome smanjila politička suverenost. Neki slave tu novu eru kao oslobađanje kapitalističke ekonomije od ograničenja i iskrivljenja koje su joj nametnule političke snage. Drugi jadikuju i vide u njoj zatvaranje institucionalnih kanala preko kojih radnici i građani mogu utjecati na hladnu logiku kapitalističkoga profita i osporavati je. Svakako je tačno da se usporedo s procesima globalizacije, suverenost nacionalnih država, iako još uvijek djelotvorna, postepeno smanjivala. Primarni činitelji proizvodnje i razmjene – novac, tehnologija, ljudi i dobra – kreću se sve većom lahkocom preko nacionalnih granica. Stoga nacionalna država ima sve manju moć da uređuje te tokove i nametne svoju vlast nad ekonomijom. Čak ni najdominantnije nacionalne države ne treba više smatrati vrhovnim i suverenim vlastima, bilo izvan ili čak unutar njihovih granica. Međutim, slabljenje suvereniteta nacionalnih država ne znači da se smanjila suverenost kao takva. Politički nadzor, državne funkcije i regulativni mehanizmi nastavili su vladati područjem ekonomske i društvene proizvodnje i razmjene tokom svih savremenih preobrazbi. Naša je osnovna hipoteza da je suverenost poprimila novi oblik, koji se sastoji od niza nacionalnih i supranacionalnih organizama ujedinjenih jedinstvenom logikom vladavine. Mi taj novi oblik suverenosti nazivamo imperijem.

Sve manja suverenost nacionalnih država i njihova sve veća nesposobnost da uređuju ekonomske i kulturne razmjene ustvari je jedan od prvih simptoma nastupajućeg imperija. Suverenost nacionalne države bila je kamen temeljac imperijalizama koji su evropske sile gradile tijekom cijele moderne ere. Međutim, pod 'imperijem' podrazumijevamo nešto potpuno drugačije od 'imperijalizma'. Granice određene modernim sustavom nacionalnih država bile su temelj evropskog kolonijalizma i ekonomske ekspanzije. Teritorijalne granice nacije uokvirivale su središte moći iz kojega se vršila vladavina nad vanjskim stranim teritorijima putem sustava kanala i zapreka koje su izmjenično olakšavale i otežavale tijekove proizvodnje i kolanja. Imperijalizam je stvarno bio proširenje suverenosti evropskih nacionalnih država izvan njihovih granica. Kasnije su se skoro svi svjetski teritoriji mogli rasparcelirati, a cijela karta svijeta mogla se kodirati u evropske boje: crvena za britanski teritorij, plava za francuski, zelena za portugalski i tako dalje. Gdjegod se ukorijenila moderna suverenost, ona je stvorila Levijatana koji je prekoračio njezino društveno područje i nametnuo

hijerarhijske teritorijalne granice, kako bi istovremeno nadzirao čistoću njegovog identiteta i isključio sve što je bilo tuđe” (M. Hardt – A. Negri, *Imperij*, Multimedijalni institut Arkzin, Zagreb, 2003, str. 7–8).

Slijedeći ovu interpretaciju, možemo još jednom posebno ukazati na pokušaj da klerikalni lideri u agoniji čovječanstva ponovo pokušavaju sjesti na vladarski tron sa svojim misterijama hegemonije koje se predstavljaju kao spas za čovječanstvo i pretvoriti našu ljudsku egzistenciju u religijsku isključivost. Možda glavne intencije ove interpretacije treba primiti ka znanju i djelovati u globalnom kontekstu prema raspoloživim mogućnostima. Malobrojni narodi shvataju da im je opstanak u vezanosti za „velike sile” u ulozi odanih partnera na velikim projektima. Veze s velikima silama osiguravaju njihovu stabilnost. To je vidljiva politika suvereniteta u dobu imperija. U Parizu demonstranti poručuju preko transparenta: *The war against terror is a fraud (Rat protiv terora je obmana)*.

Na kraju, hvala vam što ste našli u sebi intelektualnu odvažnost i govorili o ovoj važnoj temi za sve nas. Naš govor je dio našeg uvjerenja da se ljudske zajednice mogu organizirati na racionalnim principima i kao takve održavati.

Prof. dr. Mirko Pejanović
Dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine/
Academy of Science and Arts of Bosnia and Herzegovina
corresponding member

UDK 342.3 (497.6)

**DRŽAVA BOSNA I HERCEGOVINA OD MEĐUNARODNOG
PRIZNANJA SUVERENOG POLOŽAJA DO ČLANSTVA
U EU I NATO-SAVEZU**

**THE STATE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA FROM THE
INTERNATIONAL SOVEREIGN RECOGNITION
TO EU AND NATO MEMBERSHIP**

Sažetak

Nakon srednjovjekovne državnosti i egzistencije u Otomanskom i Austro-Ugarskom carstvu te Kraljevini Jugoslaviji Bosna i Hercegovina svoju državnost obnavlja u vremenu Drugog svjetskog rata. U Drugom svjetskom ratu u Bosni i Hercegovini se razvio širok i masovan narodnooslobodilački i antifašistički pokret. Taj pokret postaje rodno mjesto obnove državnosti Bosne i Hercegovine. Odlukama 1. zasjedanja ZAVNOBiH-a 1943. Bosna i Hercegovina je utemeljila svoju državnost u obliku ravnopravne federalne državne jedinice u okviru demokratske federativne Jugoslavije. Tokom socijalističkog perioda 1945–1990. godine Bosna i Hercegovina je dostigla visok stepen privrednog, kulturnog i socijalnog razvoja. Državnost Bosne i Hercegovine je ojačana u ovom periodu.

Politička pluralizacija Bosne i Hercegovine izvedena je 1990. godine nakon sloma socijalizma u Evropi i SFRJ. Višestranački Parlament Bosne i Hercegovine je tokom 1991. i početkom 1992. godine, unutar procesa disolucije SFRJ, oblikovao ideju referenduma građana za nezavisni i suvereni status države Bosne i Hercegovine. Na temelju rezultata referenduma građana od 29. 2 i 1. 3. 1992. godine Bosna i Hercegovina je dobila međunarodno priznanje Evropske unije, SAD-a i velikog broja zemalja svijeta. U Organizaciju ujedinjenih nacija Bosna i Hercegovina je primljena 22. 5. 1992. Samostalan i nezavisan razvoj Bosne i Hercegovine odbila je Srpska demokratska stranka podržana od Miloševićevog režima u Srbiji.

Potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine zaustavljen je troipogodišnji agresivni rat protiv države Bosne i Hercegovine. Odredbama Dejtonskog mirovnog sporazuma potvrđen je i ojačan međunarodnopravni subjektivitet države Bosne i Hercegovine.

Politički razvoj države Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu se odvija u istorijskoj ravni integracije u Evropsku uniju i NATO-savez. U procesu evropskih integracija izvode se reforme koje su omogućile izgradnju institucija države Bosne i Hercegovine, što doprinosi jačanju suvereniteta države Bosne i Hercegovine. U tom kontekstu ojačan je i proširen kapacitet Vijeća ministara, formirane su jedinstvene oružane snage te sigurnosne službe i Sud i Tužilaštvo Bosne i Hercegovine. Kad Bosna i Hercegovina dobije članstvo u Evropskoj uniji i NATO-savezu, njena državnost i suverenost dostići će stepen suverenosti jednak suverenosti svih članica Evropske unije.

Summary

The Bosnia and Herzegovina reclaimed the statehood during the Second World War after losing its medieval statehood and being a part of the Ottoman and Austro-Hungarian Empires and the Kingdom of Yugoslavia. During the Second World War, a wide and massive national liberation and anti-fascist movement got developed in Bosnia and Herzegovina. That movement served as the birthplace of the Bosnia and Herzegovina's statehood. By the power of Decisions of the First ZAVNOBIH¹ Session of 1943, Bosnia and Herzegovina established its statehood in the form of an equal federal state unit within the Democratic Federal Yugoslavia. During the socialist era from 1945 to 1990, Bosnia and Herzegovina achieved a high degree of economic, cultural and social development. During socialist period, the statehood of Bosnia and Herzegovina was reinforced.

After the collapse of socialism in Europe and Yugoslavia in 1990, the political pluralization of Bosnia and Herzegovina was carried out. During 1991 and in early 1992 when the Yugoslav dissolution had been ongoing, the multi-party Parliament of Bosnia and Herzegovina shaped the idea of calling for a citizens referendum on the independent and sovereign status of Bosnia and Herzegovina. The results of the referendum of 29 February and 1 March 1992 were the basis for the international recognition of Bosnia and Herzegovina by the European Union, the United States and many countries around the world. The UN received Bosnia and Herzegovina on 22 May 1992. The Serbian Democratic Party, backed up by the Milosevic regime in Serbia rejected an independent and autonomous development of Bosnia and Herzegovina.

The signing of the Dayton Peace Agreement in 1995 ended the three and a half aggression against the state of Bosnia and Herzegovina. The Dayton Peace Agreement provisions confirmed and strengthened international and legal subjectivity of Bosnia and Herzegovina.

The post-Dayton political development of the Bosnia and Herzegovina's is following the historic path of integration into the European Union and NATO. In that regard, reforms enabling the establishment of BH institutions to strengthen the sovereignty of Bosnia and Herzegovina are carried out. In this context, the Council of Ministers' capacities got strengthened and expanded, a unified armed forces and

---

¹The acronym for the State Anti-fascist Council for the National Liberation of Bosnia and Herzegovina. It was the highest governing organ of the anti-fascist movement in Bosnia and Herzegovina during World War II. Translator's note.

security services formed, including the Court and Prosecution of Bosnia and Herzegovina.

When Bosnia and Herzegovina receives the European Union and NATO membership, its statehood and sovereignty will reach the level of equal sovereignty with all other European Union member states.

I Društveno-istorijske osnove državnosti Bosne i Hercegovine

1. Kontinuitet teritorijalno-političke opstojnosti Bosne i Hercegovine u prošlosti

Bosna i Hercegovina svoju državnost razvija u srednjem vijeku, od IX do XV stoljeća. Padom pod otomansku upravu 1463. godine Bosna (u svom tadašnjem istorijskom nazivu) gubi svoju samostalnu srednjovjekovnu državnost. Tokom srednjeg vijeka Bosna je imala razvijene elemente sopstvene državnosti. Imala je svoju vlastelu, teritoriju kojom je upravljala te trgovačke i međudržavne odnose sa zemljama u svom okruženju. Istorijsko svjedočenje tih međudržavnih odnosa nalazimo u poznatoj Povelji Kulina bana iz 1189. godine. Poveljom se dubrovačkim trgovcima garantuje sloboda trgovine i kretanja po Bosni.

U vrijeme vladavine Kulina bana, od 1180. do 1204. godine, Bosna egzistira kao samostalna i uređena država. Tada je zabilježen značajan ekonomski razvitak. Otvoreni su prvi rudnici željeza i srebra. U zemlju dolaze stranci, a najviše Dubrovčani radi obavljanja trgovine.

Tokom vladavine Stjepana Kotromanića II (1314–1353) granice Bosne su dovedene do triju rijeka: Save, Drine i Cetine. Jedinstven politički događaj u razvoju srednjovjekovne državnosti Bosne bio je prerastanje Bosanske banovine u Kraljevinu 1377. godine. Tada je Tvrtko Kotromanić krunisan za kralja Bosne. Otomanskim osvajanjem Bosna postaje jedna od važnih provincija u Otomanskom carstvu. Od 1580. godine Bosna je postala zaseban ajalet (provincija) do kraja osmanske uprave. Pod Osmanskim carstvom Bosna će ostati sve do Berlinskog kongresa 1878. Odlukom Berlinskog kongresa iz 1878. godine utemeljene su istorijske granice, koje će u tom obliku ostati tokom XX stoljeća. Prema odlukama Berlinskog kongresa, Bosna dobija i novi službeni naziv: Bosna i Hercegovina.

Tokom austrougarske uprave, od 1878. do 1918. godine, Bosna i Hercegovina kao društvo uvodi se u poseban vid evropeizacije. Izgrađen je željeznički saobraćaj, započela industrijalizacija i razvoj tržišne privrede. Uvedena je moderna uprava u gradovima. Sarajevo je dobilo tramvajski saobraćaj. Izgrađene su brojne državne i kulturne institucije. Među njima se

izdvaja Gradska vijećnica i Zemaljski muzej. Otvorene su građanske osnovne i srednje škole. Mnogi gradovi su dobili vodovode i električnu rasvjetu.

Nakon Prvog svjetskog rata Bosna i Hercegovina, kao zasebna teritorijalna cjelina, ulazi u Državu Srba, Hrvata i Slovenaca.

Tokom vladavine dinastije Karađorđevića u Kraljevini Jugoslaviji Bosna i Hercegovina zaostaje u ekonomskom i kulturnom razvoju i postaje objekt podjela između srpske i hrvatske nacionalno-političke elite. Ove podjele su izvedene u okviru sporazuma Cvetkovića i Mačeka iz 1939. godine.

2. Istorijske promjene položaja Bosne i Hercegovine tokom narodnooslobodilačkog antifašističkog pokreta (1941–1945)

U Bosni i Hercegovini se tokom Drugog svjetskog rata razvio snažan narodnooslobodilački antifašistički pokret. Unutar tog pokreta organizovan je ustanak protiv fašističke okupacije. Formirana je narodnooslobodilačka partizanska vojska. U drugoj polovini 1943. godine na prostoru Bosanske krajine uspostavlja se veća slobodna teritorija. Sredinom 1943. godine započinju pripreme za sazivanje 1. zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH). Delegati za 1. zasjedanje ZAVNOBiH-a izabrani su na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine i iz svih socijalnih slojeva naroda.

Na 1. zasjedanju ZAVNOBiH-a 25. 11. 1943. godine 247 delegata je odlučilo da Bosna i Hercegovina obnovi svoju državnost i da se konstituiše kao federalna državna jedinica unutar demokratske federativne Jugoslavije. Kao jedna od šest ravnopravnih republika, Bosna i Hercegovina učestvuje u konstituisanju jugoslavenske federacije na 2. zasjedanju AVNOJ-a 29. 11. 1943. godine.

Odluke 1. zasjedanja ZAVNOBiH-a označile su preokret u istorijskoj opstojnosti Bosne i Hercegovine kao federalne državne jedinice u sastavu federativne Jugoslavije. Narodi Bosne i Hercegovine, srpski, hrvatski i bošnjački (tada muslimanski), svojom slobodnom voljom uspostavljaju Bosnu i Hercegovinu kao državnu zajednicu njenih građana i ravnopravnih naroda. Bosna i Hercegovina odlukama 1. zasjedanja ZAVNOBiH-a postaje zbratimljena i nedjeljiva politička i državna zajednica. Na ideji ZAVNOBiH-a, što znači slobodnog odlučivanja građana i naroda o sopstvenom ekonomskom i kulturnom razvoju, donesene su i odluke 2. zasjedanja ZAVNOBiH-a 1944. godine i 3. zasjedanja ZAVNOBiH-a u slobodnom Sarajevu 1945. godine.

3. zasjedanje ZAVNOBiH-a 1945. godine prerasta u Narodnu skupštinu. Tada se formira prva Vlada Bosne i Hercegovine kao izvršni državni organ. Tokom naredne, 1946. godine Narodna skupština Bosne i Hercegovine donosi prvi Ustav slobodne Bosne i Hercegovine. Na odredbama ovog ustava Bosna i Hercegovina postaje Narodna republika.

3. Politički i ustavni razvoj državnosti Bosne i Hercegovine u vremenu socijalizma (1945–1990)

Razvoj državnosti Bosne i Hercegovine u vremenu socijalizma ima dva perioda.

Prvi period se odnosi na vrijeme od 1945. do 1963. godine. Ovaj period determiniše administrativno-centralističko upravljanje privrednim i društvenim razvojem. To je doba u kome je Bosna i Hercegovina u znatnoj mjeri administrativna cjelina kojoj se putem centralnog planiranja privrede nameće bazična industrija: eksploatacija rudnih bogatstava i proizvodnja željeza.

Ustavnim promjenama 1963. godine uvodi se decentralizacija u upravljanju društvenim razvojem jugoslavenske federacije. U tom vremenu Bosna i Hercegovina je bila na niskom stupnju privrednog i društvenog razvoja. Osim toga, u cjelini svog društvenog razvoja nije imala riješeno pitanje nacionalne samobitnosti muslimanskog stanovništva, a nije imala ni riješeno pitanje nacionalnog položaja i nacionalne ravnopravnosti hrvatskog naroda.

Preokret nastaje početkom 60-ih godina. Od tog vremena se u Bosni i Hercegovini oblikuje nova politika ekonomskog, političkog i socijalnog razvoja. Tu politiku karakteriše oslonac na sopstvene snage. Unutar ove, nove politike razvoja uvodi se prerađivačka industrija i ravnomjeran teritorijalni razvoj ubrzanjem razvoja opština i gradova.

Od 60-ih do 90-ih godina XX stoljeća Bosna i Hercegovina ulazi u zlatno doba svoga društvenog razvoja u političkoj, ekonomskoj i kulturnoj sferi. Demokratski procesi, što su započeli sredinom 60-godina, omogućili su promjene u nacionalnoj politici Saveza komunista Bosne i Hercegovine, posebno u odnosu na težnju Muslimana (Bošnjaka) i Hrvata za nacionalno potvrđivanje. U tom pogledu ispoljene su tri političke tendencije u društvenom razvoju Bosne i Hercegovine: a) smanjenje represije nad hrvatskim narodom, b) priznavanje Muslimana kao nove nacije i c) obuzdavanje unitarističko-centralističkog naboja. O međunacionalnim odnosima u Hercegovini je održano partijsko savjetovanje 1965. godine, poznato kao Mostarsko savjetovanje.

Nakon ovog savjetovanja položaj Hrvata se znatno popravio u narednim dvjema decenijama u pogledu učešća u političkim i privrednim strukturama kao i u kulturi i obrazovanju. U tom procesu, za predsjednika Centralnog komiteta SKBiH izabran je Branko Mikulić. Mikulić će potom 22 godine, od 1966. do 1988. godine, biti na čelnim pozicijama u Bosni i Hercegovini. U tom vremenu inicirani su procesi koji su doveli do potpune afirmacije nacionalnog identiteta Muslimana i primjene politike nacionalne ravnopravnosti Muslimana, Srba i Hrvata.

U popisu stanovništva iz 1971. godine osigurano je da se muslimansko stanovništvo izjasni u svom nacionalnom identitetu – Musliman. Politika pune nacionalne ravnopravnosti pokrenula je stvaralaštvo u razvoju privrede i razvoju svih lokalnih zajednica na prostoru Bosne i Hercegovine. Razvoj prerađivačke industrije u Bosni i Hercegovini doveo je do formiranja velikih privrednih preduzeća, kao što su: „Energoinvest“, „Unis“, „Šipad“, „SODA-SO“, „Rudarsko-metalurški kombinat“ (Zenica), „Incel“, „Rudi Čajavec“, „Unioninvest“, „Hidrogradnja“, „Hepok“, „Agrokomerc“ i dr. Sva ova preduzeća imala su izvoz proizvoda i usluga na inostrano tržište. Tada je zaposlenost porasla na milion stanovnika.

Poseban uspon u razvoju imala je oblast obrazovanja: osnovnog, srednjeg i visokog. Realizovan je program izgradnje hiljadu osnovnih škola. Otvorena su tri nova univerziteta: Banjalučki, Tuzlanski i Mostarski. Osnovana je Akademija nauka i umjetnosti i započela sa radom Televizija Sarajevo. Među velikim dostignućima u razvoju Bosne i Hercegovine javlja se i projekt XIV Zimskih olimpijskih igara, koje su održane u Sarajevu 1984. Razvojni uspjeh zabilježen je u svim opštinama i gradovima u otvaranju privrednih preduzeća, izgradnji cesta i komunalne infrastrukture.

Bosna i Hercegovina, zahvaljujući višedecenijskom uspješnom razvoju, zatim politici nacionalne ravnopravnosti naroda i jedinstvu rukovodećih kadrova u državnim tijelima, postaje republika sa stabilnom državnom strukturom i dobrim međunacionalnim odnosima. Kao i druge republike, Bosna i Hercegovina početkom devedesetih godina ulazi u proces političke pluralizacije i uvođenja višepartijskog sistema.

4. Politička pluralizacija bosanskohercegovačkog društva i formiranje prvog višepartijskog Parlamenta

Pluralizacija bosanskohercegovačkog društva započela je sredinom 1990. godine. Nova politička stranka, sa nazivom Stranka demokratske akcije, formirana je u maju 1990. godine. Potom je uslijedilo formiranje Srpske demokratske stranke, u julu 1990. Hrvatska demokratska zajednica BiH formirana je u avgustu 1990. godine. Tokom ljeta 1990. godine formiran je

Savez reformista. Savez komunista BiH transformiše se u Socijalističku partiju. Istovremeno, socijalistički savez se transformiše u stranku pod nazivom Demokratski socijalistički savez. Takođe, raniji Savez socijalističke omladine prerastao je u Liberalnu stranku.

Na prvim višestranačkim izborima održanim u novembru 1990. pobjeđuju tri nacionalne stranke: SDA, HDZBiH i SDS. Ove tri stranke zajedno osvajaju 84% mjesta u Skupštini Bosne i Hercegovine. Sve druge stranke koje su ušle u Parlament osvajaju 16% mjesta u novom višestranačkom Parlamentu Bosne i Hercegovine. Parlamentarni izbori su protekli u miru. U decembru je uslijedilo konstituisanje prvog višestranačkog Parlamenta. Pobjedničke stranke: SDS, HDZBiH i SDA, postigle su saglasnost da formiraju vlast na temelju većine koju su osvojili na izborima. Svoju saglasnost da formiraju vlast nisu izvele na javno proklamovanom koalicionom programu. Umjesto toga, pobjedničke stranke vlast formiraju na partnerskom principu. Takav princip formiranja vlasti nakon izbora ne poznaje parlamentarna demokratija. Uspostava vlasti izvedena je tako što su u određenom omjeru podijeljene pozicije u državnim institucijama. Čelne pozicije su dodijeljene predstavnicima triju naroda. SDA je dobila mjesto predsjedavajućeg Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, HDZBiH mjesto premijera Vlade, a SDS je dobila mjesto predsjednika Skupštine Bosne i Hercegovine. Najčvršći zagovornik partnerskih odnosa u raspodjeli resora i vršenju vlasti bila je Srpska demokratska stranka. Na taj način je prikrivala svoja stajališta o političkoj budućnosti Bosne i Hercegovine u procesu disolucije SFRJ.

Disolucija SFRJ tokom 1991. godine dovodi do stanja kada prestaju funkcionisati institucije jugoslavenske federacije. Republike jugoslavenske federacije nakon dugih rasprava između predsjednika republika ne postižu saglasnost o oblicima reforme jugoslavenske federacije.

Dvije jugoslavenske republike, Makedonija i Bosna i Hercegovina, predlagale su asimetričnu federaciju. Hrvatska sa Slovenijom u početku zagovara transformaciju jugoslavenske federacije u konfederaciju. Srbija i Crna Gora su zagovarale čvrstu unitarnu federaciju. Nakon što nije postignuta saglasnost između republika o načinu reforme jugoslavenske federacije, uslijedilo je osamostaljenje republika i proglašenje njihove samostalnosti i suverenosti. Osamostalila se i Makedonija. Srbija i Crna Gora su formirale Saveznu republiku Jugoslaviju.

U tom vremenu, a to je prva godina višestranačke vlasti u Bosni i Hercegovini, zapravo 1991, započinju međustranačke političke borbe u Skupštini Bosne i Hercegovine o političkoj budućnosti Bosne i Hercegovine unutar odmaklog procesa disolucije SFRJ.

5. Ideja referenduma građana o državnopravnom statusu Bosne i Hercegovine

Druga polovina 1991. godine protekla je u političkom sukobljavanju vladajućih stranaka, SDA, SDS i HDZBiH, o pitanju političke budućnosti Bosne i Hercegovine, unutar disolucije i raspada jugoslavenske federacije.

Tokom višemjesečne parlamentarne rasprave u drugoj polovini 1991. godine oblikovale su se dvije političke opcije i dva politička bloka u odnosu na pitanje kakav državno-politički status pripada Bosni i Hercegovini u ishodu disolucije jugoslavenske federacije.

Prvo političko stajalište jeste da Bosna i Hercegovina **ima istorijsko pravo nastaviti razvoj svoje državnosti iz pozicije ravnopravne republike unutar jugoslavenske federacije u nezavisnu i suverenu državu sa međunarodnim priznanjem**. Ovo stajalište su zagovarale Stranka demokratske akcije i Hrvatska demokratska zajednica BiH zajedno sa pet opozicionih stranaka: SK – Socijalistička partija, Savez reformskih snaga, Bošnjačka liberalna organizacija, Liberalna stranka i Demokratski socijalistički savez. Uz ovo stajalište, zagovarana je ideja o raspisivanju republičkog referenduma građana na kome bi se građani svojom voljom izjasnili o državnopravnom statusu Bosne i Hercegovine.

Drugo stajalište zagovarala je Srpska demokratska stranka zajedno sa dva poslanika Srpskog pokreta obnove. Zapravo, Srpska demokratska stranka je u svojim stajalištima **negirala** dostignuti nivo istorijskog razvoja državnosti Bosne i Hercegovine. Za Srpsku demokratsku stranku Bosna i Hercegovina je **samo jedna administrativna jedinica, a nikako država**. Raspadom jugoslavenske federacije Bosna i Hercegovina, prema stajalištu SDS-a, ne može, kao što to pripada drugim republikama, nastaviti razvoj državnosti u obliku nezavisne i suverene države. Srpska demokratska stranka je slijedila stajalište Slobodana Miloševića da u procesu osamostaljenja jugoslavenskih republika ne važe avnojevske granice. U osnovi, Srpska demokratska stranka je bila za negaciju državnosti Bosne i Hercegovine, a u korist projekta stvaranje velike Srbije – države u kojoj bi živjeli svi Srbi.

Stranačka politička borba u Parlamentu Bosne i Hercegovine tokom 1991. godine svoj ishod je dobila u donošenju odluke o raspisivanju referenduma građana za izjašnjavanje o suverenom i nezavisnom državnopravnom statusu Bosne i Hercegovine. Srpska demokratska stranka **nije prihvatila donošenje odluke o referendumu građana**. Predstavници SDS-a izašli su iz Parlamenta Bosne i Hercegovine **uz prethodnu prijetnju njenog lidera**, Radovana Karadžića, da će muslimanski (bošnjački) narod nestati ako krene u pravcu izglasavanja nezavisnog i suverenog statusa države Bosne i Hercegovine. Na ovaj način Srpska demokratska stranka je napustila parlamentarnu borbu i opredijelila se da svoje **političke ciljeve ostvaruje silom naslijeđenom** u

obliku Jugoslavenske narodne armije, koja je početkom 1992. godine potpala pod kontrolu Miloševićevog režima.

Skupština Bosne i Hercegovine je odluku o raspisivanju referenduma građana za nezavisni i suvereni status države Bosne i Hercegovine donijela 25. 1. 1992. godine. Referendum građana je proveden 29. 2. i 1. 3. 1992. godine. Samo referendumsko pitanje je glasilo: **Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?**

Mišljenje sa preporukom da se provede referendum građana o nezavisnosti i suverenom statusu Bosne i Hercegovine dala je **Badinterova arbitražna komisija**, a koju je formirala Konferencija Evropske zajednice o Jugoslaviji. Ovim je nezavisni i suvereni razvoj države Bosne i Hercegovine dobio evropsku, **a preko toga imeđunarodnu podršku**. Uslov za takvo istorijsko kretanje od Arbitražne komisije bilo je slobodno i demokratsko izjašnjavanje građana putem referenduma.

Izlaznost građana na referendum dostigla je 64% svih građana upisanih u biračke spiskove koji su se vodili u 109 opština Bosne i Hercegovine. Od svih građana koji su izašli na referendum, za nezavisni i suvereni status države Bosne i Hercegovine izjasnilo se 99% građana. Učešće na referendumu imali su građani pripadnici svih naroda. U svim većim gradskim centrima koji su imali multietničku strukturu na referendum je izašao znatan broj građana srpske nacionalnosti. I pored opstrukcija koje je sa svojom propagandom činila Srpska demokratska stranka u Sarajevu, Tuzli, Zenici, Bihaću, Travniku, Brčkom, Konjicu i drugim gradovima, izlaznost srpskog stanovništva je bila značajna. U postotku od 64% izlaznosti građana na referendum **potvrđena je svegrađanska i multietnička legitimnost provedenog referenduma**. Riječ je o tome da su rezultati referenduma građana za nezavisni i suvereni razvoj države Bosne i Hercegovine omogućili imeđunarodno priznanje integriteta, suvereniteta i nezavisnog položaja u novoj političkoj arhitekturi Evrope nakon sloma socijalizma i disolucije jugoslavenske federacije.

Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine dobijeno je od Evropske unije 6. 4. 1992. godine. Nakon toga je uslijedilo priznanje od Sjedinjenih Američkih Država i velikog broja zemalja u svijetu.

Bosna i Hercegovina je primljena u članstvo Organizacije ujedinjenih nacija 22. 5. 1992. godine. Od tada Bosna i Hercegovina ima status članice Organizacije ujedinjenih nacija i svoj puni imeđunarodnopravni subjektivitet. Egzistencija u miru države Bosne i Hercegovine, nakon njenog imeđunarodnog priznanja, prekinuta je agresivnim ratom protiv Bosne i Hercegovine. Rat je započeo opsadom Sarajeva kao glavnog grada. Od aprila 1992. opsadu je izvodila Jugoslavenska narodna armija, koja će u maju 1992.

biti preimenovana u Vojsku Republike srpskog naroda. Nju je logistički i kadrovski omogućio Miloševićev projekt etničke podjele Bosne i Hercegovine i stvaranja velike Srbije.

Rat je trajao tri i po godine. Možda bi bio završen za kratko vrijeme da patriotske snage Bosne i Hercegovine nisu pružile sveopšti građanski otpor i pokrenule oružanu borbu za odbranu integriteta i suvereniteta države Bosne i Hercegovine. Otporom je rukovalo ratno Predsjedništvo Bosne i Hercegovine na temelju usvojene Platforme o radu Predsjedništva u ratnim uslovima iz juna 1992. godine. U uslovima rata Predsjedništvo Bosne i Hercegovine vrši i ulogu parlamenta i civilne komande nad oružanim snagama. Armija Republike Bosne i Hercegovine je izrasla iz volje građana da brane cjelovitost i istorijsko multietničko biće svoje zemlje. Armija Republike Bosne i Hercegovine postaća glavna snaga odbrane od uništenja države Bosne i Hercegovine. Ratno, multietničko Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine rukovalo je otporom i odbranom u polju mobilizacije građana, oružane borbe i saradnje sa međunarodnom zajednicom u pronalaženju mirovnog političkog rješenja za zaustavljanje rata u Bosni i Hercegovini.

Djelovanjem ratnog Predsjedništva Bosne i Hercegovine, u kome su bili zastupljeni članovi iz bošnjačkog, hrvatskog i srpskog naroda, pridobijena je podrška međunarodne zajednice. Liderstvo za postizanje mirovnog rješenja preuzele su Sjedinjene Američke Države početkom 1994. godine. To liderstvo se najprije potvrdilo u postizanju Vašingtonskog mirovnog sporazuma nakon čega je, početkom 1994. godine, zaustavljen bošnjačko-hrvatski sukob. Takođe se liderstvo SAD-a potvrdilo u pripremi i usvajanju Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine.

II Dejtonski mirovni sporazum i razvoj suverene državnosti Bosne i Hercegovine u XXI stoljeću

1. Odredbe Dejtonskog mirovnog sporazuma i državnost Bosne i Hercegovine

Osnovu za Dejtonski mirovni sporazum kojim je zaustavljen rat u Bosni i Hercegovini predstavljao je plan zemalja Kontaktne grupe iz 1994. godine. Kontaktnu grupu su činile ove zemlje: SAD, Velika Britanija, Ruska Federacija, Francuska i Savezna Republika Njemačka. Ovih pet zemalja, kao vodeće svjetske sile, izgradile su **konsenzus** o osnovama za mirovno političko rješenje zaustavljanja rata u Bosni i Hercegovini. Plan Kontaktne grupe je predviđao razgraničenje vojnih snaga na odnosima 51% za Federaciju Bosne i Hercegovine i 49% za Republiku Srpsku. Na osnovu

ovog pristupa izvršen je diplomatski, politički i vojni pritisak na srpske snage da prihvate pregovore za uspostavu mira. Vodeću ulogu u pokretanju mirovnog procesa imale su **Sjedinjene Američke Države**. Nakon dužih pregovora prihvaćen je Mirovni sporazum 21. 11. 1995. godine u američkom gradu Dejtonu. Po tome će mirovni sporazum dobiti svoj historijski naziv: Dejtonski mirovni sporazum.

Ovim sporazumom u Bosni i Hercegovini je zaustavljen rat. Garancije za implementaciju Mirovnog sporazuma osigurane su međunarodnim mirovnim vojnim snagama i civilnim snagama institucija međunarodne zajednice i Evropske unije. Razdvajanje vojnih snaga na prostoru Bosne i Hercegovine izvele su snage NATO-saveza. Mirovne vojne snage imale su oko 60.000 vojnika.

U uspješnom provođenju Dejtonskog mirovnog sporazuma važnu ulogu je imala institucija visokog predstavnika međunarodne zajednice (OHR). Prema odredbama Dejtonskog mirovnog sporazuma, visoki predstavnik međunarodne zajednice je vrhovni tumač Sporazuma i Aneksa IV, što je Ustav Bosne i Hercegovine. Formirano je i Vijeće za implementaciju mira. Ovo vijeće daje smjernice za rad visokog predstavnika međunarodne zajednice. Prvi visoki predstavnik međunarodne zajednice bio je švedski diplomata Karl Bilt. On je u godinama svog mandata pokrenuo aktivnosti međunarodne zajednice i društvenih institucija Bosne i Hercegovine da započne poslijeratna obnova komunalne i putne infrastrukture. Uz angažovanje međunarodne zajednice i Evropske unije započeo je i **proces postsocijalističke tranzicije i demokratske konsolidacije**.

U okviru Dejtonskog mirovnog sporazuma oblikovan je Ustav Bosne i Hercegovine i to kao Aneks IV Dejtonskog mirovnog sporazuma. Nastajući u okviru pregovora za mir, dejtonskim Ustavom će se ustanoviti nova struktura političkog ustrojstva Bosne i Hercegovine. Tu strukturu čine dva entiteta, Federacija BiH i Republika Srpska, te institucije države Bosne i Hercegovine: Parlamentarna skupština, Predsjedništvo BiH, Vijeće ministara, Ustavni sud i Centralna banka. Od 1999. godine grad Brčko dobija status *distrikta* i tako postaje zasebna institucija države Bosne i Hercegovine. Ustrojstvo entiteta Republike Srpske i Federacije BiH zasnovano je na etničkoj osnovi. Entiteti imaju široke nadležnosti u odnosu na nadležnosti države Bosne i Hercegovine. Ovakvim rješenjem ustavnog ustrojstva Dejtonski sporazum je **utemeljio nefunkcionalno državno uređenje Bosne i Hercegovine. Dominacija etničke osnove u političko-ustavnom ustrojstvu države Bosne i Hercegovine još više je ojačala nacionalne, zapravo, etničke stranke formirane 1990**. Tri etničke stranke, SDA, HDZ i SDS, na prvim poslijeratnim višestranačkim izborima 1996. godine će **osvojiti 86%** mandata u Parlamentarnoj skupštini i entitetskim skupštinama.

Proces odlučivanja u parlamentarnim tijelima bio je uslovljen **etnopolitikama nacionalnih stranaka**. Umjesto sporazumijevanju, politike etničkih stranaka su vodile međusobnom sukobljavanju i blokadama odlučivanja u Parlamentarnoj skupštini BiH. **Saglasnost su imale samo u podjeli resora u vlasti**. O drugim pitanjima su teško dolazile do konsenzusa. **Većinu odluka i zakona nametao je visoki predstavnik međunarodne zajednice**. Na temelju angažovanja visokog predstavnika međunarodne zajednice usvojen je izgled grba, zastave i novčanice Bosne i Hercegovine. Usljed nepoštovanja konsenzusa vladajućih stranaka, Vijeće za implementaciju mira je 1998. godine donijelo bonske ovlasti kojim je omogućeno da visoki predstavnik međunarodne zajednice donosi odluke i zakone. Do 2008. godine visoki predstavnik međunarodne zajednice proglasio je preko 800 svojih odluka koje su bile u funkciji otklanjanja destrukcija u provođenju Dejtonskog mirovnog sporazuma. Bonske ovlasti visokog predstavnika međunarodne zajednice omogućile su unutrašnju integraciju bosanskohercegovačkog društva i izgradnju institucija države Bosne i Hercegovine. Ono što je spriječilo blokade odlučivanja u Parlamentu Bosne i Hercegovine u prvoj deceniji postdejtonskog političkog razvoja bile su odluke i zakoni koje je donosio visoki predstavnik međunarodne zajednice.

2. Izgradnja institucija države Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu

Obnova demokratskih institucija na svim nivoima vlasti u državi Bosni i Hercegovini odvijala se u postdejtonskom periodu uz pomoć međunarodne zajednice i Evropske unije. Glavnu osnovu za uspostavu demokratskih institucija činili su slobodni izbori građana. Sve do 2002. godine izbore za organe vlasti organizovala je i provodila Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju.

Međunarodna zajednica je imala strategiju da **učestalim provođenjem parlamentarnih izbora jača demokratski procesi stvara nove demokratske strukture**. Na toj ravni uvedeni su dvogodišnji mandati entitetskih parlamenata i Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. U vremenu 1996–2002. godine parlamentarni izbori su provedeni 1996, zatim 1998. i 2000. godine. Skraćivanje mandata parlamentarnih tijela nije dovelo do promjene strukture etničkog pluralizma. Etničke stranke su pobijedile na parlamentarnim izborima 1996. i 1998. godine. Na izborima 2000. godine većinu su osvojile građanske stranke da bi na izborima 2002. ponovo pobijedile etničke stranke. Od 2002. do 2010. godine većinu u Parlamentarnoj skupštini imale su etničke stranke. U mandatu 2010. do

2014. većinu su imale građanske stranke. Na izborima 2014. ponovo su pobijedile etničke stranke.

Politički razvoj Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu odvijao se izvođenjem reformi koje su omogućavale strukturne promjene u ekonomskom, političkom, socijalnom i kulturnom razvoju.

Nakon što je uz pomoć visokog predstavnika međunarodne zajednice uspostavljena sloboda kretanja na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, započela je obnova putne i komunalne infrastrukture te stambenog fonda. Potom su uslijedile aktivnosti za povratak izbjeglica i raseljenih lica. Povratak izbjeglica i raseljenih osoba omogućile su donacije međunarodnih organizacija i velikog broja država koje su dale potporu povratku. Važan doprinos povratku izbjeglica i raseljenih dao je visoki predstavnik međunarodne zajednice svojim odlukama o realizaciji prava na povratak imovine. Na temelju ovakvog angažovanja institucija međunarodne zajednice ostvaren je povratak oko milion izbjeglih i raseljenih osoba u bosanskohercegovačkim entitetima i Distriktu Brčko. **Povratak izbjeglica omogućio je unutrašnju integraciju države i obnovu međuetničkog povjerenja.**

U prvim godinama poslijeratne obnove započeo je proces privatizacije državne imovine. Ovaj proces se izvodio na temelju etnitskog zakonodavstva. Proces privatizacije traje predugo. Mnoga preduzeća su neuspješno privatizovana. Novi vlasnici nisu osigurali proizvodnju i zaposlenost radnika koji su do privatizacije radili u preduzećima. To je dovelo do **pada proizvodne moći bosanskohercegovačkog društva i osiromašnja građana i radničke populacije Bosne i Hercegovine.**

Veoma su značajne reforme koje su dovele do uspostave i jačanja institucija države Bosne i Hercegovine. Među prvim važnim institucijama bila je Državna granična služba. Formiranjem ove službe Bosna i Hercegovina je dobila zaštitu svojih međunarodno priznatih granica. Za razvoj državnosti i jačanje suvereniteta države Bosne i Hercegovine važnu ulogu ima uspostavljanje Uprave za indirektno oporezivanje. Nakon što je uspostavljena Uprava za indirektno oporezivanje, objedinjene su entitetske carinske službe. Jedinstvena stopa poreza na dodatnu vrijednost omogućila je stabilno prikupljanje poreza i finansiranje rada državnih organa vlasti, od opština do državnog nivoa.

Suverenitet države Bosne i Hercegovine dobio je svoje nove elemente i formiranjem sigurnosnih i obavještajnih službi na nivou države. Riječ je o formiranju: OSA-e – Obavještajne agencije, zatim SIPA-a – Agencije za istrage i zaštitu. U okviru projekta reforme policije tokom 2006. i 2007. godine uspostavljena je Državna direkcija za koordinaciju policijskih i sigurnosnih službi.

Poseban vid uspješne reforme u izgradnji institucija države Bosne i Hercegovine i jačanju njene suverenosti izveden je **na projektu formiranja jedinstvenih Oružanih snaga Bosne i Hercegovine**. Ovaj projekt stvaranja Oružanih snaga Bosne i Hercegovine integracijom entitetskih vojski smatra se najuspješnijom reformom u sferi političkog razvoja države Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu. U izvođenju ove reforme presudnu ulogu je imala međunarodna zajednica.

Promjena strukture Vijeća ministara Bosne i Hercegovine kao izvršne vlasti u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine zauzima posebno mjesto u osnaživanju suvereniteta države Bosne i Hercegovine. Na početku provođenja Dejtonskog mirovnog sporazuma Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je, prema Zakonu o Vijeću ministara iz 1997. godine, imalo predsjedavajućeg i tri ministarstva: Ministarstvo za vanjske poslove, Ministarstvo za vanjsku trgovinu i ekonomske odnose i Ministarstvo za civilne poslove. Reforma zakonskog statusa, strukture i nadležnosti Vijeća ministara dovela je do šest, a potom do osam ministarstava u strukturi Vijeća ministara. Od 2005. godine Vijeće ministara ima devet ministarstava i stalno predsjedavajuće vijeće koje predlaže Predsjedništvo Bosne i Hercegovine i potvrđuje Predstavnički dom Parlamentarne skupštine. Ministarstva čine: Ministarstvo za spoljne poslove, Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo pravde, Ministarstvo sigurnosti, Ministarstvo za finansije i trezor, Ministarstvo za komunikacije i promet, Ministarstvo za odbranu i Ministarstvo za civilne poslove. Najveće promjene u strukturi Vijeća ministara izvedene su u vrijeme kad su funkciju visokog predstavnika međunarodne zajednice vršili Wolfgang Petrič i Pedi Ešdaun. Svojom proširenom strukturom i novim kapacitetom Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je važna institucija koja svojim funkcijama jača suverenitet države Bosne i Hercegovine.

3. Nemoć u izvođenju ustavne reforme u postdejtonskom periodu

Jedna od najsloženijih reformi u postdejtonskom političkom razvoju države Bosne i Hercegovine jeste reforma Ustava Bosne i Hercegovine. Nužnost promjene Ustava Bosne i Hercegovine proističe iz činjenice **danefunkcionalno političko ustrojstvo otežava razvoj države Bosne i Hercegovine**. Ispoljavanje političkih interesa je zasnovano na etničkoj osnovi. Najveću moć odlučivanja u parlamentarnoj strukturi imaju etničke stranke. Ove stranke ne posjeduju volju **zakonsenzus o ustavnim promjenama**. To se potvrdilo i u promjeni entitetskih ustava na osnovu odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine o konstitutivnosti naroda iz 2000. godine. Amandmane na entitetske ustave o konstitutivnosti naroda

proglasio je visoki predstavnik međunarodne zajednice. Vladajuće stranke nisu mogle postići konsenzus o promjenama Ustava Bosne i Hercegovine početkom 2006. Tada je, uz posredovanje administracije SAD-a, pripremljen paket ustavnih promjena (poznat je kao „Aprilski paket“). Ovim paketom ustavnih promjena se željelo postići jačanje uloge Parlamenta, Predsjedništva BiH i Vijeća ministara. Bilo je zamišljeno, uz ostalo, da Predsjedništvo ima stalnog predsjednika, sa potpredsjednicima iz drugih dvaju konstitutivnih naroda. Predsjednik Predsjedništva i njegovi zamjenici birani bi bili u Parlamentu. Vijeće ministara bilo bi prošireno sa još dvama ministarstvima: za poljoprivredu i nauku i tehnologiju.

Ovi prijedlozi za promjene Ustava 2006. godine su odbijeni nakon višednevne rasprave. Odbijeni su tako što je protiv predloženih promjena Ustava BiH glasala Stranka za BiH, a tada je imala veći broj poslanika u Parlamentarnoj skupštini. Odbijanju amandmana na Ustav Bosne i Hercegovine priključili su se i poslanici koji su tada započeli formirati HDZ90.

Međunarodna zajednica je mogla izvršiti veći pritisak da se izglasaju amandmani na Ustav BiH. **Ona to nije učinila.** Nakon neuspjelog pokušaja ustavnih promjena, međunarodna zajednica je promijenila svoju dinamiku angažovanja na pitanju ustavnih promjena u Bosni i Hercegovini.

Još jedan pokušaj ustavne reforme u oktobru 2009. godine nije imao uspjeha. Vladajuće stranke su ostale udaljene od zajedničkog pristupa promjenama Ustava Bosne i Hercegovine.

Pokušaj provođenja presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu „Sejdić-Finci“, tako što bi se usvojili amandmani na Ustav Bosne i Hercegovine i otklonila diskriminacija etničkih manjina, takođe, nije uspio. Političke stranke su od decembra 2009. godine pa sve do 2014. bezuspješno tražile konsenzus za sadržaj amandmana na Ustav Bosne i Hercegovine.

Pokazalo se da odlučivanje lidera vladajućih stranaka o ustavnim promjenama **u suženom krugu i izvan Parlamenta Bosne i Hercegovine ne može donijeti uspjeh.** Takođe se pokazalo da partitokratija, iskazana u moći **stranačkih lidera, monopolizira ulogu Parlamenta i potiskuje ga** na periferiju odlučivanja o državnom razvoju Bosne i Hercegovine. Pitanje provođenja odluke Evropskog suda za ljudska prava u predmetu „Sejdić-Finci“ nakon izbora 2014. godine odloženo je za neko drugo vrijeme.

U cjelini, ustavna reforma nema pretpostavki u oblikovanju međustranačkog konsenzusa za usvajanje amandmana na Ustav Bosne i Hercegovine.

Kada proces integracije Bosne i Hercegovine dođe u fazu pregovora za članstvo, moguće je imati više međustranačke volje za ustavnu reformu.

Međutim, ni tada ustavna reforma ne može postići konsenzus vladajućih parlamentarnih stranaka **ako se taj konsenzus ne pomogne oblikovati geopolitičkim uticajem vodećih svjetskih sila, članica Vijeća za**

implementaciju mira. Uz zajedničko djelovanje Evropske unije i Sjedinjenih Američkih Država i uticaj na političke stranke u Bosni i Hercegovini moguće je doći do konsenzusa o projektu ustavne reforme u Bosni i Hercegovini. Ustavna reforma bi u znatnoj mjeri promijenila postojeću poziciju i nadležnost institucija države Bosne i Hercegovine.

4. Značaj procesa integracije BiH u Evropsku uniju za jačanje suvereniteta države Bosne i Hercegovine

Integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju javlja se kao strateški cilj bosanskohercegovačkog društva i države. Ostvarenjem ovog cilja Bosna i Hercegovina će ući u stabilan ekonomski, politički i socijalni razvoj. Sve zemlje koje su postale članice Evropske unije ojačale su svoje državne kapacitete; dobile su nove mogućnosti da njihove politike ekonomsko-socijalnog razvoja u transnacionalnoj interakciji sa drugim državama postanu primjenljive ne samo u nacionalnim već i u okvirima Evropske unije i evropskog tržišta sa preko 500 miliona stanovnika. Postizanjem članstva u Evropskoj uniji Bosna i Hercegovina dobija novu i široku osnovu za svoju stabilnost. Bosna i Hercegovina, kao i članice Evropske unije, na temelju oblikovanja zajedničkih politika u institucijama Evropske unije, dobija nove elemente svoje državnosti i suverenosti. Državnost i suverenost Bosne i Hercegovine dobija nove elemente na temelju primjene evropske pravne stečevine.

Evropski standardi u kulturi, ekonomiji, politici i drugim oblastima svakoj članici EU omogućuju da **bude demokratska, pravna i u znatnoj mjeri socijalna država.** Za takvu političku budućnost države BiH veliki interes imaju građani Bosne i Hercegovine. Prema istraživanju javnog mnijenja iz 2015. godine, 80% građana želi da njihova država, Bosna i Hercegovina, postane članica Evropske unije. To je najširi **bazični konsenzus za projekt integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.** Postoji i načelno programsko stajalište parlamentarnih stranaka o tome da je integracija Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju strateški cilj, jer stabilan politički razvoj države Bosne i Hercegovine u budućnosti bitno ovisi od uspješnog procesa integracije u Evropsku uniju.

Od 1998. godine odvija se proces približavanja Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropsku uniju. Uspješno je izvedena studija o uslovima za članstvo. Potom su ispunjeni uslovi za dobijanje Sporazuma o pridruživanju i stabilizaciji. Ovaj sporazum je potpisan 2008. nakon duge diskusije o konceptu reforme policije u Bosni i Hercegovini.

Zbog neprovođenja presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu „Sejdić-Finci“ Sporazum o pridruživanju i stabilizaciji nije mogao stupiti na

snagu. Kad je uslijedila britansko-njemačka inicijativa početkom 2015. godine o novom pristupu Evropske unije prema ubrzanju integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju, donesena je i odluka Vijeća Evropske unije na temelju koje je stupio na snagu Sporazum o pridruživanju i stabilizaciji između Bosne i Hercegovine i Evropske unije.

Dugogodišnji zastoj u odvijanju procesa integracije Bosne i Hercegovine, a trajao je od 2008. do 2015. godine, doveo je do toga da je Bosna i Hercegovina došla na posljednje mjesto u odnosu na druge države zapadnog Balkana. Socijalni protesti građana u februaru 2014. bili su upozorenje i vlastima Bosne i Hercegovine i institucijama Evropske unije da stagnacija Bosne i Hercegovine u socijalnom razvoju može dovesti do radikalnih političkih posljedica. U težnji da se otkloni zastoj u odvijanju procesa integracije Bosne i Hercegovine u EU, institucije Evropske unije su oblikovale novi pristup naspram pružanja podrške i pomoći Bosni i Hercegovini da ubrza provođenje reformi koje omogućuju integraciju u Evropsku uniju. Takav, novi pristup Evropske unije inicirale su dvije uticajne evropske države: Velika Britanija i Savezna Republika Njemačka. Temeljna ideja ovog pristupa je stavljanje u fokus ekonomsko-socijalnih pitanja i reformi koje će omogućiti ekonomski rast i zapošljavanje ljudi. Bosna i Hercegovina ima 500.000 nezaposlenih državljana. Ima najveću stopu nezaposlenosti u Evropi. U kontekstu ovog pristupa ustanovljena je Reformska agenda. Nju su potpisale sve parlamentarne stranke, i vladajuće i opozicione. Političke i ustavne reforme su odgođene za buduće vrijeme, uključujući provođenje presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu „Sejdić-Finci“. Reformsku agendu prati usvajanje mehanizma koordinacije prema kome će Bosna i Hercegovina institucijama Evropske unije govoriti jednim glasom.

Novi pristup Evropske unije predstavlja veliku šansu za Bosnu i Hercegovinu da ubrza integraciju u Evropsku uniju. Ostvarenje ovog cilja podrazumijeva dvije pretpostavke. **Prva je pojačana medijacija Vijeća Evropske unije** u okviru njenog pristupa pomaganju izvođenju reformi do postizanja članstva u Evropsku uniju. Ovo je istovremeno i geopolitička dimenzija u odnosu na ulogu Evropske unije, da na temelju ovlaštenja specijalnog predstavnika EU u Bosni i Hercegovini, a na osnovu Dejtonskog mirovnog sporazuma, doprinosi uspješnom odvijanju procesa integracije u EU. Bosna i Hercegovina funkcioniše uz dejstvo posljedica iz rata (1992–1995). Njena privredna struktura je uništena ratnim razaranja i neuspješnom privatizacijom. Njene demokratske institucije su krhke. Odlučivanje u parlamentarnim tijelima je otežano usljed dominacije etničkih stranaka koje ne posjeduju moć za oblikovanje konsenzusa u odlučivanju o državnom razvoju BiH. Bosna i Hercegovina kao postkonfliktno društvo pretpostavlja poseban geopolitički odnos institucija Evropske unije za

ubrzano odvijanje procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju. Na taj način će se osigurati učvršćenje mira u Bosni i Hercegovini. Provođenjem reformi Bosna i Hercegovina će stvoriti uslove i za članstvo u NATO-savezu.

Druga bitna pretpostavka za ubrzanje integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju sadržana je u udruživanju bosanskohercegovačkih političkih stranaka i nevladinih organizacija **na projektu ubrzane integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju**. Sve postsocijalističke države koje su prolazile pretpristupni put za članstvo u EU imale su puni konsenzus vladajućih i opozicionih stranaka u preuzimanju evropske pravne stečevine i donošenju zakona koji to omogućuju. Jedna od mogućih ideja za bosanskohercegovačke uslove u kojima je vidna nesaglasnost vladajućih političkih stranaka **jeste formiranje široke koalicije stranaka za evropsku državu Bosnu i Hercegovinu**. U ovoj koaliciji učestvovala bi sve stranke koje na parlamentarnim izborima osvoje preko 10% povjerenja izbornog tijela. Takva široka koalicija bila bi odgovor na približavanje volji građana da njihova zemlja, što je moguće prije, postane članica Evropske unije i time se odmakne od svih političkih i geopolitičkih silnica koje su u prošlosti ugrožavale mir, integritet i suverenitet države Bosne i Hercegovine.

5. Zaključak

Prije 23 godine Bosna i Hercegovina je dobila međunarodno priznanje svog suverenog položaja u novom svjetskom poretku koji se uspostavlja nakon rušenja Berlinskog zida i prestanka hladnog rata.

Ovaj historijski uzlet u razvoju državnosti Bosne i Hercegovine unutar disolucije SFRJ uslijedio je na temelju demokratske volje građana iskazane na referendumu za suvereni i nezavisni status države Bosne i Hercegovine, održanom 29. 2. i 1. 3. 1992. godine. Najdemokratskiji oblik izjašnjavanja građana potvrđen je izlaskom na referendum 64% građana upisanih u birački spisak. Izjašnjavanje za suvereni status Bosne i Hercegovine iskazan je u procentu od 99% od onih koji su izašli na referendum. U procentu od 64% građana koji su izašli na referendum ostvareno je učešće građana iz svih bosanskohercegovačkih naroda, posebno u gradskim sredinama: Sarajevu, Tuzli, Mostaru, Zenici, Bihaću, Travniku, Brčkom i svim drugim gradovima u kojima narodi Bosne i Hercegovine žive etnički izmiješano.

Život u miru i socijalni i kulturni razvoj međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine zaustavljen je vojnom agresijom snagama Jugoslavenske narodne armije uz vođstvo Miloševićevog režima i Karadžićeve Srpske demokratske stranke u Bosni i Hercegovini. Cilj agresije je bilo uništenje države Bosne i Hercegovine.

Tokom skoro četverogodišnjeg rata organizovani su otpor i odbrana integriteta i međunarodnog subjektiviteta države Bosne i Hercegovine. Politički nosilac otpora i odbrane bilo je višestranačko, multietničko ratno Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine. Nosilac oružanog otpora bila je Armija Republike Bosne i Hercegovine.

Dejtonski mirovni sporazum potpisan u decembru 1995. godine je svojim odredbama potvrdio integritet i ojačao međunarodni subjektivitet države Bosne i Hercegovine. Mir u Bosni i Hercegovini su implementirale snage NATO-saveza.

Postdejtonski razvoj države Bosne i Hercegovine u miru odvija se posredstvom aktivnosti bosanskohercegovačkih demokratskih snaga i angažovanjem institucija međunarodne zajednice. Posebno je značajno angažovanje visokog predstavnika međunarodne zajednice (OHR) i specijalnog predstavnika Evropske unije.

Posredstvom OHR-a izvedeno je više reformi kojima su uspostavljene i razvijane institucije države Bosne i Hercegovine, a koje simbolički i stvarno potvrđuju suverenitet države Bosne i Hercegovine. OHR je nametnuo 145 zakona u postdejtonskom periodu kojima je omogućeno izvođenje reformi. Izdvajaju se reforme: uspostava Državne granične službe, zatim uspostava novih ministarstava u strukturi Vijeća ministara koje je imalo tri ministarstva 1997. godine. Od 2005. godine Vijeće ministara ima devet ministarstava. Ova reforma je bitno **uvećala kapacitet Vijeća ministara** u vršenju izvršne funkcije u parlamentarnoj demokratiji Bosne i Hercegovine. Dogradnja suvereniteta države Bosne i Hercegovine izvedena je **formiranjem jedinstvenih Oružanih snaga**, potom službi sigurnosti i Suda i Tužilaštva Bosne i Hercegovine. Sve ove reforme izvedene su do 2008. godine, kada je potpisan Sporazum o pridruživanju i stabilizaciji kao prvi ugovorni odnos sa Evropskom unijom.

Zastoj u odvijanju procesa integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju otklonjen je britansko-njemačkom inicijativom 2015. godine. Ovom inicijativom uspostavljena je Reformska agenda. Ona je prihvaćena od svih parlamentarnih tijela, Predsjedništva BiH i svih parlamentarnih stranaka.

Postizanjem članstva u Evropskoj uniji Bosna i Hercegovina će u svom pravnom sistemu imati ugrađenu pravnu stečevinu EU. To će biti osnova za ustavnu reformu i za izgradnju pravne države Bosne i Hercegovine na temeljima evropskih demokratskih standarda. Kao i sve države članice EU, i Bosna i Hercegovina će evropskom klauzulom u svom ustavu dio svog suvereniteta prenijeti na Evropsku uniju.

Kao članica EU, Bosna i Hercegovina će imati stabilan ekonomski i politički razvoj, a stabilan razvoj u miru svakoj zemlji, pa i Bosni i Hercegovini, omogućuje snažne odlike njenog suvereniteta.

Naspram političke budućnosti države Bosne i Hercegovine, njen puni suverenitet će ovisiti od triju bitnih aspekata: geopolitičkog, unutrašnjeg političkog i evropskog integracijskog. Uzeti zajedno, ovi aspekti će u budućnosti dominantno određivati sadržaj i snagu suvereniteta države Bosne i Hercegovine.

Literatura

1. Anđelović, Petar (2007) *Fratar i njegova Bosna*, Rabic, Sarajevo.
2. Čaušević, Dženana (2005) *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo.
3. Dedić, Hoda (2015) *Bosna i Hercegovina i Evropska unija: pretpostavke i dosezi integracije*, Bosanska riječ, Tuzla.
4. Filipović, Muhamed (1997) *Bosna i Hercegovina: najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice*, Compoct, Sarajevo.
5. Ibrahimagić, Omer (2009) *Državno-pravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Sarajevo.
6. Lasić, Mile (2016) *Transnacionalne socijalizacije, politike i institucije Evropske unije*, HKD Napredak – Panevropska unija, Sarajevo.
7. Pejanović, Mirko (2005) *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom periodu*, Šahinpašić, Sarajevo.
8. Pejanović, Mirko (2013) *Ogledi o državnosti i političkom razvoju Bosne i Hercegovine*, treće dopunjeno izdanje, Šahinpašić, Sarajevo.
9. Pejanović, Mirko (2015) *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, University press – Magistrat, Sarajevo

Prof. dr. Zijad Šehić
Univerzitet u Sarajevu/University of Sarajevo
Filozofski fakultet/Faculty of Philosophy

UDK 94 (497.15)

**BOSNA I HERCEGOVINA OD POČETKA PROCESA
DISOLUCIJE SFRJ DO MEĐUNARODNOG PRIZNANJA**

**BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE PROCESS FROM
SFR YUGOSLAVIA DISSOLUTION TO
THE INTERNATIONAL RECOGNITION**

Sažetak

Na osnovu izvora i referentne literature autor razmatra događaje i procese koji su imali ključnu ulogu na zbivanja u Bosni i Hercegovini od početka disolucije SFRJ do njenog međunarodnog priznanja, 6. aprila 1992. godine. Posebnu pažnju autor je posvetio situaciji na unutrašnjopolitičkoj sceni u BiH, stavljajući u prvi plan nacionalne ciljeve i način njihove realizacije.

Ključne riječi: proces disolucije SFRJ, Bosna i Hercegovina, međunarodna diplomatija, nezavisnost, međunarodno priznanje

Summary

In the paper author analyzes, by using referential sources and literature, crucial events and processes that affected happenings in Bosnia and Herzegovina from the beginning of SFR Yugoslavia's dissolution to the international recognition of Bosnia and Herzegovina on 6 April 1992. The special attention is devoted to the situation in internal BH political scene by emphasizing the national goals and means of their achievement.

Keywords: SFR Yugoslavia's dissolution, Bosnia and Herzegovina, international diplomacy, independence, international recognition

Kada je 4. maja 1980. godine umro Josip Broz Tito, karizmatička ličnost i integrativna figura socijalističke Jugoslavije, činilo se da iza sebe ostavlja sigurno naslijeđe. Međutim, njegovo životno djelo, ujedinjena i između sebe pomirena Jugoslavija počela je ubrzo da se raspada. Komunistička rukovodstva pojedinih republika, djelimično demokratizirana i pod utjecajem reagovanja stanovništva, počela su otvoreno da iskazuju nezadovoljstvo

saveznim konceptima. Komunisti Republike Srbije vodili su glavnu riječ u sprečavanju demokratizacije ekonomskog i političkog sistema u zemlji, a taj okvir su počeli unositi u glavne savezne poluge, jaku državnu policiju i armiju. Nazadovanje industrijske proizvodnje pratile su masovna nezaposlenost i galopirajuća inflacija, a istovremeno su porasle političke i društvene napetosti. Životni standard je opao na nivo 60-ih godina, pogoršala se zdravstvena i socijalna slika stanovništva, što je praćeno svim formama agresivnosti. Višegodišnje loše upravljanje privredom se sve jasnije ispoljavalo. Nestašice prehrambenih i osnovnih proizvoda od 1983. primorale su vladu da štampa bonove, a već 1985. godine broj stanovnika koji su živjeli ispod granice siromaštva povećan je na 25%, dok je nezaposlenost dostigla 14%, a inflacija vrtoglavo porasla na 80%. I međunarodne finansijske institucije i mnogi jugoslavenski stručnjaci su smatrali da je veliki uzrok pada privrede bilo postepeno uobličavanje šest „nacionalnih“ privreda unutar sistema. Nakon Titove smrti ispostavilo se da u velikoj mjeri ne funkcioniše konfederalna struktura uspostavljena sedamdesetih godina.

Beogradski informativni nedjeljnik NIN je 1983. godinu okarakterisao kao godinu „proloma historije“. Uzroci talasa preispitivanja prošlosti su se nalazili u krizi tadašnjeg vremena. Proces reinterpretaacije prošlosti Srbije pokrenuli su književnici. Gojko Đogo je bio jedan od prvih pisaca koji se pripadali tom krugu. U zbirci satiričkih poema „Vunena vremena“ objavljenoj 1981. godine, dao je prikrivenu kritiku Josipa Broza Tita. Nacionalizmom se bavio i Vuk Drašković, vođa „Srpskog pokreta obnove“, koji je u svom romanu pod naslovom „Nož“ razradio temu koja je govorila o srpskim patnjama u vrijeme Drugog svjetskog rata, osporavajući tezu SKJ o „bosanskim Muslimanima kao posebnoj naciji“, tvrdeći da su oni zapravo Srbi „čiji su preci odbacili pravoslavlje“. Roman Vojislava Lubarde „Anatema“ također je bio inspiriran srpskim nacionalizmom, kao i historijski pamflet „Sorabi“ Milića Stankovića u kojemu se tvrdilo da su „Srbi najstariji narod na Balkanu“. Osamdesetih godina u novo raspoloženje u Srbiji savršeno su se uklopila dva romana viđenjem sebe kao žrtve. Prvi je bio epski roman „Vreme smrti“ koji je govorio o položaju Srbije u Prvom svjetskom ratu, a koji je napisao Dobrica Ćosić, romanopisac izbačen iz SKJ-a zbog nacionalističkih ispada. Taj roman je otvorio pitanje preispitivanja prošlosti, pojačavajući želju za njihovim ispravljanjem. Tim putem išao je i kratki roman Danka Popovića „Knjiga o Milutinu“, objavljen 1986. godine, priča o priprostom srpskom seljaku koji se bezuspješno pokušavao uhvatiti u koštac s velikim pitanjima sudbine nacije i utjecaja nacionalne historije na pojedinca.

Slobodan Milošević je bolje od drugih shvatio šta se događa: drukčija strujanja u kulturnoj sferi pridonijela su, zajedno sa drugim faktorima, promjeni političkog raspoloženja. Srpska javnost je 1986. godine bila zrela za promjenu. Milošević je iskoristio novo raspoloženje i počeo se zauzimati za „srpska prava“. Godine 1988. na ulice su počele izlaziti grupe koje su navodno predstavljale srpsku javnost, pozivale svoga vođu da preuzme kontrolu nad Kosovom, Vojvodinom, Crnom Gorom i Srbijom, a širile su se glasine kako Milošević sebe zamišlja kao „novoga Tita“. Uskoro je genocid nad Srbima postao glavna tema kojom su se bavili mediji. Umjesto da se založi za odmjereniji naučni pristup toj temi, najznačajnija kulturna institucija Srbije i centar intelektualne opozicije, „Srpska akademija nauka i umetnosti“, pridružila se tim aktivnostima. U procesu homogenizacije nacije ključnu ulogu su dobila zbivanja iz Prvog i Drugog svjetskog rata. Uvjerenje da nacionalnoj zajednici prijete istrebljenje – koje je postojalo u svim savremenim jugoslavenskim nacionalizmima, ali najdominantnije u srpskom – potjecalo je iz revizije historije započete osamdesetih godina, a naročito teme genocida u novoj nacionalističkoj viziji koju je stvorila beogradska inteligencija. U okviru dirigitirane kampanje beogradske mediji su uvjeravali bosanskohercegovačke Srbe da su „u velikoj meri ugroženi“. Krajem osamdesetih godina nacionalistički mitinzi u Bosni i Hercegovini, pripremljeni od „profesionalnih demonstranata“ koji su autobusima prevoženi iz Srbije, postali su česta pojava. Nošenje moštiju kneza Lazara praćeno je upozorenjem neprijateljima „okrvavljenih i vječno patećih Srba da će učiniti sve da skrše njihovu rasu, i njihove potomke, tako temeljito da ih historija neće ni pamtiti“. List „Politika“ su od 1987. godine preplavili članci koji su huškali na strah i mržnju prema sve većem broju unutrašnjih neprijatelja (kosovskim Albancima, kasnije Hrvatima, Slovencima, Bošnjacima, Vatikanu, CIA-i...). Istovremeno, unutrašnje stranice novina bile su posvećene „beskrajno opsesivnim temama iz prošlosti Srbije: njenim bitkama, njenim dinastijama, njenim jedinstvenim stradanjima“.

Nakon Drugog svjetskog rata Bosna i Hercegovina je bila najiskreniji čuvar tekovina jugoslavenske revolucije. Na početku 1990. godine uslijedio je nagovještaj promjena. Sarajevsko „Oslobođenje“ je 2. januara te godine prvi put izašlo bez zaglavljaja – „Druže Tito, mi ti se kunemo“. Tako je Savez komunista Bosne i Hercegovine, nakon gotovo jedne pune decenije zaklinjanja, i simbolično „skrenuo“ sa njegovog puta. Skupština SRBiH je 21. februara 1990. godine donijela Zakon o građanskim udruženjima kojim je bilo predviđeno uvođenje višepartijskog sistema u Bosni i Hercegovini. Skupština SRBiH je 31. jula 1990. godine prihvatila ustavne amandmane kojim se BiH definirala „demokratskom državom ravnopravnih građana BiH, Muslimana, Srba, Hrvata i drugih“. Savezna skupština SFRJ je 8. augusta

1990. godine donijela nekoliko amandmana na savezni Ustav, što je omogućilo uvođenje višestranačkog sistema. Na svom zasjedanju 19. augusta 1990. godine Skupština SRBiH se opredijelila za federativnu Jugoslaviju. Iako se SKBiH suprotstavljao formiranju novih stranaka, taj proces više nije bilo moguće zaustaviti. Tako je 26. maja 1990. godine u Sarajevu osnovana „Stranka demokratske akcije“ („SDA“). Za prvog predsjednika izabran je Alija Izetbegović. „Srpska demokratska stranka“ („SDS“) je formirana 12. jula 1990. godine u Sarajevu, u dvorani „Skenderija“, a za prvog predsjednika je izabran Radovan Karadžić. Zatim je osnovana i politička organizacija hrvatskog naroda. U Sarajevu je 18. augusta 1990. godine održan prvi opći Sabor „Hrvatske demokratske zajednice BiH“ („HDZBiH“). Za predsjednika je izabran Davor Perinović, ali je on uskoro smijenjen, a za novog političkog vođu bosanskohercegovačkih Hrvata imenovan je Stjepan Kljujić.

Na prvim višestranačkim izborima u Bosni i Hercegovini, održanim 18. novembra 1990. godine, najveći dio glasača se odlučio da bira duž etničkih linija. Izbore je dobila „SDA“, sa Alijom Izetbegovićem na čelu, koja je od 240 zastupničkih mjesta u republičkoj Skupštini osvojila 86 (35,83%). „SDS“ je dobila 72 mjesta (30%) i „HDZ“ 44 (18,33%). Tri glavne nacionalne stranke osvojile su 202 mjesta u Parlamentu BiH (84,17%), a ostale stranke 38 (15,83%). Na izborima za Predsjedništvo Republike najviše glasova dobili su Fikret Abdić i Alija Izetbegović („SDA“), Nenad Kecmanović („SRSBiH“), Nikola Koljević i Biljana Plavšić („SDS“), Stjepan Kljujić i Franjo Boras (HDZ) te dr. Ejup Ganić, kao Jugoslaven iz „SDA“. Nakon izbora u BiH za predsjednika Predsjedništva imenovan je Alija Izetbegović („SDA“), za predsjednika Skupštine Momčilo Krajišnik („SDS“), potpredsjednika Skupštine Mariofil Ljubić („HDZ“), a za prvog mandataru nove vlade Jure Pelivan.

Historijske činjenice pokazuju da na prostorima Bosne i Hercegovine nikada nisu postojale monoetničke administrativno-teritorijalne jedinice, niti podjele na etničkoj ili religijskoj osnovi. Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1885. godine, u BiH je bilo 52% jednonacionalnih naselja, a 48% nacionalno mješovitih; godine 1910. broj jednonacionalnih naselja je opao na 46%, a mješovitih porastao na 54%. Statistički podaci pokazuju da je u periodu nakon Drugog svjetskog rata etnička izmiješanost stanovništva bila u porastu. Do 1991. godine broj jednonacionalnih naselja je pao na 20%, dok je broj mješovitih porastao na 80%. Prema rezultatima popisa stanovništva, u Bosni i Hercegovini je 1991. godine živjelo 4.377.033 stanovnika, od kojih je Bošnjaka bilo 43,5%, 17,4% Hrvata, 31,2% Srba i 2,4% ostalih, dok se 5,5% stanovnika nije nacionalno izjasnilo.

Predsjednik Izetbegović je u pismu premijeru Anti Markoviću od 11. jula 1991. godine naglašavao da je politička situacija u BiH bila pod „velikim nepovoljnim utjecajem ukupno loše političke i ekonomske situacije u Jugoslaviji, jer su se dogovori o budućem uređenju zemlje odvijali sporo i sa zanemarljivim uspjesima, a izgledi za mirno rješenje su bili sve manji.“ Rekao je i da je osnovno pitanje u Bosni i Hercegovini bilo narušavanje njenog suvereniteta, što se ogledalo u ilegalnom transportu oružja, upadima jedinica tzv. „SAO krajine“ u neke dijelove Republike i proklamacijama o spajanju Bosanske i „tzv. SAO krajine“. Žalio se i na ponašanje JNA koja je više puta proglasila mobilizaciju ratnih jedinica u Bosni i Hercegovini, jer se ona provodila bez odluke Predsjedništva SFRJ i bez „prethodnog i pravovremenog obavještanja civilnih vlasti BiH“. Od predsjednika SIV-a Markovića zatraženo je da se poduzmu odgovarajući koraci kako bi se mobilizacija ratnih jedinica JNA, Teritorijalne odbrane i rezervnog sastava milicije „što prije okončala“, jer je mobilizacija imala štetne političke posljedice i doprinosila pogoršanju međunacionalnih odnosa.

Na godišnjoj skupštini „SDS-a“, održanoj 12. jula 1991. godine u Sarajevu, dominirale su ocjene da „sa Hrvatima i Slovencima više nema života“ i da „Srbi ne priznaju Izetbegovića za predsjednika“. Karadžić je ponovo naglašavao da Jugoslavija može samo da opstane kao moderna demokratska federacija. Zatim je uslijedila izjava hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana londonskom „Timesu“ o podjeli Bosne i Hercegovine „kao jedinom mirnom rješenju jugoslavenske krize“ te je potvrdio da se on u tom pogledu slaže sa Miloševićem. Ta informacija prenesena je 13. jula, a Predsjedništvo BiH je već sutradan održalo vanrednu sjednicu i ocijenilo da bi njena podjela „bila najgore rješenje jer bi izravno vodilo u rat“.

Nakon izbijanja rata u Sloveniji i Hrvatskoj pojačale su se napetosti i u Bosni i Hercegovini. U toku borbi u Hrvatskoj dijelovi teritorija Bosne i Hercegovine su bili uvučeni u konflikt. Bosanska krajina se primjetno otela kontroli zvanične bosanskohercegovačke Vlade, predstavljajući logističku bazu JNA za vojne operacije u Hrvatskoj. U ljeto i jesen 1991. godine JNA je mobilizirala bosanskohercegovačke Srbe putem stalnih mobilizacija i manevara i počela raspoređivati jedinice duž glavnih komunikacija. Budući da je krajem septembra 1991. godine JNA proglasila opću mobilizaciju Krajiškog korpusa, Predsjedništvo BiH je zaključilo da su te mobilizacije nelegalne, zahtijevajući istovremeno povratak bosanskohercegovačkih regruta iz JNA. Nastojeći da se izbjegne uvlačenje u srpsko-hrvatski sukob, predsjednik Izetbegović je proglasio neutralnost BiH i uputio poziv njenim građanima da se ne odazivaju na mobilizaciju. Nikola Koljević je ocijenio da je ta izjava neprihvatljiva jer ona nije izražavala interese svih triju naroda.

Smatrao je da bi neutralnost oštetila srpsku stranu kao i da Izetbegović želi spriječiti djelovanje JNA iz BiH na Hrvatsku. Karadžić je bio još oštrije tvrdeći da BiH nije samostalna država i ne može da donese odluku o neutralnosti, smatrajući da je „JNA jedina savezna institucija i ona mora da bude podržana u njenim legalnim i dostojanstvenim naporima u cilju sprečavanja dalje eskalacije nasilja.“ Karadžić je ocijenio i da su Slovenija i Hrvatska imale pravo da se izdvoje iz jugoslavenske federacije, s tim što sa Slovenijom nije bilo nikakvih spornih tačaka, a sa Hrvatskom jeste.

Ratna psihoza je uskoro zavladała sjednicom Parlamenta. Karadžić je na zahtjev bošnjačkih i hrvatskih političara reagirao riječima: „Molim vas da ozbiljno shvatite, ovo nije dobro što vi radite. Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu, ista ona autostrada pakla i stradanja kojom su pošle Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod u nestanak, jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rat ovdje.“ Predsjednik Izetbegović je zatim Karadžiću uputio jasnu poruku da „njegove riječi i njegov način izlaganja jasno pokazuje zašto Muslimani možda i neće ući u buduću Jugoslaviju; njegove riječi su pokazale zašto je i kod drugih naroda takva Jugoslavija koju on predlaže omražena“, te da „muslimanski narod neće nestati“. Srpski poslanici napustili su Skupštinu, a odluka o nezavisnosti usvojena je u nastavku zasjedanja u prvim satima 15. oktobra 1991. godine. Usvojeni su „Platforma Predsjedništva SRBiH“ i „Memorandum SDA“.

Od sredine septembra do početka novembra 1991. godine „SDS“ je uspostavila tzv. „Srpske autonomne oblasti“ („SAO“) koje su bile nezavisne od centralne vlasti: Autonomna regija Krajina (sa 17 općina i sjedištem u Banjoj Luci), SAO Hercegovina (sa devet općina i sjedištem u Trebinju), SAO Romanijsko-birčanska (šest općina sa sjedištem u Sarajevu), SAO Semberija (sa tri općine i sjedištem u Ugljeviku) i SAO Sjeverna Bosna (sa dijelovima 17 općina i sjedištem u Doboju). Zatim je na sastanku kluba poslanika „SDS-a“ donesena odluka o formiranju odvojene skupštine pod nazivom „Skupština srpskog naroda u BiH“. Njima su se pridružila i dva poslanika „Srpskog pokreta obnove“ („SPO“). Istovremeno je donesena i odluka o ostajanju srpskog naroda BiH u „zajedničkoj državi Jugoslaviji, sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i Zapadnim Sremom, te drugim koji se za taj ostanak izjasne“. Ta skupština je 24. oktobra 1991. godine donijela odluku o raspisivanju plebiscita srpskog naroda u BiH na kome će se odlučiti o ostajanju u zajedničkoj državi. Srpski narod trebalo je da se izjasni o pitanju: „Da li ste saglasni sa odlukom Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 24. oktobra 1991. godine da srpski narod ostane u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom

Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i zapadnim Sremom, te drugima koji se za taj ostanak izjasne?“ Referendum je održan 9. i 10. novembra 1991. godine, a Skupština BiH nije priznala njegove rezultate, ocjenjujući ga neustavnim i nevažećim.

Od Evropske zajednice uspostavljena, Sudačka komisija jugoslavenske konferencije pod vođstvom predsjednika francuskog Ustavnog savjeta Roberta Badintera ustanovila je 7. decembra 1991. godine da u osamostaljivanju jugoslavenskih republika nije riječ o secesiji, nego o raspadu savezne države Jugoslavije. EZ je 16. decembra 1991. godine precizirala uvjete za priznanje novih država u istočnoj Evropi i Sovjetskom savezu, koje se konstituiraju na demokratskim osnovama. Sa priznavanjem su mogle računati samo države koje se obavežu na učešće u pregovaračkom procesu i obećaju da će poštovati državopravnost, demokratiju i ljudska prava, nepovredivost svih granica koje mogu biti promijenjene samo na miran način i u dogovoru, kao i da će poštovati svoje međunarodne obaveze u vezi sa reguliranjem pitanja sa naslijeđem država. Ponovo je naglašeno da rezultati agresije neće biti priznati. Još krajem novembra 1991. godine Komisija je izvijestila da je Konferencija prihvatila stav da se SFRJ „raspala“, a ne da je pretrpjela otcjepljenje nekoliko republika; ona je tehnički prestala da postoji.

Skupština srpskog naroda u BiH je na sjednici održanoj 11. decembra 1991. godine donijela „preporuku“ o osnivanju „skupština općina srpskog naroda u BiH“. Na istoj sjednici Skupština je od armijskog vrha zatražila da JNA „svim sredstvima koja joj stoje na raspolaganju brani teritorije BiH, na kojima je proveden plebiscit srpskog naroda i drugih građana za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji kao njen sastavni dio.“

U toku 1989. i 1990. godine nacionalisti u Hrvatskoj i Srbiji su otvoreno pripremali teren za realiziranje svojih velikodržavnih ideja. Kratko nakon izbora u Hrvatskoj Tuđman je u više govora zahtijevao veliku Hrvatsku, koja je trebala uključiti i BiH, koju je smatrao avnojevskom tvorevinom i poricao njen historijski individualitet. On je napadao Bošnjake, pripisujući im namjeru osnivanja islamske države i negirajući postojanje Bošnjaka kao nacije. Do proljeća 1991. godine Tuđman i Milošević su bili na istoj talasnoj dužini po pitanju BiH – bilo im je važnije podijeliti je nego očuvati. Tuđman je o tome sasvim otvoreno govorio. Jednom prilikom – dok je američkom ambasadoru u SFRJ Zimmermannu pokazivao predsjedničku palaču u Zagrebu, bogato ukrašenu predmetima iz „hrvatske tisućugodišnje povijesti“ – zaustavio se ispred velike tapiserije Hrvatske na kojoj su bili istkani grbovi svih njenih dijelova. Pokazavši grb Bosne, Tuđman je rekao da „povijest

pokazuje kako je BiH doista hrvatska“. O sastanku sa Tuđmanom održanom u Zagrebu 14. januara 1992. godine Zimmermann je zabilježio da u svim godinama rada u Jugoslaviji nije vodio tako iznenađujući pojedinačni razgovor kao u toj prilici. Tuđman je razgovor počeo sa petnaestominutnim monologom, navodeći da je nedavno primio delegaciju bosanskohercegovačkih Hrvata koji su ga izvijestili da se osjećaju ugroženi Izetbegovićevom politikom. Navodio je da „Muslimani žele da stvore islamsku fundamentalističku državu i to tako što će Bosnu preplaviti sa 500.000 Turaka. Izetbegović u rukavu ima i demografski adut. On vodi politiku tajnog nagrađivanja velikih obitelji, pa će za nekoliko godina Muslimani u Bosni postati većina. Utjecaj islamske Bosne će se onda proširiti kroz Sandžak i Kosovo, na Tursku i Libiju. Izetbegović je fundamentalistički predstavnik Turske s kojom zajedno kuje urotu o stvaranju velike Bosne. Katolici i pravoslavci će nestati sa lica zemlje. Kažem vam, gospodine veleposlaniče, ako mi u Hrvatskoj prepustimo Hrvate takvoj sudbini, oni će se okrenuti protiv nas. Neki od njih će postati teroristi, a budite sigurni da u svojim osvetničkim akcijama neće poštediti ni Zagreb.“

Tuđman je priznao da je pitanje podjele BiH razmatrao s Miloševićem, s čelništvom Jugoslavenske armije i sa bosanskohercegovačkim Srbima i „svi su se slagali da je jedino rješenje podjela Bosne između Srbije i Hrvatske“. Zimmermann je iznio stav SAD-a da Izetbegović nije fundamentalista, niti da za ikoga predstavlja prijetnju naglašavajući da će se one suprotstaviti podjeli Bosne i Hercegovine i da niko ko to namjerava ne može računati na njenu pomoć. Tuđman je na to ostao neumoljiv, optužujući SAD za „kratkovidost i zatvaranje očiju pred muslimanskom opasnošću“, tvrdeći da „velika muslimanska država nije opasnost samo za Srbiju i Hrvatsku nego i za Evropu i SAD.“ Tuđman je tvrdio da Bosna i Hercegovina „ustvari ne postoji, nju su stvorile kolonijalne sile, a održali komunisti.“

Nakon što je Izetbegović 1990. godine postao predsjednik Predsjedništva BiH, njegova djela, a posebno „Islamska deklaracija“, postala su sirovina za srpske fabrike propagande. U političkim borbama koje su prethodile izbivanju stvarnih borbi u BiH, naročito su bosanskohercegovački Srbi stalno iznova ponavljali tvrdnje da je „Izetbegović muslimanski fundamentalista koji namjerava da stavi Srbe pod islamsku jurisdikciju. Srpski autori izvlačili su iz konteksta rečenice i fraze iz 'Islamske deklaracije' da bi 'demonstrirali kako je Izetbegović desna ruka ajatolaha Khomeinija' i čak, ne baš logično, kako je deklaracija Izetbegovića 'Mein Kampf'.“ Tuđman nije prihvatio BiH kao državu. Umjesto toga, smatrao je da je trebala biti podijeljena između Hrvatske i Srbije, s eventualnom ostavljenom malom enklavom oko Sarajeva.

Slobodan Milošević je, kao i Tuđman, slijedio historijske linije vlastitog nacionalizma. Njegova rečenica: „Srbija će biti velika i jaka, ili je neće biti”, sadržavala je otvorene osvajačke ambicije. U srbijanskim medijima je vladala parola da srpske oblasti u BiH moraju biti priključene matici. Milošević je stalno naglašavao opasnost da će doći do protjerivanja Srba iz BiH. Srpski nacionalisti su otvoreno formulirali svoj strateški cilj: srpske oblasti u BiH predstavljaju most za srpske oblasti u Hrvatskoj i za dalmatinsku obalu. Još prije nego što je održan referendum o nezavisnosti BiH, Karadžić je najavio da je njegov cilj uspostavljanje „jedne države za sve Srbe“. U jednom intervjuu za list „Ilustrovana politika“, objavljenom 20. januara 1992. godine, na pitanje o srpskoj strategiji je odgovorio: „Nema više povlačenja. Borićemo se.” A na pitanje koliko će daleko ići, odgovorio je: „Dok ne postignemo Karađorđev cilj – ujedinjenje svih Srba i dok ne dovršimo borbu.” Uskoro se ponovo oglasio i priznao: „Nema povratka na jedinstvenu BiH. Došlo je vrijeme da se srpski narod organizira kao cjelina, ne gledajući na administrativne granice.“ Prije nego što je postao predsjednik „krmje Jugoslavije“, Dobrica Ćosić je otvoreno govorio da „mir u Bosni i Hercegovini ne može biti sačuvan priznavanjem tih komunističkih postojećih republičkih granica“ ili „unutrašnjih administrativnih granica“, kako ih je on nazivao.

U oktobru 1991. godine, u odnosu na „saoizaciju“, započeo je nešto usporenijom dinamikom projekat „haoizacije BiH“ sa istim ciljem i scenarijem. Već 21. jula 1991. godine „HDZ Travničke regije“ je na sjednici održanoj 21. jula 1991. godine u Busovači usvojila zaključke prema kojima se preporučivalo „hrvatskom pučanstvu travničke i hercegovačkih općina da se udruže u 'Hrvatsku regionalnu zajednicu Herceg-Bosna“, te je pokrenuta inicijativa za formiranje „Hrvatskog nacionalnog vijeća Bosne i Hercegovine“. Na zajedničkom radnom sastanku predstavnika Hercegovačke i Travničke regionalne zajednice održanom 12. novembra 1991. godine u Grudama između ostalog je zaključeno da „hrvatski narod ovih regija ostaje i dalje uz jednoglasno prihvaćena opredjeljenja i zaključke usvojene na dogovorima sa predsjednikom dr. Franjom Tuđmanom 13. i 20. juna 1991. godine u Zagrebu. Te dvije zajednice, polazeći od zaključaka spomenutih susreta i dogovora u Zagrebu preko posebnih zaključaka od 15. oktobra 1991. u Grudama i 22. oktobra 1991. godine u Busovači i ovog puta 12. 11. 1991. godine zajednički i jednoglasno odlučuju da hrvatski narod u Bosni i Hercegovini mora konačno povesti odlučnu, aktivnu politiku, koja treba dovesti do realizacije našeg vjekovnog sna – zajedničke hrvatske države. Da bi ovaj povijesni čin bio naša stvarnost, ove dvije regionalne zajednice traže da se pristupi formuliranju i objavljivanju pravnih i političkih akata (proglašenje Hrvatske banovine u Bosni i Hercegovini, provođenje referenduma za priključenje Republici Hrvatskoj.” U nastavku zapisnika sa

radnog sastanka se navodilo da „narod neće prihvatiti ni pod kakvim uvjetima bilo kakvo drugo rješenje osim u granicama slobodne Hrvatske”, te da se treba „vojnički još bolje pripremiti za sukobe sa svim onim snagama koje će pokušati zaustaviti ovaj neminovan proces u stvaranju slobodne hrvatske države.” Odluka o uspostavi HZHB donijeta je 18. novembra 1991. godine u Grudama. U njoj je HZHB definirana kao politička, kulturna, ekonomska i područna cjelina, a za njeno sjedište određen je Mostar. Sa izvjesnim „zakašnjenjem“, tek 27. januara 1992. godine proglašena je i „Hrvatska zajednica srednje Bosne“, sa četiri općine (Zenica, Žepče, Zavidovići i Maglaj). Teritorijalni zahtjevi kreatora srpske i hrvatske politike u BiH, rukovodeći se etničkim kriterijima, pokrili su njen cijeli teritorij, ostavljajući za Bošnjake, njen najbrojniji narod, samo 3,52% teritorija.

Kada se krajem ljeta 1991. godine zahuktao rat u Hrvatskoj, srpske enklave u BiH počele su da se proglašavaju autonomnim entitetima i pozivaju JNA da ih štiti. Milošević je reagirao tako što je kontrolu nad snagama JNA u BiH sve više predavao bosanskohercegovačkim Srbima, tako da su oni u vrijeme postizanja sporazuma o prekidu vatre između Hrvatske i Srbije u januaru 1992. godine bili dobro naoružani i aktivno su kontrolirali velike dijelove teritorije koje su smatrali svojom. Bosanskohercegovačka država, s druge strane, bila je lišena mogućnosti da upotrijebi silu kako bi očuvala integritet.

U svom izlaganju na prvoj kongresnoj plenarnoj sjednici „SDA“ 30. novembra 1991. godine predsjednik SDA Izetbegović je naglasio da su prilike u tom trenutku bile takve da BiH i njeni građani prolaze kroz najdramatičnije trenutke u posljednjih stotinu godina svoje historije, to je bio izbor između rata i mira. Trenutnu situaciju je iznimnom činilo to što bi mogući rat bio totalni rat, a mnogi važni akteri događaja toga nisu bili svjesni. Armija je špartala po Bosni uzduž i poprijeko, a neki novi kartografi, potpuno lišeni svijesti da sjede na buretu baruta, iscertavali su neke nove karte i naveliko dijelili BiH.

Najviši državni organi BiH, Predsjedništvo i Vlada, na odvojenim sjednicama su donijeli istovjetnu odluku: da će od EZ-a tražiti da BiH bude priznata kao nezavisna država. Predsjedništvo je, donoseći takvu odluku, izrazilo spremnost BiH da se i dalje zalaže za iznalaženje novih oblika asocijacije jugoslavenskih republika. Vlada je zaključila da „pitanje odnosa među jugoslavenskim republikama treba rješavati – mirnim putem“. Na obje sjednice, i Predsjedništva i Vlade, predstavnici SDS-a glasali su protiv te odluke. Na odvojenim sjednicama Predsjedništva RBiH i Vlade, 25. decembra 1991. godine donijeta je odluka da se od EZ-a zatraži međunarodno priznanje BiH.

Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine je 9. januara 1992. godine u Sarajevu proglasila „Republiku srpskog naroda BiH”. Prema usvojenoj „Deklaraciji o proglašenju“, „Republika srpskog naroda BiH se nalazi u sastavu savezne države Jugoslavije, kao njena federalna jedinica. Ona obuhvata područja srpskih autonomnih regija i oblasti i drugih etničkih cjelina u BiH. Sjedište 'Republike' nalazit će se u Sarajevu, a do donošenja njenog ustava važit će savezni zakoni i republički, koje van snage nije stavila Srpska skupština.“

Trinaestog januara 1992. godine održana je sjednica Predsjedništva BiH kojom je predsjedavao predsjednik Izetbegović. Razmatrana je situacija u BiH nastala nakon proglašenja tzv. „Republike srpskog naroda BiH“. Većinom glasova zaključeno je da je riječ o protivustavnom aktu koji kao takav ne proizvodi pravne posljedice, te se zahtijevalo od svih organa i građana da poštuju Ustav i zakone BiH, a od Vlade da utvrdi i provede neophodne mjere radi zaštite legitimnih interesa BiH i njenih građana.

Na zahtjev Vlade BiH za međunarodno priznanje, arbitražna komisija EZ-a je odgovorila 11. januara 1992. godine „Mišljenjem br. 4.“, u kojem je konstatirala da „važeći Ustav SRBiH garantira jednaka prava narodima Bosne i Hercegovine, Muslimanima, Srbima i Hrvatima i pripadnicima drugih naroda i etničkih grupa; važeći Ustav SRBiH garantira poštovanje prava čovjeka; vlasti u BiH su pružile uvjerenja Komisiji da Republika nema nikakvih teritorijalnih pretenzija prema susjednim zemljama.“ Komisija je ocijenila da BiH ispunjava uvjete za međunarodno priznanje, ali je istovremeno konstatirala da je 9. januara 1992. godine Skupština srpskog naroda u BiH proglasila nezavisnost „Srpske Republike BiH“ u okviru Savezne države Jugoslavije. Arbitražna komisija se našla u situaciji nastanka dviju država u BiH, ilegalne „Srpske Republike“ i legalne Republike BiH. Međutim, Komisija je dan ranije, 10. januara 1992. godine, u svom „Mišljenju o Jugoslaviji br. 4“ već bila utvrdila da je „SFRJ u procesu raspadanja“. Zato je njen zaključak o BiH bio formuliran u zahtjevu da se putem referenduma pozovu svi njeni građani na izjašnjenje pod međunarodnom kontrolom. Predsjedništvo BiH podnijelo je 20. januara 1992. godine zahtjev Skupštini da se raspiše referendum o nezavisnosti kao ključni uvjet za dobijanje međunarodnog priznanja. Skupština je na sjednici održanoj 24. i 25. januara 1992. godine glasovima bošnjačkih i hrvatskih poslanika odlučila da se održi referendum o nezavisnosti. I od vodeće svjetske sile, SAD-a, bosanskohercegovačkoj Vladi su dolazile riječi ohrabrenja. Na kraju dvodnevne posjete BiH ambasador SAD-a u Beogradu Zimmermann je izjavio da je bilo najvažnije osigurati da se rješenja traže na miran način. Apsolutno je smatrano važnim da BiH ostane ujedinjena i njen

teritorijalni integritet nepovrijeđen. Ambasador Zimmermann je više puta u ime vlade SAD-a mnogim ličnostima, uključujući i rukovodstvu Armije, Srbije i Hrvatske, stavljao jasno do znanja da je teritorijalni integritet BiH od najvećeg interesa za SAD. To je značilo da će svako ko ugrozi teritorijalni integritet BiH zasigurno imati negativne posljedice po svoje odnose sa SAD-om. Tvrdio je da SAD neće u tom trenutku priznati nekakve pokušaje Srbije da od sebe načini zemlju nasljednicu Jugoslavije.

Dok su još trajale pripreme za referendum, pristizale su informacije o novim planovima o podjeli BiH, direktno iz zgrade Parlamenta BiH, što su slučajno otkrili novinari. Iako im je bio zabranjen pristup na zasjedanju Skupštine srpskog naroda u BiH, novinari su uspjeli da registriju mape koje su visile na zidovima dvorane. Uskoro su se saznali i pravi ciljevi te nesvakidašnje skupštinske izložbe, na kojoj su bile izložene eksperimentalne karte koje su pokazivale da i srpski kao i hrvatski narod imaju „izvanredno integriranu teritoriju, što im je davalo povoda za zadovoljstvo, što na njoj mogu organizirati svoju BiH“ – kako je rekao Karadžić. Prema njegovom mišljenju, „njena podjela je bila već gotova stvar, jer je faktičko stanje na terenu bilo takvo da su postojale tri Bosne i Hercegovine.“ Neki su i ranije počeli ucrtavati šavove po BiH, na mnogim skupovima je dijeljena uzduž i poprijeko. U pojedinim projektima „SDS“ se posebno zalagao za njenu unutarnju razgradnju, budući da je međunarodni faktor bio izričito protiv mijenjanja vanjskih granica. Dr. Ivo Komšić iz Socijalističke demokratske partije BiH je tvrdio da ono što su predložili „SDS“ i „HDZ“ predstavlja pokušaj da se „stvori srpska i hrvatska država u BiH“.

Posredstvom EZ-a u Lisabonu je 23. februara 1992. godine doneseno kompromisno rješenje. Predstavnici triju naroda dogovorili su se na daljnji opstanak BiH u njenim dotadašnjim granicama, pri čemu je njena unutarnja struktura trebala biti organizirana prema etničkim kriterijima. „Skupština srpskog naroda u BiH“ je 28. februara 1992. godine proglasila Ustav „Srpske Republike BiH“, koji je odredio da njena teritorija obuhvata sva područja sa većinom srpskog stanovništva, „uključujući i područja na kojima je nad srpskim narodom u Drugom svjetskom ratu izvršen zločin genocida“. Republika je proglašena dijelom jugoslavenske federalne države.

U sjedištu EZ-a 28. februara 1992. godine je zvanično bilo najavljeno da će ministri vanjskih poslova „Dvanaestorice“ 2. marta 1992. godine u Bruxellesu na sastanku Ministarskog savjeta otvoriti pitanje BiH u svjetlu referenduma o nezavisnosti. U vezi sa tim, predsjednik Konferencije o Jugoslaviji Lord Carrington je označio pitanje njenog budućeg unutarnjeg uređenja bitnim dijelom ukupnog sporazuma o priznanju nezavisnosti BiH i

najavio da je to veoma značajna dionica Konferencije o Jugoslaviji. Time se nastojalo odgoditi priznanje BiH prije njene podjele. Međutim, drugačiji su tonovi dolazili iz Washingtona i Bonna. „Ako rezultati referenduma budu u korist osamostaljenja, Evropska zajednica bi u martu 1992. godine mogla priznati Bosnu i Hercegovinu.“

Oko 4.500 glasačkih mjesta je bilo otvoreno 29. februara 1992. godine u 7 sati i stanovnici Bosne u Hercegovine su imali priliku da dva naredna dana izraze svoju volju i odluče se o njenoj suverenosti i nezavisnosti. Republička izborna komisija saopćila je 4. marta 1992. godine da su konačni i zvanični rezultati republičkog referenduma za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine, koji je održan 29. februara i 1. marta 1992. godine slijedeći: prema podacima izbornih komisija od ukupnog broja glasača (3.253847), na referendum je izašlo i glasalo 2.073568 građana sa pravom glasa, odnosno 64,31% od ukupnog broja važećih glasačkih listića, „za“ je bilo 2.061932 glasača, ili 99,44%, „protiv“ je glasalo 6.037 glasača, ili 0,29%. Nevažećih glasačkih listića je bilo 5.227, odnosno 0,25%.

Odgovarajući na pitanje o održanom referendumu, State Department je već u prvoj rečenici podvukao da „konačni rezultati pokazuju da je oko 65 procenata građana Republike sa pravom glasa učestvovalo na referendumu i da je više od 99% njih koji su glasali podržalo nezavisnost.“ Nakon njegovog održavanja, na osnovu ocjena međunarodnih posmatrača, izjašnjavanja među njima i predstavnika Američke ambasade i kongresne Komisije KESS-a, naglašavalo se da je ishod glasanja legitimni izraz većine naroda u Bosni i Hercegovini. Učinjeno je to u trenutku kada su lideri „SDS-a“ pozvali srpski narod da bojkotira referendum proglašavajući ga mimo svih pravila, normi i principa – nelegalnim. State Department je na to reagirao porukom da „SAD podržavaju teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine i da osuđuju svakoga ko izaziva ili ohrabruje i podstiče na nasilje sračunato na poništavanje rezultata referenduma i njenu podjelu.“

U zajedničkoj izjavi EZ-a i SAD-a o priznanju jugoslavenskih republika, koja je usvojena na sastanku u Bruxellesu 10. marta 1992. godine, naglašavalo se da će EZ i njene članice kao i SAD međusobno usaglasiti svoje postupke u odnosu na završni proces priznanja jugoslavenskih republika koje teže nezavisnosti. Priznavanje Bosne i Hercegovine i Makedonije kao nezavisnih država najavljeno je na narednom sastanku Savjeta EZ-a za generalna pitanja, koji će se održati 6. aprila 1992. godine u Luksemburgu.

Na sastanku u Lisabonu predsjedavajući EZ-a Cutileiro je pokazao mapu koja je prikazivala BiH podijeljenu tako da Hrvati i Bošnjaci kontroliraju oko 56 procenata teritorije (Bošnjaci 43,5% i Hrvati 12,5%), a Srbi 44%. Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine uslijedilo je na sjednici Savjeta ministara EZ-a u Bruxellesu 6. aprila 1992. godine, s tim da ono stupa na snagu dan kasnije. Tim priznanjem Bosna i Hercegovina se i formalno prestala nalaziti u sastavu SFRJ. Istoga dana „Parlament srpskog naroda“ je proglasio nezavisnost „Srpske republike BiH.“ Istovremeno su srpski članovi napustili državno Predsjedništvo, zahtijevajući dvije trećine teritorija.

Umjesto zaključka

U trenutku kada se pred zgradom UN-a 22. maja godine 1992. zavijorila zastava RBiH sa ljiljanima i označila da je ona članica međunarodne organizacije koja je dužna da se brine o njenoj sigurnosti i da joj pruži svu zaštitu, započeo je proces čije je glavno obilježje bilo više od 70 nerealiziranih rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a, a koje su predstavljale potvrdu njegove nedjelotvornosti. Historijske činjenice su pokazivale da na prostorima Bosne i Hercegovine nikada nisu postojale monoetničke administrativno-teritorijalne jedinice, niti podjele na etničkoj ili religijskoj osnovi. Usljed događaja koji su slijedili nakon međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine, Cutilleirova misija je ubrzo izgubila svaki smisao. Njegov plan počeo je propadati zato što je bio neprovodljiv na terenu ali i zbog toga što su zahtjevi bosanskohercegovačkih Srba izašli daleko iz okvira svega što je u to vrijeme EZ bila spremna ponuditi. Savez sa Srbijom kao i srpska republika unutar BiH – država u državi – bila su rješenja kojima bi se stvorili neprihvatljivi presedani na međunarodnom nivou. Potvrdilo se da je EZ bila spremna prihvatiti unutarnjo-teritorijalne podjele prije svega na nacionalnim osnovama, što je ojačalo argumente „SDS-a“ u prilog nacionalnom razdvajanju na predstojećim mirovnim pregovorima. Srpske vođe su procijenile da ratom mogu postići više nego za pregovaračkim stolom. Slijedili su novi planovi o podjeli, mnogi od njih izrađeni pod pokroviteljstvom britanskih diplomata, sve dok RS unutar BiH, što je i bio Karadžićev glavni ratni cilj, nije naposljetku ostvarena u Daytonu. Dejtonski mirovni sporazum je bio rezultat kompromisa, što je i bila njegova najveća slabost. Umjesto da bude plod brižnog i studioznog napora da se pronađu prava rješenja za trajan mir u regiji, Dayton je za Zapad bio samo još jedno u nizu nastojanja da se dođe do instrumenta kojim se mogu ostvariti deklarirani politički ciljevi. Richard Holbrooke je smatrao da je „sporazum koji je on nametnuo zaraćenim stranama uglavnom zadovoljavajući“, jer je prekinuo rat i uspostavio jedinstvenu državu Bosnu i Hercegovinu,

odražavajući tako osnovne ciljeve SAD-a. To, ipak, prema njegovom mišljenju, nije značilo da je Dejtonski sporazum savršen, priznavši nekoliko slabosti u njemu. Njegova dogradnja podrazumijeva mogućnost da se uspostavi funkcionalna država u njenom punom kapacitetu.

Literatura

1. Anđelić, Neven (2005) *Bosna i Hercegovina između Tita i rata*, Samizdat B92, Beograd.
2. Begić, Kasim (1997) *BiH od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, Bosanska knjiga i Pravni centar Fonda „Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine“, Sarajevo.
3. Bilić, Ivan, Miroslav Tuđman (2005) *Planovi, sporazumi, izjave o državnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991–1995*, Zagreb.
4. Bulletin (1991–1992) „Presse und Informations-Amt Bundesregierung“, Bonn.
5. Cigar, Norman (1998) *Genocid u Bosni: Politika etničkog čišćenja*, Sarajevo.
6. Čalić, Marie-Janin (1996) *Krieg und Frieden in Bosnien-Herzegowina*, Frankfurt am Main.
7. Dragović-Soso, Jasna (2004) *Spasioci nacije: Intelektualna opozicija Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Beograd.
8. Europa-Archiv (1991–1992) Zeittafel, Bonn.
9. Europa-Archiv (1991–1992) Zeitschrift für Internationale Politik, Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik, Bonn.
10. Friedman, Francine (2002) „Islam kao nacionalni identitet“, Forum Bosnae, 18/2002, Sarajevo.
11. Furkes, Josip, Karl- Heinz Schlarp (1991) *Jugoslawien, ein Staat zerfällt*, Hamburg.
12. Hadžović, Sead (2001) „Sastavni dio rata protiv BiH – genocid i etničko čišćenje“, u: *Ratovi u Jugoslaviji 1991–1999*, zbornik saopćenja i diskusija sa okruglog stola, Beograd.
13. Liberti, Žozef (1992) „Prokletstvo Sarajeva: Deveti krug pakla“, III BH Eksklusiv, 25. XII 1992, 9, Split (na osnovu tekstova objavljenih u njemačkom listu Der Spiegel, Hamburg).
14. Lučić, Ivica (2008) „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja“, Časopis za suvremenu povijest, 1, Zagreb.
15. Oslobođenje (1990–1992) Sarajevo.
16. Ramet, P. Sabrina (2005) *Balkanski Babilon: Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićevog pada*, Alinea, Zagreb.
17. Rezultati popisa stanovništva u BiH 1981–1991 (1991), Sarajevo.
18. Ribičić, Ciril (2001) *Geneza jedne zablude: Ustavno-pravna analiza nastanka i djelovanja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne*, Zagreb – Sarajevo.

19. Schönfeld, Roland (1994) „Balkankrieg und internationale Gemeinschaft“, Südosteuropa Mitteilungen, München.
20. Stokes, Gale (2010) „Nezavisnost i sudbina manjina, 1991–1992.: Etničko čišćenje i ratni zločini“, u: *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama*, Inicijativa naučnika. Priredili Charles Ingrao – Thomas A. Emmert, Biblioteka Memorija, Sarajevo.
21. Šehić, Zijad (2013) *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna: Međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994)*, Dobra knjiga, Sarajevo.
22. Zimmermann, Waren (1997) *Izvori jedne katastrofe: Jugoslavija i njeni rušitelji: Posljednji američki veleposlanik piše o tome što se dogodilo i zašto*, Globus znanja, Zagreb.

**PORICANJE SUVERENITETA BOSNE I HERCEGOVINE
I FIGURA „POSljednjeg RATA“**

**DENIAL OF SOVEREIGNTY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA
AND FIGURE OF “THE LAST WAR”**

Sažetak

U radu se istražuju pozadinske i eksplicitne veze, interakcije i prekidi između klasičnih, savremenih i globalizacijskih teorija suvereniteta države s obzirom na promjenljiva značenja često korištene figure „posljednjeg rata“. Znanje o onome što nazivamo „posljednjim“ ratom nije ono prvo, ali ni ono posljednje što nas zanima kada sistematski promišljamo sve neizvjesniju razliku između onoga što nazivamo mirom i onoga što nazivamo ratom. Dokazujemo da je ono što obuhvaća savremene studije o državi, politici, sigurnosti, strukturalnom nasilju i negativnom miru (a povezano je i sa neprozirnim mijenjanjem značenja suvereniteta i suverenosti) uvijek u pokretu, zavisno od ciljeva i promjenljivog karaktera ključnih kategorija koje figuriraju u novim transnacionalnim opisima nove (poremećene) stvarnosti u koju smo dospjeli. U tekstu se razvija ideja da je svim velikim pojmovima iz domena klasične teorije države i prava – a prije svega pojmovima poput, suvereniteta i političkog predstavljanja – potrebna temeljita i radikalna rekonstrukcija. Rekonstrukcija bi trebala biti stvarna i programska, a u normativnom smislu trebala bi postati još dalekosežnija nego u disperziranim teorijama „mnoštva“, naročito ako imamo u vidu pacifikacijske i sigurnosne aspekte integrativnih i dezintegrativnih procesa i politika proširenja EU na istok. Koliko su pojmovi poput političkog, pravnog, stranačkog, parlamentarnog predstavljanja (zastupanja) stanovništva u postdejtonskoj etnomatematičkoj politici (i agresivnoj politici simbola) postali sporni, postaje očito tek kada se suočimo sa predatorskim pokušajima proširenja suvereniteta susjednih država (Srbije i Hrvatske) na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Pritom se eksplicitno, a ponekad prikriveno ili tajno, združeno negira njena samostalnost. Zagonetka suvereniteta Bosne i Hercegovine sastoji se vjerovatno i u tome što se taj suverenitet, u globalnom kontekstu, ukazuje kao fantazmagoričan, fluidan, ogledni, pokusni, laboratorijski, a najčešće kao utvara (avet). Središte problema, ipak, predstavlja topografija evropskog birokratskog užasa oličena u postdejtonskim politikama reprezentacije te birokratskim i „metanarativnim“ procesima priključenja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, suverenitet, globalizacija, proširenje EU na istok, sigurnost*

Summary

This paper researches background and explicit relationships, interactions and discontinuations between classic, modern and globalization theories of state sovereignty, considering the changeable meaning of the often used figure of “the last war”. The knowledge of what we call “the last” war is not the first or the last of what interest us when we systematically consider the more uncertain difference between what we call peace and what we call war. We prove that, what includes the modern studies of state, politics, security, structural violence and negative peace (which is also connected to non-transparent changing of the meaning of sovereignty), is always shifting, depending on the aims and the varying character of the key categories that figure the new transnational descriptions of the new, (disturbed) reality that we arrived to. An idea was developed in the text, that all great concepts from the domain of classic theories of state and law, and afore all concepts such as sovereignty and political representation – need thorough and radical reconstruction. This reconstruction ought to be real and program based. And, in a normative sense, it ought to become more far reaching than in the dispersed theories of “multitude”, especially if we keep in mind the pacifist and security aspects of integrative and disintegrative processes and politics of EU expansion to the East. In what scope have the concepts, such as political, legal, party, parliamentary (re)presentation of population in the post-Dayton ethno-mathematical politics (and aggressive politics of symbols), become moot, becomes obvious only when we face the predator attempts of expansion of sovereignty of neighboring states (Serbia and Croatia) on the Republic of Bosnia and Herzegovina, where – sometimes concealed or secret – it aggregately negates its independence. The enigma of Bosnian and Herzegovinian sovereignty probably also consists in the fact that this sovereignty, in the global context, is indicated as phantasmagoric, fluid, demonstrational, experiment, laboratory, and most often as an apparition. The core of the issue, however, is the topography of European bureaucratic horror, personalized in the post-Dayton politics of representation, and also the bureaucratic and the “metanarrative” processes within Bosnia and Herzegovina’s entrance to the European Union.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, sovereignty, globalization, expansion of the EU to the East, security*

Ono što nazivamo globalizacijom formira završne crte svoga lica. Najveći sporovi uskoro bi se mogli voditi oko toga da li će to lice biti ljudsko ili postljudsko, monstrozno. Nešto poput dejtonske BiH. Na koji način se Bosna ponosna uklapa u ono što na globalnom planu nastaje pred našim očima? Mora li Bosna iščeznuti da bi neka imperija, neprozirno mnoštvo,

mogla živjeti? Nije li Bosna u nekom od svojih stvarnih ili mogućih lica iznimka? I šta bi značilo ako bismo rekli da jeste? Iznimka od čega? Ili, da to izrazimo i drugačije: da li Bosna i Hercegovina kao pluralna, otvorena i miroljubiva zajednica treba opstati na političkoj mapi svijeta ili treba nestati da bi se definitivno uobličio neki monstruozi međunarodni poredak zasnovan na „etnički čistim“ teritorijama, mržnji i ksenofobiji, na makrofašizmu finansijskog kriminala i komplementarnim mikrofašizmima iz našeg okruženja? Prisustvujemo li rađanju monstruoznog svjetskog poretka izašlog iz „pandorine kutije“, iz antropoloških snova egzemplarnih nacističkih pravnika iz Drugog svjetskog rata. Bosna i Hercegovina nema samosvojnog demokratskog ustava osim ustava Republike Bosne i Hercegovine. Bosni i Hercegovini je u vanrednom stanju, koje je nastupilo zbog agresije, nametnut (simulacijski) supstantiv za ustav – ustav-ugovor, kao sastavni dio Općeg okvirnog sporazuma o miru iz 1995. godine (tzv. Dejtonski sporazum) koji je usvojen bez demokratskog legitimiteta građana Bosne i Hercegovine, da bi se uspostavio (kakav-takav) mir, a ne da bi bilo uspostavljeno normalno funkcioniranje te države, ako pod normalnim podrazumijevamo liberalnu demokraciju. Bosna i Hercegovina preživljava svojevrni (gotovo nepredstavljeni) evropski i svjetski eksperiment, psihosocijalnu laboratoriju, poligon za uvježbavanje postmoderne balkanske biopolitike. Građani Bosne i Hercegovine ne mogu sebi niti drugima na racionalan način objasniti predstavu koju (za njih same) ili za nekoga drugog (višeg ili nižeg od njih samih) prezentiraju internacionalne institucije poput institucije visokog predstavnika. Konstitucionalizacija internacionalnog prava, koja je primjetna od posljednje decenije 20. stoljeća do danas, ozbiljno je uzdrmla temelje na kojima počiva nacionalna država, ali ih nije nadomjestila.¹ Konstitucionalizacija EU, čiji je sistem od internacionalnog prava prerastao u transnacionalni ustavni sistem, dovela je do nekih rješenja bez presedana. Značenje „presedana“, „iznimke“, „izuzetka“, „slučaja“, „događaja“, kao događaja *agresije protiv bosanskohercegovačkog pluralnog, sekularnog, građanskog društva*; kao i globalno značenje genocida, značenje negiranja zajedničkog života kao i ratnohuškačko *negiranje same ideje zajedničkog života*, na samim granicama EU, potrebno je promisliti u kontekstu sistematskog, strateškog osporavanja, poricanja suvereniteta Bosne i Hercegovine. Ali to nije moguće učiniti na ovom mjestu. EU se nalazi u fazi unutarnjeg preustroja i pravno-političke rekonstrukcije, a u raspravama o

---

¹Više o tome u: Begić, Z., Z. Delić (2013) „*Constituency of peoples in the constitutional system of Bosnia and Herzegovina: Chasing fair solutions*“, International Journal of Constitutional Law, Vol. 11., No. 2, Oxford University Press, Oxford.

karakteru tog preustroja ne učestvuju samo pravници i stručnjaci iz oblasti uporednog ustavnog prava.²

Otežavajuća okolnost za svaku analizu, s ciljem da bude jasna, razborita i transparentna u teoriji i praksi razumijevanja tranzicijskih politika razvoja i tranzicijskih politika identiteta, jeste skupo plaćen uvid da je u kontekstu *balkanske postmodernebiopolitike* (ako se složimo da takvo nešto postoji) tokom posljednje dvije decenije, ili nešto više od toga, postalo skoro nemoguće govoriti o nekoj *antropologiji sadašnjice*, odnosno o istinskim subjektima, akterima teiste, zamrznute, anahrone, antidemokratske, nehumane „sadašnjice“. A upravo je to ono što bi bilo potrebno učiniti ako bismo željeli saznati zašto je *figura suvereniteta* postala „crna kutija“ cjelokupnog projekta modernosti. I zašto je ta „kutija“, poput nuklearnog otpada, geolocirana u kosmopolitskoj, sekularnoj Bosni, možda kao predznak? Predznak čega? „Ovde se suočavamo sa potpuno novom situacijom, kojom se klasični rat dovodi u pitanje, zajedno sa geostrategijom i samim pojmom granice. Igra je dakle u ovome: pravo građanina ili pravo jačeg? Od sada nadalje, mi smo svi povezani, svi smo na dohvat drugih, bilo putem radio tv talasa ili putem sposobnosti za destrukciju koju pojedini čovek ili mala grupa ljudi mogu da izazovu“ (Virilio – Lotringer 2012: 11).

Kako pomiriti prednosti i terete zajedničkog života sa slobodom svih sudionika u političkoj zajednici? Kako postići prijeko potrebnu refleksivnu ravnotežu između posebnosti i općosti, različitosti i jedinstva? Kako pomiriti moralne, kulturne i socijalne identitete građana s političkim identitetom državljana? Sva ova pitanja – koja su postavljena i analizirana u radovima koji se odnose na politiku identiteta i demokratsku pravednost – povlače se u drugi plan. Nestaju pred daleko važnijim, kompleksnijim pitanjem: kako je, nakon genocida, moguće govoriti u bipolarnim kategorijama tipa: „mi“ – „oni“, „naši“ – „njihovi“. I šta učiniti, u građanskom i krivičnopravnom smislu, u situacijama provokativnog poricanja genocida, uz istovremeno slavljenje ratnih zločinaca kao heroja? Politika razlike, koju je potrebno dobro osmisliti i ustanoviti, omogućila bi da se ovaj problem i zakonski riješi. Na temelju mnoštva tekstova, koji su tokom posljednjih nekoliko decenija napisani o identitetu i paradoksima identiteta, moguće je izvesti

---

²Rigidno komunističko naslijeđe, globalne migracije, strateški savezi etnonacionalizama, organizirani kriminal, pitanje lustracije, „tamne strane religijskog pluralizama“ (Susanna Mancini), mikrofašizmi, trendovi privatizacije prava u odnosu na međunarodno javno pravo, pogrešne definirane identitarne dileme o multikulturalizmu, „retardirajuće“ definicije religijskih simbola i sl. – neki su od izazova koji podrivaju ne samo građansku demokraciju nego samo razumijevanje politike i političkog; sve to i mnoštvo drugog, mnoštvo primjera koji govore o nerazumijevanja drugog, predstavljaju velike opasnosti i za bosanskohercegovačko društvo i državu.

zaključiti da se politika identiteta općenito, kao i politička konstrukcija srpskog identiteta posebno, u vremenu nakon genocida koji su izvršili srpski zločinci dramatično mijenja naročito u autoreferencijalnim redeskripcijama samih Srba kao kolektiviteta u čije ime je izvršen genocid. A to, također, znači i da neka politika zajedništva (kao i neka politika razlike), odnosno idejna konstrukcija poželjne građanske zajednice slobodnih državljana, u periodu nakon genocida ne može biti ista kao neka politika zajedništva (ili politika razlike) prije genocida. Masovni zločini i genocid donose (i upisuju u sva kolektivna određenja i samoodređenja) jednu presudnu razliku, odnosno jednu *presudnu politiku razlike*, koja a posteriori nameće zadatak konstrukcije i javne primjene sasvim drugačijih politika identiteta u odnosu na politike identiteta koje su postojale (i vladale) u vrijeme prije nego što je genocid počinjen. Jedan od preduslova da genocid bude izvršen bila je zvanična (jedinštvom opsjednuta) svesrpska politika Radovana Karadžića i njegovih saučesnika iz bližeg i daljeg okruženja. Glavna strategija te politike bila je zasnovana na svesrpskom ideološkom i političkom jedinstvu; na pozivanju, huškanju i podsticanju na nasilje prema onima koji nisu Srbi, na krvavo preseljavanje stanovništva, na praktičnu realizaciju prethodno razrađene ideje da svi Srbi trebaju živjeti u jednoj državi i da Srbi ne mogu živjeti sa drugima: sve to sadrži anticivilizacijska ideja da zajednički život ljudi u Bosni i Hercegovini nije moguć. Kako onda, poslije svega, i nekog genocida, misliti suverenitet?

U literaturi postoji mnoštvo pravno-političkih i teorijskih određenja pojma i značenja suvereniteta. Ta određenja nastaju u pokušaju da se, naročito na samim *granicama* EU, ukaže na kognitivnu i egzistencijalnu ograničenost, insuficijenciju gotovo svih modernih državnopravnih određenja suvereniteta koja nastaju u 20. stoljeću. Nakon epohalno signifikantnog rušenja *Berlinskog zida* i poslije simbolički (geopolitički, mikrofašistički) znakovitoga rušenja *Starog mosta* u Mostaru, pojavljuje se niz knjiga, interpretacija i drugih prirodnopravnih, državnopravnih i drugih tekstova koji tematiziraju globalne, regionalne i lokalne *transformacije značenja suvereniteta* u drugoj dekadi 21. stoljeća. Na temelju čitanja i reinterpretacija takvih knjiga i tekstova nameće se pitanje *iz koje pozicije govorimo i šta želimo postići*, ako pored tog, već odavno postojećeg mnoštva pravopolitičkih i teorijskih određenja pojma i značenja suvereniteta – naročito na *granicama* EU – govorimo i o postmodernom suverenitetu mnoštva i balkanskoj postmodernoj biopolitici.³ Do kraja ovog kratkog rada

---

³Početne teorije o suverenitetu iz 16. i 17. stoljeća nisu primjerene za ispravno razumijevanje političkih, ekonomskih i sigurnosnih prijetnji s kojima se suočavaju društva u 21. stoljeću. Pitanje o tome *ko ima pravo proglasiti vanredno stanje*, koje je davno postavio nacistički pravnik Carl Schmitt, postaje vruća, ali posve anahrona tema rasprava o karakteru

pokušat ću u najkraćim crtama pokazati da kosmopolitski i miroljubivi potencijali Bosne mogu doći do riječi samo ako Bosnu posmatramo i analiziramo kao postmodernu suverenu državu, ali u njenim internacionalno priznatim geografskim granicama, kao građansko, sekularno društvo. Nažalost, postojeća realnost Bosne i Hercegovine potpuno je suprotna od toga. Ali to ne znači da postojeći predatorski i kleptomanski režimi, koji su okupirali Bosnu, imaju budućnost.

Poricanje suvereniteta Bosne i Hercegovine, koje se *odvija* kao globalni događaj, pretpostavlja mogućnost normaliziranja (već normaliziranih praksi) poricanja, negiranja i stvarnog destruiranja svega što je bosansko (u ime partikulariteta koji nisu bosanski ili ne priznaju bosanskohercegovačku teritorijalnu zaokruženost). To nije fraza nego simptom nečega dalekosežnijeg, tajanstvenijeg, neprozirnijeg, nepredstavljivijeg. Moglo bi se pokazati da odnos između suverena i „neprijatelja“ postaje podložan logici tržišta, suverene tehnike uz pomoć kojih suveren sklapa strateške saveze (i tajne alijanse) sa neprijateljem i žrtvuje dijelove svoje suverenosti (prije svega u ratu), kao i nakon okončanja postmodernih ratova na Balkanu,

---

i prirodi suvereniteta u današnjem svijetu. Zašto? Zato što jasna razlika između ratnog stanja i stanja mira posljednjih godina postaje nevidljivija i nejasnija. Suverenitet se očito nalazi u *transformaciji*, kao i većina drugih političkih pojmova, a o prirodi i posljedicama ove transformacije nastaju sporenja, simbolički i stvarni ratovi. Početne teorije o suverenitetu, izrazito zamršenom *pojmu, figuri, oznaci, superlativu*, nastale su u vrijeme krvavih *vjerskih ratova* u Francuskoj koji su se vodili između *katolika i hugenota* i u kojima je ubijeno između dva i četiri miliona ljudi. Tada je Jean Bodin (1529/1530–1596), u svom glavnom djelu *Les six livres de la République*, pokušao korigirati srednjovjekovna teološka učenja o državi. Pokušao je u „igru“ uvesti raspravu o *racionalnim* temeljima prava i državnog suvereniteta. Time je, izgleda, nenamjeravano, posredstvom kasnijih interpretacija značenja jedne (jedine) *vrhovne i neograničene vlasti*, otvorio „pandorinu kutiju“ sukoba između *države i slobode*. U tome je, već na početku, bio paradoks. Paradoks, koji je zajednički ne samo Bodinu nego i Hobbesu i većini klasičnih teoretičara suvereniteta, sve do Foucaultovog pomjeranja fokusa sa pravnog pitanja suvereniteta na *nesuverene moći, disciplinarne moći*, odnosno na *genealoška, arheološka i biopolitička* pitanja povezana sa *taktikama, tehnologijama* političkog discipliniranja tijela (tijela bolesnika, učenika, zatvorenika, stakeholdera) različitim procedurama i tehnikama povezanim sa specijaliziranim administrativnim prikupljanjem znanja (kao moći) koje proizvode (a onda i posjeduju) institucije koje potčinjavaju desubjektivirano tijelo i dušu pojedinca. To je, pojednostavljeno rečeno, paradoks bipolarnog sukoba između *organskog tijela države* (kao tijela bez živih organa) i tijela pojedinca (koji ne posjeduje vlastito tijelo), jer to tijelo, u jednom presudnom, višem smislu, pripada kralju, monarhu, velikom superlativu koji ima performativnu moć i snagu proglašenja vanrednog stanja, kada se postojeći pravni poredak suspendira (uvođenjem vanrednog stanja), da bi se sačuvalo (i kasnije ponovo uspostavio) još čvršći državni poredak. Poredak vječnog, besmrtnog, apsolutnog, neukidivog, nezamjenjivog Levijatana. Ovaj pojednostavljeni i namjerno preuveličani sukob – dakle, sukob između države i slobode – u različitim varijacijama i intenzitetima traje gotovo 500 godina.

predstavlja glavni izvor (ne)stabilnosti figure suverenosti. To nije stvarni problem za brojnije narode, poput Albanaca ili Srba, koji žive na teritorijama dviju republika, ali predstavlja istinski, možda jedini istinski, presudni problem (pitanje opstanka) za građane koji nemaju „rezervnu domovinu“. Granice Bosne i Hercegovine potrebno je misliti i braniti s onu stranu novoekonomske tržišne frazeologije o svijetu bez granica. Ali značenje granica nikada nije bilo višeznačije nego danas, naročito za nas u Bosni i Hercegovini koji živimo na samim granicama EU. Šta je granica? I šta se nalazi s one strane granice? Granica koja se odnosi na vanjske ili unutarnje granice i linije zemlje, na imovinu, na granice znanja, granice žanrova ili granice institucija i mnogo toga drugog, jeste zapravo *metafora* koja gubi svoj ljudski, kulturni smisao (i značenje metafore) tek kad se pretvori u *stvarnost bodljikave žice* – stvarnost koja više nije metafora. Ili barem nije metafora za one koji, u vrlo svijetu bez granica, bezgranično leže i prostiru se, umiru u sablasnoj blizini granica pretvorenih u stvarnost bodljikavih žica. Mišljenje se upisuje u prostor obilježen nekim granicama i dijeli ga, kao što se prostor i zemlja predstavljaju u granicama moći saznanja i razlikama između različitih tipova znanja, ili u pokušajima da se pojmi sama granica, da se shvati i razumije graničnost granice, graničnost njenog ubojitog, razgraničavajućeg, bipolarnog, u biti fašističkog karaktera.

Strateško brisanje bosanskohercegovačke građanske pluralnosti predstavlja simptom moći biopolitičkog upravljanja svijetom života (nećemo reći u cilju „stvaranja novog svjetskog poretka“), simptom nove igre moći, haotičnosti onoga što indijska fizičarka Vandana Shiva zgodno naziva *neoliberalnim fašizmom globalizacije* koji se dopunjuje djelatnim, obmanjujućim i samoobmanjujućim nizom međusobno suprotstavljenih (kapitalistički funkcionalnih) biopolitički navođenih *mikrofašizama* kao novih semantičkih polja smrti.⁴ Brisanje bosanskohercegovačkog državnog

---

⁴Značenje „semantičkih polja smrti“ moguće je istraživati u kontekstu utjecaja fašizma i neofašizma na naše živote i našu budućnost, na razumijevanje viktimoloških, kriminoloških, pravosudnih, internacionalnopravnih, komunikacijskih, novomedijskih, sigurnosnih, moralnih, političkih, psihotičnih, patoloških i drugih posljedica pravomoćne sudske rehabilitacije četničkog komandanta iz Drugog svjetskog rata Dragoljuba Draže Mihailovića. Proces rehabilitacije četničkog lidera Dragoljuba Draže Mihailovića je „zanimljiv“ sudski proces (pravosudni, politički, sigurnosni i internacionalnopravni skandal). Riječ je o kolektivnom samoobmanjujućem procesu pokrenutom od Vojislava Mihailovića, sa zahtjevom da se poništi sudska presuda beogradskog procesa iz 1945. godine, kojim je njegov deda, lider četničkih koljača, Dragoljub Mihailović, osuđen kao saradnik fašističkih okupatora i ratni zločinac. Proces je pokrenut 2006. godine pred Višim sudom u Beogradu, a „završen“ u maju 2015. usvajanjem zahtjeva i rehabilitacijom četnika Dragoljuba Draže Mihailovića. Nekoliko dana prije tog, signifikantnog, izopačenog događaja, premijer susjedne Republike Hrvatske, Zoran Milanović, obilježavajući u Zagrebu

suvereniteta postalo je moguće djelovanjem mnoštva simultanih utjecaja: (1) globalnim širenjem neoliberalnog kapitalizma, (2) normaliziranjem njegovih disciplinirajućih, tržišno upravljanih institucija znanja i vjerovanja (3) obesmišljavanjem razlike između stanja rata i stanja mira na rubnim područjima EU kao internacionalne „zajednice zajednica“ i (4) epohalnim prelaskom u novo postmoderno doba vladavine biopolitike i postpolitike.⁵ Normaliziranje negiranja suvereniteta Bosne i Hercegovine prepoznaje se u različitim praksama negiranja genocida. Genocid je bio ishod rata protiv

---

internationalni *Dan pobjede nad fašizmom* i *Dan Europe*, 9 maj 2015, pokazujući u zraku visokopodignutu stisnutu šaku – pesnicu, izjavio je da *Nezavisna država Hrvatska*, proglašena 1. travnja 1941. nije bila država hrvatskoga naroda (nego da je bila fašistička tvorevina). Uz pomoć tog događaja i srbijanska i hrvatska javnost – 70 godina nakon završetka *Drugog svjetskog rata* – podijelila se na antifašiste tj. (post)moderne (neo)fašiste i (post)moderne antifašiste. Nekoliko sati prije *prvog aprila* 2016. godine četnički vojvoda Vojislav Šešelj iz Tribunala u Haagu svečano postaje „slobodan čovjek“, proglašen *slobodnim čovjekom* i pušten na slobodu. Da bi, nekoliko dana nakon toga, najprije najavio svoju posjetu Republici Hrvatskoj, a ubrzo zatim i posjetu Bosni i Hercegovini. „Fraza“ glasi: zločinac se uvijek vraća na mjesto svog zločina.

⁵U postdemokratskom stanju demokracije u Bosni i Hercegovini i njenoj okolini susrećemo se s demokracijom bez *demosa* i sa demokratijom bez *demosa*, bez građana, kao ključnih aktera demokratizacije političkog polja. Tu dominira tribalni vokabular javnog normaliziranja nenormalnih praksi beskonačnog brojanja i prebrojavanja lažnih izbornih „pobjeda“, cirkuliranje kleretničkog principa, u lošoj beskonačnosti, bez kraja i bez mogućnosti okončanja predatorskih procesa borbe za „pravo“ na posjedovanje dijelova Bosne i pravo na naddeterminirajuće imenovanje onoga što se događa u Bosni i oko nje. Susrećemo se, dakle, sa *lažnom demokracijom* i *lažnom demokratijom* ali koje kao takve ne mogu biti djelatne jedna bez druge. Povlašteno mjesto njihovog susreta je Bosna i Hercegovina. Susrećemo se sa udruženim zločinačkim poduhvatima protiv Bosne, ali bez zločina prema Bosni i Hercegovini kao državnoj cjelini. Javnim dobrima oligarhije samoupravljaču bez javnosti, bez građana. Susrećemo se sa obesmišljenim parlamentarnim, obesmišljenim kantonalnim/županijskim raspravama. Tranzicijski politikanti razmješteni u više stotina stranaka u okruženju, ili okolini, od kojih su neke, i po nazivu, klonirane stranke, potcjenjuju (i ucjenjuju) inteligenciju i zdravu pamet ljudi u ime kojih se vrte i promoviraju. *Mikrofašizmi* se udružuju protiv slobode građana. Anahroni neoustaški i četnički režimi udruženo vladaju samo u ime „predznaka“, a u ime kolektiviteta koje žele otjeloviti i preko svojih granica, kao svoj posjed, ekskluzivni dio svog predatorskog posjeda u Bosni. Zato vole opskurni izraz „predznak“ da ne bi bili otkriveni tragovi njihovih zlodjela. „Predznak“ čega? Predznak očitog znaka da je riječ o smrti takvih oblika vlasti. Dijagnoza: umrle od hroničnog umora nastalog kao posljedica višedecenijske zaštite vitalnog (vitalnoga) interesa svog naroda, izvan granica svojih država. Bosanskohercegovačka politička kultura se, ponajviše zbog takve okoline, nalazi u pretpolitičkom stanju. Pretpolitičko stanje je stanje kada jedno društvo izgubi sposobnost istinskog promišljanja politike i političkog. Rezultat toga je vanredno stanje koje niko nije proglasio vanrednim, jer nema onoga (suverena) ko bi to mogao učiniti. A to znači da postdejtonska Bosna i Hercegovina nije suverena država u modernom značenju te riječi. Ona je postmoderna država u Evropi, na samim granicama Evrope, kao što je i EU prva postmoderna transnacionalna politička, ekonomska i sigurnosna organizacija na tlu Starog kontinenta. Bosna i Evropa su jedno. Ostalo je pretpolitika.

Bosne i Hercegovine. Vodio se a i danas se vodi u znaku anticivilizacijske ideje da *zajednički život nije moguć*. Kompromitiranje ideje zajedničkog života u Bosni i Hercegovini postalo je moguće tek na temelju globalnog obesmišljavanja značenja globalne zajednice i na temelju obesmišljavanja EU kao „zajednice zajednica“. Zato je inteligentna borba za očuvanje kosmopolitskih potencija Bosne ujedno i borba za dostojanstvo EU i dostojanstvo globalnih pravosudnih institucija. Negiranje suvereniteta Bosne i Hercegovine moglo je postati relativno normalizirano (ponajprije u monstruoznoj svjetskoj diplomacijskoj paranormalnoj instalaciji poznatoj kao entitet RS), tek onda kada je u globalnom, neoliberalistički navođenom preustroju svijeta suverenitet „vestfalske“ države, kao dominantne forme političkog organiziranja građana, zvanično postao „podijeljen“.

U bliskoj vezi sa globalnim tendencijama umanjivanja značaja suvereniteta, naročito ekonomski nerazvijenih („neuspješnih“) država, izgleda da se ponegdje pomislilo da je i *genocid* – dakle zločin protiv čovječanstva – fenomen koji se može *podijeliti*, o čijim razmjerima se može kalkulirati, i to na taj način da se epohalna značajnost *dogadaja* genocida, u smislu najšireg značenja zločina protiv čovječanstva, svede na partikularitet i tako ograniči, omeđi. U tome je i kognitivno-pravni i aksiološki nedostatak pozitivističke metodologije mjerenja, premjeravanja zločina. Partikulariziranje genocida falsificira globalna značenja genocida. Partikulariziranje značenja genocida sastavni je dio i eksplanatornih internacionalnopravnih procedura i postupaka sadržanih u nedovoljno promišljenim praksama dokazivanja.

Partikulariziranje samog genocida sadržano je u pokušajima da se globalno *značenje razmjera* utvrđenog zločina protiv čovječanstva ograniči i potčini epistemički insuficijentnim procedurama njegovog geolokacijskog samjeravanja i razmještanja po općinama, po administrativnim jedinicama i slično, usprkos dobro dokumentiranim činjenicama da se mjesta masovnih zločina u kojima su ljudi (u periodu od 1992–1995) sistematski ubijani, proganjani i zatvarani u logore smrti nalaze širom Bosne i Hercegovine. Genocid je zločin protiv čovječanstva a ne lokalna tuča. Genocid podrazumijeva poricanje ideje zajedničkog života i negiranje ideje čovječanstva kao moralne podloge na kojoj se mora razumijevati ideja zajednice, zajedničkog života svih pripadnika ljudskog roda. Greška je u pokušaju da se kosmopolitsko značenje razmjera genocida kao „zločina nad zločinima“ prilagodi gramatologiji lokalnog ekscesa, geometrijskoj ili matematičkoj logici infinitezimalnog računa, kao da se univerzalno, kosmopolitsko značenje genocida može mjeriti šublerom (njem. *schublehre*), pomičnim ili kljunastim mjerilom. Ako se na razinama internacionalnih sudova pravde događaju simbolički i diskurzivni događaji čije značenje

podrazumijeva pogrešne (paradoksalne) pokušaje teritorijalnog geolociranja genocida, onda je očito da je u 21. stoljeću postalo legitimno govoriti i o onome što Hardt i Negri nazivaju *globalnim građanskim ratom*.

Pojam suverenosti dominira tradicijom političke filozofije i služi kao utemeljenje svega što je političko upravo zato jer iziskuje da uvijek vlada i odlučuje jedan. Samo jedan može biti suveren, kaže tradicija, i ne može biti politike bez suverenosti. To se smatra trajnim platonovskim naslijeđem. Ta lažna dilema između vladavine jednog i haosa ponavlja se u različitim varijantama u evropskoj političkoj i pravnoj filozofiji, pa čak i u kineskoj filozofiji kojom dominiraju pojmovi nepromjenljivog jedinstva i diktirajućeg središta. Nužnost suverena je fundamentalna istina koja je iskazana kroz tradicionalnu analogiju između društvenog tijela i ljudskog tijela. Tijelo suverena je doslovno društveno tijelo kao cjelina. U svakom tijelu postoji jedan subjekt i racionalni um koji mora vladati nad strastima tijela. Carl Schmitt insistira da je u svim slučajevima suveren postavljen iznad naroda, transcendentan i da je stoga politika uvijek utemeljena u teologiji: moć je sveta. Njegov teološki pojam „totalne države“, koja postavlja suverena iznad bilo kojeg drugog oblika moći kao jedini izvor legitimiteta, razrađuje modernu koncepciju suverenosti prema obliku koji je usaglašen sa *fašističkom ideologijom*.

Mada Clausewitzeva tvrdnja da je *rat nastavak politike drugim sredstvima* može sugerirati da su rat i politika nerazdvojni, u kontekstu njegovog djela to poimanje se, ipak, temelji na ideji da su rat i politika u načelu odvojeni i različiti. Ali već sa Foucaultovim radom na novim *porecima diskursa* i značenja stvari se radikalno mijenjaju. Foucault smatra da se razlika između rata i mira gubi u trenutku kada politikapostaje *nastavak rata drugim sredstvima*. Hardt i Negri idu dalje od toga. Oni razvijaju ideju da živimo u „globalnom građanskom ratu“ – *općem globalnom ratnom stanju*. To stanje „podriva razlikovanje između rata i mira da više ne možemo zamisliti ili čak gajiti nadu u istinski mir“ (Hardt i Negri 2009: 21). Umjesto pomicanja prema miru i ispunjenju tog sna, danas smo izgleda kapitulirali vremenski natrag, u noćnu moru stalnog i beskonačnog ratnog stanja koje suspendira međunarodnu vladavinu prava, bez mogućnosti jasnog razlikovanja između održavanja mira i ratnog djelovanja. Rat se više ne može izolirati ni vremenski ni prostorno, kao u doba ranije vođenih ratova između suverenih država. Kako izolirani prostor i vrijeme rata u ograničenom sukobu između suverenih država postupno nestaju, rat se izgleda vraća i preplavljuje čitavo društveno polje. Rat je postao sveopćom pojavom, globalan i beskrajn. *Izvanredno stanje postalo je trajno i opće*, iznimka je postala pravilo, prožimajući i vanjske i unutarnje odnose (Hardt i Negri 2009: 24). „Suočeni

smo sa globalnim ratnim stanjem u kojemu nasilje može buknuti bilo gdje i bilo kada. A najvažnije je iz perspektive suverenosti to da nema sigurnih načina legitimiranja nasilja i da nema stabilnog razvrstavanja tog nasilja na prijateljske i neprijateljske tabore“ (Hardt i Negri 2009: 229). Teorija i praksa moderne suverenosti rođene su iz suočavanja sa tim istim problemom – problemom građanskog rata i prema tome smo bačeni natrag primarno u sedamnaesto, a ne osamnaesto stoljeće. Moderna suverenost trebala je okončati građanski rat. Da bismo se suočili sa tim globalnim građanskim ratom, potreban nam je novi okvir, okvir s onu stranu međunarodnog prava. Dakle, Hardt i Negri smatraju da je međunarodni pravni okvir rata potkopan. S tim u vezi, sa povijesne scene nestaje i moderni oblik nacionalnog suvereniteta, a umjesto njega se uzdiže novi, nadnacionalni oblik suverenosti – globalni imperij.⁶ Društvene, političke i sigurnosne znanosti u Bosni i Hercegovini ne smiju odustati od povijesne zadaće odgovornog promišljanja politike i političkog. Bez razumijevanja uslova mogućnosti kritičkog promišljanja i istraživanja politike i političkog politika se pretvara u opasno politikanstvo koje onda znanosti o politici i političkom kao i kritičke znanosti općenito čini suvišnim. Kad pravo postane politika, a politika postane pravo, onda više nema ni politike ni prava.

---

⁶Izgleda da smo „osuđeni“ na izdržavanje kazne, na doživotnu robiju, na goli život, na logore, na život na mjestima koja ne postoje osim kao same granice, (vanjske) granice EU kao internacionalne „zajednice zajednica“. Služeći se žanrom dokumentarnih basni, mogli bismo reći da bi International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) nakon signifikantnog 1. aprila 2016. na krovu svoje zgrade možda mogao organizirati *globalni umjetnički spektakl/performans* na kojemu bi centralni događaj mogao biti izgradnja, podizanje i, na kraju, uz mnoštvo lijepo i po propisu odjevenih prigodnih zvanica, svečano otvaranje monolitnog postmodernog spomenika „pravdi bez zločina“, a to znači ovjekovječiti spomenik, a kome drugome nego četničkom ideologu i vojvodi, Vojislavu Šešelju, „dobrom poznavatelju internacionalnog prava“, kako je to, sa izrazitim smislom za simpatetičku imaginaciju, rekao jedan od sudija nakon što je veliki vojvoda postao ono što se danas zove *slobodnim čovjekom*, ma šta to značilo ili moglo značiti u našem vrlom novom svijetu, bez granica.

Literatura

1. Abeles, M. (2014) *Antropologija globalizacije, XX vek*, Beograd.
2. Arent, H. (1998) *Izvori totalitarizma*, Feministička izdavačka kuća, Beograd.
3. Balibar, E. (2011) *Nasilje i civilnost*, Centar za medije i komunikacije, Multimedijalni institut, Beograd – Zagreb.
4. Bauman, Z. (2010) *Fluidni strah*, Mediterran, Novi Sad.
5. Bojanić, P., I. Milenković, ur. (2010) *Političko predstavljanje*, Službeni glasnik, Beograd.
6. Dimitrijević, V. (2011) *O pravu i nepravu*, Edicija Reč, Beograd.
7. Furedi, F. (2008) *Politika straha*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb.
8. Haksli (2014) *Vrli novi svet*, Plato, Beograd.
9. Kozlić (2015) *Filozofija prava*, Pravni fakultet Univerziteta, Zenica.
10. Mancini, S. (2012) „Patriarchy as the Exclusive Domain of the Other: The Veil Controversy: False Projection and Cultural Racism“, *International Journal of Constitutional Law*, vol. 10, no. 2, str. 411–428.
11. Mancini, S. (2009) „The Power of Symbols and Symbols as Power: Secularism and Religion as Guarantors of Cultural Convergence“, *Cardozo Law Review*, vol. 30, no. 6, str. 2629–2668.
12. Orlović, S. (2008) *Između partokratije i demokratije*, Službeni glasnik, Beograd.
13. Svensen, L. (2006) *Filozofija zla*, Geopoetika, Beograd.
14. Šolte, J. (2009) *Globalizacija: kritički uvod*, Cid, Podgorica.
15. Troper, M. (2014) *Pravna teorija države*, Službeni glasnik, Beograd.
16. Virilio, P., S. Lotringer (2012) *Čisti rat: dvadeset pet godina kasnije*, Centar za medije i komunikacije, Fakultet za medije i komunikacije, Beograd.
17. Zanini, P. (2002) *Značenja granica*, Clio, Beograd

Mr. sc. Nermin Tursić
Univerzitet u Sarajevu/University of Sarajevo
Fakultet političkih nauka/Faculty of Political Sciences

*Nacija nije prirodni fenomen; ona nastaje
političkom voljom i izražava se pripadnošću državi.*

*Nation is not a natural phenomenon; it is manifested
through affiliation to a country and made by political will*

UDK 342.3 (497.6)

NE POSTOJE SUVERENE ETNIČKE ZAJEDNICE U DRŽAVI BOSNI I HERCEGOVINI

THERE ARE NOT SOVEREIGN COMMUNITIES IN THE STATE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sažetak

Rad se u svojoj metodološkoj osnovi bavi pitanjem legitimiteta i određenjem titulara suvereniteta u državi Bosni i Hercegovini. U pravcu toga, problematizira pitanje kategorizacije pojma suverenih „konstitutivnih naroda“, odnosno bavi se pitanjem može li biti pojedinačno „suveren srpski“, „suveren hrvatski“ i „suveren bošnjački“ narod u Bosni i Hercegovini, te jesu li utemeljeni ovakvi pojmovi. Na osnovu postojećih teorija o suverenitetu i njihove praktične primjene, u radu se eksplicitno zaključuje kako pojedinačne etničke zajednice ne mogu biti nosioci suvereniteta, već samo u svom totalitetu kao politički narod Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: država Bosna i Hercegovina, etničke zajednice, legitimitet, politički narod, suverenitet

Summary

The paper's methodological basis deals with the issue of legitimacy and defining the titular sovereignty in the state of Bosnia and Herzegovina. On that trail, the paper studies the problem of categorizing the concept of "sovereign constituent peoples - could there be "sovereign Serbian", "sovereign Croatian" and "sovereign Bosniak" peoples in Bosnia and Herzegovina, and whether or not these terms are justified. Pursuant to the existing sovereignty theories and their practical application, the paper explicitly concludes that individual ethnic groups cannot bear sovereignty, but only in its totality as a political people of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: The state of Bosnia and Herzegovina, ethnic community, legitimacy, political people, sovereignty.

Umjesto uvoda, ukratko o konceptu suvereniteta

Od druge polovine XVI stoljeća pa do danas suverenitet je postao jedan od najfrekventnijih pravno-političkih pojmova. Označavao je i označava pojam suverene vlasti kao najvišeg modusa moći. Kao takav je izvršio transformaciju vjerske u nacionalnu državu i uspostavio međunarodni poredak zasnovan na principu suverenih država. U svojoj osnovi nikada nije rekonceptualiziran. Ostao je pojmovno nepromijenjen, ali se vremenom mijenjao izvor suvereniteta (od apsolutnog, preko narodnog, nacionalnog, parlamentarnog do državnog, što se u znanstvenim teorijama definišu kao pojavni oblici suvereniteta). Historijsko razumijevanje, savremeni globalizacijski procesi i savremena uvjetovanost međudržavnih ekonomskih odnosa dodatno su proizveli različite teorijske koncepte. Karakterišu se po diferencijalnom pristupu, koji se kreće od zagovaranja konvencionalnog koncepta suvereniteta, umanjene suverene moći kao procesa deapsolutizacije do potpune desuverenizacije. Evidentna podijeljenost znanstvenih stavova nastaje uprkos činjenici što se suverenitet nalazi u svakoj državi preko zaštićenog i samoodrživog izvora političke moći iz kojeg su izvedene sve specifične političke ovlasti. Kao takav je predstavljao i predstavlja najvišu moć vladanja, iskazanu kroz osnovnu funkciju države, odnosno država uživa suverenitet, moć i vlast na osnovu unutrašnjeg prava vladanja, dok se unutar međunarodnih odnosa potvrđuje principom suverene ravnopravnosti sa drugim državama. Kao definisani vrhovni modus moći, u sebi nosi jasne teorijske odredbe moderniteta, mada je kroz historijsku koncepciju predstavljao dijalektiku isključivanja i uključivanja posredstvom granica i određenjem teritorijalnosti. Taj odnos je determinirao savremena teorijska razumijevanja u kojima ne postoje nacije bez potvrđenog prava na teritorijalnost, niti može postojati država bez suvereniteta. Samim tim, suverenitet potvrđuje kako uvijek postoji nešto inherentno, transregresivno u svakom poretku koji nije imanentan sam sebi, tj. oslanja se na moment koji je istovremeno unutar i izvan datog poretka (unutrašnji i vanjski suverenitet). Svojim konceptom utemeljuje i definiše savremeni međunarodni poredak, koji je određen državom kao konstitutivnim suverenim autoritetom, ali koja samu sebe određuje. Preko suverene kompetencije nacionalna država ispoljava volju unifikacije i to posredstvom regulacije i normatizacije poretka i institucionalizacije odnosa. Shodno tome, stalno se vode rasprave o suverenim dometima, odnosima između vlasti i moći, politike i ekonomije.¹ I pored prikazane konceptualne naravi, u svojoj kompleksnosti nerijetko se nastoji umanjiti bitnost suverene kategorije. Kao primjer mogu poslužiti

---

¹Za više detalja pogledati: Lošonc, Alpar (2006) *Suverenitet, moć i kriza: Eseji o evropskom mišljenju*, Svetovi, Novi Sad.

različiti akademski nasrtaji na suverenitet države Bosne i Hercegovine. Kako je riječ o suverenoj i međunarodno priznatoj državi, članici UN-a, rad zaslužuje da bude intelektualno oslobođen od takvih binarnih razmišljanja u korist stvarnog određenja državnog suvereniteta i nosioca legitimiteta u državi Bosni i Hercegovini.

Pokušaj rekonceptualizacije izvora suvereniteta i disolucija jugoslavenske federacije

U ustavnoj teoriji Karla Šmita nastanak države se vezuje za postupak usvajanja nepovratne političke odluke (ustava) od samosvjesnog naroda, koji tim činom postaje nacija, a država završena politička zajednica (uz nemogućnost disolucije).² Takva situacija nije bila izražena u jugoslavenskoj federaciji, čiji su narodi bili suviše identitetski vezani za matične republike.³ Ta činjenica je onemogućavala nastanak integralnog jugoslavenstva na kojem bi počivao legitimitet jugoslavenske federacije, tako da su ustavna rješenja implicitno određivala jugoslavenski legitimitet koji proizlazi iz njenih republika (što je kasnije potvrđeno od Badinterove komisije, koja je ustvrdila da su subjekti jugoslavenskog suvereniteta republike, a ne njihovi narodi). Ovakav ustavni koncept je limitirao mogućnost realizacije velikodržavnih planova na osnovu univerzalnog prava naroda na samoopredjeljenje, pa su uslijedile ustavne promjene kao preduvjet da se unutar savezne države ukine dotadašnji princip podijeljene suverenosti i zamijeni etnohegemonijskom interpretacijom suvereniteta.⁴ Princip etničke ustavne dominacije su slijedile skoro sve jugoslavenske republike osim Bosne i Hercegovine, čija je namjera bila održivost ranije uspostavljenog ustavnopravnog položaja, kojim se garantovala puna ravnopravnost naroda i

---

²Pogledati: Kovačević, Bojan (2013) *Skriveni federalizam: Federalističko iskustvo u procesima evropskih integracija*, Albatros plus, Beograd.

³Dekonstrukcija procesa potvrđuje kako je ranije formirana srbijanska nacija uspjela da realizuje srpsku državu, dok je formiranje integralne hrvatske nacije moralo znatno duže čekati. Tačnije, početkom XX stoljeća hrvatsko narodno ime nije obuhvatalo sve stanovnike današnje Republike Hrvatske. Uprkos tome, od polovine XIX stoljeća konstantno su vršeni procesi srbizacije i kroatizacije bosanskih pravoslavaca i katolika. Njihova namjera je bila promjena svijesti o pripadnosti i transformacija identiteta na osnovu religijske odrednice, tako da su bosanski pravoslavci trebali postati Srbi, a bosanski katolici Hrvati. Na taj način je jedan, bošnjački narod sa tri vjere, prerastao u tri naroda sa tri vjere. Dodatni motiv hegemonizacije se iznalazi kroz historijske događaje i ličnosti. Tako se stvarala projekcija u kojoj su se bosanski Srbi odricali vlastite historije i vezivali se za kosovski mit i kult Karađorđevića, a bosanski Hrvati za „povijesni hrvatski prostor u Bosni i Hercegovini i Šubiće“.

⁴Pogledati: Ingrao, Č., L. Vrkatić (2001) *Nenaučena lekcija: srednjoevropska ideja i srpski nacionalni program*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, str. 54. i dalje.

građana.⁵ Opredjeljenje za građanski koncept se suprotstavljao ideji velike Srbije, pa su bosanski Srbi odabrali separatističku politiku i uključili se u proces konstituisanja sopstvene srpske države. Poduzimali su konkretne poteze ka teritorijalnoj dezintegraciji Bosne i Hercegovine. Te poteze su pravdali iznuđenim okolnostima, suprotstavljajući se ideji uspostavljenih civilizacijskih standarda, demokratskih vrijednosti i zajedničkog života. Predlagali su rješenja koja su bila suprotna očuvanju državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine. Tako su srbijanske vlasti, zajedno sa srpskim narodom u ostalim jugoslavenskim republikama, pokušale redefinisati suverenitet i od jugoslavenske federacije „napraviti državu u kojoj više neće biti suvereni radni ljudi i građani, niti republike, niti narodi i narodnosti koje je čine, nego srpski narod, srpska država, odnosno Milošević i njegova vlada.”⁶ S obzirom da je srpsko stanovništvo bilo u velikoj mjeri izvan matične republike Srbije, prije svega u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, Slobodan Milošević je zahtijevao političko rješenje po kojem se jugoslavenska federacija nije smjela raspasti po avnojevskim granicama. Kao lider svih Srba, tvrdio je da republičke granice predstavljaju kategoriju administrativnog, ali ne i historijskog ili političkog karaktera. Time je stvarao pretpostavku o realizaciji integralnog etničkog srpstva, koje će teritorijalno zasnovati vlastitu državu.⁷ Na taj način je srpsko etničko pitanje u duhu nacističke metodologije preraslo u srpsko teritorijalno pitanje, u kojem su vlasti bosanskih Srba nastojale oživjeti koncept feudalnog načela suvereniteta.⁸ Tvrdile su kako Srbi u Bosni i Hercegovini polažu pravo na 64% bosanske teritorije i to po osnovu upisanih nekretnina i izvoda iz zemljišnih knjiga.⁹ Slično Miloševiću, pretenzije prema Bosni i Hercegovini

---

⁵Ustav iz 1974. godine, članom 1, Bosnu i Hercegovinu definiše kao „socijalističku i samoupravnu demokratsku državu i zajednicu radnih ljudi, građana, naroda BiH – Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive. Država je utemeljena na suverenosti i ravnopravnosti svih njenih građana.“

⁶Pavlović, Dušan (1998) „Srpska nacionalna politika od 1986. do 1991. godine“, Sociologija, Vol, XL, № 3/1998, str. 377. Također, Borislav Jović ističe kako je planirano sačiniti „ustav koji odgovara Jugoslaviji, a oni neka odaberu da budu u Jugoslaviji, ili da izađu. Dosta su nam kreirali i ustav i 'kapu', pa evo dokle smo došli”. Jović, Borisav (1996) *Poslednji dani SFRJ*, Beograd, str. 60.

⁷Sve je to trebalo da posluži kao legitiman osnov za teritorijalnu pretenziju naspram Bosne i Hercegovine (kao i Republike Hrvatske).

⁸Nacistički režim u Njemačkoj se temeljio na pripadnosti njemačkom tlu i naciji. Takvo određenje nacionalne pripadnosti je zahtijevalo čistu etničku teritoriju koja je rezultirala užasnim etničkim čišćenjem Jevreja – *holokaustom*. To ujedno predstavlja jedan od vrhunaca zločina u poznatoj historiji čovječanstva. Ponovljeni pokušaj teritorijalizacije nacionalnom pripadnošću također je završilo genocidom i etničkim čišćenjem bošnjačkog stanovništva u Bosni i Hercegovini u periodu agresije 1992–1995. godine.

⁹To je označavalo agresiju na Bosnu i Hercegovinu, što potvrđuje Milorad Vučelić kada kaže da „Gedža (Ćosić) misli da Miloševiću treba jedan dobar rat da bi postao veliki

je gajio i dr. Franjo Tuđman. Bosanskohercegovačko pitanje je posmatrao na način da „Bosna nije nacija, nema ni prava ni povijest nacije. Nacija je zemlja, ali je i rasa i krv (...). Bosna je zapravo umjetna tvorevina i svojim velikim dijelom pripada Hrvatskoj!“¹⁰ Poučeni idejom Franje Tuđmana, ekstremni bosanskohercegovački katolički političari crtali su razne mape i bilježili hrvatske teritorije koje su ekskluzivno trebale pripasti Hrvatima i Republici Hrvatskoj. Štoviše, na osnovama dogovora Miloševića i Tuđmana u Karađorđevu trebalo je „da se eliminišu opcije koje ugrožavaju interese bilo srpskog, bilo hrvatskog naroda u celini i da se traže trajna rešenja, uz puno uvažavanje istorijskih interesa naroda.“¹¹ Pokušaj „trajnog rješenja srpskog i hrvatskog pitanja“ je uvjetovao da Bosna i Hercegovina izabere put vlastite samostalnosti. Pokušaj teritorijalne dezintegracije Republike Bosne i Hercegovine je rezultirao agresijom, genocidom i etničkim čišćenjem nad Bošnjacima, kao i velikim stradanjima svih njenih građana.

Suverenitet pripada državi Bosni i Hercegovini

Razmjere nasilja u Bosni i Hercegovini u periodu agresije su takve da gotovo niti jedno područje nije bilo pošteđeno raseljavanja stanovništva, a više od 80% nesrpskog stanovništva protjerano je sa područja pod srpskom vojnom kontrolom. Nažalost, rezultati agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu kroz Dejtonski mirovni sporazum zadobili su međunarodni legitimitet, dok su odredbe Aneksa IV unutrašnju regionalnu strukturu Republike Bosne i Hercegovine transformisale u dvoentitetsku državnu strukturu. Na taj način je zamijenjen raniji oblik građanske demokratije modelom etničke demokratije, čime se u velikoj mjeri relativizirala volja bosanskohercegovačkih građana, koji su se na referendumu izjasnili za

---

državnik, ali pošto je Srbija mnogo krvarila, rat treba da se vodi u Bosni. Bosni treba da se pusti malo krvi. (...) Gedžin sinopsis o ratu u Bosni sproveden je do kraja. I to po nemanjićkom receptu, što više krvi, više ćete i duže pamtili i strahopoštovati. Glavni arhitekta SANU je, dakle bio Gedža.” Također, i Dragan Jovanović je iznio stav da su „Patrijaršija, SANU i CKSK Srbije činili 'sveto trojstvo' čije je jevanđelje bio Memorandum, komunističko-hrišćanska misija – rat u Bosni”. Jovanović, D. (1996) „Sve se dogodilo po planu Dobrice Ćosića“ (intervju), Intervju, 16. I 1996, str. 60.

¹⁰„Takozvanu Bosnu naseljava nekoliko rasa i krvi. Kako bi neki iz te miješane i nečiste etničke situacije htjeli oblikovati cjelinu. Ne, gospodo, ne! Bosna mora nestati. (...) sa cjelovitom Bosnom mi bismo izgubili Bosnu, u potpunosti, čitava Bosna bila bi protiv nas. Ali, na ovaj način mi ćemo imati, slušajte, granice hrvatske države kakve možda nikad u povijesti nismo imali (...) pa ne bi se oni (HVO) mogli održati da im nismo pomagali, jasno. A, imamo i sa Abdićem sporazum, da, ako dođe do razlaza, odnosno kada dođe do razlaza, da ta zapadna Bosna je sastavni dio Hrvatske.“ Stenogram od 6. studenog 1993. godine, „Dani“, 15. 11. 2002.

¹¹Politika, 26. III 1991, str. 1.

državno-pravno osamostaljenje.¹² Instalirano ustavno rješenje je kompleksno i komplikuje perspektivu države Bosne i Hercegovine kao i njenih naroda i građana. Paradoksalno je što njime nije zadovoljan niti jedan konstitutivni narod: Srbi zbog činjenice da ne posjeduju pravo na samoopredjeljenje i secesiju, Bošnjaci zbog dvoentitetske unutrašnje državne strukture, a Hrvati zbog nepostojanja administrativne jedinice u kojoj bi bili etnički dominantni. S druge strane, u pravnom razumijevanju odnosa između države Bosne i Hercegovine i njenih entiteta neophodno je izvršiti distinkciju između pojmova *suverenitet* i *autonomija*. Suverenitet se odnosi na pravo države da vlada nad svojim teritorijem, dok „autonomija označava stvarnu moć nacionalne države da artikuliše i ostvaruje ciljeve svoje politike nezavisno od drugih.“¹³ S tim u vezi, neophodno je istaći kako postojeći Ustav države Bosne i Hercegovine (Aneks IV Dejtonskog mirovnog sporazuma), kao dio međunarodnog sporazuma, garantuje teritorijalni integritet i suverenitet države Bosne i Hercegovine, te ne daje pravo entitetima na secesiju. U preambuli Ustava, država Bosna i Hercegovina nije definisana kao federalna/složena zajednica, niti su entiteti definisani kao konstitutivne, federalne jedinice. Takvo određenje nije moguće iz razloga što entiteti nisu svojom voljom konstituisali državu Bosnu i Hercegovinu, već naprotiv: država Bosna i Hercegovina je svojim ustavom proizvela entitete pa stoga oni ne posjeduju suverenu kompetenciju niti mogućnost njenog stjecanja, te se ni u kom slučaju ne mogu tretirati državama. Osim visokog stupnja autonomije kojom raspolažu, ne posjeduju stvarne elemente suverenosti. To svojstvo im ponovo oduzima supremacija države Bosne i Hercegovine, pa u tom smislu ne raspolažu najvišom, neograničenom i nedjeljivom vlašću, već samo predstavljaju sastavne dijelovi jedinstvene, krajnje decentralizovane

---

¹² „Rezultat republičkog referenduma za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine: Od ukupnog broja glasača 3.253.847 na republički referendum za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine izašlo je i glasalo 2.073.568 građana sa pravom glasa ili 64,31%. Važećih glasačkih listića bilo je 2.067.969. ili 64,14%. Od ukupnog broja važećih glasačkih listića 'za' je bilo 2.061.932. glasača ili 99,44%, dok je 'protiv' glasalo 6.037 ili 0,29%, a nevažećih glasačkih listića bilo je 5.227 ili 0,25%. Dakle, od ukupnog broja (2.067.996) građana koji su glasali na republičkom referendumu za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine 29. februara i 1. marta 1992. godine, za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata i drugih naroda koji u njoj žive, izjasnilo se: 2.061.932 građana ili 99,44%.“
Preuzeto: Čaušević, Dženana (2005) *Pravno politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo, str. 512.

¹³ „Imajući u vidu ove razlike, moguće je pokazati spoljašnje neusklađenosti, niz uslova i procesa koji menjaju uspon i karakter odluka koje su na raspolaganju nosiocima političkog odlučivanja na ograničenoj teritoriji.“ Held, Dejvid (1997) *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd, str. 124.

države.¹⁴ U suštini, entiteti i njihova ovlaštenja postoje samo kao dio unutrašnje organizacione strukture države Bosne i Hercegovine, čiji je integritet ustavno i međunarodno zagarantovan. Kao takvi, ne raspolažu vanjskim oblikom suverenosti, bez obzira na status o specijalnim odnosima sa susjednim državama, odnosno nisu subjekti međunarodnog prava, niti imaju svoje granice koje bi mogle biti međunarodno priznate. Također, pravo naroda na samoopredjeljenje Ustavom Bosne i Hercegovine i njenim zakonima nije regulisano, čime je dodatno zagarantovan teritorijalni integritet i državni suverenitet. U slučaju i da postoji takva mogućnost, ona nikada ne bi mogla omogućiti pravo jednom narodu koji živi na određenom dijelu državne teritorije da unilateralno odlučuje o toj teritoriji kao vlastitim secesivnim pravom, već samo cjelokupnom građanstvu kao kategoriji političkog naroda, tako da su entiteti jednostavno teritorij suverene države Bosne i Hercegovine, a konstitutivni narodi Bosne i Hercegovine imaju pravo na svaki oblik identiteta, dok zajedno u svojoj cjelini, totalitetu, čine suvereno i političko određenje i predstavljaju krajnji izvor suvereniteta i vlasti države Bosne i Hercegovine.

Politički narod Bosne i Hercegovine je izvor suvereniteta i legitimiteta

Iz prikazanog se vidi kako kontroverze u tumačenju suvereniteta države Bosne i Hercegovine nastaju prije svega zbog ustavnog neodređenja državnog uređenja i unutrašnjeg nosioca suvereniteta. Dok je pitanje vanjskog suvereniteta izričito normirano i sačuvano, dotle je pitanje unutrašnjeg suvereniteta ustavno nedefinisano, a time dijelom i obesnaženo. Nepreciznost ustavnog sadržaja je omogućila različite projekcije u pogledu kvalifikacije države Bosne i Hercegovine. One se kreću od unije, konfederacije, federacije, proste decentralizovane države, države sa umanjenim suverenitetom, države koja ne posjeduje mogućnost vlastite proizvodnje suverenih ovlasti, pa do nesuverene države i protektorata, te se kao takve nastoje znanstveno valorizirati.¹⁵ Jasno je da su ovakve teorije

---

¹⁴Država Bosna i Hercegovina posjeduje neposrednu supremaciju nad entitetima, državni legitimitet i međunarodni subjektivitet. Dodatno pogledati: Ibrahimagić, Omer (2009) *Državnopravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Sarajevo (Supremacija države BiH nad entitetima), str. 437. i dalje.

¹⁵Ne iznenađuju tvrdnje predvodnika srbijanskih nacionalističkih autora, Dobrice Ćosića, da je Republika Srpska najveći dobitak srpskog naroda, te poručuje „da je srpski narod ostvario jednu fantastičnu pobjedu, i stvorio Republiku Srpsku kao prvu srpsku državu preko Drine, koja mora postati demokratska, pravna, civilizovana država.“ (www.info@bošnjački-front.net)

U pogledu ustavnih nadležnosti, akademik Rajko Kuzmanović ističe da je Bosna i Hercegovina „osnovana na međunarodnom pravu, a ne na državnom, što se opet da

znanstveno neutemeljene. Kada je u pitanju pozicija političke strukture konstitutivnih naroda Bosne i Hercegovine i pokušaj njihova pojedinačnog suverenog uračunavanja, ponovo dolazi do znanstvenog preventiranja. Razlog je što određenje nosioca suvereniteta potvrđuje demokratičnost političkog sistema. Naime, ako u multietničkoj državnoj zajednici, kakva je Bosna i Hercegovina, postoji dominacija jednog naroda nad drugim u bilo kojem dijelu teritorija, ona postaje nedemokratska država. Ta činjenica nas ponovo vraća na problem neodređenosti ustavnog sadržaja, koji ne sadrži izričitu odredbu o izvoru i nosiocu suvereniteta.¹⁶Zbog toga ne iznenađuju stavovi kojim senastoji ustvrditi entitetska državnost kao ekskluzivni prostor za jedan narod, u namjeri da se očituje prenos legitimiteta i projicira teza o „suverenom srpskom narodu“ u Bosni i Hercegovini, koja dalje determinira pojmove „suvereni hrvatski narod“ te „suvereni bošnjački narod“.¹⁷ Kategorizacija suverenih naroda je jasna. Prefiksom „suvereni“ nastoje se proizvesti pojedinačna etnička i entitetska suverena prava kao krajnji cilj. Uspostavljeni proizvod kolektiviteta se preko političkog elitizma

---

zaključiti da je takva državna tvorevina konfederacija ili unija.“ U posljednjim izjavama Bosnu i Hercegovinu definiše kao protektorat.

Kuzmanović, Rajko (1996) „Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine“, Srpska pravna misao, 1-4/1996, str. 12–13.

Petar Kunić, u svom djelu „Republika Srpska: država sa ograničenim suverenitetom“, zaključuje da se zbog ustavnog neodređenja državnog uređenja Bosne i Hercegovine „radi o složenoj državi – sui generis – uniji sastavljenoj od dvije države, Republike Srpske i Federacije BiH, ili još konkretnije radi se o realnoj uniji u kojoj preovlađuju elementi konfederacije nad elementima koji su svojstveni federalnim državama.“ Dalje pojašnjava da „ustavnim odredbama nije izričito zapisano da su entiteti države, iz njih proizlazi da su oni kao subjekti unije, države sa ograničenim suverenitetom (...) sa ovlaštenjima koja su izraz suverenosti.“

Kunić, Petar (1997) *Republika Srpska: država sa ograničenim suverenitetom*, Banja Luka, str. 2–3.

¹⁶Iz završnog dijela preambule Ustava i samog Ustava može se reći da su nosioci suvereniteta Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi, ostali (pripadnici ostalih naroda i onih koji se ne žele etnički izjašnjavati) i građani države Bosne i Hercegovine u svom totalitetu, jer se u preambuli navodi da su ove grupe opredijeljene za suverenitet, teritorijalni integritet i cjelovitost države Bosne i Hercegovine.

¹⁷„Državnost Republike Srpske je izraz istorijske borbe srpskog naroda na prostoru bivše Bosne i Hercegovine i produkt jedinstvenog i vlastitog srpskog pokreta. Dakle, njena državnost je izraz narodne volje (...) donošenjem ustavnog akta iz 1992. godine konstituisana je kao država srpskog naroda.“

Kunić, Petar (2008) „Entitetska struktura i funkcionalnost BiH“, Nova srpska misao, časopis za političku teoriju i društvena istraživanja, 25. april 2008. (www.nspm.org.yu). Autor jasno naglašava „srpsku“ prirodu u ovom entitetu, zanemarujući odredbu člana 1. stava 4. Ustava Republike Srpske u kojem stoji da „Srbi, Bošnjaci i Hrvati, kao konstitutivni narodi, ostali građani, ravnopravno i bez diskriminacije učestvuju u vršenju vlasti u Republici Srpskoj.“
Preuzeto: Ibrahimagić, Omer (2009) „Tri prijedloga visokom predstavniku“, Oslobođenje, 16. decembar 2009. godine.

transformiše ka legitimnoj formi kao izbornoj volji suverenog naroda. Iz toga proizlaze stavovi kako je „srpski, hrvatski ili bošnjački narod“ glasao za određenu političku orijentaciju. Jasno je da ovakvi pokušaji ne korespondiraju sa znanstvenim osnovama, jer postojeća legislativa ne poznaje narod kao kolektivitet koji glasa, već pojedinca, građanina države Bosne i Hercegovine. S druge strane, prema teorijskim konceptima u multietničkim državama, pojedine etničke grupe se samo pozivaju na pojam suvereniteta da bi se opravdale. Shvatanje etničke nacije se suprotstavlja koncepciji političkog naroda, državi-naciji i državnom suverenitetu. Jednostavno, u složenim multietničkim korelativnim odnosima pojedina etnička grupa nije samostalno političko tijelo, pa samim tim ne može biti suverena. Stoga je jasno da je svaki pokušaj stvaranja etničkog i teritorijalnog ekskluziviteta unutar države Bosne i Hercegovine za bilo koji narod u suprotnosti sa postojećim ustavnim odredbama, demokratskim standardima, državnom tradicijom ali i univerzalnim političkim i civilizacijskim vrijednostima. Egzistenciju različitih etničkih, vjerskih i kulturnih zajednica omogućava država Bosna i Hercegovina kroz svoj ustavnopravni poredak, a ne neki „entitetski ekskluzivizam“.¹⁸ Jednostavno, etnokolektivitet je zasnovan u polju kulturnog i moralnog, dok je politički narod kao nosilac suvereniteta u polju političkog. Ranije je u radu naglašeno kako „razumevanje suvereniteta projektuje pojedince koji kreiraju političke institucije“,¹⁹ a nikako etnokolektivitete. Stoga navedena nekritička upotreba pojma etničkog suvereniteta mogla je služiti kao opravdanje za ratne aktivnosti i agresiju na međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu, čija je namjera upravo bila proizvesti „nedostatak državnog suvereniteta“. Plasirana koncepcija feudalnog razumijevanja suverenih odnosa neprimjenjiva je na mirnodopski period. U suprotnom, da su osnovane tvrdnje o zasebnom „suverenom srpskom, hrvatskom ili bošnjačkom narodu“, omogućile bi pravo na samoopredjeljenje i secesiju, a time odredile i pitanje budućnosti države Bosne i Hercegovine. Etničke zajednice u Bosni i Hercegovini ne mogu biti nosilac suvereniteta svaka ponaosob, već samo zajedno u svom totalitetu, što je ekvivalent političkom narodu koji proizlazi iz države kao političke zajednice.

---

¹⁸Ovakve stavove Frensis Fukujama objašnjava na sljedeći način: „Države su svrsishodne političke kreacije, dok su narodi moralne zajednice (...). Područje državnog je područje političkog, sfera samosvjesnog izbora kada je riječ o načinu upravljanja. Područje koje se naroda tiče je subpolitičko: to je domen kulture i društva, čija su pravila retko eksplicitno i samosvjesno priznata čak i od strane onih koji ih praktikuju.“

Fukujama, Frensis (2002) *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica, str. 228.

¹⁹Lošonc, Alpar, spomenuto djelo, str. 152–154.

Zaključak

Pokušaj instaliranja koncepta pojedinačnih „entitetskih suverenih naroda/nacija u Bosni i Hercegovini“ je recidiv velikodržavnih politika koje insistiraju na osporavanju prava na državnost Bosne i Hercegovine. Njima se ponovo aktuelizira srpsko etničko i hrvatsko teritorijalno pravo na Bosnu i Hercegovinu. Nacionalizacija etnija trebala je poslužiti kao osnovni hegemon u konstruisanju srpske i hrvatske nacije kao jedinstvene etničke formacije u dvije, odnosno tri države, te kao preduvjet za trajno rješenje „srpskog i hrvatskog nacionalnog pitanja u Bosni i Hercegovini“. Postojeći legislativni okvir ovakve pokušaje ne prepoznaje. Dejtonski mirovni sporazum je definisao kategoriju konstitutivnih naroda Bošnjaka, Srba i Hrvata, ali samo kao potvrdu narodnosti.²⁰ Pozivanje na pojedinačno postojanje triju suverenih naroda ili pak triju suverenih nacija u državi Bosni i Hercegovini (srpske, hrvatske i bošnjačke) historijska, sociološka, politološka i pravna nauka ne može opravdati. Nekritička upotreba termina je ideološki utemeljena, čije su profilisane premise rezultirale stoljetnim posljedicama, a koje, nažalost, ne umanjuju aktuelnost niti današnjim shvatanjima. Također su stavovi o pojedinačnom suverenom narodu na određenom državnom prostoru u suprotnosti i sa Odlukom Ustavnog suda Bosne i Hercegovine od 1. januara 2000. godine (U 5/98-III). Njome se implicira konstitutivnost svih triju naroda Bosne i Hercegovine, zajedno sa „ostalima“, na teritoriji cijele države Bosne i Hercegovine. Time se potvrđuje kategorija političkog naroda kao nosioca suvereniteta u državi Bosni i Hercegovini i isključuje kategorija suverenog etnokolektiviteta. Iz prikazanog nije teško donijeti zaključak o irelevantnosti „ponuđenih historijskih činjenica“ i mitova o etničkom suverenitetu i entitetskom državotvorstvu i potrebi za razbijanjem takvih iluzija, što je ujedno i svrha ovog rada.

---

²⁰Pojam konstitutivnosti naroda u Ustavu Bosne i Hercegovine ne podrazumijeva kako su narodi njegovim prihvatanjem konstituisali, sastavili državu Bosnu i Hercegovinu 1995. godine, jer je ona historijska kategorija, koja je znatno starija od svojih naroda. To se može posmatrati kao nastavak koncepta ZAVNOBiH-a, prema kojem „Bosna i Hercegovina nije ni srpska, ni muslimanska, niti hrvatska, već je i srpska i muslimanska i hrvatska.“

Literatura

1. Čaušević, Dženana (2005) *Pravno politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Magistrat, Sarajevo.
2. *Dani*, Sarajevo, 15. 11. 2002.
3. Fukujama, Frensis (2007) *Građenje države*, Filip Višnjić, Beograd.
4. Fukujama, Frensis (2002) *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica.
5. Held, Dejvid (1997) *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd.
6. Ibrahimagić, Omer (2009) *Državnopravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Sarajevo.
7. Ibrahimagić, Omer (2009) „Tri prijedloga visokom predstavniku“, *Oslobođenje*, 16. decembar 2009. godine.
8. Ingrao, Č., L. Vrkatić (2001) *Nenaučena lekcija: srednjoevropska ideja i srpski nacionalni program*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd.
9. Jovanović, D. (1996) „Sve se dogodilo po planu Dobrice Ćosića“, *Intervju*, 16. I 1996.
10. Jović, Borislav (1996) *Poslednji dani SFRJ*, Beograd.
11. Kovačević, Bojan (2013) *Skriveni federalizam: Federalističko iskustvo u procesima evropskih integracija*, Albatros plus, Beograd.
12. Kunić, Petar (2008) „Entitetska struktura i funkcionalnost BiH“, *Nova srpska misao*, časopis za političku teoriju i društvena istraživanja, 25. april 2008, www.nspm.org.yu.
13. Kunić, Petar (1997) *Republika Srpska: država sa ograničenim suverenitetom*, Banja Luka.
14. Kuzmanović, Rajko (1996) „Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine“, *Srpska pravna misao*, 1-4/1996.
15. Lošonc, Alpar (2006) *Suverenitet, moć i kriza: Eseji o evropskom mišljenju*, Svetovi, Novi Sad.
16. Pavlović, Dušan (1998) „Srpska nacionalna politika od 1986. do 1991. godine“, *Sociologija*, Vol, XL, № 3/1998.
17. *Politika*, Beograd, 26. III 1991, www.politika.org.yu.

PODRIVANJE SUVERENITETA BOSNE I HERCEGOVINE

UNDERMINING OF THE SOVEREIGNTY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sažetak

Kroz pokušaje osporavanja i podjele Bosne i Hercegovine se narušavaju odnosno podrivaju njena suverena prava. Uvijek su dešavanja na globalnom nivou pogodovala, od Načertanija do Memoranduma I i II, podrivanju suvereniteta Bosne i Hercegovine. Projekti zaokruživanja vlastitih (velikih) država na račun teritorije Bosne i Hercegovine od njenih susjeda su u suštini funkcionirali kao savez ili dogovor. U radu se daje kratak osvrt na primjere podrivanja suvereniteta Bosne i Hercegovine u pojedinim historijskim periodima. Svi periodi su povezani, dio su jednog procesa, a sve s jednim ciljem: osporavanja suvereniteta Bosne i Hercegovine kako bi se njen teritorij raskomadao od njenih susjeda. Poseban akcenat je stavljen na agresivno manipuliranje prošlošću radi ostvarenja političkih ciljeva, a ti ciljevi su izmjena demografske slike i vlasničke strukture nad zemljištem. Pored djelovanja vanjskih faktora, tu je i djelovanje onih unutrašnjih. Karakteristika svih razdoblja je da su nacionalizmi bosanskohercegovačkih istočnih i zapadnih susjeda težili i teže negiranju i rastakanju Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, država, podrivanje, suverenitet, velikodržavni projekti*

Summary

The sovereign rights of Bosnia and Herzegovina are being disrupted, i.e. undermined through the attempts of contesting and dividing it. Global developments - from the Načertanije to Memorandum I or II have always facilitated the undermining of the Bosnia and Herzegovina's sovereignty. Vicinal irredentist¹ projects at the territorial expense of Bosnia and Herzegovina have essentially functioned in a form of alliance or agreement. This paper provides a brief overview

---

¹ Irredentism - a political or popular movement intending to reclaim or reoccupy a lost homeland. In that sense, it often seeks to justify its territorial claims on the basis of (real or conjured up) historic or ethnic affiliations. National and pan national movements frequently employ irredentism and it is a part of identity, politics, cultural and political geography. TN.

of examples how the BH sovereignty has been undermined in certain historical periods. All periods are connected - they form a part of a process with the sole goal of contesting the sovereignty of Bosnia and Herzegovina; so the neighbors could disintegrate, carve up and divide the BH territory. The aggressive manipulation of the past for the purpose of achieving political goals receives the paper's special attention. Those goals involve making changes in the demographic and land ownership structure. In addition to external factors, the internal factors are also active. The main feature running through all periods has been the constant striving of eastern and western vicinal nationalisms to disintegrate Bosnia and Herzegovina.

Key words: Bosnia and Herzegovina, state, undermining, sovereignty, irredentist projects.

Današnja naučna rasprava ima za cilj analiziranje i problematiziranje suvereniteta države Bosne i Hercegovine sa političkog, sociološkog, filozofskog, ekonomskog, obrazovnog, kulturološkog, religijskog i drugih aspekata. U ove druge spadaju historijski i pravni, od kojih onda polaze svi naprijed spomenuti.

Gligorije Geršić, pravnik, političar, za koga se kaže da je bio jedan od najumnijih ljudi Srbije, 1893. godine je objavio knjigu pod naslovom *Pogled na međunarodni i državopravni položaj Bosne i Hercegovine i ostrva Kipra prema naučnim ocenama predstavnika današnje međunarodno-pravne teorije*.² On je ukazao na pravnu anomaliju koja se ne može podvesti ni pod jednu od poznatih racionalnih ili tradicionalnih pravnih kategorija.³ Iz osmog protokola Berlinskog kongresa, u kome se nalazi cijela debata o Bosni i Hercegovini, vidi se da je prijedlog na kome je osnovan član 25. Berlinskog ugovora *potekao od Ingleske*. U toj debati predstavnici velikih sila su govorili „samo o *umirenju*(pacifikaciji) i *uvođenju nekoga stalnoga reda* u Bosni i Hercegovini“.I premda je suverenost jedna materija kojom vladaju *pravna načela*, jedna pravna ustanova, Bosna i Hercegovina je postala „nova država osobenoga karaktera“ i tako kroz veoma zavojite i isprepletene staze raznih političkih interesa i pobuda do danas. Veliki dio problema koje Bosna i Hercegovina ima i danas proističe upravo iz tih razloga, zbog čega ni osjećaj za državu i narod nije mogao nikada do kraja biti razvijen.

---

²Geršić, G. (1893) *Pogled na međunarodni i državopravni položaj Bosne i Hercegovine i ostrva Kipra prema naučnim ocenama predstavnika današnje međunarodno-pravne teorije*, Srpska kraljevska akademija, Glas, XXXVII, Beograd.

³Isto, 8.

Ovdje je riječ o suverenim pravima jedne zemlje. Suverenih prava ili, bolje reći, dijela pojedinih prava, država se nije odrekla, ali ih nije ni prenijela na drugoga. Od tada do danas traju pokušaji osporavanja i podjele Bosne i Hercegovine. Samo pitanje podjela još bi se i dalo riješiti. Postoji, međutim, veći problem: to su ljudi, politička vodstva, narodi, koji državu ne doživljavaju kao svoju i podrivaju je. Stvaranjem RS-a je data mogućnost jednom narodu da otvoreno podriva Bosnu i Hercegovinu. Rad u korist drugih država nekada je tretiran kao veleizdaja, danas je to postalo „normalno“. Zašto? Pa zato što je Bosna i Hercegovina naprosto dovedena u to stanje. Postavlja se pitanje do kada.

Dešavanja na globalnom nivou, u svjetskim okvirima, pogodovala su, od *Načertanija* do *Memoranduma SANU* I i II, podriivanju Bosne i Hercegovine. Stvaranje geografski neprekinutog i etnički čistog teritorija je u cjelini definirano projektom velike Srbije i ima dugu i žilavu povijest (po susjede vrlo bolnu). Od Garašanina, preko Cvijića, Popovića, Moljevića projekat je inoviran i prilagođavan vremenu i okolnostima. Realizacija ovog projekta je uvijek pokretana u vrijeme globalnih promjena i sukoba (Prvi i Drugi svjetski rat) ili je to bilo u sklopu nekih međunarodnih dogovora u cilju rješavanja regionalnih pitanja (balkanski ratovi i rat 1991–1995).

Jovan Cvijić u svom djelu *Aneksija Bosne i Hercegovine i srpsko pitanje* kaže 1908. godine da je BiH „centralna oblast i jezgra srpskog naroda“. Stjepan Radić iste godine ističe „živo hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu“, dakle, ista teza, ali iz hrvatskog ugla gledanja. Na Memorandum se odmah odgovorilo Antimemorandumom. Srpski projekat podriivanja Bosne i Hercegovine je u stopu pratio isti takav projekat iz Hrvatske. Ti projekti su u suštini funkcionirali kao savez ili dogovor, a njihov cilj je uvijek bilo zaokruživanje vlastitih (velikih) država na račun teritorije Bosne i Hercegovine.⁴

Prema srpskom historičaru Miloradu Ekmečiću, područje Bosne i Hercegovine je prvo ulazilo u ratne ciljeve Srbije 1914. godine.⁵ Stevan Moljević izjavljuje da je Srbija ušla u rat sa Austro-Ugarskom da riješi srpsko pitanje.⁶ Ono je ubrzo uslijedilo u formi političkog nasilja prema

---

⁴Kroz historiju je bilo više ovakvih saveza. Međutim, za Bosnu i Bošnjake najpogubniji i egzistencijalno presudni su bili sporazumi Cvetkovića – Mačeka i Tuđmana – Miloševića. Zgodić, E. (2007) *Pansrbizam: Bosna i Bošnjaci, strogo pov.*, Sarajevo, 52–59.

⁵Ekmečić, M. (1973) *Ratni ciljevi Srbije 1914*, Beograd, str. 151. Drugo izdanje ove knjige 1990. godine se podudara s događajima koji će vrlo brzo uslijediti.

⁶Moljević, S. (1939) „Uloga i značaj Vrbaske banovine“, predavanje održano 30. januara 1939, Banja Luka, str. 1.

Bošnjacima, intenzivno od 1918–1921, a nije prestajalo kroz cijeli period između dvaju svjetskih ratova.⁷ Od 1923. do 1925. godine razni agenti Pašićevih radikala su u Bosni i Hercegovini podsticali narod na pobunu, demonstracije i harangu protiv Muslimana i Hrvata, pod parolom da je srpstvo u opasnosti. Javni istupi prvaka bosanskih radikala kroz čitav navedeni period to potvrđuju.⁸

Kada je riječ o dobrovoljnom ulasku u zajedničku državu 1918. godine, potpukovnik Dušan Simović, kao delegat Vrhovne komande srpske vojske kod Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba, u novembru 1918. godine otvoreno u Zagrebu kaže da Srbiji po pravu oružja pripada „...i cela Bosna i Hercegovina“.⁹ Prema izvještajima o situaciji u Drinskoj banovini za period od 1929. do 1939. godine, Srbi smatraju da je pitanje Bosne i Hercegovine riješeno 1918. prisjedinjenjem Srbiji. Ulazak srbijanske vojske u BiH 1918. godine u historiografskoj literaturi jugoslavenskog perioda prvo je tretiran kao oslobođenje, potom ujedinjenje, a odskora kao okupacija. U prilog posljednjoj tvrdnji svakako ide činjenica da, „iako su u nizu mjesta BiH odbori Narodnog vijeća donijeli odluku o proglašenju ujedinjenja sa Srbijom, ipak, od strane Glavnog odbora Narodne vlade za BiH takva odluka nije bila donesena.“¹⁰ Obrazovanjem prve Zajedničke vlade 20. 12. 1918. godine radikalno su ograničene kompetencije pokrajinskim vladama i oduzeta obilježja samostalnosti.

Prezentiranje rezultata rada na jednoj doktorskoj disertaciji pod naslovom *BiH između srpske vlade i drugih faktora jugoslovenskog ujedinjenja* na tribini Instituta za savremenu istoriju u Beogradu još je jedna potvrda da Srbija ne odustaje od retuširanja historije kao ni od bosanskohercegovačke teritorije,¹¹ ali i da se u Sarajevu ne izučavaju bitne teme iz vlastite prošlosti, a i da se ono što je napisano u vlastitoj sredini ne čita. Da se kojim slučajem na spomenutoj tribini govorilo o granicama Tvrtkove države i pravima koja bi iz toga mogla proisteći, reakcija bi bila trenutna jer, eto, BiH osporava suverenitet Srbije.

---

⁷O političkom nasilju nad Bošnjacima u periodu između dvaju svjetskih ratova više u knjigama autorā Atifa Purivatre, Nusreta Šehića, Safeta Bandžovića, Enesa Omerovića i dr.

⁸Srškić, Milan, Veljko Grgurović, Stjepan Kolobarić, N. Šehić (1991) *Bosna i Hercegovina 1918–1925.: Privredni i politički razvoj*, Sarajevo, str. 268–269.

⁹Bandžović, S. (2010) *Bošnjaci i antiifašizam: Ratni realizam i odjek rezolucija građanske hrabrosti (1941)*, Sarajevo, str. 60, nap. 4.

¹⁰Šehić, N., str. 29. i 39.

¹¹Objavljeno na Facebook stranici Instituta za noviju istoriju Srbije 31. 10. 2012.

Oni koji uporno osporavaju suverenitet Bosne i Hercegovine – poput akademika SANU Ljubodraga Dimića, historičara, koji je za sav taj svoj „trud“ nagrađen titulom akademika, koji Bošnjake proglašava sintetičkom nacijom – bivaju nagrađeni od BiH: on je član komisije za odbranu jedne doktorske disertacije u Sarajevu. Nedavno je u Beogradu kandidat iz Sarajeva branio tezu o sarajevskoj srpskoj čaršiji. U komisiji nije bio niko iz Sarajeva. O čemu je riječ: o samoponižavanju. Ili je neko, predlažući Dimića, vidio sebe u Beogradu. Čista trgovina. Pogubna za ovu državu. Da ne govorim o Nenadu Kecmanoviću, Zdravku Antoniću i nizu drugih koji su otišli iz ove sredine, koji ovu državu podrivaju na sve načine i čije fotografije „krase“ zidove ustanova u kojima su nekada djelovali.

Miloradu Ekmečiću smeta što Bosna i Hercegovina nije država samo srpskog naroda, smeta mu bosanska država, smeta mu bosanski jezik koji uporno naziva bošnjačkim, smetaju mu Bošnjaci. U jednom opsežnom referatu Savezne komisije za verska pitanja iz 1949. godine organizacija Mladi muslimani je imala 800 pripadnika. Istim podacima je raspolagala i UDBA: 806 članova te organizacije. Ekmečić je „pronašao“ preko 800 organizacija.¹² Na taj način njegova parahistorija servisira srpsku velikodržavnu politiku.

Niz neistina i monstroznih optužbi u njegovoj knjizi *Od oranja do klanja* je iznesen o Bošnjacima, sve s ciljem dokazivanja da je Bosna i Hercegovina i po političkom i po historijskom i po etnografskom osnovu srpska pokrajina. Gluposti koje se se pritom iznose trebaju Ekmečiću, njima se manipulira, one ulaze u glave „njegovih“ Srba. Cilj je držati tenzije, podgrijavati ih, a u pogodnom momentu iskoristiti za ono što nije urađeno 1992. godine. Ekmečić je obećavao ujedinjenje srpskih zemalja na 200. godišnjicu Prvog srpskog ustanka, 2004. godine. Selektivnim izborom izvora, literature, nenavođenjem dokumenata na osnovu kojih se pravi konstrukcija poželjne istine, Ekmečić eliminira činjenice koje ne idu u prilog njegovim tvrdnjama da su, npr., sarajevski Jevreji još prije izbijanja Drugog svjetskog rata imali veći strah od svojih muslimanskih susjeda nego njemačke vojske koja se tamo očekuje.¹³ A činjenica je da su svi pokušaji da se muslimani angažiraju kao avangarda protiv Jevreja redom propali.¹⁴ Prema Ekmečiću, muslimansko stanovništvo Sarajeva odgovorno je za likvidaciju sarajevske

---

¹²Bećirović, D. (2012) *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945–1953)*, Sarajevo, str. 487.

¹³Ekmečić, M. (2007) *Dugo kretanje između klanja i oranja: Istorija Srba u novom veku: 1492–1992*, Beograd, str. 445.

¹⁴„Naši Jevreji: jevrejsko pitanje kod nas“ (1940), zbornik mišljenja naših javnih radnika, knjiga I, Beograd, str. 54.

jevrejske zajednice,¹⁵ a Sarajevo se do Staljingradske bitke 1943. proglašava najnacističkim uporištem u Evropi.¹⁶

Bosna i Hercegovina po okončanju Drugog svjetskog rata ulazi u sastav jugoslavenske federacije kao jedna od šest ravnopravnih republika. Zbog očitog raskoraka između proklamiranog i stvarnog položaja Husaga Ćišić, poslanik u Skupštini FNRJ, na III zasjedanju AVNOJ-a podnosi amandman na Ustav FNRJ i jasno istupa protiv negiranja prava muslimanskog naroda na ime Bošnjak i negiranja Bosne i Hercegovine kao republike. Ćišić predlaže unošenje šeste buktinje u državni grb Jugoslavije, zato što su Bošnjaci, pored Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, šesta jugoslavenska nacija. Kako njegovi prijedlozi nisu usvojeni, Ćišić je bio jedini član Ustavotvorne skupštine koji je 1946. godine glasao protiv prvog jugoslavenskog Ustava. Ćišić je još tada ukazao na srpski nacionalizam kao poguban za budućnost Bosne i Hercegovine. Tadašnji ministar za Konstituantu Milovan Đilas je, na pitanje da li su Bošnjaci nacija, odgovorio da je to teorijsko pitanje koje se ne može riješiti jednim dekretom. S tim u vezi je i naziv glavnog partijskog tijela u BiH – pokrajinski, a ne centralni komitet, kao u ostalim republikama.

Bosna i Hercegovina nema svojih institucija koje bi potvrdile zagarantiranu ravnopravnost. Tu se u prvom redu misli na visokoškolske i naučne ustanove, potom na nastanak univerziteta te činjenicu da jedino BiH do 1966. godine nema svoju akademiju nauka i umjetnosti, već se jedno takvo tijelo tretira kao naučno društvo.¹⁷ Bosna i Hercegovina i Makedonija među posljednjim su republikama koje filozofski fakultet dobijaju tek 1950. godine. Otvaranje filozofskog fakulteta nije samo pitanje otvaranja jedne visokoškolske ustanove nego stvaranja vlastite inteligencije, koja se neće formirati u centrima izvan BiH i pod različitim utjecajima kao u ranijim periodima.

U *Istoriji naroda Jugoslavije* prof. dr. Anto Babić je 1946. objavio svoj dio o bosanskoj srednjovjekovnoj državi. Do 1948. knjiga je doživjela pet izdanja. Upravo taj dio o bosanskoj srednjovjekovnoj državi je „zasmetao“ Milovanu Đilas, ovoga puta glavnom u oblasti ideologije, koji daje negativnu ocjenu i odbacuje Babićevu knjigu. Osnivanje *Geografskog i istorijskog društva NR BiH* ocjenjuje se od Beograda kao nepotrebno.¹⁸ Na pokušaj osnivanja Univerzitetskog izdavačkog i knjižarskog preduzeća „Veselin Masleša“ u Sarajevu iz Beograda je odgovoreno da su beogradske knjižarske kuće

---

¹⁵Ekmečić, M. (2002) *Dijalog prošlosti i sadašnjosti*, Beograd, str. 363.

¹⁶Ekmečić, M., 2007, str. 463.

¹⁷Milišić, S. (2007) *Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini 1945-1958*, Sarajevo.

¹⁸Milišić, S. (2007), str. 250.

dovoljne. Proces centraliziranja naučnih i visokoškolskih ustanova u okviru NR BiH nije se odvijao bez „našeg“ mišljenja o „vašim“ namjerama. Bez obzira na odluke AVNOJ-a i ZAVNO BiH-a sve vrijeme se provlače težnje Srbije i Hrvatske, nekad glasno, a nekad opet u tišini, za negiranje ili rastakanje Bosne i Hercegovine. Borba oko kadrova, stradanje istaknutijih/izraslijih Bosanaca, put koji Bošnjaci prolaze od negiranja do priznanja kao konstitutivni narod, pored vanjskih utjecaja, izbacuju na površinu i unutrašnje rastakanje, montirane procese, afere, izbacivanje pojedinih bosanskohercegovačkih političara iz igre. Srbija, koja je željela kontrolirati sve, nije, npr., nikada dozvolila da se otvore konzulati u Sarajevu i Zagrebu.

U vrijeme poznatih dešavanja, a u vezi sa hrvatskim proljećem, Vladimir Bakarić, najviši partijski dužnosnik Hrvatske dolazi u Mostar noću i održava nekoliko zatvorenih sastanaka.¹⁹ S kim? S kojim ciljem? Nije teško pretpostaviti. Hrvatski političar Mika Tripalo je zapisao da se sa Tuđmanom sukobio jer je ovaj smatrao da Bosnu treba podijeliti sa Srbima i u tom je pogledu ostao dosljedan. Za planove i dogovore Miloševića i Tuđmana od početka je znala međunarodna zajednica i ona je svojim odlukama o uvođenju embarga na uvoz naoružanja Bosnu i Hercegovinu *de facto* stavila na raspolaganje agresoru. Proces razoružanja bosanske teritorijalne odbrane je također u funkciji podjele BiH, odnosno oduzimanja mogućnosti odbrane BiH. Svi haraju po Bosni, prave se afere, SDB Srbije vršlja, naoružava se samo jedan narod, ekscesi su sve češći, dešavaju se ubistva. Uz specijalne i subverzivne aktivnosti vršena je priprema terena za agresiju koja je uslijedila.

U Gracu (Austrija) Mate Boban i Radovan Karadžić su 6. 5. 1992. godine održali sastanak s ciljem detaljne i definitivne podjela BiH na srpski i hrvatski dio. Reorganizacija JNA u funkciji priprema za agresiju poklapa se s Miloševićevim preuzimanjem vlasti u Srbiji. Imobilizacija TO značila je stavljanje TO pod komandu GŠJNA, te oduzimanje naoružanja istoj. Uslijedila je okupacija BiH od JNA te stvaranje Republike srpskog naroda. Međunarodna zajednica je svojim odlukama osigurala okupaciju BiH uvođenjem embarga, čime je BiH *de facto* stavljena na raspolaganje agresoru. Donošenje rezolucija pokazalo je svu nemoć UN. *Englezi* su (ponovo) bili ti koji su oblikovali stavove i vodili glavnu riječ, sabotirali ili

---

¹⁹Tripalo, M. (1990) *Hrvatsko proljeće*, Zagreb, str. 166. i 168.

potpuno odbacivali sve inicijative koje su mogle zaustaviti agresiju ili su bile u korist vlade Bosne i Hercegovine.²⁰

Sabrina Ramet ključnim događajima u podrivanju suvereniteta BiH smatra osnivanje pet srpskih autonomnih oblasti „koje su se zapravo otcijepile od BiH, i prije nego što je u toj republici održan referendum o nezavisnosti“ i stvaranje Republike srpskog naroda 9. 1. 1992. godine.²¹ Nelegalna skupština srpskog naroda u BiH je 21. 11. 1991. godine donijela odluku o verifikaciji srpskih autonomnih oblasti. Tom odlukom konstatiraju i verificiraju „faktičko stanje“, odnosno izvršene radnje na razbijanju Bosne i Hercegovine, koje su urađene pod rukovodstvom Srpske demokratske stranke, prije bilo kakvih odluka legalnih organa Bosne i Hercegovine.

Svi periodi o kojima je ovdje bilo riječi su povezani, dio su jednog procesa, a sve je vodilo ka jednom cilju: osporavanje suvereniteta Bosne i Hercegovine kako bi je se moglo raskomadati.

Agresivno manipuliranje prošlošću vrši se zarad ostvarenja političkih ciljeva, a oni su izmjena demografske i vlasničke strukture nad zemljištem; kompletan prostor Bosne i Hercegovine se tretira srpskom državom. S tim ciljem se vrši opstruiranje rada na historiji BiH, enciklopediji BiH, suprotstavljanje uvođenju predmeta historija BiH na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, u čemu je Ekmečića 1979. godine podržalo još pet profesora tog odsjeka. Uz sve navedeno su išle prateće privilegije: napredovanje u karijeri, stjecanje najvećih naučnih zvanja, dobijanje najvećih republičkih odlikovanja. Član političkog savjeta Srpske demokratske stranke, na čiji je prijedlog Radovan Karadžić u jednom kabinetu na Filozofskom fakultetu u Sarajevu izabran za predsjednika Stranke u novembru 1991, dobija nagradu ZAVNOBiH-a samo nekoliko dana nakon pada Vukovara.

Ekmečićevo antibosansko djelovanje je ANUBiH, čiji je član bio, ostavilo gotovo ravnodušnom „prema nekim autorima“. Podrivanje se vrši svakodnevno, nizom napisa u štampi, knjigama, TV-emisijama, filmovima, TV-serijama. Izrazima poput „bivša BiH“, „okupirane srpske zemlje“ nastoji se uvjeriti slušaoce i čitaocce da je država Bosna i Hercegovina nešto što više ne postoji. Slabljenje i razvaljivanje Bosne i Hercegovine vrši se s ciljem opstanka RS i ujedinjenja sa Srbijom. Ekmečićeve izjave da takvi planovi ne postoje ipak će ostati samo za lokalnu upotrebu: jedan od najvećih pisaca opće historije J. M. Roberts u svojoj knjizi *Povijest Europe* navodi da je

---

²⁰Simms, B. (2003) *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, Sarajevo – Beograd.

²¹Ramet, Sabrina P. (2009) *Tri Jugoslavije: Izgradnja države i izazov legitimizacije 1918–2005*, Zagreb, str. 509. i 510.

Jugoslavija bila u biti izraz staroga povijesnoga svijeta o uspostavi „velike Srbije“.²²

Bosna i Hercegovina se podrija iznutra po svakom aspektu, kroz obrazovanje, nauku, monetarni sistem, na ključnim mjestima i funkcijama u državi su ljudi koji je podriju, a ta ista država ih plaća, daje im plaću. Oni javno iskazuju ono što projiciraju centri koji za njih odlučuju u drugim državama.

Pored djelovanja vanjskih faktora, nezaobilazno je djelovanje i onih unutrašnjih (tzv. vanjska i unutrašnja kliješta). O nekima je već bilo riječi. U kontekstu djelovanja unutrašnjih faktora je i primjer zabilježen na seminaru pod naslovom „Kako pomiriti (h)istorije“, održanom u Sarajevu 21–24. 3. 2014. u organizaciji Centra za nenasilnu akciju (CNA), Beograd – Sarajevo, kada jedan od učesnika kaže da se on bori protiv države.²³ Kada neko sa strane ko ne zna o kome/čemu je riječ ovo pročita, reći će (npr. u Srbiji/Hrvatskoj) da ova država ne valja, evo, i njeni građani se bore protiv nje i mi smo u pravu što je i mi podriju zarad naših ciljeva. Kada se, pak, zna o kome/čemu je riječ, ova izjava se doima nepromišljena, nezrela i vrlo lako je se može iskoristiti upravo od onih koji podriju BiH.

Osporavanje prava na naziv jezika kojim se govori ili manipuliranje rezultatima popisa stanovništva su također načini podriju BiH. „Problem“ porasta broja muslimana pritiskao je početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća i zvaničnike u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini. Rodoljub Čolaković je u martu 1972. saznao od Branka Mikulića da su Muslimani na posljednjem popisu (1971) po brojnosti pretekli Srbe i da ih u BiH ima 39%, a Srba 37%. Mikulić je tom prilikom rekao da „još ne smemo da objavimo rezultate popisa jer će skočiti muslimanski reakcionari da traže svoju matičnu republiku koju imaju sve nacije osim Muslimana.“ Premda je Čolaković odgovorio da taj podatak ne mijenja karakter BiH, jer ona i dalje ostaje republika Muslimana, Srba i Hrvata, kako je zamišljeno u Jajcu, Mikulić se s tim složio, ali smatra da će oko toga biti žučne rasprave.²⁴ Današnja situacija u vezi s objavljivanjem rezultata popisa je identična.

Od Geršića do danas je položaj ostrva Kipra i Bosne i Hercegovine „sasvim osobene prirode i upravo nečuvan u istoriji međunarodnih odnošaja.“²⁵ Kao što je Geršić 1893. godine rekao, taj položaj je „očevidno proizvod nejasnih i

---

²²Roberts, J. M. (2000) *Povijest Europe*, Zagreb, str. 650.

²³nenasilje.org/publikacije/pdf/Historije_E.pdf, str. 22.

²⁴Bandžović, S. (2014) *Bošnjaci i Turska: deosmanizacija Balkana i muhadžirski pokreti u XX stoljeću*, Sarajevo, str. 580, nap. 149.

²⁵Geršić, G., str. 62.

još potpuno nerazmršenih političkih situacija i ukrštenih interesa, privremeno regulisanje odnošaja, čiji će konačni oblik tek budućnost rešiti i utvrditi.“²⁶ Dakle, Bosna i Hercegovina je i dalje u položaju potpuno apsurdnom sa pravnog gledišta i *koji je malo podesan da te pokrajine stalno umiri*. Od Berlinskog kongresa do danas je pri samome rješavanju o načinu reguliranja bosanskohercegovačkog pitanja isticano da je to pitanje *ravnoteže* na istoku, balkanske ravnoteže i da se velike sile trude *da učine pravdusvima plemenima/narodima*, da na Balkanskom poluostrvu *spreče prevlast* samo jednog plemena/naroda koje je „malo raspoloženo da učini pravdu drugim plemenima“.

Ako se povuče paralela između vremena o kome Gligorije Geršić govori i današnjeg stanja, očigledne su analogije kojima se rukovodi „međunarodna pravda“. Kipar je podijeljen. Oni koji u posljednjih 150 godina žele podijeliti Bosnu i Hercegovinu to i dalje žele i uporno rade na tome ne birajući sredstva.²⁷ Na koji način se boriti protiv svih onih koji podrivaju suverenitet Bosne i Hercegovine? Geršić je bio mišljenja da je potrebno tražiti „da im se ne oduzima ono što je njihovo ili što nikada nije prestalo biti njihovo“, ili po onom, još od Rimljana izrečenom nepromjenljivom pravnom načelu *suum cuique tribuere*: svakom svoje. Agresija i rat 1991–1995. pokazali su koliko je ta borba teška.

Literatura

1. Bandžović, S. (2010) *Bošnjaci i antifašizam: Ratni realizam i odjek rezolucija građanske hrabrosti (1941)*, Sarajevo.
2. Bandžović, S. (2014) *Bošnjaci i Turska: deosmanizacija Balkana i muhadžirski pokreti u XX stoljeću*, Sarajevo, str. 580, nap. 149.
3. Bećirović, D. (2012) *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme avnojevske Jugoslavije (1945–1953)*, Sarajevo, str. 487.
4. Ekmečić, M. (1973) *Ratni ciljevi Srbije 1914*, Beograd.
5. Ekmečić, M. (2002) *Dijalog prošlosti i sadašnjosti*, Beograd.
6. Ekmečić, M. (2007) *Dugo kretanje između klanja i oranja: Istorija Srba u novom veku: 1492–1992*, Beograd.
7. Geršić, G. (1893) *Pogled na međunarodni i državopravni položaj Bosne i Hercegovine i ostrva Kipra prema naučnim ocenama predstavnika današnje*

---

²⁶Isto, str. 72.

²⁷Bosna i Hercegovina, koja nikada i ni na koji način nije podrivala suverenitet niti jedne od susjednih država, bila je uvijek u svojoj historiji do danas izložena nasrtajima susjeda (kako sa istoka tako i sa zapada). Borba za suverenitet države Bosne i Hercegovine nije nimalo lak posao. Tako je, npr., pravna i medijska borba za suverenitet bosanskohercegovačkog neba trajala dvadesetak godina.

- međunarodno-pravne teorije*, Srpska kraljevska akademija, Glas, XXXVII, Beograd.
8. Milišić, S. (2007) *Institucionalizacija nauke u Bosni i Hercegovini 1945–1958*, Sarajevo.
  9. Moljević, S. (1939) „Uloga i značaj Vrbaske banovine“, predavanje održano 30. januara 1939, Banja Luka.
  10. Naši Jevreji: jevrejsko pitanje kod nas (1940), zbornik mišljenja naših javnih radnika, knjiga I, Beograd.
  11. Ramet, Sabrina P. (2009) *Tri Jugoslavije: Izgradnja države i izazov legitimizacije 1918–2005*, Zagreb.
  12. Roberts, J. M. (2000) *Povijest Europe*, Zagreb.
  13. Simms, B. (2003) *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, Sarajevo – Beograd.
  14. Šehić, N. (1991) *Bosna i Hercegovina 1918–1925.: Privredni i politički razvoj*, Sarajevo.
  15. Tripalo, M. (1990) *Hrvatsko proljeće*, Zagreb.
  16. Zgodić, E. (2007) *Pansrbizam: Bosna i Bošnjaci, strogo pov.*, Sarajevo.
  17. Facebook stranica Instituta za noviju istoriju Srbije, 31. 10. 2012.
  18. nenasilje.org/publikacije/pdf/Historije_E.pdf.

**SUVERENITET I BOSNA I HERCEGOVINA:
POSTMODERNA PARADIGMA**

**BOSNIA AND HERZEGOVINA AND SOVEREIGNTY –
POSTMODERN PARADIGM?**

Sažetak

Rad naslovljen kao „Suverenitet i Bosna i Hercegovina: postmoderna paradigma“ ima za cilj, u prvom dijelu, propitati koncept pojma suvereniteta koji se profilirao u novovjekovnoj filozofskoj i političkoj misli i koji danas realno egzistira. Kritičkim osvrtom na razne koncepte suvereniteta nastoji se pokazati kako isti može biti shvaćen kao granični pojam koji u sebi pokazuje svojevrsnu nepotpunost međunarodnih poredaka. Drugi dio rada za temu ima analizu koncepta suvereniteta u nekoliko suvremenih autora (Carl Schmitt i Giorgio Agamben). Treći dio rada, nakon gore postavljenih teoretskih okvira, promatra suverenitet Bosne i Hercegovine. Pitanje na koje ovaj dio rada odgovara svodi se na ono da li je moguće govoriti o suverenitetu Bosne i Hercegovine imajući na umu ustavne i ine podjele, kroz prizmu nove paradigme suvereniteta. Suverenitet koji postoji i de facto i de iure, ali zbog atipičnosti ustavnog uređenja potrebno ga je teoretski utvrditi, koristeći suvremeni pogled na suverenost, a ne neke prošle i za današnje društvo arhaične kategorije. Ovaj rad pokušava predstaviti mogući postmoderni teoretski okvir za promišljanje pojma suvereniteta u konkretnom locusu, onom Bosne i Hercegovine.

Summary

The paper entitled “Bosnia and Herzegovina and Sovereignty: Postmodern Paradigm?” defines as its goal to question the term sovereignty as it has been profiled in Modern philosophic and political thought that in fact exists today. Reviewing the various sovereignty concepts aims at pointing how it can be perceived as a boundary term containing a unique incompleteness of international orders. The paper's second part is going to provide an analysis of the sovereignty concepts found at several contemporary authors (Carl Schmitt and Giorgio Agamben). After formulating the aforestated theoretical framework, the third part observes the BH sovereignty. That segment of paper will try to resolve a question boiling to the one whether is possible to speak about BH sovereignty, taking into regard constitutional and other constraints, through the lenses of a new paradigm

of sovereignty. Due to atypical constitutional organization, it is dire need to fortify theoretically the present sovereignty that de iure and de facto does exist through contemporary viewing of sovereignty, not through bygone categories that are antiquated in present social order. This paper attempts to present a possible postmodern theoretical framework for rethinking sovereignty in the specific locus – the one in Bosnia and Herzegovina.

1. Određivanje suvereniteta

1.1. Suverenitet kao granični pojam

Suverenitet je temeljna ideja autoriteta u modernom dobu¹ koja se danas artikulira kao globalni sistem autoriteta (eng. a global system of authority). Jackson navodi kako je upravo ovaj sustav suverenih država jedini globalni sustav autoriteta koji je ikada postojao. Čitava svjetska populacija obitava u nekoj od suverenih država. Suverenitet ili države organizirane kao suverene države inovacija je koja dolazi s europskog kontinenta, a koja se proširila na gotovo svaki populirani dio zemlje. Ovaj se, izvorno europski standard proširio i na globalnu razinu. Teško da postoji neka država, shvaćena kao oblik uređenja, koja ne želi biti suverena i koja odbija ostvarivati efektivnu vlast na vlastitom teritoriju. Iako je možda pomalo reduktivna konstatacija, ipak je plastičan opis da niti jedna država svjesno ne želi biti defenestrirana u vlastitim okvirima. Nominalno, ideja suvereniteta je pretpostavka svakog modernog državnog uređenja. O realnim, pak, limitacijama suvereniteta tematizirat ćemo kasnije.

Suverenitet je jedna od konstitutivnih ideja postsrednjovjekovnog svijeta.² Ona je plazmirala moderno društvo na način da je, kao što je već spomenuto, uspostavila standard, paradigmu,³ općeprihvaćenu, dominantnu i relativno funkcionalnu.

---

¹ Usp.: Jackson, R. (2007) *Sovereignty: the evolution of an idea*, Polity, str. 1–5.

² Čini nam se zgodnim referirati se na neke od temeljnih povijesnih epizoda u kojima je suverenitet protagonist: 1534. kralj Henrik VII *Act of Supremacy* – ovim se kralju i njegovim nasljednicima daje vrhovna vlast nad Engleskom crkvom i imunitet od stranog zakona i stranih autoriteta, posebice Pape; 1763. Pariški mir, koji je označio kraj sedmogodišnjeg rata u kojemu je Velika Britanija porazila Francusku, osvojena francuska kolonija Quebec je priznata kao dio Britanske Sjeverne Amerike; 1776. Američka deklaracije nezavisnosti – kolonije neovisne o britanskoj kruni; 1885. Berlinski kongres – obveza zemalja potpisnica da se utemelji autoritet u regijama koje su kolonizirale u Africi; 1918. Liga naroda, Wilson, „recipročne garancije političke nezavisnosti i teritorijalnog integriteta“; 1990. Irak, invazija na Kuvajt te intervencija saveznika Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanija; 1991. disolucija SSSR-a, nastalo 15 država; 1992. disolucija SFRJ-a. O argumentu u: Jackson, R. (2007) *Sovereignty: the evolution of an idea*, str. 4–5.

³ Neizbjegno je, kada se govori o paradigmi, referirati se na Thomasa Kuhna i na njegovu

1.2. Suverenitet i/ili granica

Iako ćemo se fokusirati samo na recentnije epizode, već nekoliko godina svjedočimo – od arapskog proljeća i ostalih geopolitičkih prevrata popraćenih direktnim ili indirektnim intervencionizmom – kako pojam granice, jedna od temeljnih stavki suvereniteta, zauzima javnu sferu. Pomalo je paradoksalno da u jednom globaliziranom svijetu u kojima se uvijek iznova naglašava nominalno pravo na mobilnost, povezanost, otvorenost granica, te iste granice bivaju ograđene bodljikavom žicom. Iz europske perspektive, čini se kako će sama integrirana Europa brzo imati više fizičkih barijera nego što je imala za vrijeme hladnoga rata, koji je od iste denunciran kao glavni krivac za manjak integracije na Starom kontinentu.

Bodljikava žica⁴ ima svoju povijest koja tehnički datira iz 19. stoljeća kada je nastala s ekspanzijom korištenja metala i njegovih derivata na američkom Zapadu, divljem. Isprva se, praktična kao što i jest, bodljikava žica koristila kao ekonomičan materijal za ograđivanje velikih prostranstava po kojima je američki Zapad i poznat. Ona je bila praktični spremnik u kojemu su relativno mirno mogli uživati pripadnici animalnog svijeta. Čak im je i pravo na mobilnost bilo zajamčeno, naravno, unutar ograđenog prostora. No, brzo

---

„Strukturu znanstvenih revolucija“. Analizirajući znanstvena dostignuća u formi Newtonove mehanike i kvantne fiziku te neka od epohalnih djela poput Aristotelove „Fizike“, Newtonove „Optike“ i drugih, Kuhn dolazi do zaključka kako navedeni znanstveni standard naziva znanstvenim paradigmatima koje uspostavljaju i tvore tzv. normalnu znanost. No, budući da znanost napreduje, a uslijed kriza općeprihvaćene paradigme, napušta se stara i dolazi se do nove, nekada revolucionarne paradigme. Mišljenja smo kako se ovaj proces promjene paradigme može primijeniti i na širok spektar fenomena među kojima je i tema ovog rada, na pojam suvereniteta.

⁴ Nekoliko autora problematizira ideju bodljikave žice. Reviel Netz u *Barbed wire: An ecology of modernity* (Wesleyan University Press, 2004) donosi, također, analizu bodljikave žice koju smatra topološkim objektom budući da razdvaja na unutrašnje i vanjsko; nadalje, Olivier Razac, pariski filozof u *Barbed Wire: A Political History* (New Press, 2002) nudi prikaz svojevrsne filozofije bodljikave žice (fr. *philosophie du fil de fer barbelé*), ili konkretnije političko značenje bodljikave žice u 20. stoljeću koja postaje univerzalni simbol opresije. U prvom dijelu svoje knjige analizira kako se bodljikava žica pojavila u tri povijesna momenta intenzivne destrukcije. Prvo u Američkoj preriji, zatim u Prvom te konačno u koncentracijskim logorima Drugoga svjetskoga rata. Iz ova tri konstituirajuća trenutka za povijest bodljikave žice, Razac izvlači jasne političke implikacije. Bodljikava žica u svojoj čistoj formi (eng. *its pure form*) je predstavljena u Drugom svjetskom ratu kada, simbolizirajući događaj, postaje simbolična (str. 4). Razac se inspirira na radu Michela Foucaulta te smatra kako je bodljikava žica vezana za pojam biomoći budući da ovladava granicom života i smrti (eng. *govern the frontier of life and death*) (str. 75) te je tehnologija specifične namjene za upravljanje živim bićima (str. 85). Nadalje, Alan Krell u *The devil's rope: a cultural history of barbed wire* (Reaktion Books, 2002) svrhu bodljikave žice svodi na tri stavke: ograđivanje, kontrola i ozljeđivanje onoga koji istu pokuša prijeći (str. 181).

nakon uočavanja njezine izrazite praktičnosti, ona je korištena na afričkom kontinentu, za vrijeme burskih ratova, kada su protagonisti ratnih djelovanja njome ograđivali domicilna afrička plemena. Iako nam faktografija nije primarni interes, podaci govore kako je oko 25000 domicilnih Afrikanaca poginulo u ratu, od toga većina u koncentracijskim logorima: većina, dakle, ograđena bodljikavom žicom. Gotovo da su je svi sukobi u 20. stoljeća koristili, bilo svjetski ratovi bilo oni lokalni. A budući da su ratovi većinom vođeni primordijalnim željama za osvajanje teritorija, postalo je pravilo kako se određeni dijelovi nepoželjnih populacija na određenom teritoriju na direktan ili indirektan način getoizira. Suverenitet, ako ga gledamo kroz njegovu povijesnu genezu, i nije drugo nego određivanje granica jednog teritorija. Dovoljan je letimičan pogled na svjetsku mapu kako bi se na njoj uočile različite tipologije granica. Usporedimo tri kontinenta gotovo letimično. Pogledajmo granice Afrike, koje su imperijalne sile krojile često u laboratorijskim uvjetima i odmah uočavamo kako su strahovite linearne, pravocrtne, iscrtane s matematičkom preciznošću i aplicirane na jedan fizički kontekst. Matematika je oduvijek shvaćena kao kraljica znanosti zbog vlastite preciznosti, koherentne metode i buduće jasne primjene. Granice su u Africi spremnik unutar kojega se grupira populacija po nekoj osnovi. Navedene osnove su tražene u nekim od posebnosti, jeziku, vjerskim, kulturološkim pa onda i plemenskim promatranim u nekom povijesnom hodu. Iako matematički, idealno precizne, one su realno apsurdne. Stanovništvo je njima često i opetovano precrtano, a zatim su savršeno poslužile kao element svakog budućeg sukoba. Granice Sjedinjenih Američkih Država imaju, također, linearne okvire, ali kao takve su dovedene do visokog stupnja funkcionalnosti. Europske granice su generalno iscjepkane, nelinearne, nelogične, posebice one između dviju susjednih država pokazuju kako im je prethodila često maksimalna nelogičnost koja se kanalizirala u ratnim djelovanjima. Na kraju, granice su osvajane, gubljene upravo za vrijeme ratnih događanja. Ako je istinita ona antička kako je rat otac svih stvari, granice su pokazatelj kako je rat, ipak, stvorio teritorijalni besmisao koji samo čeka onaj zgodan trenutak, grč. kairos, da se probudi.

1.3.   *After suvereniteta*

Nakon uspostavljanja granica, tih okvira koji okupljaju jednu ili više populacija unutar određenog teritorija, suverenost unutar istih je kategorija koja je nekada bila rezervirana isključivo za državu. Iako je zbog rađanja i širenja multinacionalnih igrača ovog ili onog tipa, bilo kroz oblike multinacionalnih kompanija, globalnog nevladinog sektora ili jednostavnog globalnog općeg duga, nekada privilegirani suverenitet država zasigurno pod

znakom pitanja, ipak ćemo fokusirati našu raspravu na često upitni suverenitet država unutar samih sebe. Robert H. Jackson, analizirajući afrički kontinent, konstatira kako se isti nakon propasti kolonijalističkih političkih standarda našao pred nužnom zadaćom da proglasi vlastitu suverenost, nezavisnost i ostale, prema međunarodnom pravu, rekvizite nužne za upravo to međunarodno priznanje države. Suverenitet je međunarodnim priznanjem *de iure* zaživio. Onaj realniji aspekt suvereniteta, onaj *de facto*, je zaživio, ali u minimalnoj mjeri u odnosu na standard razvijenijih država ili uopće nije. Rezultat je sintagma koju je Jackson patentirao, ona o kvazi-državama (eng. quasi-states) koje, unatoč priznatom suverenitetu, realno isti ne kontroliraju. Iz ove diskrepancije deklarirano-nominalnog i realnog Jackson razvija pojam „negativna suverenost” karakterističan za slične fragilne države. Ova sintagma, gotovo tangibilna, ne želi reći drugo nego da državljani tih država nemaju prava (npr. pravo na mobilnost, zdravstvo, obrazovanje, minimalni skup ljudskih i elementarnih prava, što je i tragičnije); njihove državne strukture se namjerno i intencionalno oslabljuju stvarajući jedan institucionalni vakuum. Jackson konstatira kako mnoge takozvane države u Africi ne posjeduju temeljne elemente državnosti. Riječ je o režimima u kojima su protagonisti osobe, režimima deficitarnim s institucionalnim autoritetom i organizacijskim sposobnostima.⁵ Ovo negativna suverenost se zasigurno dijelom može aplicirati na gotovo svaku državu koja se još nalazi u nekoj varijanti tranzicijskog procesa, a šire i na svaki oblik državnog uređenja, dakle, i na Bosnu i Hercegovinu, a nadalje, na same članice Europske unije čija se suverenost uslijed ekonomske krize dovodila u pitanja. Fiskalni suverenitet država kojima je prijetio default bio je posve negativan. Odlike negativnog suvereniteta su, također, postojale i na geopolitičkoj razini, na razini multinacionalnih kompanija. Negativni suverenitet država javlja se gotovo svaki put kada prilikom bilo kakve interakcije dvaju institucionalnih igrača, shvaćeno u najširem smislu, onaj manjeg utjecaja izgubi poneku od sastavnica pozitivnog suvereniteta. Iz dosadašnjeg izlaganja nije bilo teško ne uočiti kako problem suvereniteta pogađa one tzv. small-countries. No, kako opisati koncizno male zemlje, a da se izbjegne svaka moguća pejorativna konotacija? Moguće je da je naš pristup pomalo arhaičan, ali ako male zemlje stavimo u kontekst nekadašnjih nesvrstanih? Tako se u zaključcima Havanske deklaracije iz 1979. navodi kako upravo taj pokret nesvrstanih zemalja „predstavlja nade, aspiracije i želje milijuna ljudskih bića koja su bila lišena slobode i prava za odlučivanjem vlastite sudbine, koja su patila uslijed dugog i bolnog kolonijalnog iskustva i strane dominacije i koja su stoljećima iskusila

---

⁵ Usp.: Jackson, R. – C. G. Rosberg (1986) „Sovereignty and underdevelopment: juridical statehood in the African crisis”, *The Journal of Modern African Studies*, 24, 1–5.

sužanjstvo i poniženje, tiraniju i siromaštvo, glad i neznanje (...). Naši ljudi su se generacijama borili (...) kako bi se emancipirali i prokrcili put prema jednom novom, slobodnom i prosperitetnom životu.“ Iako je današnja geopolitička konstelacija takva da je pokret nesvrstanih gotovo nepostojeći, ipak su nekadašnje dijagnoze indikativne i za sadašnji trenutak. Štoviše, čini se da napredni teoretsko-realni koncepti u idejnoj domeni pokreta nesvrstanih i dan-danas postoje u različitim poveljama, memorandumima, mirovnim ugovorima svih aktera svjetske geopolitičke pozornice.⁶

Bosna i Hercegovina se uklapa u ovaj dijagnostičko-teoretski okvir. Izbjegavat ćemo svaku osim nužne minimalne povijesne referencije kako ne bismo upali u čestu misaonu omašku koloniziranja prošlosti našim sadašnjim kategorijama.

2. Suverenitet i izvanredno stanje: Schmitt i Agamben

2.1. Carl Schmitt

Fondativni momenti modernih demokracija su vrlo često egzaltirani do neslučenih visina. Uspostavljanje suvereniteta na određenom komadiću zemlje trajno je praćeno asocijativnostima mitskih razmjera. Fokusirat ćemo se kratko na realni aspekt uspostavljanja suvereniteta. Želja napuštanja svakog ancien régime i novoga ne može nego biti silna. Francuska revolucije je konkretni primjer toga.⁷ A njezin obrazac, u sintagmi komprimiran, od vrline to terora, slijedi revolucije svakog tipa, koje za cilj imaju uspostavljanje nečega novoga. Mišljenja smo kako upravo ovaj odriješeni prijelaz prema novomu, suverena želja da se uspostavi vlast nad kojom nema druge vlasti je cilj revolucionarnih politika. Značajka suverenosti je nadići postojeći, realni sistem. Carl Schmitt ovu idejnu, apsolutnu čistoću smatra temeljnom značajkom suvereniteta. Navedeni započinje svoju „Političku teologiju“ definicijom, gotovo aksiomatski, kako je suveren onaj koji odlučuje o izvanrednom stanju. Schmitt, dakle, smatra kako definicija suvereniteta mora biti povezana s graničnim slučajem, a nikako s rutinom.⁸ U

---

⁶ O argumentu: Willetts, P. (1981) *The non-aligned in Havana: documents of the Sixth Summit Conference and an analysis of their significance for the global political system*, Frances Pinter; Graham, J. A. (1980) „The Non-Aligned Movement after the Havana Summit”, *Journal of International Affairs*, 34, 153–160.; Lyon, P. (1980) „Non-alignment at the Summits: From Belgrade 1961 to Havana 1979 – A perspective view”, *The Indian Journal of Political Science*, 41, str. 132–153.

⁷ O argumentu u prizmi povijesne kontekstualizacije pogledati: Furet, François *The French Revolution, 1770–1814*, str. 3–101.

⁸ Schmitt, C. (2005) *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, University of Chicago Press, Chicago, str. 5.

izvanrednom stanju ili u skupu izvanrednih stanja (rijetko da navedeno dolazi u singularu, poput talijanske izreke po kojoj *disgrazie mai vengono sole / problemi nikada ne dolaze sami*) suveren dolazi do izražaja. Iako sâm izuzetak nije kodificiran u postojećem pravnom okviru, može biti okarakteriziran kao opasnost za postojanje države.⁹

Schmitt smatra kako je izvanredno stanje nešto što prkosi generalnoj kodifikaciji, ali u kojemu se otkriva specifični pravni element – odluka o svojoj apsolutnoj čistoći.¹⁰

Schmittova preokupacija je kritičko promišljanje veze države, politike i suvereniteta. Schmitt uočava kako su moderne državne paradigme nagrižene realnim povijesnim događajima poput Francuske revolucijom, Napoleonskim ratovima, događajima koje je teoretski kontemplirao te Prvim svjetskim ratom, mirovnom konferencijom u Versaillesu, događajima koje je iskusio. Schmitt smatra kako klasična sintagma *pacta sunt servanda* ne postoji kao sveto načelo međunarodnih odnosa, posebice u odnosu na globalno naoružanje koje je i eskaliralo. Rezimirajući njegovu misao, Schmitt smatra kako je suverenitet ono što nadilazi, transcendiraju politički sistem, a time je i preduvjet za samo postojanje istoga.

Vjerojatno je jedan od povijesnih kurioziteta činjenica da je upravo tridesetih godina prošlog stoljeća austrijski logičar Kurt Gödel publicirao svoja znanstvena otkrića u formi teorema nepotpunosti (njem. *Unvollständigkeitssatz*; eng. *Incompleteness theorems*; tal. *Teoremi di incompletezza*). Navedeni teoremi pokazuju kako svaki formalni sistem posjeduje komponente čiju istinitost ne može dokazati. Ovi teoremi pokazuju temeljne granice matematičkog opisa stvarnosti, pokazujući kako određeni matematički sistemi ne mogu dokazati istinitost matematičkih tvrdnji od kojih se sastojе. Nepotpunost je zbog toga prikladan termin, budući da pokazuje kako niti jedan formalni sistem ne može biti apsolutan. Niti jedna paradigma, neovisno o tome u kojem se obliku nalazi, ne može biti odriješena, apsolutna. Primjer ove nepotpunosti formalnog sistema zasigurno dobro dođe. Sâm Gödel se neposredno prije početka Drugog svjetskog rata skrasio u Americi, na Institutu za napredne studije u Princetonu, gdje je imao prilike družiti se s Albertom Einsteinom. Prije negoli je dobio američko državljanstvo, morao je položiti ispit čiji je glavni dio vezan za američki Ustav. Studiozan, kako i priliči jednom logičaru, na ispitu je ustvrdio kako

---

⁹ Usp.: Schmitt, C. (2005) *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, str. 6.

¹⁰ Usp.: Schmitt, C. (2005) *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, str. 13.

postoji logičko-pravna opasnost da se demokratski uređene Sjedinjene Američke Države pretvore u diktaturu.¹¹

Suverenitet u modernom smislu je nepotpun i povijesne kontingentne epizode to naveliko potvrđuju. Njegova verzija pravog suvereniteta je ona koja isti stavlja u kontekst nečega izvan klasičnog formalnog sistema (u Schmittovu smislu je riječ o ustavu, zakonima i ostalim pozitivnim zakonskim normama). Potrebno je nešto izvan sistema što jamči samu održivost i egzistenciju sistema. Iako vrhunska teoretska konstatacija, izvanredni svjedok jednog vremena, posljedice ovakve vizije opisuje vrlo dobro talijanski filozof Giorgio Agamben.

2.2. Agamben o suverenitetu

Agamben, rimski filozof, aktualizira i revitalizira koncepciju suverenosti Carla Schmitta. Agamben uočava da se Schmittova koncepcija izvanrednog stanja veže za samu bit logora, neovisno o eventualnom opsegu zločina koji su se dogodili ili ne. Agamben piše kako u svim tim „slučajevima, jedno prividno beznačajno mjesto zapravo omeđuje jedan prostor u kojemu se zbiljski suspendira normalan poredak i u kojemu pitanje čine li se u njemu okrutnosti ili ne, ne ovisi o pravu, nego samo o civiliziranosti i etičkom osjećaju policije koja provizorno nastupa kao suveren.”¹² Izvanredno stanje sada postaje novim prostornim uređenjem. Suveren je onaj koji uvede izvanredno stanje ili izvanredno stanje je u isključivoj domeni suverena.

Iako se često čini kako je filozofska refleksija udaljena od konkretnih, svakodnevnih životnih epizoda, Agambenove riječi mogu poslužiti kao temeljni opis fenomena izbjeglica koji nam je medijski zasigurno, a nekada i geografski blizak. Nemogućnost ili otežana jedinstvena politika međunarodnih aktera dovodi do toga da se, osim famozne i već spomenute bodljikave žice, te individue u izbjegličkoj formi ostavljaju kao pojedinačni slučajevi na milost ili nemilost organa reda.

Čini se kako su iznimke zanimljivije nego normalni slučaj. I, uistinu, kako se danas gleda na iznimke? Kako se danas gleda na ono što je u odnosu na neki opći mainstream – ostalo? Agamben navodi da, ako hoćemo pravilno proučiti ono što je opće, trebamo samo potražiti kakvu zbiljsku iznimku budući da ona sve objelodanjuje puno jasnije nego samo opće.¹³ Agamben

---

¹¹ O argumentu usp.: Yasugi, M. – N. Passell (2003) *Memoirs of a proof theorist: Gödel and other logicians*, World Scientific, str. 35.

¹² Agamben, G. (2006) *Homo Sacer: Suverena moć i goli život*, Arkzin, Zagreb, str. 153–154.

¹³ Agamben, G. (2006) *Homo Sacer: Suverena moć i goli život*, str. 19.

konstatira kako je „suverena odluka o iznimci, u ovom smislu, izvorno političko-pravna struktura s kojom ono što je uključeno u poredak i ono što je iz njega isključeno tek pridobiva svoj smisao. U svojoj arhetipskoj formi izvanredno je stanje, dakle, početak svake pravne lokalizacije, budući da samo izvanredno stanje otvara prostor u kojem prvi put postaje moguće utvrđivanje određena poretka i određena teritorija.“¹⁴ Pomalo intrigira činjenica kako su ove teoretske konstrukcije, budući da ih je u nekoj formi i iskusio u nasilnim devedesetim godinama prošlog stoljeća, veoma bliske jednom konkretnom pojedincu, građaninu Bosne i Hercegovine.

3. Nova paradigma suvereniteta i Bosna i Hercegovina

3.1. Integrativni standard

Budući da su već famozne i sloganske euroatlantske integracije cilj i svrha gotovo svih država geografski zapadnog Balkana, kao terminus technicus, većinom iz razloga stabilizacije vlastitih domicilnih poredaka ni Bosna i Hercegovina nije lišena tih aspiracija. Ali prihvaćanje Bosne i Hercegovine u tu zajednicu naroda, u taj aktualni europski standard, ne može biti tipičan. O nužnosti novog pristupa BiH, krojenog po mjeri (engl. tailor-made), slaže se većina aktera europskih i svjetskih politika.

Ako apstrahiramo od konkretnih i kontingentnih faktora vezanih za europske politike uopće, Europska unija je, također, oblik međunarodnog uređenja koje po svojoj definiciji nadilazi klasične terminološke odrednice vezane za državnost, suverenitet: fiskalni, ekonomski, granični, obrazovni. U centralnoj i istočnoj Europi članstvo u Uniji je bila jedina moguća opcija, prije svega, poradi stabilizacije vlastitih političkih poredaka i struktura. No, od samih početaka europski projekt je duboko podijeljen. S jedne strane, bio je kulturno uključiv, otvoren i namijenjen svim europskim narodima, budući da je i sama Unija sistem vladavine utemeljen na demokratskim načelima; logikom stvari svi europski demosi imaju načelno pravo za pristup Europskoj uniji, no s druge strane, ista je izrazito ekskluzivistička, birokratska, koja budućim članicama uvjetuje i diktira sam proces pristupa.¹⁵ Naravno da u nekim segmentima određivanje uvjeta pristupa ima brojne pozitivne strane, u smislu jačanja demokracije, vladavine prava te optimizacije ekonomije budućih članica koje se moraju u raznim segmentima prilagoditi zahtjevima, ali uzevši u obzir često netransparentne uvjete pristupa, moguće je da se i time donekle pojačava polaritet.

---

¹⁴ Usp.: Agamben, G. (2006) *Homo Sacer: Suverena moć i goli život*, str. 22.

¹⁵ Usp.: Judt, T. (2011) *Postwar: A history of Europe since 1945*, Random House, str. 717–718.

Standard Europske unije rekonceptualizira neke od temeljnih modernih društvenih kategorija. Nije teško naći pandane ovoga u stvarnosti: za vrijeme recentne ekonomske krize dovođio se u pitanje fiskalni suverenitet članica, zatim legitimitet tehničkih vlada koje su za cilj imale implementacije europskih finansijskih smjernica, a koje su u direktnoj suprotnosti s voljom građana; ili najrecentnije, izbjeglička kriza koja pokazuje nekoherentnost jedne europske zajedničke politike, one vezane za granice. I sama Europska unija je, poslužit ćemo se Habermasovom sintagmom, jedan nedovršeni projekt, kao uostalom i svaki oblik državnog uređanja.

Može li Bosna i Hercegovina doprinijeti europskoj zajednici naroda kao nova paradigma?

Bosna i Hercegovina je u mnogo čemu simbol 20. stoljeća. „Kratko stoljeće“ je pokazalo kako se želja za kontrolom – shvaćeno u najširem smislu, bilo nad samim teritorijem ili ljudskim materijalom koji je na toj porciji (lat. portio) zemlje prisutan – ostvaruje preko najmiciđijalnijih mogućih ljudskih rabota. Nije teško ni danas uočiti ove postavke svagđje na svijetu. Gotovo da ne treba apostrofirati zemlje ove ili one geografske ili geopolitičke provenijencije u kojima sirova borba za kontrolu teritorija iz dana u dan generira gotovo nemjerljive količine raseljenih lica, izbjeglih, prognanih, mućenih.

Ovo nasilje – legitimirano uzvišenim pojmovnim imaginarijem koji slijedi tragićan put od zamišljenih pojmova do realnih ųrtava – pokazuje kako put do suverenosti nikada nije benignan niti jednoznaćan. Ovaj proces često pokazuje nalićje vođeno opskurnim povodima utemeljenim na „animalnosti i bestijalnosti kao vlastitoj esencijalnoj komponenti, uronivši time ljudska bića u proces brutalizacije (eng. process of brutalization) koji nikada nije završio.“¹⁶ I nakon same uspostave suvereniteta nasilni i društveno degenerativni faktori ostaju prisutni u javnoj sferi, u latentnoj ali duboko degenerativnoj formi. Zapadne demokracije pokazuju kako je ovaj entropijski model, od veće prema manjoj uređenosti, urezan u njihov DNK. Sreća je zapadnih, razvijenih demokracija što su se ovi brutalni procesi koji su prethodili nastanku moderne države odvili nekada davno, illo tempore, pa je i kolektivni zaborav lakši.

Države koje su vlastiti put do suvereniteta postigle recentnije i danas se bore s eliminacijom elemenata koji razaraju društveno tkivo iz vlastitog DNK-a.

---

¹⁶ Usp.: Mbembé, J. A. (2001) *On the postcolony*, Univ of California Press, str. 14.

Samim uvidom u aktualnu mapu Bosne i Hercegovine vidimo kako pojam suvereniteta ili podjela suvereniteta na jedinice ovog ili onog reda utječe na konkretnog pojedinca do mjere koja je nepostojeća u velikoj većini zapadnih integriranih poredaka. Vjerojatno bilo koji pojedinac, građanin, državljanin ili čak apolid koji živi na teritoriju Bosne i Hercegovine na vlastitoj koži može iskusiti ovu „pojmovnu tiraniju“ kojom je izložen, a koja je vezana za suverenitet, za efektivnu vlast na određenom teritoriju. Državni sistem ovim okvirom, skrojenim u najreduktivnijem obliku Newtonove koncepcije prostora, kao spremnik, utječe na sve one dimenzije svakodnevnog životnog svijeta. Na primjeru Bosne i Hercegovine vidljiva je nepotpunost modernog državnog uređenja.

3.2. Paradigmatičnosti BiH – umjesto zaključka

Neovisno o ovom našem kritičkom propitivanju koncepta granica, slika Europe i svijeta je utemeljena u ovome, te je kao standard ne možemo ne prihvatiti. Granice posjeduju pravno i političko značenje – one označuju teritorijalne granice suverene jurisdikcije. Riječima Jacksona, unutar granica su naši poslovi, izvan granica su vanjski poslovi.¹⁷

Bosna i Hercegovina je i u ovom kontekstu specifična. Dejtonski mirovni ugovor je na najvišu državnu razinu, na pijedestal, uzdigao kategoriju konstitutivnih naroda. Od triju konstitutivnih naroda, dva su kanalizirala svoje želje za samoodređenjem u susjedne države, u dvije republike, Srbiju i Hrvatsku. Iste su i supotpisnice i jamac Dejtonskog sporazuma. Ako vrlo jednostavnom metodologijom usporedimo ovu realnost s Jacksonovim teorijskim postulatima o jasnom ograničenju vanjskih i unutrašnjih granica, čini se da je suverenitet Bosne i Hercegovine atipičan. Sazdana od triju naroda, od kojih su dva susjedna, sa stanovništvom koje posjeduje u velikoj mjeri dva ili više državljanstava, s ulogom visokog predstavnika, čini se kako je klasična paradigma suvereniteta u Bosni i Hercegovini svedena na egzistirajući minimum. Govorimo isključivo o objektivnoj stvarnosti institucionalnog tipa, koja je kao infrastruktura vrlo neprohodna za bilo kakvo kanaliziranje ideje realnog suvereniteta u stvarnosti. Simboličku zbilju, kao jednu od klasičnih balkanskih boljki, kako navodi Maria Todorova, intencionalno smo zanemarili. Ali i iz prizme osobne sfere, suverenitet Bosne i Hercegovine je konstantno zanemarivan ili pak egzaltiran, uzdizan u mitske visine. Navedene su jedne od institucionalnih

---

¹⁷ Usp.: Jackson, R. (2007) *Sovereignty: the evolution of an idea*, str. 9.

karakteristika tzv. negativnog suvereniteta. Više kao realnost a ne kao koncept, ovaj negativni, deficitarni suverenitet je nešto u što je prosječni građanin uronjen, generalno bilo koje slične države ili konkretno Bosne i Hercegovine. Ovaj temeljni problem manifestira se na cijelu javnu sferu u svim svojim pojavnostima; suverenitet obrazovanja, koje je fragmentirano, upućen je na kantone kao administrativne jedinice te gubi time svoju univerzalnost. Akademske strukture, nastavni programi, tržišna orijentiranost te bum privatnih učilišta doveli su do toga da je generalni pojam obrazovanja u Bosni i Hercegovini skoro nepostojeći. Državni suverenitet je upravo zbog dijeljenja na razne razine, državnu, entitetsku i kantonalnu, u mnogo čemu razvodnjen. Javna sfera, koja je oduvijek bila jasan i nedvosmislen indikator društvenog statusa, je devastirana, ruinirana. Vjerojatno je najveći problem ovog negativnog suvereniteta demolicija gotovo sveukupne društvene infrastrukture koja često postoji samo kao negativna i koju građani percipiraju kao takvu. Iz šire ekonomske prizme ovo rezultira nazadnom birokratiziranošću, konstantnim bojkotiranjem odluka koje bi bile općeg karaktera te reperkusijama na niži životni standard sveukupne populacije. Pauperizacija suvereniteta kao okvira svekolikih društvenih stvarnosti dovodi do ovoga. Navedene konstatacije mogu nam poslužiti kao premise iz kojih možemo zaključiti kako je adresar negativne suverenosti upravo konkretni čovjek, pojedinac, individua, kojemu struktura u svom negativnom aspektu utječe na konkretni život. I to negativno.

Bosna i Hercegovina, sagledana iz prizme problema suvereniteta, privilegirano je mjesto refleksije. Ona je realni pokazatelj mogućnosti koje u određenim trenucima mogu zadesiti, s većim ili manjim uspjehom, gotovo svako društveno političko uređenje. Najveći dio ovoga rada je posvećen analizi ideje i realnosti suvereniteta te reperkusijama istoga na konkretne živote pojedinca, bilo u najgorim ratnim događajima ili u mirnom razdoblju. Svjesni smo, naravno, Kantove konstatacije o limitu analitičkih sudova koji ništa novo ne donose.

Događaji koji su utjecali na Bosnu i Hercegovinu pokazuju nasilno naličje modernog društva. Ovaj nedovršeni karakter demokracije plastično opisuje Böckenförde rekavši kako „liberalne sekularne države žive od pretpostavki koje same ne mogu jamčiti”. Upravo ti moralni i pretpolitički temelji države služe kao mehanizmi za identifikaciju pojedinaca s društvom, a nadalje i za uspješnu identifikaciju zajednica unutar zajednica.¹⁸ Nažalost, nije teško konstatirati kako rat naruši i devastira te pretpolitičke temelje države.

---

¹⁸ Böckenförde, E. W. (1978) *Der Staat Als Sittlicher Staat*, str. 37.

Slučaj Bosne i Hercegovine još može biti vrlo indikativan kao locus na kojemu su se najreduktivnije i najnehumanije ideje, nažalost, ostvarile, u većoj ili manjoj mjeri. Zadaća je i akademske zajednice promišljanje o svojevrsnom kraju suvereniteta u modernom smislu te usmjeravanje prema stvaranju novih, postmodernih oblika suvereniteta, teoretski naprednijih, iz praktične i funkcionalne prizme često manje naprednih, ali oblika suvereniteta dalekih od jeftinih i banalnih imaginarija koji rezultiraju nemjerljivim nasiljem. Europska unija je primjer jednog takvog uređenja. Bosna i Hercegovina, unatoč mnoštvu poteškoća ovoga ili onoga reda, privilegirani je locus refleksija o modernom društvu uopće: ona je simbol 20. stoljeća. Hegelovski napor, teškoća pojma, teškoća refleksije i konkretna egzistencijalna teškoća ne mogu nas mimoći u ovom procesu koji dugujemo budućim generacijama.

Prof. dr. Elvir Čizmić
Anes Hrnjić, MA
Mr. sc. Hatidža Jahić
Univerzitet u Sarajevu/University of Sarajevo
Ekonomski fakultet/School of Economics and Business

UDK 330.34 : 342.3 (497.6)

**ULOGA I ZNAČAJ PREDUZETNIŠTVA U PROCESU
EKONOMSKOG RAZVOJA I JAČANJA
SUVERENITETA BOSNE I HERCEGOVINE**

**THE ROLE AND IMPORTANCE OF ENTREPRENEURSHIP
IN THE STRENGTHENING OF BH ECONOMIC
DEVELOPMENT AND SOVEREIGNTY**

Sažetak

Tradicionalno značenje riječi suvereniteta povezuje se sa neotuđivim pravom države da na teritoriji koju zauzima provodi efektivnu kontrolu legitimno upravljajući ekonomskim, pravnim, političkim, kulturalnim i svim drugim aspektima društvenog života u skladu sa internom voljom i vlastitim interesima. Međutim, savremeno shvatanje fenomena suvereniteta države je daleko kompleksnije, te se može reći da je moderni suverenitet prije svega vezan za ekonomsku snagu države u kontekstu rasta i razvoja nacionalne ekonomije. Cilj ovog rada je prikaz uloge i značaja preduzetništva kao centralne poluge funkcioniranja tržišne ekonomije u Bosni i Hercegovini, što predstavlja jedan od ključnih uslova na njenom putu ka Evropskoj uniji, euroatlantskim i regionalnim integracijama. Preduzetništvo, kao svojevrsan izvor inovacija u društvu koji unapređuje produktivnost i poboljšava konkurentnost, prikazan je u kontekstu bh. okruženja sa fokusom na njegovu ulogu i nedvojbenu povezanost sa ekonomskim rastom i razvojem. Posebna pažnja je posvećena objašnjenju važnosti preduzetničke filozofije u kompanijama bez obzira na njihovu veličinu, vlasničku strukturu ili privrednu djelatnost kao primjerenom receptu efektivnijeg upravljanja u današnjem izrazito dinamičnom poslovnom okruženju koje karakterizira kontinuitet promjena i rapidan razvoj tehnologije. Ispitana je, također, buduća dinamika razvoja preduzetništva, te su identificirani institucionalni i ekonomski elementi koji potencijalno predstavljaju određene barijere i izazove. Na kraju rada date su preporuke ekonomskih politika i daljnjih aktivnosti sa ciljem intenziviranja razvoja preduzetništva kao važnog stuba ukupnog bh. privrednog rasta i razvoja, a samim time i jačanja suvereniteta i međunarodnog utjecaja zemlje.

Ključne riječi: *preduzetništvo, ekonomski rast i razvoj, suverenitet, EU integracije, ekonomska politika*

Summary

Traditional meaning of the word sovereignty is associated with indisputable authority of the country to legitimately conduct effective control on its territory managing economic, legal, political, cultural and all other aspects of social life in accordance with the internal will and its own interests. However, contemporary understanding of the sovereignty is more complex and it can be noted that modern sovereignty of nation is primarily related to the economic strength in the context of growth and development of economy. The aim of this paper is to review role and importance of the entrepreneurship as a central element of market economy function, which represents one of the crucial requirements on Bosnia-Herzegovinian path towards European Union, Euro-Atlantic and regional integrations. Entrepreneurship as a source of innovation in a society which improves productivity as well as competitiveness is presented in regard to Bosnian-Herzegovinian context focusing on unquestionable correlation with the economic growth and development. Particular attention is dedicated in explanation of entrepreneurial philosophy significance within companies regardless of their size, ownership structure or economic activities as an appropriate recipe of effective management in today's highly dynamic business environment which is characterized by continuity of changes and rapid development of technology. The pace of future entrepreneurship development in Bosnia and Herzegovina is evaluated, meanwhile institutional and economic elements that potentially represent specific barriers and challenges are identified. Finally, recommendations of economic policy and further actions are highlighted with aim to intensify the development of entrepreneurship as an important pillar of economic growth in Bosnia and Herzegovina and thus strengthening the sovereignty and international influence of the country.

Keywords: *Entrepreneurship, growth and development, sovereignty, EU integrations, economic policy*

1. Uvod

Tradicionalno značenje riječi suvereniteta povezuje se sa neotuđivim pravom države da na teritoriji koju zauzima provodi efektivnu kontrolu legitimno upravljajući ekonomskim, pravnim, političkim, kulturalnim i svim drugim aspektima društvenog života u skladu sa internom voljom i vlastitim interesima. Međutim, savremeno shvatanje fenomena suvereniteta države je daleko kompleksnije, te se može konstatirati da je moderni suverenitet prije svega vezan za ekonomsku snagu države u kontekstu rasta i razvoja nacionalne privrede. Hipoteza da je preduzetništvo povezano sa rastom i razvojem nacionalne privrede nalazi svoje temelje u jednostavnom, zdravorazumskom rezoniranju i ekonomskom posmatranju da aktivnosti koje

se bave transformacijom ideja u ekonomske prilike predstavljaju centralni element i „srce“ preduzetništva (Secretariat of the United Nations, 2004). Stoga je preduzetništvo svojevrsan izvor inovacija i promjena u društvu i kao takvo potiče unapređenje produktivnosti i konkurentnosti kako privrede tako i društva u cjelini. Prema definiciji Schumpetera (1950, 1961), preduzetnik je osoba koja ima ulogu koordiniranja proizvodnje i poticanja promjena, tzv. agent promjena koji je odgovoran za kreativnu destrukciju. Navedeni proces industrijske transformacije obično prati i neki oblik radikalne inovacije inkorporiran u preduzetničku djelatnost. Spomenuta definicija posebno ističe preduzetničku ulogu inovatora jer autor smatra da su preduzetnici primarni pokretači privrednog rasta i razvoja, te je njihova osnovna zadaća iznalaženje novih poslovnih modela i tehnika obavljanja rada sa ciljem rješavanja već postojećih izazova i problema u društvima (Shrivastava 2013). Prema Schumpeterovoj viziji kapitalizma, inovativni naponi preduzetnika su glavni pokretač dugoročnog ekonomskog rasta, uprkos činjenici da se u tom procesu uništava vrijednost postojećih poslovnih subjekata koji su uživali određeni stepen monopola na tržištu (Čizmić – Crnkić 2012).

U posljednjih 20-ak godina pojavila se definicija preduzetništva koja je postala izrazito popularna u literaturi zbog orijentacije na procese i ljude. Ona glasi: „Preduzetništvo je proces koji uključuje otkriće, evaluaciju i eksploataciju mogućnosti uvođenja novih proizvoda, usluga, procesa, načina organiziranja ili tržišta“ (Venkataraman 1997.; Shane – Venkataraman 2000). Mnogi autori ističu važnost preduzetništva posmatrajući ga kao ekonomski mehanizam putem kojeg je moguće identificirati i ublažiti neefikasnosti u nacionalnim privredama (Baum *et al.* 2007.; Toma *et al.* 2014). Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj ili skraćeno OECD (2008) navodi da preduzetništvo predstavlja centralnu polugu funkcioniranja tržišne ekonomije, te je kao takvo izuzetno važan faktor u procesu približavanja naše zemlje standardima Evropske unije i integraciji tržišta. Dinamika razvoja preduzetništva može varirati u različitim zemljama u zavisnosti od institucionalnog konteksta i stepena ekonomskog razvoja (Autio 2007). Također, priroda i struktura preduzetničkih aktivnosti varira u različitim državama, a kao značajniji utjecajni faktori na spomenuti ekonomski fenomen navode se relativni obim nužnosti te stepen mogućnosti realizacije preduzetničke djelatnosti (Acs *et al.* 2008). Cilj ovog rada je dati prikaz uloge preduzetništva u kontekstu domaće privrede i njegov utjecaj na daljnji ekonomski rast te jačanje suvereniteta Bosne i Hercegovine. Posebna pažnja je posvećena objašnjenju koncepta preduzetničke filozofije kao primjerenog recepta efektivnijeg upravljanja preduzećima u današnjem izrazito dinamičnom poslovnom okruženju koje karakterizira kontinuitet

promjena i rapidan razvoj tehnologije, te su predstavljene osobine preduzetnika koje u značajnoj mjeri doprinose i ličnom suverenitetu osobe te razvoju demokratskog i otvorenog društva. Ispitana je, također, buduća dinamika razvoja bh. preduzetništva sa osvrtom na različite vrste preduzetništva. Na kraju rada date su preporuke ekonomskih politika i daljnjih aktivnosti sa ciljem intenziviranja razvoja preduzetništva kao važnog stuba ukupnog bh. privrednog rasta i razvoja, a samim time i jačanja nacionalnog suvereniteta i međunarodnog utjecaja zemlje.

2. Karakteristike preduzetnika, preduzetnička filozofija i vrste preduzetništva

Termin „preduzetnik“ (*eng. Entrepreneur*) vodi porijeklo iz francuskog jezika, a inicijalno je korišten tokom 13. stoljeća u formi glagola koji ima značenje „uraditi“ ili „poduzeti“ određenu akciju. Kasnije se, tokom 16. stoljeća, upotreba navedenog pojma odnosila na pojedince angažirane u vojnim ekspedicijama (Balasundaram 2008). Kilby (1971) ističe da je termin „preduzetnik“ prvi put upotrijebljen u kontekstu ekonomskih aktivnosti početkom 18. stoljeća od Richarda Cantillona, irskog ekonomiste francuskog porijekla i autora poznatog djela iz 1755. godine naslovljenog „Esej o prirodi trgovine“. Cantillon (1755) opisuje preduzetnika kao ključni faktor društveno-ekonomskih promjena i osobu koja ima sposobnost predviđanja novih mogućnosti te unapređenja tehnike, linija proizvodnje i koordinacije. Pokretanje sopstvenog biznisa predstavlja individualnu odluku, stoga je važno istraživati personalne osobine (ili karakteristike) ljudi koji žele postati preduzetnici (Littunen 2000). Tipične osobine uspješnih preduzetnika uključuju spremnost na preduzimanje rizika, inovativnost, specifično tržišno znanje, proizvodni know-how, vještine poslovnog upravljanja, marketing vještine i sposobnost saradnje sa drugim ljudima, tzv. interpersonalne vještine (Casson 1982).

Dvije teorije koje se često primjenjuju u akademskim istraživanjima preduzetničkih namjera su McClellandova teorija potreba za postignućem i Rotterova teorija lokusa kontrole. Naime, McClelland (1961) navodi da pojedinci koji imaju snažnu potrebu za postignućem i želju za rješavanjem problema na kvalitativno nekonvencionalan način, pritom postavljajući ciljeve i ulažući vlastiti napor u ostvarivanje istih, češće se odlučuju na pokretanje preduzetničkih poduhvata i općenito su uspješniji od drugih u svojim preduzetničkim namjerama. Sa druge strane, Rotter (1966) tvrdi da lokus kontrole pojedinca može biti interni i eksterni. Interni lokus kontrole podrazumijeva da pojedinac upravlja vlastitim životom u kojem su rezultati

posljedica vlastitih akcija i prvenstveno zavise od njegovog ponašanja i ličnih karakteristika koje posjeduje. Nasuprot tome, eksterni lokus kontrole predstavlja stav pojedinca koji je fokusiran na aktivnosti drugih ljudi ili sudbinu i sreću, te time onemogućava učenje i podstiče njegovu pasivnost. Interni lokus kontrole se često povezuje sa ispoljavanjem preduzetničkog ponašanja koje uključuje visok stepen motivacije, kontinuiranu želju za učenjem i aktivnu težnju za ostvarivanjem postavljenih ciljeva. Predstavljene teorije vezane za preduzetničke namjere i ponašanje nagovještavaju da će društva koja obiluju uspješnim preduzetnicima također biti uređenija, funkcionalnija i suverenija s obzirom da su upravo preduzetnici pokretači promjena i inovatori koji su u stanju svojom istrajnošću, kreativnošću i znanjem iznaći kvalitativno drugačija i efikasnija rješenja za društvene i ekonomske izazove.

Očuvanje stepena nacionalnog suvereniteta nad domaćim tržištem rada, privredom te politikama zaštite životne sredine i državne teritorije uz istovremeno pragmatično pregovaranje sukcesivnih multilateralnih sporazuma vezanih za liberalizaciju trgovine sa drugim zemljama predstavlja mudrost i veliki je izazov za današnje državnike širom svijeta (Bagwell – Stainger 2001). U konkretnom slučaju, mnoge zemlje imaju negativan stav prema pravilima i pristupu tržišne orijentacije koju zagovara Svjetska trgovinska organizacija ili skraćeno WTO. Naime, zabrinutost određene skupine aktivista koja se odnosi na nacionalni suverenitet i ekonomsku neovisnost čini se opravdana. Imajući u vidu karakteristike preduzetnika i filozofiju njihovog djelovanja čiji elementi uključuju personalnu nezavisnost, samopouzdanje, snalažljivost, pragmatičnost, kreativnost i marljivost, upravo ovaj društveni segment sa vrlo istaknutim ličnim suverenitetom može biti značajan faktor u očuvanju nacionalne privrede i državnog suvereniteta od eksternih tržišnih utjecaja. Razvoj nacionalnog preduzetništva i preduzetnika sa patriotskom orijentacijom može predstavljati efektivnu barijeru slobodnom pristupu inostrane konkurencije na domaće tržište rada.

Demokratija i preduzetništvo kao društveno-politička i poslovna filozofija su kompatibilni i strogo su uzročno-posljedično povezani. Kroz historijski razvoj i evoluciju ljudskog roda možemo posmatrati da su demokratska društva davala slobodu preduzetničkom djelovanju, a nacionalne ekonomije sa takvim kulturološko-političkim naslijeđem su ostvarivale kvalitetniji rast i razvoj privrede (Čizmić – Crnkić 2012). I obratno, kulturološko-politički krugovi u okviru kojih se preduzetništvo posmatralo kao pozitivan fenomen su veoma brzo uveli demokratiju kao platformu njihovog društvenog djelovanja i uređenja. Kako bismo postigli bolje razumijevanje koncepta preduzetničke filozofije, važno je istaknuti da najveći broj preduzetnika

dolazi iz kruga onih koji posjeduju deset sljedećih karakteristika prema konceptu nazvanom 10C predstavljenom u tabeli 1 (Šunje – Čizmić 2005).

Tabela 1 – 10C koncept preduzetničkih osobina

Conceptual thinking	Sposobnost konceptualnog promišljanja preduzetnika
Capabilities	Sposobnost prepoznavanja poslovnih šansi u okruženju
Conscious	Svjesnost obaveza, samopouzdanje i odgovornosti za start-up
Congruency	Sveobuhvatnost u kontekstu poslova koje preduzetnik obavlja
Charge emotional	Emotivni naboj preduzetničkog duha i emocionalne inteligencije
Charity	Etičnost i moralni integritet u obavljanju preduzetničkog posla
Customer oriented	Potpuna orijentiranost na klijente i njihovo zadovoljstvo
Competitive spirit	Takmičarski duh odnosno konkurentnost u načinu obavljanja posla
Courage	Hrabrost preduzetnika da uđe u određen poslovni poduhvat
Commitment	Puna posvećenost preduzetničkom poduhvatu, a ne parcijalna

Kada pogledamo listu gore navedenih osobina preduzetnika, onda nije iznenađujuće da mala i srednja preduzeća (ili skraćeno SME) u nekim od najrazvijenijih privreda svijeta, primjerice u Sjedinjenim Američkim Državama i Njemačkoj, čine 99% ukupno registrovanih poslovnih subjekata, zapošljavaju oko 50% radnika privatnog sektora, te generiraju oko 60% novih radnih mjesta u istom (Abel-Koch 2015). Međutim, Rae (2007) naglašava da se preduzetništvo kao ekonomski fenomen ne odnosi isključivo na aktivnosti malih i srednjih preduzeća ili biznis, već predstavlja svojevrsan način razmišljanja odnosno poslovnu filozofiju i način ponašanja. Stoga u svakoj poslovnoj djelatnosti i u svakom preduzeću, bez obzira na njegovu veličinu i vlasničku strukturu, inventivno preduzetničko razmišljanje je od ključnog značaja. Preduzetničko razmišljanje se prije svega odnosi na kreativnost, sistemski pristup rješavanju problema, proaktivnost i implementaciju ideja u kojima preduzetnici pokreću inicijative i donose promjene u okruženju u kojem djeluju. Sa druge strane, Baumol (1993) smatra da je pojmovno određenje preduzetništva izrazito težak

zadatak; međutim, on naglašava da ga se vrlo često pogrešno upotrebljava kao sinonim za menadžment. Spomenuti autor konstatira da preduzetništvo kao poslovna filozofija ima odrednicu strateškog djelovanja, a konceptualno je povezano sa strateškim usmjerenjem preduzeća i strateškim planiranjem, uvažavanjem preduzetničkih prilika i poticanjem preduzetničkih inicijativa, afirmacijom menadžerskih struktura te promjenom kontrolnih mehanizama proizvodnih elemenata (Deželjin 2002).

U procesu kreiranja poslovnog okruženja i klime pogodne za rast i razvoj privatnog sektora nacionalne vlade igraju izuzetno važnu ulogu i predstavljaju ključni subjekt dinamiziranja privrede putem stvaranja prilika za preduzetnike. Postoji set različitih politika i strategija Evropske unije: OECD programi, Monterrey Consensus i Millennium razvojni ciljevi, koji tretiraju pitanje borbe protiv siromaštva i društvene isključenosti putem razvoja malih i srednjih preduzeća u Bosni i Hercegovini (Džafić – Babajić 2015). Krucijalna oblast za budućnost Evropske unije, a posljedično i naše zemlje koja je posvećena euroatlantskim integracijama, vezana je za povećanje investicija i inovacija koje predstavljaju kontinuiranu prijetnju i barijeru konkurentnosti i dugoročnom potencijalu razvoja. Mala i srednja preduzeća su centralni pokretači investicija i inovacija koji stimuliraju ekonomski rast i zapošljavanje. Evropska ekonomija oslanja se upravo na preduzetništvo kako bi ostvarila svoj puni potencijal. U prosjeku 98 od 100 kompanija čine mala i srednja preduzeća koja zapošljavaju većinu radne snage. Stoga ekonomska politika treba spriječiti negativne tržišne efekte koji neproporcionalno utječu na preduzetništvo te eliminirati prepreke za rast kako bi se podstakla dinamičnost privatnog sektora u pogledu inovacija i investicija (Sunje – Čizmić 2005). Analizom teorije moguće je identificirati osam osnovnih potkategorija preduzetništva i to:

- individualno preduzetništvo,
- grupno preduzetništvo,
- korporativno preduzetništvo,
- porodično preduzetništvo,
- žensko preduzetništvo,
- socijalno preduzetništvo,
- akademsko (spin off i spin out) preduzetništvo i
- studentsko preduzetništvo.

Kao posebno važna potkategorija preduzetništva za efektivnije funkcioniranje društva izdvaja se socijalno preduzetništvo. Socijalno preduzeće definiše se kao poslovni subjekt koji je prvenstveno orijentiran na

rješavanje socijalnih problema i koji višak vrijednosti reinvestira prvenstveno u te svrhe, bilo u svoju djelatnost bilo u zajednicu (Wickham 2006). U kontekstu jačanja zajednice izuzetno je popularno akademsko te studentsko preduzetništvo.

3. Ekonomski rast i razvoj, suverenitet i globalizacijski procesi

Suverenitet definiramo kao vrhovnu (ili neograničenu) vlast na određenoj teritoriji. U klasičnom smislu, suverenitet pripada državi, vladaru ili narodu, te je apsolutno jedinstven i nedjeljiv. Najčešći načini prakticiranja takvog suvereniteta su uključivali centraliziranu kontrolu nad teritorijem, teritorijalni integritet i potpuno neovisnu unutarnju i vanjsku državnu politiku te nemiješanje u unutarnja pitanja drugih država. Međutim, suverenitet je, sa druge strane, dinamički koncept koji je evoluirao tokom vremena, te je njegovo razumijevanje i prakticiranje doživjelo višestruke promjene. Utjecaj globalizacije na koncept države i općeprihvaćeni koncept suvereniteta jedno je od pitanja koje je u središtu debata društvenih nauka danas. Pod globalizacijom podrazumijevamo ekonomsku liberalizaciju i integraciju, porast međunarodne razmjene, rastući značaj međunarodnih organizacija, kreiranje visokotehnološkog i globalnog društva sa dostupnim informacijama, ali uz smanjenju moć nacionalnih država. Neoliberalna ideologija i koncept tržišne ekonomije smatra se glavnim pokretačem procesa globalizacije, ali postavlja se pitanje njihovog utjecaja na suverenitet. Današnje poimanje suvereniteta je izmijenjeno u kontekstu njegove ograničenosti te u određenim slučajevima fragmentiranosti i delegiranja. Najčešće je podijeljen između podnacionalnih, nacionalnih i nadnacionalnih (npr. regionalnih) struktura i može se promatrati kao suverenitet na više razina i to: lokalni, nacionalni i globalni. Možemo sa sigurnošću konstatirati da je najveću promjenu doživio teritorijalni suverenitet jer je globalizirano društvo sa informacijsko-komunikacijskim tehnologijama značajno umanjilo važnost fizičkog prostora odnosno granica državne suverenosti. Također, visok stepen ekonomskog integriranja i povezivanja kreirao je globalno tržište i na taj način promijenio razumijevanje koncepta suverenosti. Različita ekonomska i politička moć država danas pokazuje nam da ipak možemo reći da postoje „gubitnici“ i „dobitnici“ procesa globalizacije, odnosno da nisu sve zemlje jednako suverene. Ipak, države i danas imaju značajnu ulogu u regionalnim i globalnim razmjerima jer je njihov suverenitet postao „višeslojan“ (Scholte 2000.; Held 2000).

Današnji suverenitet gotovo da isključivo počiva na osnovama ekonomskog suvereniteta, odnosno na samostalnosti i vlasti, u različitim oblastima ekonomske politike. Međutim, ekonomska politika zemalja svijeta određena je pravilima koja određuju članstvo u međunarodnim organizacijama i regionalnim integracijama u svjetlu procesa globalizacije. Savremeni globalizacijski i integracijski procesi, uz rastući značaj međunarodnih organizacija, supranacionalnih institucija i regionalnih integracija, neminovno stavljaju suverenitet i njegovo razumijevanje u fokus teoretičara i istraživača danas. Međunarodne organizacije jedan su od ključnih faktora procesa globalizacije i globalnog upravljanja (eng. *Global governance*). Sa tim u vezi, u literaturi su prisutna dva oprečna stava, gdje prvi promovira članstvo u međunarodnim organizacijama kao značajnu prijetnju nacionalnom suverenitetu, dok drugi autori navode da je učinak međunarodnih organizacija potpuno drugačiji, te da iste pozitivno utječu na jačanje suvereniteta. Neuspjeh međunarodnih organizacija u borbi sa raznim ekonomskim i društvenim izazovima, poput finansijskih i ekonomskih kriza, zatim kriza hrane, globalnih zdravstvenih i drugih problema, navodi se kao ključni argumenti tzv. antiglobalizacijskog pokreta. Veliki jaz između zemalja u različitim segmentima stavlja manje razvijene zemlje i/ili zemlje u razvoju u potčinjeni položaj u odnosu na najrazvijenije zemlje svijeta i u takvoj raspodjeli moći međunarodne organizacije narušavaju nacionalni suverenitet. Promotori antiglobalizacijskog pokreta također su kritičari velikih korporacija i njihove moći, navodeći sve češću praksu zloupotrebe jeftine i dječije radne snage, loših uslova na radu itd. Stoga rastući značaj globalnih korporacija sve veći broj kritičara smatra istinskim upravljačima svijeta (Korten 1994).

Pitanje pregovaračke moći država u sistemima međunarodnih organizacija kao i u slučajevima dolaska velikih korporacija (eng. *Transnational corporations – TNC*) na tržišta manje razvijenih ili zemalja u razvoju je također predmetom debata u društvenim naukama. U slučajevima gdje je prihod ovih korporacija veći od bruto domaćeg proizvoda (eng. *Gross Domestic Product – GDP*) zemalja na čija tržišta dolaze, pregovaračka moć predstavnika vlasti u tim slučajevima je sasvim sigurno ograničena. Međutim, određeni autori smatraju da globalno upravljanje pozitivno utječe na jačanje suvereniteta i često se navodi kao „novi suverenitet“ (Raustiala 2003.; Chayes – Chayes 1995). Osnovna ideja jeste da se mora uzeti u obzir u kakvom trenutnom globalnom sistemu država funkcioniše, a ne fokusirati se isključivo na ograničavanje moći i nadležnosti. Institucionalizacija međunarodnih odnosa je jedna od osnovnih karakteristika u kojem funkcioniraju današnje države i čak mala izolacija iz međunarodnih ekonomskih i političkih tokova, prema ovim autorima, ograničava napredak

zemlje i maksimiziranje mogućih koristi. U skladu s navedenim, možemo reći da je uključenost u međunarodne ekonomske i političke tokove zapravo novi oblik suvereniteta. Raustiala (2003) navodi da su promjene u međunarodnom sistemu kao i u domaćoj politici već na određene načine ugrozile suverenitet, te da zapravo međunarodne institucije u tim slučajevima služe kao sredstvo osnaživanja i obnove suvereniteta. Danas zemlje nastoje maksimizirati koristi kroz različite oblike regionalnih integracija koje su ekspanziju doživjele nakon Drugog svjetskog rata. Većina regionalnih integracija danas započela je kao određeni oblik trgovinskog sporazuma, gdje se tokom procesa pregovaranja, koji prethodi procesu potpisivanja, dogovaraju trgovinske povlastice, nadležnosti određenih institucija integracije i sl. Najsloženiji oblik integracije u svijetu je trenutno Evropska unija koja predstavlja ekonomsku i političku uniju 28 suverenih zemalja članica sa kojima su se različitim sporazumima rješavala pitanja nadležnosti države i institucija integracije u određenim oblastima. Evropska unija kao takva je zapravo stvorila nadnacionalni suverenitet smanjujući nacionalni suverenitet kroz jačanje institucija integracije.

Članstvo u određenim regionalnim integracijama, kreiranje politika i donošenje odluka u oblastima, kao što su klimatske promjene, organizirani kriminal i drugi svjetski problemi, nisu isključivo u nadležnosti nacionalnih vlada, što nam ilustrira da zemlje ne mogu i zapravo ne trebaju samostalno djelovati u ovim i sličnim aspektima. U kontekstu diskusije o nadnacionalnom suverenitetu također se može govoriti o postojanju ograničene pregovaračke moći određene grupe zemalja prilikom pristupanja različitim regionalnim ili svjetskim integracijama i organizacijama, što nas ponovo navodi na zaključak da nisu sve zemlje svijeta jednako suverene. Nasuprot sve većim razinama povezanosti i integriranja, današnje države svijeta više promoviraju jačanje lokalne razine vlasti, odnosno posežu za decentralizacijom. Ovo je jedan od ključnih trendova u upravljanju, te je prisutan u zemljama širom svijeta bez obzira na njihovu razinu razvijenosti. Odnosi se na praksu da se najveći broj odluka donosi na što nižoj razini vlasti, te se u skladu sa tim u ekonomskoj teoriji i praksi govori o regionalnom i lokalnom ekonomskom razvoju. Očigledno je da međunarodne institucije igraju dvostruku ulogu u procesu izgradnje, obnove i osnaživanja suvereniteta. Život u integriranom i globaliziranom društvu zahtijeva da država bude aktivan učesnik te je, u skladu s tim, ekonomski i društveni kontekst razumijevanja suvereniteta iznimno važan. Zatvorenost zemlji ne može omogućiti sva potrebna dobra i usluge te u konačnici maksimizirati potencijalne koristi. U cilju ostvarivanja većih razina ekonomskog rasta i razvoja, veliki broj zemalja svijeta svoje razvojne strategija bazira na privlačenju velikih korporacija kao najvećih investitora i

nosioa direktnih stranih ulaganja (eng. *Foreign Direct Investments – FDI*) te kroz uključivanje u razne oblike regionalnih integracija, članstvom u međunarodnim finansijskim, razvojnim i drugim institucijama. Suverenitet ovisi o razini ekonomskog rasta i razvoja zemlje odnosno u konačnici o razini preduzetničke aktivnosti u privredi.

4. Preduzetništvo kao faktor ekonomskog rasta i razvoja Bosne i Hercegovine

Preduzetništvo je prepoznato kao jedan od ključnih faktora u funkciji rasta i razvoja bh. ekonomije. Međutim, neadekvatne politike, nepovoljna poslovna klima kao i drugi ekonomski te politički faktori doprinijeli su trenutnom stanju u ovoj oblasti. Proces tranzicije nije završen, te se zemlja još uvijek nalazi u procesu intenzivnih reformi koje imaju za cilj poboljšati poslovnu klimu, uključujući probleme poput kompleksne i velike administracije, nedostatka koordinacije i nejasnih propisa na različitim razinama vlasti u zemlji i slično. Očigledan je nedostatak preduzetničke filozofije i u samim institucijama u čijim direktnim i/ili indirektnim nadležnostima nalazimo oblast preduzetništva te mala i srednja preduzeća (eng. *Medium and Small Enterprises – SME*) ili promoviranje Bosne i Hercegovine kao destinacije pogodne za direktne strane investicije.

Evidentan je nedostatak preduzetničkih znanja i vještina što bi dalje vodilo ka inovacijama, u ovom slučaju ne isključivo kod samih preduzetnika per se, već i u samim institucionalnim strukturama koje imaju konačan cilj da kreiraju klimu koja će voditi rastu preduzetničke aktivnosti u zemlji. Posljednje značajne promjene u reformskom putu Bosne i Hercegovine inicirane su od međunarodne zajednice (ponovo!) početkom 2014. godine u Sporazumu o rastu i zapošljavanju u Bosni i Hercegovini (eng. *Compact for Growth and Jobs in Bosnia and Herzegovina*) i u najvećoj mjeri se odnose na kreiranje povoljne poslovne klime u državi. Iznimno je važno i provođenje reformi obrazovanja na svim nivoima te uključenost univerziteta u nalaženju najboljih rješenja za tekuća pitanja, pa tako i za pitanje poboljšanja poslovne klime i stimuliranja preduzetništva (Hrnjić 2015).

Trenutno postoji konsenzus na svima razina vlasti o predloženom reformskom putu, te su prvi koraci koji se odnose na izmjenu radnog zakonodavstva preduzeti u oba entiteta, Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj. Neminovnost na evropskom putu Bosne i Hercegovine jeste i sektor malih i srednjih preduzeća odnosno potpuno usklađivanje zakonodavstva sa propisima i pravilima Evropske unije u ovoj oblasti.

S obzirom da rad tretira pitanje preduzetništva i njegov utjecaj na ekonomski rast i razvoj te posljedično ekonomski suverenitet Bosne i Hercegovine, za potrebe komparativne analize poslovne klime domaće privrede selektirana je Republika Hrvatska iz dva razloga. Prvi, Hrvatsku odlikuju vrlo slične geografske, demografske i kulturalne karakteristike kao i našu zemlju: pripadaju istom regionu jugoistočne Evrope u geopolitičkom smislu, zatim veličinom su približne s obzirom da Hrvatska ima 4,3 miliona, a Bosna i Hercegovina 3,8 miliona stanovnika, što predstavlja razliku od oko 500 hiljada stanovnika, te su kulturalna obilježja usko povezana sa historijskim naslijeđem i dugoročnim odnosima ovih dviju zemalja, tako da je stil poslovanja i pregovaranja također izrazito srodan. Drugi, Republika Hrvatska je pristupila Evropskoj uniji 1. jula 2013. godine kao 28 punopravna članica, te je u procesu pregovora i integracija provela niz reformi koje uređuju oblast preduzetništva i poslovanja općenito, dok je naša zemlja još uvijek u procesu pristupanja i očekuje je sličan set reformi i aktivnosti na putu evropskih integracija.

Važno je istaknuti da je posljednji značajan događaj za Bosnu i Hercegovinu, kada je riječ o njenom procesu pristupanja Evropskoj uniji, predaja aplikacije za članstvo u Evropskoj uniji 15. februara 2016. godine. U teorijskom dijelu rada detaljno su objašnjene karakteristike preduzetnika i preduzetnička filozofija kao temelj rasta i razvoja nacionalne privrede. Međutim, da bi preduzetnici u punom kapacitetu iskazali svoje sposobnosti i znanja, te time kreirali inovativna, kvalitativno nekonvencionalna rješenja za određene probleme, neophodan preduslov je postojanje prikladnog okruženja koje će ih podržati i stimulirati, a ne predstavljati barijeru za daljnji razvoj. Iz tog razloga napravljena je komparativna analiza poslovnog ambijenta koji stvara političko-pravni okvir za realizaciju preduzetničkih aktivnosti sa ciljem da se ocijeni stanje domaćeg preduzetništva i ispituju efekti provedenih reformi Republike Hrvatske na njenom evropskom putu.

Tabela 2 – Komparativna analiza poslovne klime u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj u periodu od 2011. do 2016. godine

	BiH		Hrvatska	
	2016.	2011.	2016.	2011.
<i>Populacija (u milionima)</i>	3,8	3,8	4,3	4,4
Lakoća obavljanja biznisa	107	110	65	84
Bodovna udaljenost od lidera (0–100)	60,55	-	66,53	-
GNI po glavi stanovnika (u USD)	4740	4700	13330	13810
Otvaranje biznisa	147	160	88	56
Bodovna udaljenost od lidera (0–100)	72,5	-	85,43	-
Procedure (broj)	11	12	7	6
Vrijeme (dani)	37	55	15	7
Troškovi (% prihoda po glavi)	14,6	17,7	3,5	8,6
Min. kapital (% prihoda po glavi)	28,6	30,5	26,6	13,7
Dobijanje građevinskih dozvola	182	139	178	132
Bodovna udaljenost od lidera (0–100)	39,1	-	44,97	-
Procedure (broj)	15	16	21	13
Vrijeme (dani)	179	255	188	315
Troškovi (% vrijednosti izgradnje)	19,7	578,1	10,9	850,9
Plaćanje poreza	151	127	36	42
Bodovna udaljenost od lidera (0–100)	58,22	-	82,92	-
Uplate (na godišnjoj razini)	45	51	19	17
Vrijeme (sati)	407	422	208	196
Ukupni porezi (% profita)	23,3	23,0	18,8	32,5

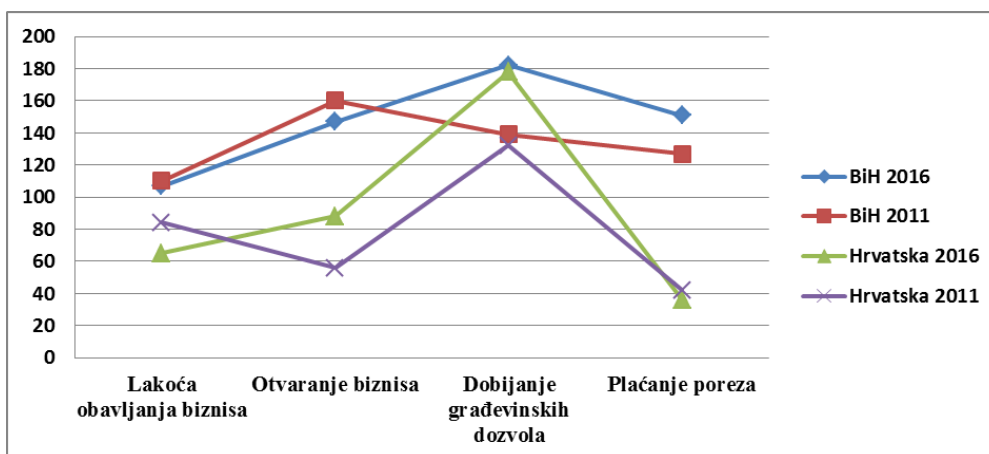
Iz posljednjeg izvještaja Svjetske banke (Doing Business, 2015) koji se odnosi na poslovanje za 2016. godinu naslovljenog „Mjerenje regulacijskog kvaliteta i efikasnosti“ (eng. *Measuring Regulatory Quality & Efficiency*), izolirani su parametri relevantni za preduzetničke aktivnosti za našu zemlju i Hrvatsku. Također, sa ciljem praćenja razvojne dinamike poslovne klime u ovim dvjema zemljama, izolirani su podaci za 2011. godinu i sumarno predstavljani u tabeli 2. Posmatrani indikatori poslovnog ambijenta koji su značajni za preduzetničko djelovanje uključuju rangiranje zemalja (eng. *Country ranking*), u konkretnom slučaju plasman naše zemlje i Hrvatske, u odnosu na 189 posmatranih ekonomija svijeta u sljedećim oblastima: lakoća

obavljanja biznisa, otvaranje biznisa, dobijanje građevinskih dozvola i plaćanje poreza. Politika i strategije Evropske unije koje tretiraju oblast preduzetništva mogu se svesti na sljedeće ciljeve: otklanjanje administrativnih, finansijskih i pravnih prepreka, poticanje integracije malih i srednjih preduzeća u jedinstveno tržište, podrška navedenim tipovima preduzeća u korištenju programa Evropske unije, poticanje zajedništva, saradnje i partnerstva te unapređenje kvaliteta menadžerskog djelovanja (Nanić 2013). S obzirom da je Hrvatska provela niz reformi koje reguliraju oblast preduzetništva u procesu EU integracija, nije iznenađujuće da je prema općem indikatoru poslovne klime nazvanom „lakoća obavljanja biznisa“ pozicionirana na 65. mjestu globalne ljestvice zemalja za tekuću godinu, što je za 35 pozicija bolji plasman u odnosu na Bosnu i Hercegovinu. Također, efekte provedenih reformi u Hrvatskoj moguće je uočiti i u kontekstu dinamike razvoja i unapređenja poslovne klime jer je zemlja napredovala 19 pozicija od 2011. godine.

Sa druge strane, ukoliko posmatramo dinamiku razvoja poslovne klime u Bosni i Hercegovini, možemo zaključiti da u posljednjih pet godina nije napravljen značajniji iskorak u kontekstu unapređenja regulativnog kvaliteta i efikasnosti s obzirom da je zemlja napredovala za samo tri pozicije prema općem parametru „lakoće obavljanja biznisa“. Kada je riječ o parametru koji se odnosi na otvaranje biznisa, u Hrvatskoj je lakše pokrenuti vlastito preduzeće ili obrt s obzirom da navedeni proces podrazumijeva manji broj obaveznih procedura kao i broj dana potrebnih za procesuiranje zahtjeva za registraciju. Hrvatska, također, ima znatno jeftiniju proceduru otvaranja vlastitog biznisa, te je i neophodan minimalni kapital niže vrijednosti. Područje u kojem je Hrvatska najviše stagnirala u posljednjih pet godina – kada je riječ o poslovnom ambijentu, te je samo četiri pozicije bolja u odnosu na našu zemlju – u vezi je sa izdavanjem građevinskih dozvola poslovnim subjektima, gdje trenutno zauzima 178. poziciju globalne liste zemalja. Na kraju, ukoliko analiziramo visinu poreza na profit, što je izuzetno važan parametar za preduzetničku djelatnost, možemo zaključiti da je Hrvatska ostvarila najveći napredak u spomenutoj oblasti s obzirom da su porezi smanjeni sa 32,5% na 18,8% ukupnog profita preduzeća u periodu između 2011. i 2015. godine, što predstavlja smanjenje od 13,7%.

Grafički prikaz 1 – Longitudinalna analiza poslovne klime u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj u periodu od 2011. do 2016. godine

Posmatrajući grafički prikaz 1, možemo zaključiti da je Bosna i Hercegovina stagnirala u području oporezivanja biznisa jer je u proteklih pet godina porez povećan sa 23,0% na 23,3% ukupnog profita preduzeća, što predstavlja višu poreznu stopu od 4,5% u komparaciji sa Hrvatskom. Za očekivati je da dinamika rasta novootvorenih biznisa, a posljedično i razvoj preduzetništva, bude niža ukoliko je oporezivanje poslovanja od države više. Longitudinalna komparacija poslovnog ambijenta pokazuje da je Hrvatska nizom reformi koje je bila primorana provesti u procesu pristupanja Evropskoj uniji u znatnoj mjeri unaprijedila poslovnu klimu i pretpostavke razvoja preduzetništva uprkos ekonomskoj krizi koja je pogodila cijelu Evropu u tom periodu. Važno je istaknuti da, iako Bosna i Hercegovina pokazuje ograničene pomake u oblastima koje reguliraju razvoj preduzetništva, npr. proces otvaranja biznisa, napredak je nedovoljan, te je potrebno u što kraćem vremenskom roku provesti reforme na svim razinama vlasti, sa posebnim fokusom na efektivnu koordinaciju, što će stimulirati razvoj preduzetništva i kreirati adekvatniji poslovni ambijent za pokretanje biznisa i investicije.

5. Zaključak i preporuke

Svjetski trend visokog stepena ekonomskog integriranja i povezivanja među zemljama kreirao je globalno tržište i na taj način promijenio razumijevanje koncepta suverenosti države. Najveću promjenu doživio je tzv. teritorijalni suverenitet nacije jer globalizirano društvo sa savremenim informacijsko-komunikacijskim tehnologijama je značajno umanjilo važnost fizičkog prostora odnosno granica državne suverenost. Današnji pojam suvereniteta

gotovo da isključivo počiva na osnovama ekonomskog suvereniteta nacije, odnosno na samostalnosti i vlasti, u različitim oblastima ekonomske politike, uključujući i preduzetništvo. Međutim, ekonomska politika zemalja svijeta zavisi također od pravila koja određuju članstvo u specifičnim međunarodnim ekonomskim i političkim organizacijama (npr. Svjetska banka ili Evropska unija) i regionalnim integracijama u svjetlu procesa globalizacije. Stoga sa ciljem ostvarivanja većih razina ekonomskog rasta i razvoja veliki broj zemalja širom svijeta svoje razvojne strategije bazira na uključivanju u razne oblike regionalnih integracija, članstvu u međunarodnim finansijskim, razvojnim i drugim institucijama te na privlačenju velikih korporacija kao najvećih investitora i nosilaca direktnih stranih ulaganja. Preduzetništvo kao centralna poluga funkcioniranja tržišne ekonomije predstavlja krucijalan faktor kako u procesu rasta i razvoja nacionalne privrede tako i u procesu nacionalnih, regionalnih i međunarodnih ekonomskih integracija.

Mikro, mala i srednja preduzeća predstavljaju okosnicu domaće ekonomije stvarajući preko 60% bruto domaćeg proizvoda (eng. *Gross Domestic Product*) i kreirajući najveći broj novih ranih mjesta u realnom sektoru (Centar za politike i upravljanje, 2010). Stoga je preduzetništvo prepoznato kao jedan od ključnih faktora u funkciji rasta i razvoja bh. ekonomije. Međutim, neadekvatne politike, nepovoljna poslovna klima kao i drugi ekonomski te politički faktori doprinijeli su trenutnom stanju u ovoj oblasti. Proces tranzicije nije završen, te se zemlja još uvijek nalazi u procesu intenzivnih reformi koje imaju za cilj poboljšati poslovnu klimu, uključujući probleme poput kompleksne i obimne administracije, nedostatka koordinacije i nejasnih propisa na različitim razinama vlasti, prilično visoke stope oporezivanja biznisa itd. Očigledan nedostatak preduzetničke filozofije i u samim institucijama – u čijim direktnim i/ili indirektnim nadležnostima nalazimo oblast preduzetništva, malih i srednjih preduzeća, te promoviranja Bosne i Hercegovine kao destinacije pogodne za direktne strane investicije – predstavlja jednu od barijera daljnjeg ekonomskog razvoja. Evidentan je, također, deficit preduzetničkih znanja i vještina, što bi dalje vodilo ka inovacijama, u ovom slučaju ne isključivo kod samih preduzetnika per se, već u samim institucionalnim strukturama koje imaju konačan cilj u kreiranju poslovne klime koja će voditi rastu preduzetničke aktivnosti.

Imajući u vidu karakteristike preduzetnika i filozofiju njihovog djelovanja čiji elementi uključuju personalnu nezavisnost, samopouzdanje, snalažljivost, pragmatičnost, kreativnost i marljivost, upravo ovaj društveni segment sa vrlo istaknutim ličnim suverenitetom može biti značajan faktor u rastu i razvoju nacionalne privrede i očuvanju ekonomskog suvereniteta od

eksternih tržišnih utjecaja. Dalje, demokratija i preduzetništvo kao društveno-politička i poslovna filozofija su kompatibilni i strogo su uzročno-posljedično povezani. Kroz historijski razvoj i evoluciju možemo konstatirati da su demokratska društva davala veću slobodu preduzetničkom djelovanju, a ekonomije sa takvim kulturološko-političkim naslijeđem su ostvarivale veće razine ekonomskog rasta i razvoja. Napredak naše zemlje u demokratizaciji i vladavini prava je nedovoljan, što se negativno odražava i na preduzetničku djelatnost, te je stoga potrebno u što kraćem vremenskom roku provesti reforme na svim razinama vlasti, sa posebnim fokusom na efektivnu koordinaciju, što će stimulirati demokratizaciju, razvoj preduzetništva i kreirati adekvatan poslovni ambijent.

Komparativna analiza poslovne klime u Bosni i Hercegovini sa susjednom, Republikom Hrvatskom pokazala je da u posljednjih pet godina nije napravljen značajniji iskorak u kontekstu unapređenja regulativnog kvaliteta i efikasnosti s obzirom da je zemlja napredovala za samo tri pozicije prema općem parametru „lakoće obavljanja biznisa“ u poređenju sa našim susjedima koji su napravili pozitivan „skok“ od 35 pozicija reformama koje su proveli u procesu pristupanja Evropskoj uniji. S obzirom da faktori poslovnog okruženja mogu djelovati stimulatивно ili biti ograničavajući za daljnji rast i razvoj domaće privrede, uključujući oblast preduzetništva kao glavnog nosioca ovog procesa, vlada ima značajnu ulogu u kreiranju stimulativnih uslova za razvoj preduzetništva i unapređenje poslovnog ambijenta u tranzicijskim zemljama poput Bosne i Hercegovine (Džafić 2005). Stoga preporuke za daljnje politike, strategije i aktivnosti koje će pozitivno utjecati na razvoj preduzetništva u Bosni i Hercegovini trebaju biti sveobuhvatne, dugoročne i kompatibilne sa generalnom ekonomskom politikom. Institucionalni aparat koji u svojim nadležnostima regulira i upravlja preduzetničkom djelatnošću treba se odnositi materinski prema novoregistriranim, malim preduzećima, a u njihovom daljnjem razvojnom procesu partnerski. Krucijalni element daljnjih ekonomskih reformi u Bosni i Hercegovini treba biti povezan sa posvećenošću tranziciji kao tržišnoj ekonomiji koju će odlikovati dinamičan realni sektor.

Prethodna iskustva zemalja centralne Evrope su pokazala da napredak u ovom procesu zahtijeva istovremeni angažman u tri oblasti i to: razvoj stimularajućeg poslovnog ambijenta za postojeća i novoregistrirana, privatna preduzeća, proces privatizacije državne imovine i unapređenje discipline i konkurentnosti finansijskog sektora. U tranzicijskom procesu iznimno je važno i provođenje reformi obrazovanja na svim nivoima te uključenost univerziteta i naučnih instituta u nalaženju najboljih rješenja za tekuća pitanja, pa tako i za pitanje poboljšanja poslovne klime i stimuliranja preduzetništva, jer misija akademskog društva je unapređenje znanja, razvoj

inovacija i promocija progresa. Zaključno, za dinamičan razvoj preduzetništva i jačanje ekonomskog suvremeniteta, Bosna i Hercegovina treba pokazati veću posvećenost i odlučnost u euroatlantskim integracijama i pristupanju Evropskoj uniji s obzirom da konkurentnost evropske ekonomije počiva na razvoju malih i srednjih preduzeća, te će reforme na evropskom putu naše zemlje zasigurno imati pozitivan efekt na kreiranje stimulirajućeg poslovnog ambijenta te razvoj preduzetništva.

6. Literatura

1. Acs, Z. J., S. Desai, J. Hessels (2008) „Entrepreneurship, Economic Development and Institutions“, *Small Business Economics*, 31(3), oktobar, str. 219–234.
2. Autio, E. (2007) *Global Entrepreneurship Monitor: 2007 Global Report on High Growth Entrepreneurship*, Wellesley, Babson College and London Business School, London.
3. Bagwell, K., R. Staiger (2001) „Domestic Policies, National Sovereignty & International Economic Institutions“, *The Quarterly Journal of Economics*, 116(2), str. 519–562.
4. Balasundaram, N. (2008) „Characteristics of Entrepreneurs: A Comparative Study of Small Scale Entrepreneurs of Srilankan and Bangladesh“, *Lex et Scientia*, 15(2), str. 350–358.
5. Baum, R. J., M. Frese, R. Baron (2007) *The Psychology of Entrepreneurship*, Lawrence Erlbaum Associates, New York.
6. Cantillon, R. (1755) *Essai Sur La Nature Du Commerce en General*, Gyles, London.
7. Casson, M. (1982) *The Entrepreneur: An Economic Theory*, Martin Robertson, Oxford.
8. Centar za politike i upravljanje, 2010. *Izveštaj o politikama malih i srednjih preduzeća u Bosni i Hercegovini*, CUP, septembar, str. 1–28.
9. Chayes, A. H. A. Chayes (1995) *The New Sovereignty: Compliance with International Regulatory Agreements*, Harvard University Press, Cambridge.
10. Čizmić, E., K. Crnkić (2012) *Strateško preduzetništvo: koncepcija paradigme budućnosti*, Ekonomski fakultet, Sarajevo.
11. Deželjin, J., M. Dujanić, H. Tadin, V. Vujić (2002) *Poduzetnički menadžment: Izazov, rizik, zadovoljstvo*, M.E.P. Consult, Zagreb, str. 36–37.
12. Doing Business, 2015. *Measuring Regulatory Quality & Efficiency*, The World Bank.
13. Džafić, Z. (2005) *Small and Medium-sized Enterprises in a Function of Restructuring of the Transition Economies with specific reference to Bosnia and Herzegovina*, Univerzitet u Tuzli, Ekonomski fakultet, Tuzla.
14. Džafić, Z., A. Babajić (2015) „Small and Medium Sized Enterprises in the Function of Economic Development and Poverty Reduction in Bosnia and

- Herzegovina“, 4th ICEI: *Challenges of Economy in Environment under Crisis*, Univerzitet u Tuzli, Tuzla, str. 57.
15. Held, D., ur. (2000) *A Globalizing World?*, Routledge, London – New York.
  16. Hrnjić, A. (2015) „The transformation of higher education: evaluation of CRM concept application and its impact on student satisfaction“, *Eurasian Business Review*, str. 1–25.
  17. Kilby, P. (1971) *Entrepreneurship and Development*, The Free Press, New York.
  18. Korten, D. (1994) „Sustainable Livelihoods: Redefining The Global Social Crisis“, *Earth Ethics* 6(1), str. 11.
  19. Littunen, H. (2000) „Entrepreneurship & the Characteristics of the Entrepreneurial Personality“, *Intl Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 6(6), str. 295–309.
  20. McClelland, D. C. (1961) *The Achieving Society*, Collier-Macmillan, London – New York.
  21. Nanić, A. (2013) „Mala i srednja preduzeća kao nosilac razvoja privrede Europske unije“, *Tranzicija*, Vol. 15, No. 31, str. 1–11.
  22. OECD, 2008. *Measuring Entrepreneurship: A Digest of Indicators*, OECD, Pariz.
  23. Rae, D. (2007) *Entrepreneurship: From Opportunity to Action*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, str. 10.
  24. Raustiala, K. (2003) „Rethinking the sovereignty debate in international economic law“, *Journal of International Economic Law*, 6(4), str. 841–878.
  25. Rotter, J. B. (1966) „Generalized Expectations for Internal versus External Control of Reinforcement“, *Psychological Monographs: General & Applied*, 80(1), str. 1–27.
  26. Scholte, J. A. (2000) *Globalization - A Critical Introduction*, Macmillan Press, London.
  27. Schumpeter, J. A. (1950) *Capitalism, Socialism & Democracy*, Harper & Row, New York.
  28. Schumpeter, J. A. (1961) *The Theory of Economic Development*, Oxford Uni, Press.
  29. Secretariat of the United Nations, 2004. *Trade and Development Report, 2004: Policy Coherence, Development Strategies and Integration into the World Economy*, Conference on Trade and Development, United Nations, New York – Ženeva.
  30. Shane, S., S. Benkataraman (2000) „The Promise of Entrepreneurship as a Field Of Research“, *Academy of Management Review*, Vol. 25, No.1, str. 217–226.
  31. Shrivastava, S. (2013) „Role of Entrepreneurship in Economic Development: With Special Focus on Necessity Entrepreneurship and Opportunity Entrepreneurship“, *International Journal of Management and Social Sciences Research*, 2(2), februar, str. 1–5.
  32. Šunje, A., E. Čizmić (2005) „Entrepreneurship as a precondition of economic development“, *Periodical of Faculty of Economics in Sarajevo*, Number 25, str. 475–499.

33. Šunje, A., E. Čizmić (2005) „Poduzetništvo kao preduvjet ekonomskog razvoja“, *Godišnjak Ekonomskog fakulteta u Sarajevu*, Vol. 25, str. 475–500.
34. Toma, S. G., A. M. Grigore, P. Marinescu (2014) „Economic Development and Entrepreneurship“, *Procedia Economics and Finance*, 8(2014), str. 436–443.
35. Venkataraman, S. (1997) „The Distinctive Domain of Entrepreneurship Research: An Editor’s Perspective“. U: Katz, J., R. Brockhaus, ur., *Advances in Entrepreneurship, firm emergence, and growth*, Vol. 3, CT: JAI Press, Greenwich, str. 119–138.
36. Wickham, A. P. (2006) *Strategic Entrepreneurship*, 4th Ed. Prentice Hall, str. 180–181.

SUVERENITET I IDENTITET BOSNE I HERCEGOVINE

SOVEREIGNTY AND IDENTITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sažetak

Pored svih „savremenih tokova“ u koje je uključena Bosna i Hercegovina u smislu prepuštanja neoliberalnim putanjama oduzimanja dijela ili cijelog suvereniteta državi od ugovornih strana „moći“, Bosna i Hercegovina kao politički okvir življenja suverena je u pogledu totalne devastacije društvene strukture i formiranja nove bipolarne strukture bogatih i siromašnih. Njena teritorijalna organizacija je izgrađena na principu: „Bosna cijela iz tri dijela“ (Filandra 2012: 44); to jeste na ideji teritorijalnog nacionaliteta. Da li će išta ostati od historijske specifičnosti Bosne i Hercegovine kao cjelovitog prostora i multietničkog društva i države, ostaje da se vidi. Ipak su garanti njene cjelovitosti međunarodne institucije.

Ključne riječi: *identitet, ideologija, suverenitet, država, društvo, Bosna i Hercegovina*

Summary

Bosnia and Herzegovina, as a political framework of living, is sovereign from the full social structure's annihilation and forming of a new bipolar structure of wealthy and poor individuals, when taking into account all "modern trends" BiH is involved in, regarding the neoliberal ways of seizing a part of or the entire state sovereignty through the contractual parties' power. The BH territorial organization follows the principle "three parts make Bosnia complete" (Filandra, 2012:44), i.e. the idea of territorial nationality. The time will prove will anything remain from the BH historical peculiarity as a whole space and multi-ethnic society. However, the international institutions vouch for its completeness.

Keywords: *identity, ideology, sovereignty, state, society, Bosnia and Herzegovina*

Urušavanje institucionalnog okvira države „izvana“ udruženo sa akterima implozije „iznutra“ dio je ideološkog govora u formi mimikrije prikrivanja središta moći i njegove stvarne namjere (Katunarić 2003: 10). Akteri ovakvog stanja čuvari su ideja u nacionalističkoj i globalnoj sferi moći. Rezultate njihove „ljubavi“ možemo nazrijeti u rasprodaji onoga što je ostalo od ključnih resursa u Bosni i Hercegovini. Jedna verzija ishoda, najvidljivija u svakodnevnom životu bosanskohercegovačkog društva, ono je što Bauman naziva „ekonomski aspekt ljudske bijede“ (Bauman 2009a: 35). Država Bosna i Hercegovina, kao vladavina zakona koja osigurava slobodu i građansko dostojanstvo, ostaje bez osjećaja institucionalnog jedinstva u sferi političkog predstavljanja, obrazovnog sistema, policije, zdravstvene zaštite, državne kulturne politike i odnosa prema državi. Figuracija državnih nadležnosti Bosne i Hercegovine na papiru reducirana je na minimalne vrijednosti suverenosti nad vlastitim teritorijem i resursima (dogovori „velikih“). Sve u svemu, karikaturalna slika lažnih odnosa povjerenja između države i njenih građana koji njome upravljaju slična je anegdoti u kojoj mladić iznevjeri ljubljenu; ona ga uhvati na djelu, a on joj veli: „Vjeruješ li ti svojim očima ili mojim?“

Problem identiteta postaje naročito aktuelan u kriznim vremenima, u periodima naglih promjena, kada pojedinac ili grupa nisu sigurni gdje pripadaju, pa u bjekstvu od nesigurnosti pribjegavaju traganju za novim identitetom. Proces samoidentifikacije i razgrađivanja identiteta pokazat će se u toku razvoja individuacije pojedinca ili grupe i predstavlja se kao dinamična kategorija. Pitanja o identitetu i procesu njegova razvoja postaju smisljena jedino ako pojedinac ima izbor i ukoliko o njemu ovisi što će izabrati. U tradicionalnim društvima pitanja o identitetu nisu imala smisla jer nije bilo izražene socijalne mobilnosti, a identitet se potvrđivao pripadnošću i svakodnevnom životom određenih grupa. Ideja identiteta rađa se iz krize pripadanja, u naponu spajanja onoga što „bi trebalo biti“ i onoga što „jeste“. Moderna nacionalna država oblikovala je uvjete za nastanak ideje identiteta kao i nametanje te ideje svim građanima. Pojam identiteta odnosi se na pripadanje, na ono što pojedinac ima zajedničko s drugim ljudima i što ga od njih razlikuje. Pruža osjećaj osobnog mjesta i stabilnosti individualnosti. Karakteriziraju ga društveni odnosi, složeno uključivanje pojedinca u odnose s drugima. Autori u kasnoj moderni ili postmoderni naglašavaju da kolektivni identitet nije prirodno generiran već društveno konstruiran. „Ono što prethodi toj društvenoj konstrukciji granica simboličko je kodiranje razlika. Naravno, temelj svih kodova kolektivnog identiteta je razlika mi – drugi“ (Cifrić – Nikodem 2006: 177). U jednom drugom kontekstu pojam krize identiteta predstavlja krizu prekomjerne upotrebe i obezvrjeđenja značenja pojma identiteta (Brubejker – Kuper 2000: 409).

U savremenom dobu kriza identiteta se manifestira i kao problematiziranje samospoznaje. U predmodernim društvima jastvo je uglavnom bilo transparentno i nezanimljivo; no, početkom 20. stoljeća jastvo se promatra kao „unutrašnji kontinent“, isticanje ljudskog potencijala, postizanje samoostvarivanja u ovom svijetu, a ne zadovoljstvo s ovim svijetom i čekanje „onog svijeta“; rastvaranje hijerarhije društvene strukture, razvoj individualizma i socijalne mobilnosti; stvaranje potencijala za brze društvene promjene otvorilo je mogućnosti konstrukcije novih identiteta; nova fleksibilnost u određivanju jastva odnosno u samoodređivanju (Cifrić – Nikodem 2006: 179). Ističe se da je cijela modernost zahvaćena krizom identiteta i da u tome treba tražiti razloge zbog kojih je taj pojam posljednjih desetljeća postao predmetom nedostatka valjane analitičke analize. „Ljudi su u suvremenim postindustrijskim društvima sve manje podvrgnuti društvenoj kontroli te sve više upućeni na samoiskazivanje i samoodređenje“ (Koludrović – Leburic 2002: 39). Sopstvo je konceptualizirano kao fragmentirano i nepotpuno, sastavljeno od multipliciranih dijelova sopstva. U fazi rane modernosti, kako tvrdi Kaufmann, pojedinci iščezavaju u svojim ulogama kao proizvodi socijalizacije, a državni posrednici dosežu osobni totalitet posredstvom određene društvene uloge. Proizvedene društvene osobnosti smještaju se u program koji se temelji na vjerovanju u podudaranje osobe i uloge. Osim socijalizacije za izvođenje profesionalnih uloga, moderna država je pokazala i političku volju za organiziranje društva, za zauzdavanje identiteta i stvaranje nečega nalik nekadašnjoj integriranosti zajednice (Kaufmann 2006: 46).

Na individualnoj razini, preokret naspram novog modusa samoodređenja pokazao se socijalno veoma neujednačenim i raspršenim, budući da je isprva zahvatio samo manjinu. Na kraju 19. stoljeća kriza identiteta je zahvatila samo buržoaziju. U širini društva pojedincima još nije bio omogućen nikakav širi osobni pristup novom režimu identiteta. Školski sistem (širenje školstva) bio je centralni element u destrukuiranju starog režima svakodnevnog života preko kojega se oblikuju nove vrste subjekta, autonomna mišljenja intelektualno opremljena za usredotočenje na vlastite ciljeve. Škola je kao institucija zamijenila Crkvu i planirala je zaposjedanje društvene veze, zaposjedanje koje je bilo ujedno rođenje moderne države, jer se u njemu iskristalizirao sâm pojam države. Država time pokušava zaposjesti i strukturirati društvenu vezu razmjerno dezorganizaciji zajednica i otcjepljenju pojedinaca od njihovih zajednica. U mjeri u kojoj joj to uspijeva, dezintegracija se ubrzava, a pojedinac je pozvan da se konstituira kao subjekt. Primjenom zakona država je odigrala krucijalnu ulogu u individualizaciji društva koja će pokrenuti potragu za identitetom. „Namjeravajući jednostavno razvrstati činjenice i brojke, država je otvorila

Pandorinu kutiju identiteta“ (Kaufmann 2006: 46). Izostanak pažnje prema zajedničkim uvjetima života predupređuje mogućnost preuređenja okolnosti koje individualni život čine fluidnim (Bauman 2009b: 21).

Da bi se oblikovao identitet, dakle, potrebno je da postoje uvjeti za normalan opstanak i elementarnu socijalnu sigurnost; drugo, da postoje stabilni socijalni, ekonomski i kulturni uvjeti koji pojedincima i grupama obezbjeđuju rješavanje protivrječnosti i smanjenje konflikata u društvenoj sredini, što omogućuje i rješavanje unutrašnjih konflikata i miran i postupan evolutivni razvoj koji osigurava usklađivanje naraslih potreba sa izmijenjenim okolnostima i otklanja traume koje nastaju uslijed brzih i nenadanih promjena i društvene uzburkanosti, koje destabilizuju situaciju i izazivaju nesigurnost i otpor prema promjenama. „Na identitet se misli kada neko nije siguran gde pripada, kako da sebe smesti među varijetete stilova i uzora ponašanja; odnosno, identitet je naziv koji se daje bekstvu od nesigurnosti“ (Golubović 1999: 31). Kriza identiteta je povezana sa nesigurnošću, koja izaziva pometnju i zabrinutost, predstavlja poremećaj sklada konstitutivnih elemenata strukture ličnosti ili društvene grupe/zajednice, što remeti kontinuitet smisla i jedinstvo, kao osnovu zajedničkog osjećanja pripadanja jednoj cjelini. *Kada je grupni/kolektivni identitet u pitanju, kriza se javlja* kao neusklađenost ličnih identiteta članova grupe/zajednice sa modelom identiteta koji postulira grupa, uslijed čega se javlja odsustvo osjećanja pripadnosti i ukorijenjenosti u sopstvenu kulturu. „Drugim rečima, svaki poremećaj integracije, bilo personalne ili socijalne, dovodi u pitanje ranije ostvareni identitet, što može biti samo manifestacija krize rasta, a ne i diskontinuitet iz kojeg se rađaju anomija i osećanje gubitka i krize identiteta. Analiza konkretnih promena u socio-kulturnoj sredini i njihov uticaj na unutrašnju integraciju ličnosti pokazaće da li je u pitanju jedno ili drugo i da li uopšte nastaje kriza identiteta“ (Golubović 1999: 31). Mnogostrukost opcija u modernom društvu podstiče proces razvoja i personalnih i kolektivnih potencijala, jer omogućuje izbor, a s druge strane, izaziva pometnju, neizvjesnost, nesigurnost u pogledu izbora odgovarajućeg cilja i vrijednosti. Stoga se mora kritički preispitivati i sama savremena civilizacija kao jedan od izvora nastajuće krize identiteta. Ali se time ne iscrpljuje odgovor na pitanje o izvorima i karakteristikama krize identiteta. Neophodna je i analiza unutrašnjih razloga u samom biću i strukturi ličnosti. Možemo govoriti o *dvama osnovnim izvorima krize identiteta*: jedan je civilizacijski i socio-kulturni, a drugi kriza kao ontološka nesigurnost. U prvom slučaju kriza nastaje kao rezultat promjena i poremećaja u širim okvirima određene civilizacije i kulture, a u drugom proizlazi iz egzistencijalnih protivrječnosti koje su sastavni dio svake individue ali i kao rezultat reflektovanja civilizacijskih/kulturnih promjena na personalnu

situaciju. Stoga se ova dva izvora moraju posmatrati u njihovoj uzajamnoj vezi i u konkretnim situacijama analizirati i određivati težinu jednog ili drugog. Civilizacijski/kulturni uslovi čine preduslov formiranja identiteta jer je globalni okvir identifikacije civilizacijski, a zatim kulturni (kultura određenih naroda. Civilizacijski okvir predstavlja etos koji određena civilizacija izgrađuje kao „duh vremena“ ili kao kolektivnu „filozofiju života“. Savremena tehnička civilizacija na kraju 20. stoljeća novim sistemom telekomunikacija i kompjuterskih informacija nudi nove alternative za prevazilaženje razlika u kulturi i jeziku. Vrijednosti informacija više nego materijalne vrijednosti pokreću društvo, briga za kvalitet života zamjenjuje jednostranu težnju za ekonomskim ciljevima. Moderna se koncepcija o kulturnom identitetu izražava kroz multikulturalizam u smislu međuzavisnosti kultura (što se dogodilo u Bosni i Hercegovini nametanjem „izvana“ mirovnog ugovor koji dokazuje i međunarodni karakter rata u primjeru država potpisnica istog) (Sadiković 2014: 315). Kriza kulturnog identiteta nastaje kada postojeći kulturni obrasci dođu u otvoren sukob i izazovu nedoumice u pogledu poželjnih paradigmi, zatim, kada nastane vakuum kulturnih vrijednosti i poremećaj u obrascima kulture, koji stvara konfuziju u pogledu poruka i propisanih standarda i normi ponašanja, najzad, onda kada državno-politička zajednica nametne određene obrasce kulture i odgovarajuće propise kao jedini općevažeci referentni okvir i isključi svaku mogućnost izbora. Kolektivni identitet se spolja nameće i isključuje izbor kao samoopredjeljenje koje je uvjet demokratske integracije kako pojedinaca tako i društvenih grupa u šire zajednice. Krizi kolektivnog identiteta najviše doprinosi poremećaj u sistemima vrijednosti i vrijednosnim orijentacijama, odnosno takva partikularizacija i relativizacija vrijednosti (po nacionalnom/etničkom, religioznom ili nekom drugom osnovu) koja onemogućuje razvoj osjećanja zajedništva i pripadanja širem kolektivitetu; zatim, odbacivanje starih simbola ili njihova fragmentacija, koja onemogućuje sporazumijevanje u zajednici kao cjelini ili stvara konfuziju, što pokazuje primjer državnog obilježja kao što su zastava i himna BiH. Uprkos mnogim procesima unifikacije u modernom društvu, pojam zajedničkog se ponovo sužava na manje cjeline. Umjesto globalnog, u prvi plan se ističe svojevrsnost partikularnih grupa, težeći da u njih zatvori svijet života kroz suprotstavljanje različitom. „U tome je paradoks procesa modernizacije, koji je afirmisao diferencijaciju i pluralizaciju, zanemarujući da u modernom svetu postoje sredstva za uspješno prevazilaženje partikularizma. Pitanje je samo da li to nužno vodi i gušenju osobenog identiteta manjih zajednica“ (Golubović 1999: 33). Dileme modernog čovjeka mogu se predstaviti kao: unifikacija naspram fragmentacije, bespomoćnost prema dostignućima, autoritet nasuprot neizvjesnosti, personalizacija nasuprot postvarenju. Sve više se gubi

povjerenje u važeće društvene vrijednosti, a dominantni socijalni model forsira dezangžman i pasivnost. Dominantni civilizacijski identitet više ne ispunjava sopstvene zahtjeve i ljudi se, u potrazi za alternativnim identitetom, okreću tradiciji. Moderni čovjek se brani od pritisaka savremene civilizacije očuvanjem ranijih kulturnih identiteta u malim, intimnim zajednicama, kao što su porodica i druge male grupe. Postmodernizam potencira diferencijaciju i fragmentaciju lansirajući ideju o neprestano promjenljivom „ja”. Identitet je, prema postmodernom mišljenju, stalno destabiliziran, jer se događa fragmentacija vremena u epizode koje su odsječene i od prošlosti i od budućnosti. Prema Baumanu, postmoderni problem identiteta je primarno u tome kako izbjeći fiksaciju i održati opciju otvorenom u težnji da se odbije vezivanje za jedan poziv, jedan stil itd. (Bauman 2009b). Strategija postmodernog života nije izgrađivanje identiteta već izbjegavanje fiksacije. Dok je krilatica modernosti bila kreacija, kaže Bauman, krilatica postmodernizma je reciklaža. Čovjek bez oslonca na izvjesne opće vrijednosti i kriterije ne može da živi, pogotovo da se snađe u modernom složenom svijetu. Ljudima je potrebna izvjesna stabilnost i postupnost promjene da bi je mogli razumjeti i prihvatiti. U sukobu između potrebe za sigurnošću i izvjesnom stabilnošću i bjekstva od fiksacije, postmoderni čovjek upada u ambis vrijednosne i moralne relativizacije. Primjer ovakvog stanja u BiH svakako je nepovjerenje građana u funkcionalnost političkih institucija na svim nivoima, od lokalne zajednice do državnih institucija, pristajanje na vaninstitucionalne mehanizme rješavanja institucionalnih problema što rezultira ne-kulturom laganja i prevare. Proces identifikacije i nastajanja identiteta treba promatrati kao kontinuum, u kojem se neprestano dostižu novi vidovi identiteta, koji su nabijeni razlikama i otvorenim mogućnostima za dalji proces. Ne znači da treba odustati od upotrebe pojma identiteta, već samo da treba stalno imati u vidu njegovu relaciju i relativnu prirodu, koja se može objasniti samo u datom historijskom, civilizacijskom i kulturnom kontekstu (diskursu). Drugu stranu predstavlja takozvana ontološka nesigurnost, iz koje proizlazi unutarnja dinamika ličnosti, koja u svom rezultatu može dovesti do krize identiteta. Ontološka nesigurnost proizlazi iz unutrašnjih poremećaja ili promjena u samoj ličnosti kao rezultat neusaglašenih elemenata u strukturi ličnosti. To je stanje kada se u samom sebi sve vidi kao protivvrječno i kada se ne može pronaći sigurnost, te se gubi osjećanje identiteta, koherencije i autonomije. Periodi socijalne i civilizacijske krize idu ruku pod ruku sa ontološkom nesigurnošću, uslijed koje dolazi do gubitka osjećanja identiteta. Individua se tada prvenstveno orijentiše na sigurnost, na fiksaciju (za autoritarnog vođu, za naciju i slično). Kriza identiteta nastala iz ontološke nesigurnosti manifestuje se u gubitku oslonca u samom sebi i u traženju potpore u nekom autoritetu, u prihvatanju heteronomnog obrasca ponašanja,

u zaoštavanju suprotnosti i konflikata, u pojednostavljenoj (i nerealnoj) slici o sebi i svijetu. Ontološki nesigurna osoba (tip osobe idealno poželjan od vladajućih političkih predstavnika svih nivoa vlasti u BiH) nije u stanju da adekvatno percipira ni sebe ni svijet oko sebe. Ona je psihološki, socijalno i moralno nezrela. Analiza krize identiteta mora, dakle, da poveže oba izvora krize identiteta – civilizacijski/kulturni i personalni – da bi se razumjeli složeni utjecaji koji mogu izazvati krizu. U skladu sa prethodnom analizom krize identiteta možemo predstaviti i bosanskohercegovački kontekst krize identiteta. „Iako je kriza identiteta unutar bosanskohercegovačkog društva evidentna, a manifestira se u odnosu prema sebi, drugima, državi, povijesnom iskustvu i slično, rezultati istraživanja pokazuju da još postoji znatno više spremnosti na suživot među običnim građanima, uključujući i školsku populaciju, nego što ga demonstriraju politički akteri” (Žiga 2012: 263). „Obični“ ljudi spremniji su da prihvate drugog i svakodnevni odnosi u bosanskohercegovačkom društvu zasigurno su drugačiji od slike koju kreiraju političke elite.

Izraz *kriza* ne sadrži samo smisao neke vrste katastrofe. Pojam krize identiteta je prihvaćen kao obilježje potrebnog momenta preokreta kada se razvoj mora pokrenuti u određenom pravcu, usklađujući rast, oporavak i dalju diferencijaciju (Erikson 1976: 12). Ovo se može primijeniti u mnogo situacija: krizi u pojedinačnom razvoju ili pojavi nove elite, u terapiji jedinke ili napetosti brzih historijskih promjena. U navedenom kontekstu dvije sredine određuju čovjeka: sredina koja okružuje čovjeka i sredina koja se u njemu nalazi. „Poimanje društva, kao socijalno-klasne izjednačenosti i projektivne besklasnosti, trebalo je biti zamijenjeno poimanjem društva kao sklopa pravno-političkih jednakih šansi, neovisno o konkretnim socijalnim pozicijama i dispozicijama društvenih aktera“ (Kalanj 2007: 117). Međutim, u takvim društvima u tranziciji – u kojima je objektivno prisutna mogućnost formiranja nacionalne države prema zapadnoevropskom modelu – društvo je samo na retoričko-simboličkoj, apstraktnoj razini *principium identificationis*, a zbiljski oblici društvenog identiteta dolaze do izražaja na „nižoj“, konkretnoj razini socioekonomskih položaja, interesa i očekivanja. U postsocijalističkim društvima, državopolitička organizacija oslikava legitimni socijalno-identitetski pluralizam. U takvim društvima ideju društvenog državnog totaliteta zamijenila je ideja državne konstrukcije koja počiva na pretpostavci pluralističkog i slobodnog izbornog oblikovanja javne volje. Ovakav trend u Bosni i Hercegovini je nasilno prekinut agresijom na međunarodno priznatu državu. „Identifikacija s idejom demokratske države kao konkretnog oblika demokratskog društva koja se očitovala na dva načina (...). Političke stranke su obilježene ili nacionalno-tradicijskim ili građansko-demokratskim nominalno simboličkim stilizacijama“ (Kalanj 2007: 118).

Stranke predstavljaju neposredno empirijski, a država predstavlja transcendentalni izraz identitetskog konstrukcijskog odnosa. Stranački su identiteti percipirani kao empirijski najprikladniji i posredovno najdjelotvorniji instrument oblikovanja „svoje“ pravedne države koja se zasniva na načelima slobode i jednakosti. Umjesto „državnog razloga“ na scenu stupaju pluralni stranački razlozi, tako da se država pojavljuje kao krajnja pozadinska zajednica, a stranke kao utjelovljenje konkretnih identitetsko-interesnih projekcija koje država, taj poopćeni identitet, nije kadra zadovoljiti. Političke stranke postaju glavnim instrumentom političke konstrukcije društvenosti, a država borilištem za pobjedu, prevagu ili provođenje ovog ili onog stranačkog poimanja društvenosti (Kalanj 2007: 119). Navedeni proces u Bosni i Hercegovini je bio drugačiji i izgleda da partikularni nacionalni identiteti specifični za BiH daju različite vizije bosanskog društva i države. U ovakvoj konfuznoj situaciji sociolozi smatraju da se u postsocijalističkim društvima miješaju dva dominantna stajališta shvatanja i izgradnje identiteta. „Komunitarističko poimanje identiteta počiva na uvažavanju i afirmaciji zajednice kao realnog životnog sklopa koji determinira ili u određenoj mjeri prožima oblikovanje ljudske individualnosti i identifikacijskog sebstva“ (Kalanj 2005: 56). Samo ekstremne društvene situacije, kao što je rat, mogu isključiti povezanost sa svakom drugom grupom. Društva tranzicijskog preobražaja razapeta su između univerzalizacije liberalnog načela i vezanosti za svoju komunitarnu tradiciju kao bazu sigurnog i razlikovnog održivog opstanka. Ovakva društva, nakon desetljeća „odozgo“ definiranog i sistematski zadanog identiteta, našla su se pod izazovom da se definiraju „odozdo“ i da stoga reaktiviraju, ožive ili iznova konstruiraju izvorne pretpostavke svake posebnosti. „Pitanje identiteta ispostavilo se kao jedan od glavnih indikatora oblikovanja i dokazivanja zasebnosti“ (Kalanj 2005: 64). Rezultat ovakvog identitetskog procesa je osporavanje socijalističkog kolektivismu i prihvatanje minimalnih liberalnih institucionalnih formi, ali ne i njihovog vrijednosnog sadržaja. Što se tiče Bosne i Hercegovine, pitanje izgradnje nacionalnih identiteta pratilo je historijski tok izgradnje nacionalnih identiteta utjecajima izvan Bosne u parcijalnim kolektivističkim dimenzijama identiteta nacija u pluralu, čije nominacije nisu bile vezane za ime države.

Identitetski iskazi u postsocijalističkim društvima javljaju se u trima oblicima: kulturnom esencijalističkom – kao proizvod nepodnošljivih izvanjskih odnosa moći, što je proizvelo kulturalno samosvjesni otpor koji je bio sve naglašeniji i identitetski oblikotvorniji; političkom diferencijalističkom – ova varijanta oslanja se na kulturni esencijalizam. Različitost spram drugih javlja se kao označiteljski atribut autohtono komunitarističke političke kulture i političke strategije (nacionalna državna:

suverenost kao krajnja tačka priznanja političkog suvereniteta i prožetost duhom zapadnoevropske civilizacije). Politički diferencijalistički diskurs javlja se i u odnosu spram evropskog integracijskog i globalizacijskog konteksta; treći identitetski izraz je ekspresivni dizajnerski koji predstavlja kulturni esencijalistički i fundamentalni kulturalno-eshatološki projekt izgradnje „dobrog“ društva ili moralne univerzalističke i domoljubne društvene državne zajednice. Na unutrašnjem planu time se postiže nacionalno društveno saglasje i jedinstvo usmjereno na značajne ljude i događaje, vrijednosti i ideale; na međunarodnom planu oblikuje se slika presudna za uspješan status u svjetskom kontekstu država (Kalanj 2005: 69). Što se tiče historijskog konteksta analize domovinskog identiteta ili bosanstva, važna nam je historijsko-sociološka analiza bosanskog identiteta Vere Kržišnik-Bukić. Ona tvrdi slijedeće: „Bosanstvo kao zajednički imenitelj misaonih sadržaja, povezanih s pojmom Bosna, određeni je identitet“ (Kržišnik-Bukić 1997: 11). U sažetoj historijskoj sintezi bosanskog narodnog pitanja identitet je shvaćen kao jednačenje, ili kao osjećaj organskog i transcendentnog pripadanja ili snažne vezanosti. Kao takvi, identiteti „(...) sadržajno zahvataju količinski nepregledne i kvalitativno samo približno određive sfere odnosa jednog čovjeka prema drugom, čovjeka prema društvenoj grupi ili prema užoj, široj i najširoj zajednici (...). Središnji predmet obrade u daljem tekstu bit će dakle identitet s atributom bosanski; identitet koji izražava pripadnosno poistovjećenje, jednačenje, odnosno veoma snažnu psihološku vezanost za zemlju i državu Bosnu (od XIX i XX stoljeća Bosnu i Hercegovinu)“ (Kržišnik-Bukić 1997: 11–13). Bosna i Hercegovina predstavlja zasebno društvo, zaseban kulturni prostor. Ni u uvjetima podređenosti nije se ukidala nit njene državnosti. „Drugačije rečeno, Bosna je od svojih najranijih vremena činila jednu specifičnu prostornu i duhovno-kulturnu cjelinu“ (Žiga 1997: 14).

Povijesnu vertikalnu bosanskog društva pratili su nemiri, ali njihovo trajanje nikada nije napuštala konstanta kohezivnog multietnikuma. Nova nasilno proizvedena demografska struktura te deformacije vitalnih trendova populacionog i ukupnog razvitka ovog područja predstavlja postkonfliktnu sliku bosanskohercegovačkog društva. „Pluralizam bosanskog društva je bio otvorenog tipa, tj. bez unutarnjih omeđenja. On nije bio puki zbir različja, unutar sebe zatvorenog, kao što se to sada pokušava instalirati“ (Žiga 1997: 44). Ključni princip funkcioniranja bosanskohercegovačkog društva je kako zaštititi prava svih, a ne kako stimulirati nečiji monopol. *Međutim, problem je u tome što se narodne ukupnosti svode na političke ideologije.* „Rezultat tog 'susretanja' jeste to da su svi ti sadržaji u 'organskom maniru' sedimentirali u spomenuto bosansko jedinstvo različja“ (Žiga 1997: 19). U pokušaju razumijevanja uzroka i posljedica nasilja u Bosni i Hercegovini tokom

proteklog rata želimo istaći, u kratkim crtama, mišljenja triju autora. Malešević tvrdi, u svojoj analizi rata i nasilja u sociološkom kontekstu, da nasilje kao fenomen nije rezultat ni prirodene agresivnosti niti izvana potaknutih „društvenih zala“, već nešto što zahtijeva intenzivno društveno djelovanje (Malešević 2011: 13). Nasilje je, prema Maleševiću, glavna sastavnica ljudske subjektivnosti, naročito moderne subjektivnosti. U nastojanju da odgovori na pitanje zašto se ratovanje toliko proteže u čovjekovu povijest, analizira ulogu društvene organizacije i ideologije u poticanju društvenih uvjeta za masovno sudjelovanje pojedinaca u aktima nasilja velikih razmjera, naročito u ratu. „Ključno je to što svako dugotrajno kolektivno nasilje, naročito sukobi, naročito sukobi velikih razmjera kakvi su ratovi, povlači za sobom dva bitna sastojka: kompleksnu, strukturalnu, organizacijsku sposobnost i moćnu legitimacijsku ideologiju“ (Malešević, 2011: 15). Odnos između rata, nasilja i društvenoga analizira kroz prizmu dvaju povijesnih procesa: kumulativne birokratizacijske prisile i centrifugalne (masovne) ideologizacije. Naročito povijesni uspjeh birokratskog načina društvene organizacije mnogo duguje njegovoj instrumentalnoj efikasnosti. Kao jedan od mogućih načina shvatanja ciljeva rata u Bosni i Hercegovini, Doubt argumentira u širem kontekstu da „motivacija za ovakvo postupanje bila je uništiti zajednicu i razoriti društveni poredak, na kom je zajednica počivala stoljećima“ (Doubt 2003: 12). Za spomenutog autora namjera nije bila samo da se unište narodne skupine i njihova duhovno-kulturna tradicija i monumentalni spomenici i tragovi života, već „sociocid“ – ubijanje društva – termin je koji se ne nalazi u rječniku. Možda je ovaj neologizam tačniji termin za opisivanje karaktera etničkog čišćenja (Doubt 2003: 34). Uništenje ljudskog konteksta predstavlja na taj način uništenje moći pružanja smislenog odgovora na gubitak i predstavlja pokušaj uništenja društva. Sa druge strane, u kontekstu promatranja rata iz perspektive zemalja zapadnog svijeta, Evrope i Amerike, Campbell je u analizi razumijevanja rata u Bosni i Hercegovini iznio tvrdnju da „Konvencija o genocidu i politika identiteta koju ista manifestira ne mogu obuhvatiti opasnosti koje prijete jednoj miješanoj, multikulturalnoj zajednici (...). U vezi s deteritorijaliziranom prirodom bosanskog / muslimanskog identiteta, nemoć diskursa i institucija međunarodne politike da obuhvate multikulturalne identitete predstavljala je jedan od najznačajnijih nedostataka koje je rat u Bosni eksponirao“ (Campbell 2003: 128). U ponudi rješenja konflikta kao proizvoda nerazumijevanja ili nehtijenja da se shvati multilateralni karakter bosanskohercegovačkog društva, „međunarodna zajednica“ je doprinijela stvaranju etnički definiranih enklava kao političku strukturu Bosnu, a što je predstavljalo implicitni cilj recepta međunarodne zajednice za okončanje rata. „U sistematskoj borbi protiv heterogenosti, prikazi bosanskog konflikta koji su previdjeli i umanjili značaj kompleksne i

osporavane prirode bosanskog života bili su suučesnicima u nasilnom instaliranju nacionalističkog imaginarija kojemu su navodno suprotstavljeni“ (Campbell 2003: 134).

Literatura

1. Bauman, Zigmunt (2009a) *Identitet*, Naklada Pelago, Zagreb.
2. Bauman, Zigmunt (2009b) *Fluidni život*, Mediterran Publishing, Novi Sad.
3. Brubejker, Rodžers – Frederik Kuper (2003) „S onu stranu 'identiteta““, Reč, 69/15, Beograd.
4. Campbell, David (2003) *Nacionalna dekonstrukcija: Nasilje, identitet i pravda u Bosni*, Forum Bosnae, Sarajevo.
5. Cifrić, Ivan – Krunoslav Nikodem (2006) „Socijalni identitet u Hrvatskoj: Koncept i dimenzije socijalnog identiteta“, Socijalna ekologija, Vol. 15, No. 3, Zagreb, str. 173– 202.
6. Doubt, Keith (2003) *Sociologija nakon Bosne*, Buybook, Sarajevo.
7. Erikson, Erik (1976) *Omladina, kriza, identifikacija*, NIK Pobjeda, Titograd.
8. Filandra, Šaćir (2012) *Bošnjaci nakon socijalizma*, Synopsis, Sarajevo.
9. Gofman, Erving (2011) *Azili*, Mediterran Publishing, Novi Sad.
10. Golubović, Zagorka (1999) *Ja i drugi: Antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*, <http://www.yuope.com/zines/republika/arhiva/99/jaidrugi/>.
11. Kalanj, Rade (2005) „Liberalno i komunitarističko poimanje identiteta: Prilog analizi identiteta hrvatskog društva“, Socijalna ekologija, Vol. 14, No. 1-2, Zagreb, str. 55–74.
12. Kalanj, Rade (2008): *Modernizacija i identitet*, Politička kultura, Zagreb.
13. Katunarić, Vjeran (2003) *Sporna zajednica*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.
14. Kaufmann, Jean-Claude (2006) *Iznalaženje sebe: Jedna teorija identiteta*, Antibarbarus, Zagreb.
15. Malešević, Siniša (2006) *Identity as Ideology*, Palgrave, New York.
16. Malešević, Siniša (2011) *Sociologija rata i nasilja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
17. Sadiković, Elmir (2014) *Evropa regija*, Šahinpašić, Sarajevo.
18. Žiga, Jusuf (2007): *Vrijeme „razljuđenih dvonožaca“: paradigma Bosne koju su izdali*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo.
19. Žiga, Jusuf (2012) „'Feudalizacija' bosanskohercegovačkog društva i kriza identiteta“, Sarajevo Social Sciences Review, vol. 1, broj 1, jesen – zima, Sarajevo, str. 263–271.

Mr. sc. Sabina Subašić-Galijatović
Dr. sc. Meldijana Arnaut-Haseljić
Univerzitet u Sarajevu/University of Sarajevo
Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava/
Institute for Research of Crimes against
Humanity and International Law

UDK 341.485 (497.6)“1992/1995“
UDK 342.3 (497.6)

NEGACIONIZAM KAO ZAVRŠNA FAZA GENOCIDNOG
PROCESA I ELEMENT URUŠAVANJA SUVERENITETA

NEGATIONISM AS THE GENOCIDE’S FINAL STAGE
AND SOVEREIGNTY UNDERMINING ELEMENT

„Sve što mi znamo o pobijenim narodima je samo ono što su njihove ubice htjele kazati. Ako naše ubice pobijede, i ako oni budu ti koji će pisati historiju ovog rata, naše uništenje bit će predstavljeno kao jedna od ljepših stranica svjetske historije (...). Oni mogu isto tako odlučiti i izbrisati nas kompletno iz sjećanja svijeta, kao da nikada nismo postojali (...).“

Itzhak Schiper (1884–1943), razgovor sa Aleksandrom Donatom u Majdaneku;
citat Annette Wiewiorka, *Era svjedočenja*, edicija Plon, Pariz, 1998.

“What we know about murdered peoples is only what their murderers vaingloriously cared to say about them. Should our murderers be victorious, should they write the history of this war, our destruction will be presented as one of the most beautiful pages of world history.... Or they may wipe out our memory altogether, as if we had never existed.”

Itzhak Schiper (1884-1943) to an unnamed prisoner, in Majdanek, summer 1943,
Annette Wiewiorka quote in *The Era of the Witness*, Plon, Paris, 1998.

„Ako je ljudsko dostojanstvo povrijeđeno činjenjem zločina protiv čovječnosti, isto tako je povrijeđeno i osporavanjem tih zločina. Negiranje zločina je posljednja faza genocidnog plana: 'Negacionist čini svjedoku ono što je zločinac učinio žrtvi.'“ (citat: Frederic Worms)

Sevane Garibian, *O negacionizmu kao povredi javnog reda*, *Le monde*, Pariz, 13. 5. 2006.

“If committed crimes against humanity violate human dignity, then denying those crimes also violates it. The denial is the last stage in the genocidal plan ‘Negationists are doing the same to witnesses what criminals did to the victim.’” (Frederic Worms quote)

Negationism as public order offence, Sevane Garibian, *Le Monde*, Paris, 13 May 2006.

Sažetak

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i okupacija njenog velikog dijela od 1992. do 1995. dio je srpskog velikodržavnog projekta koji predstavlja kontinuitet osvajačko-ekspanzionističke i genocidne politike prema Bosni i posebno prema Bošnjacima kao važnom faktoru suvereniteta države Bosne i Hercegovine. Zarad ostvarivanja zacrtanih planova činjeni su najmasovniji i najgnusniji zločini kao i uništavanje vjerskih i kulturnih spomenika. Ovi postupci i procesi rezultirali su značajnim poremećajima koji su uvjetovali izmijenjenu sociodemografsku strukturu stanovništva. Negacionizam, kao završna faza u genocidnom procesu, dodatno destabilizira unutrašnje društveno-političke odnose te usložnjava demokratske procese poduzimane u svrhu jačanja kapaciteta države, njenog suvereniteta i teritorijalnog integriteta.

Ključne riječi: *genocid, negacionizam, suverenitet, teritorijalni integritet, Bosna i Hercegovina*

Summary

The aggression against the Republic of Bosnia and Herzegovina and occupation of a large part of its territory from 1992 to 1995 is a part of the Serbian irredentist project and continuation of the conquering/ expansionist and genocidal politics towards Bosnia and especially against Bosniaks as an important factor of the Bosnia and Herzegovina's sovereignty. The most massive and the most heinous crimes, as well as the destruction of religious and cultural monuments were committed in the name of fulfilling the determined set up plans. Carrying out of those procedures and processes resulted in significant disturbances causing the revision of population's socio-demographic structure. The negationism as the final stage of the genocidal process is further destabilizing the internal socio-political relations and complicates democratic processes undertaken to strengthen the country's capacity, its sovereignty and territorial integrity.

Keywords: *genocide, negationism, sovereignty, territorial integrity, Bosnia and Herzegovina*

U procesu preuređenja jugoslavenske državne zajednice najdelikatnija pozicija bila je upravo ona u kojoj se nalazila Bosna i Hercegovina sa nacionalnom strukturom i njenom difuznom teritorijalnom raspoređenosti. Kontekst preuređenja jugoslavenske državne zajednice razvijao se u opcijama federacije ili konfederacije odnosno saveza samostalnih država.¹ Jedna od

---

¹ „(...) – moderna i efikasna federacija – prijedlog Srbije, asimetrična federacija ili konfederacija – prijedlog Slovenije i Hrvatske, federacija (2 + 2 +2) – prijedlog BiH i Makedonije, razdruživanje i osamostaljivanje republika u samostalne i nezavisne države – prijedlog Slovenije.” Karavelić, Vahid (2004), *Agresija na Bosnu i Hercegovinu*.

opcija bila je uključenje Bosne i Hercegovine u „veliku Srbiju“.² Druga opcija se zasnivala na aspiracijama samostalne hrvatske države prema Bosni i Hercegovini. Oprečni ciljevi su se pokušavali pomiriti susretima Miloševića i Tuđmana koji su se održali marta i aprila 1991. u Karađorđevu i Belju sa glavnom temom podjele Bosne između Srbije i Hrvatske. Njihovi eksponenti u Bosni znali su za plan i dogovor o podjeli koje su usaglasili mentori.³ Treća opcija koja je težila građanskom ustrojstvu osamostaljene države nije odgovarala dvjema nacionalističkim opcijama. Do kraja 1991. dio projekta „Velika Srbija“ privremeno je ostvaren izvršenom agresijom na Hrvatsku. Međutim, postupkom priznavanja Slovenije i Hrvatske od međunarodne zajednice njegova ukupna realizacija dovedena je u pitanje. Vladajući krugovi u Srbiji izlaz su vidjeli u obnavljanju pregovora o podjeli Bosne. Milošević i Tuđman tako su, šetajući parkom briselske palate Egmon, nastavili pregovore iz Karađorđeva.⁴

U Bosni i Hercegovini odvijala se politička borba za njen izlazak ili ostanak u krunjnoj Jugoslaviji. Pitanje izglasavanja Platforme o položaju Bosne i Hercegovine u rješavanju jugoslavenske krize postavljeno je pred Skupštinu 14/15. oktobra 1991, što je izazvalo burne reakcije, naročito poslanika SDS-a. Na ovom dramatičnom skupštinskom zasjedanju Karadžić je ukazao na potrebu ozbiljnijeg pristupa u shvatanju volje srpskog naroda, što će „u protivnom 'odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod

---

sjeveroistočna Bosna 1991–1992, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 39.; Karavelić, Vahid – Zijad Rujanac (2009), *Sarajevo: opsada i odbrana 1992–1995*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, str. 35.

² „Plan RAM je vojni okvir velikosrpskih političkih težnji u realizaciji historijskog zadatka – stvaranja i uokviravanja 'velike Srbije'. Ustvari, plan RAM je vojni projekt uspostave zapadnih granica 'velike Srbije' u procesu raspada jugoslavenske zajednice.” Karavelić, Vahid – Zijad Rujanac (2009), *Sarajevo: opsada i odbrana 1992–1995*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, str. 39.

³ Karavelić, Vahid (2004), *Agresija na Bosnu i Hercegovinu: sjeveroistočna Bosna 1991–1992*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 40. Vidjeti šire: Minić, Miloš (1998) *Dogovor u Karađorđevu o podjeli BiH*, RABIC, Sarajevo, str. 21–30.: „Dogovor o dijeljenju BiH našao se i u izvještaju Helsinškog odbora za ljudska prava. U njemu se kaže: 'Postoje podaci da je deoba po principu 70:30 odsto u korist Srbije dogovorena u Belju i u Karađorđevu, pre otpočinjanja oružanih sukoba, uz jasno izraženu viziju srpskih stručnjaka da na toj teritoriji više neće biti Muslimana' (...).” Radaković, Ilija T. (2003), *Besmislena YU ratovanja 1990–1995*, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941–1945, Beograd, str. 144–145.

⁴ Mesić, Stjepan (1999) „Put u rat”. U: Magaš, Branka – Ivo Žanić, ur., *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, zbornik radova, Dani, Sarajevo, str. 33.; Radaković, Ilija T. (2003), *Besmislena YU ratovanja 1990–1995*, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941–1945, Beograd, str. 145.

možda u nestanak'.⁵ Uprkos nastojanjima za iznalaženje najboljeg rješenja za sve države nastale disolucijom SFRJ, članovi SDSBiH, uz svesrdnu podršku Slobodana Miloševića i JNA, proglašavaju vanredno stanje u Srpskoj demokratskoj stranci i pristupaju formiranju paradržavnih organa vlasti.⁶ Potom se pristupa ujedinjenju ilegalno formiranih srpskih autonomnih oblasti te održavanju „plebiscita srpskog naroda“ 9. i 10. novembra 1991. Samozvana Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini 9. januara 1992. usvojila je *Deklaraciju o proglašenju Srpske Republike Bosne i Hercegovine*⁷, a 12. augusta usvojena je Deklaracija o državnom i političkom uređenju, prema kojoj je Srpska Republika Bosna i Hercegovina preimenovana u Republiku Srpsku. Ova paradržavna tvorevina usvojila je prvi „ustav“ 28. februara 1992, prije nego što su se bosanskohercegovački građani izjasnili o potvrđivanju nezavisnosti i suvereniteta Republike Bosne i Hercegovine. Evropska zajednica je, priznajući suverenitet Slovenije i Hrvatske, kao uvjet za priznanje suvereniteta Bosne i Hercegovine postavila raspisivanje referenduma, kao institucionalnog oblika odlučivanja građana, predviđenog Ustavom SRBiH. Skupština Republike Bosne i Hercegovine je 25. januara donijela Odluku o održavanju referenduma o nezavisnosti. Održavanjem referenduma (29. februara i 1. marta) objavljeni su njegovi rezultati, nakon čega je uslijedilo međunarodno priznanje Republike Bosne i Hercegovine kao suverene i nezavisne države. Različiti stavovi nacionalnih stranaka o pitanju položaja i organizacije Bosne i Hercegovine gurali su je u ambis.⁸ Na samozvanoj Skupštini Srpske Republike Bosne i Hercegovine, održanoj 12. maja, Ratko Mladić ustvrdio je da „stvaranje Srpske Republike znači genocid“. Bosna i Hercegovina je u Ujedinjene nacije primljena 22. maja 1992. godine. Iz ovog

---

⁵ ICTY, 02963907-02964063, nastavak 8. sjednice Vijeća Skupštine SRBiH 14. oktobra 1991.

⁶ „Poslanici Kluba Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine i Srpskog pokreta obnove (srpski poslanici, kao legalno izabrani i politički legitimni predstavnici neotuđivog suvereniteta srpskog naroda u Bosni i Hercegovini) donijeli su 18. oktobra 1991. Odluku o sprovođenju plebiscita srpskog naroda. Tom je odlukom utvrđeno vrijeme sprovođenja 'plebiscita'." Čekić, Smail (2004) *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu – Kult B, Sarajevo, str. 504.

⁷ Begić, Kasim (1997) *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991–1996)*, Bosanska knjiga – Pravni centar Fonda „Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine“, Sarajevo, str. 43. i 61.

⁸ „U vrijeme kada su nacionalistički sukobi narasli, a vođstva nacionalnih stranaka ostala ukopana iza suprotstavljenih ciljeva, u raspravama oko položaja BiH i njenog preuređenja po nacionalnoj osnovi, vođa SDS, R. Karadžić je zaprijetio ratom u kome će 'Muslimani vjerovatno nestati sa lica zemlje'." Tomić, M. „Nedjelja“, 20. oktobra 1991. Radaković, Ilija T. (2003) *Besmislena YU ratovanja 1990–1995*, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941–1945, Beograd, str. 141–142.

kratkog pregleda slijeda događanja uočavamo da stvaranje Republike Srpske nije bila reakcija, već je bila agresija na zakonski poredak i državno uređenje kakvo je podržavano od većine stanovnika ove države.

S obzirom da se dogovor o različitim opcijama nije mogao postići, vladajućem establišmentu je bilo sasvim jasno da se ostvarivanje različitih ciljeva može realizirati samo ratom. Izvršena je agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu od snaga JNA potpomognutim kolaboracionističkim snagama. Juna 1992. JNA se zvanično povlači sa teritorije Bosne i Hercegovine ostavljajući iza sebe srpske jedinice koje su do tada bile u sastavu JNA, opremljene i naoružane njenom opremom.⁹ Ove srpske jedinice bile su nadopunjene specijalnim jedinicama iz Srbije, jedinicama srpske milicije i srpskim dobrovoljcima iz Srbije,¹⁰ Crne Gore ali i iz Poljske,¹¹ Rusije¹² i Grčke,¹³ koje su počinile zastrašujuće zločine na području Bosne i Hercegovine, među kojima i zločin genocida.

Činjenice sadržane u presudama predmeta procesuiranih pred međunarodnim i nacionalnim sudovima govore o zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava među kojima i najtežem – zločinu genocida. To je proces koji još uvijek nije završen. Danas je na sceni posljednja faza genocida – njegovo negiranje. Svjedoci smo svakodnevnog korištenja u dnevno-političke svrhe, od institucija, grupa ili, pak, pojedinaca iz političkog, kulturnog, vjerskog ili javnog establišmenta entiteta Republike Srpske, nastavka promoviranja ideje „velike Srbije“, ideje zločinaca kojima se sudi za agresiju i genocid, a koja se najintenzivnije manifestuje negiranjem počinjenog genocida, čime se osporava historija bošnjačkog naroda, njegova kultura, tradicija, jezik te suverenitet, cjelovitost i teritorijalni integritet i državnost Bosne i Hercegovine.

---

⁹ Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (u daljnjem tekstu: AIIZ): AIIZ inv. br. 2-4559, presretnuti razgovor između pukovnika Talića i Radovana Karadžića vođen 14. decembra 1991.

¹⁰ AIIZ inv. br. 2-4422, *Informacija*, obuka Arkanovih dobrovoljaca u NCOMJ u Vršcu od 12. maja 1993.; AIIZ inv. br. 2-4428, *Ovlašćenje*, Srpska radikalna stranka, Ratni štab, Beograd, 13. decembra 1991.; AIIZ inv. br. 2-4427, *Spisak pripadnika jedinice TO iz Loznice*; „posebnu karakteristiku čine pljačkaške paravojne formacije sa područja SRJ, koje djeluju samostalno u zonama odgovornosti hercegovačkog korpusa i istočnobosanskog korpusa s osnovnim ciljem izvlačenja materijalno-tehničkih i drugih dobara iz SRBiH (...) 4 državljane SR Jugoslavije koji prihvataju jedinstvenu komandu vojske SRBiH tretirati kao dobrovoljce i rasporediti po ratnim jedinicama na liniji fronta.” (Glavni štab Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine, str. pov. br. 31 od 28. jula 1992).

¹¹ AIIZ inv. br. 2-4258; vidjeti šire: Tafro, Aziz (2014) *Ruski i grčki plaćenici u ratu u Bosni i Hercegovini*, autorsko izdanje, Sarajevo.

¹² AIIZ inv. br. 2-4259; vidjeti šire: Tafro, Aziz (2014) *Ruski i grčki plaćenici u ratu u Bosni i Hercegovini*, autorsko izdanje, Sarajevo.

¹³ <http://www.youtube.com/watch?v=yCi1gaOx1dg> (Vlasenica, jula 1995, Kačavenda – Stavros Vitalis, 11. minuta snimka, Srebrenica).

Fenomeni negacionizma i revizionizma, koji stavljaju pod sumnju historijske činjenice, sežući i do negacije postojanja samih zločina, nisu se samo povećali u novije vrijeme nego su dobili suptilnije i uobličnije forme. Nekažnjivost, odnosno nepostojanje jasne legislative u tom smislu, favorizira kako individualni tako i kolektivni negacionizam. Na primjeru najvećeg zločina genocida počinjenog u 20. stoljeću, holokausta, i revizionizma koji je još uvijek prisutan,¹⁴ jasno se može vidjeti da ovi fenomeni moraju biti predmet kako društvene i moralne tako i pravne debate¹⁵ i uspostavljanja novih, efikasnih mehanizama sankcionisanja i suzbijanja ovih pojava.¹⁶

Negacija čini dio zločina samom činjenicom da je završna faza počinjenih zločina upravo uništavanje tragova, s ciljem da se proces dokazivanja učini nemogućim. Samo organiziranje zločina protiv čovječnosti, a posebno zločina genocida, svjesno se planira – sve do njegove posljednje etape: negacije onoga što je učinjeno.

Negacija u općoj terminologiji predstavlja „misaoni akt koji se ogleda u neprihvatanju, odbijanju jedne činjenice ili postojanja” (...negacija istine, negacija vrijednosti). To je i „jedna akcija, jedan stav koji ide protiv nečega, koji nešto ne uzima u obzir” „kao i način da se poriče, odbija”.¹⁷

Direktna negacija, strateški organizovana i sistematično provedena, dešava se već u toku samih zločina. Zločin se minimizira tako što se predstavlja kao „sporedna ratna dejstva”, „individualni činovi osvete” ili, što je karakteristično za negacionizam, obrtanjem uloge zločinac – žrtva.¹⁸

Soft negacionizam se pojavljuje u suptilnijim formama relativizacije činjenica, počevši od stavljanja pod sumnju broj žrtava do pokušaja prikazivanja da iste činjenice mogu biti i istinite i netačne. Banalizacija i historijsko falsificiranje činjenica su osnov ove vrste negacionizma.

---

¹⁴ Član Evropskog parlamenta, Bruno Gollnisch, osuđen je od prvostepenog, a zatim drugostepenog suda 27. 2. 2006. u Lyonu (Francuska) zbog „osporavanja postojanja zločina protiv čovječnosti”. Optužen je nakon što je 11. 10. 2004. na jednoj konferenciji održao kontroverzan govor i doveo u pitanje postojanje gasnih komora.

¹⁵ Britanski historičar David Irving, autor kontroverzne knjige *Hitler's war*, osuđen je 20. 12. 2006. u potvrđenoj odluci zbog „negacionizma i reaktiviranja nacizma”, na osnovu govora i intervjuua datog 1989. u Austriji, u kojima negira postojanje holokausta.

¹⁶ Svjetska javnost je bila nedavno šokirana činjenicom da je unuk engleske kraljice, princ Harry, bio u uniformi SS, sa kukastim križem, u vrijeme jedne zabave, a da nije odgovarao za takav čin, budući da Engleska nema zakonodavstvo za takve vrste negacionističkih ponašanja.

¹⁷ Petit Robert, ADGP, Pariz, 1996.

¹⁸ ITW Sevane Garibian, magazin Dani, Sarajevo, 12. jula 2007.

Pojam „revizionizma“ označava, u širem smislu, historiografsku tendenciju da se ponovo preispitaju historijska mišljenja. Revizionizam, u slučaju holokausta, predstavlja „ideološku poziciju koja čini da se minimizira genocid nad Jevrejima od strane nacista i teži ka revidiranju historije po tom pitanju.”¹⁹ Jedan od čestih primjera revizionizma je ponovna podjela krivnje, pri čemu se Hitleru daje limitirana odgovornost.²⁰

Negacionizmom se, za razliku od revizionizma, jednostavno negira samo postojanje genocida, pri čemu se ne uzimaju u obzir historiografska pravila niti se konfrontira sa problemom odnosa između genocida i historijske realnosti.

Jedinstvena zajednička metodologija ovih pojava je negacija, odbijanje historije. Ova metodologija se kontinuirano primjenjuje u slučaju Bosne i Hercegovine.

Negacionizam i pravo

Od 80-ih godina sudovi većine evropskih zemalja morali su se suprotstaviti negacionizmu, kao teškoj posljedici rasizma. Upravo nasuprot povećanju negacionističkih fenomena u većini evropskih zemalja, zakonodavac je intervenisao da bi krivično sankcionisao ove pojave. Negacionizam je, dakle, jedan širok i opasan fenomen i mnogi normativni odgovori na njega svjedoci su potrebe njegovog sprečavanja.

Međutim, razmišljanje o legitimitetu normativiziranja negacionističkih fenomena implicira konfrontaciju sa osnovnim ljudskim pravima, kao što je sloboda izražavanja.

U hipotezi negacionizma teškoća se nalazi u primjeni prava slobode izražavanja, smatranog kao osnovnog u jednom demokratskom društvu – nasuprot drugim garantovanim pravima (nediskriminacija, poštovanje javnog reda, poštovanje ljudskog digniteta).

Analiza zakonodavstva evropskih zemalja pokazuje da je pristup ovom fenomenu različit u svim državama: delikt negacionizma je opisan na različit način u evropskim pravnim sistemima.

---

¹⁹ Petit Robert, ADGP, Pariz, 1996.

²⁰ Slučaj Davida Irvinga, koji u kontroverznoj knjizi *Hitler's war*, objavljenoj 1977. u Britaniji, između ostalog minimizira Hitlerovu ulogu u počinjenim zločinima, oslobađa ga odgovornosti i ide do teze da je Hitler bio prijatelj Jevreja.

Nasuprot alarmantnom povećanju ovog fenomena, Francuska, Njemačka i Belgija su uspostavile posebne pravne norme da bi sankcionisale revizionističke i negacionističke afirmacije.²¹

Nisu sve države odlučile da uspostave posebnu normativu, što je slučaj Italije, a one koje su se odlučile za to formulisale su je različito. Negacionizam je izričito kažnjiv u Njemačkoj, Francuskoj, Austriji, Belgiji, Španiji i Švicarskoj.

Tamo gdje je uvršten u normativni sistem, negacionizam postaje samostalan krivični pojam, odvojen od delikta podsticanja na rasnu diskriminaciju ili drugih sličnih povreda, kao što su minimizacija, opravdavanje, podržavanje ili osporavanje genocida ili drugih zločina protiv čovječnosti. Kroz terminološku studiju glagola upotrebljavanih u različitim dispozicijama (negirati, opravdati, minimizirati), moguće je, dakle, sankcionisati ne samo akciju negiranja nego i onu koja opravdava ili podržava zločine genocida.

U većini ovih pravnih normi objekt negacionizma je reduciran na holokaust, a ne na sve slučajeve genocida, a još manje na ostale zločine protiv čovječnosti (osim u Španiji i Švicarskoj), sa posljedicom da negacija drugih genocida ili zločina protiv čovječnosti ne može biti kažnjena.

Jedan drugi važan elemenat, kao i za ostale delikte protiv javnog poretka, jeste publicitet. Afirmacije moraju biti iznesene javno. Publicitet kao osnovni elemenat za povredu određenog prava je kao takav definisan u krivičnom zakonu (npr. u njemačkom Krivičnom zakonu) ili u specijalnim zakonima (Zakon o slobodi novinarstva u Francuskoj).

Ti sistemi, na kraju, kad je riječ o limitima slobode izražavanja, traže da se limitira polje aplikacije ovih dispozicija referišući se, u zavisnosti od slučaja, na element povrede koja može ugroziti javni mir (njemački Krivični zakon) ili na striktnu definiciju zločina protiv čovječnosti kao takvih definisanih članom 6. Statuta Tribunala u Nirnbergu (član 24. bis, Zakon Gayssot u Francuskoj).

---

²¹ Francuskim zakonom Gayssot iz 1990. reprimira se svaki rasistički i antisemitski akt i sankcioniše kontestaciju postojanja zločina protiv čovječnosti (definisanih u Sporazumu iz Londona od 8. 8. 1945); Austrija koristi član 3h ustavnog zakona od 8. 5. 1945. o zabrani nacional-socijalističke partije (izmijenjen 26. 2. 1992.; Švicarska članom 261 bis c. 4 krivičnog zakona; Belgija zakonom od 23. 3. 1995. sankcioniše kontestacije, diskusije i negacije ili apologije zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina; Njemačka članom 130, c.3 StGB.

Već od prve presude bazirane na zakonu Gayssot iz 1990,²² francuske sudije su zaključile da kontestacija ne obuhvata i nužno „totalnu negaciju”. Oni su bili mišljenja da riječi kojima se opisuju uzroci smrti Jevreja – time što se oni pripisuju lošim uvjetima, bolestima ili slaboj ishrani – imaju za cilj da potvrde, svjesno i namjerno, tezu nepostojanja gasnih komora i da je takav diskurs dovoljan za „nedozvoljenu povredu koja je takve prirode da ugrožava javni red”.

Veliki publicitet izazvala je odluka suda u Lozani (Švicarska), gdje sankcionisanje negacionizma ulazi u polje zakona zvanog „antirasistički” koji datira od 1995. Taj zakon omogućava krivično sankcionisanje svake individue koja javno povređuje ljudsko dostojanstvo jedne osobe ili grupe u pogledu njihove rase, etničke pripadnosti ili religije ili koja, iz istih razloga, negira, grubo minimizira ili traži da opravda jedan genocid ili druge zločine protiv čovječnosti. „Antirasistički” zakon je u skorije vrijeme omogućio da se krivično kazni negacija genocida nad Armenima. Tako je predsjednik Radničke turske partije osuđen od suda u Lozani 9. marta 2007. zbog „javnog negiranja genocida nad Armenima na švicarskoj teritoriji, u dva navrata”,²³ na bazi člana 261bis švicarskog krivičnog zakona kojim se sankcioniše „podsticanje na rasnu mržnju i naročito apologiju, grubu minimizaciju ili negaciju genocida” (u množini, pr. a.).

U pogledu borbe protiv rasizma i zaštite slobode izražavanja, na međunarodnom nivou postoji znatan broj pravnih instrumenata više ili manje obavezujućih.

Međunarodno pravo sadržava simultano norme koje afirmišu slobodu izražavanja, a koje, sa druge strane, zabranjuju rasnu diskriminaciju omogućujući limitaciju prava na slobodno izražavanje mišljenja. Tekstovi kao i jurisprudencija koja proizlazi iz toga predstavljaju osnovne reference za tretiranje negacionizma na nacionalnom nivou. U tom smislu se izjasnio i Komitet za

---

²² Zakonom Gayssot od 13. jula 1990. predviđa se da će „biti kažnjeni kaznama predviđenim u liniji 6 člana 24. (krivičnog zakona) oni koji budu negirali postojanje zločina, putem jednog od načina nabrojanih u članu 6. Statuta Međunarodnog vojnog suda u aneksu Povelje iz Londona od 8. augusta 1945. i koji su počinjeni bilo od članova jedne organizacije deklarisanom kriminalnom kroz primjenu člana 9. spomenutog statuta ili od osobe koja je osuđena po osnovu takvih zločina od francuske ili međunarodne jurisdikcije.”

²³ Osuđen je na kaznu od 3000 CHF i 1000 CHF na ime štete koju mora uplatiti na račun asocijacije Švicarska-Armenija (ASA). „Od najveće je važnosti što je sud zadržao optužbu sa obrazloženjem rasne motivacije jer, uistinu, ne postoji negacionizam koji nije posljedica, u svojoj suštini, rasne ideologije: negacionizam je nastavljanje genocida drugim načinima”, izjavila je Hilda Tchobian, predsjednica Euroarmenijske asocijacije.

ljudska prava UN-a u sporu „Faurisson protiv Francuske“ od 8. novembra 1996,²⁴ pri čemu Komitet potvrđuje legitimnim restrikcije u odnosu na slobodu izjašnjavanja, u smislu zaštite reputacije drugoga i afirmiše da negacionistički fenomeni predstavljaju jedan od principa antisemitizma.

Međunarodnim pravom se, u cilju efektivnosti međunarodne norme, između ostalog zabranjuje rasnu diskriminaciju (član 2. Konvencije o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima UN-a od 16. decembra 1966)²⁵ i predviđa da sve države imaju obavezu da zakonodavno urede prava kao i limitiranje istih (član 4), ali isključivo u mjeri u kojoj su te limitacije u dobrobiti društva.

Na regionalnom nivou, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava sa svojim normama i jurisprudencijom daje mnogo elemenata razmišljanju o negacionizmu.

U tom smislu, sloboda izražavanja predviđena je kao osnovno pravo u demokratskom društvu, ali nije zaštićena na jedan apsolutan način.²⁶

Članom 10. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava od 4. novembra 1950. predviđa se uživanje prava slobode mišljenja ali sa mogućim restrikcijama koje moraju biti predviđene zakonom i “koje su neophodne za jedno demokratsko društvo, za nacionalnu sigurnost, teritorijalni integritet ili javnu sigurnost da bi se osigurao javni red i prevencija zločina, zaštita zdravlja i morala, zaštita reputacije drugoga ili prava drugoga (...).”²⁷

Evropski sud za ljudska prava, pred kojim se vodio znatan broj sporova o pitanju negacionizma, priznaje limite pravu slobode izražavanja.²⁸

Evropska unija, na svom nivou, usvojila je jednu „zajedničku akciju” 15. jula 1996. u vezi sa akcijom protiv rasizma i ksenofobije, u kojoj je negacionizam opisan na detaljan način i svrstan među djela koja države moraju same reprimirati na internom nivou.²⁹

---

²⁴ Cohen, Jonathan G. (1997) *Negacionizam i ljudska prava*, trimestrijalna revija ljudskih prava, Pariz.

²⁵ Tekstovi o međunarodnoj zaštiti ljudskih prava, Presse universitaire de France, 1994.

²⁶ Delmas-Marty (1998) *Rezonovanti rezone države*, izdanje PUF, izdanje Seuil, Pariz.

²⁷ Cohen, Jonathan G. (1997) *Negacionizam i ljudska prava*, trimestrijalna revija ljudskih prava, Pariz.

²⁸ Slučaj „Remer protiv Njemačke“ od 6. septembra 1995. (br. 25096/94, D.R., 82-a, str. 117); „Pierre Marais protiv Francuske“ (br. 31159/96, D.R., 86-A, str. 184).

²⁹ *Službene novine Evropske unije*, 24. jula 1996, volumen L 185, str. 5.

Savjet Evropske unije – nakon što je podsjetio na pravnu osnovu te akcije (član K3 TUE), konstatirajući povećanje rasističkih fenomena i važnost efektivne sudske kooperacije nasuprot deliktima međunarodnih dimenzija – tražio je od država članica da ubace krivične infrakcije za sankcionisanje, između ostalog, javnih poziva na diskriminaciju, apologiju zločina protiv čovječnosti, objavljivanje pisanja koje sadrže ksenofobne činjenice, te je od država članica traženo da reprimiraju javnu negaciju zločina definisanih članom 6. Statuta Međunarodnog tribunala u Nirnbergu, u smislu da negacija uključuje određeni degradirajući odnos prema jednoj grupi osoba u pogledu njihove boje, rase, religije, nacionalne ili etničke pripadnosti.

Evropska unija je išla dalje, pa je 17. maja 2011. godine usvojila Okvirnu odluku 2008/913/JAI Savjeta Evrope od 28. novembra 2008. o „borbi protiv određenih formi i manifestacija rasizma i ksenofobije putem krivičnog prava”, nakon nekoliko godina debata koje su bile markirane jakim nesuglasicama između država članica.

Okvirna odluka odnosi se na dvije vrste infrakcija: rasistička i ksenofobna djela (član 1&1.a, 1.b) i „apologiju, negaciju i grubu javnu banalizaciju zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina kao takvih definisanih članovima 6, 7. i 8 Statuta Međunarodnog krivičnog suda,³⁰ prema grupi osoba ili pripadniku te grupe, definisane pozivanjem na rasu, boju kože, religiju, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, kada je takvo ponašanje učinjeno na način da postoji rizik ohrabririvanja nasilja ili mržnje prema grupi osoba ili pripadnika jedne takve grupe” (član 1.&1.c, 1.d). Za to predviđena kazna seže do „najmanje tri godine zatvora” (član 3.2)³¹.

Tekstom se nadalje precizira (član 4) da motiv podsticaja na nasilništvo i mržnju u slučaju negacionizma treba biti uzet kao otežavajuća okolnost, da se uzme u obzir pri odmjeravanju kazne, te da, također, i pravna lica trebaju biti pod jurisdikcijom ovih zločina (član 5. i 6).

---

³⁰ Vidjeti definicije genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina: članovi 6, 7. i 8. Statuta Međunarodnog krivičnog suda: http://legal.un.org/icc/statute/99_corr/cstatute.htm.

³¹ Decision-cadre 2008/913/JAI du Conseil du 28 novembre 2008 sur la lutte contre certaines formes et manifestations de racisme et de xénophobie au moyen du droit pénal, Journal officiel de l’Union européenne, L 328/55, http://www.gouvernement.fr/sites/default/files/contenu/piece-jointe/2014/09/decision-cadre_du_conseil_du_28_novembre_2008_-_lutte_contre_certaines_formes_et_manifestations_de_racisme_et_de_xenophobie_au_moyen_du_droit_penal.pdf.

Također, državama članicama EU ostavljena je mogućnost da svaka na svoj način definiše koji će zločini biti sastavnim dijelom njene jurisdikcije: „Svaka od država članica može, u toku usvajanja ove okvirne odluke ili kasnije, donijeti deklaraciju kojom će učiniti kažnjivim negiranje ili grubu banalizaciju zločina iz paragrafa 1. c) i / ili d), ako su ovi zločini zasnovani na konačnoj odluci koju je donio nacionalni sud te države članice i / ili međunarodni sud ili konačnoj sudskoj odluci samog međunarodnog suda.”³²

Ipak, Okvirnom odlukom naglašava se i to da svaka država članica može uspostaviti svoju legislativu uz poštivanje osnovnih prava i principa iz svog ustavnopravnog sistema i zakonodavstva, posebno kada je riječ o normama u vezi sa slobodom izjašnjavanja, slobodom novinarstva (član 7. Okvirne odluke).

Pojedine države članice su usaglasile potpuno ili djelomično svoju legislativu sa Okvirnom odlukom EU,³³ neke od njih su usvojile ovu odluku i proširile polje njene primjene, dok su određene države odbacile Okvirnu odluku, a neke od država su još uvijek u procesu prilagođavanja svoje legislative Okvirnoj odluci.

U svakom slučaju, uzimanje u obzir negacionističkih teza od prava ne može se primijeniti u cijelosti nego samo u mjeri u kojoj takve teze čine dio postupka koji ima lošu namjeru, propagandnu ili ideološku, koja je opasna za demokratiju. U tom smjeru negacionizam može biti obuhvaćen od prava i demokratske države mogu odgovoriti pravno na taj fenomen.

---

³² Article 1.4, Decision-cadre 2008/913/JAI du Conseil du 28 novembre 2008 sur la lutte contre certaines formes et manifestations de racisme et de xénophobie au moyen du droit penal, Journal officiel de l'Union européenne, L 328/55, http://www.gouvernement.fr/sites/default/files/contenu/piece-jointe/2014/09/decision-cadre_du_conseil_du_28_novembre_2008_-_lutte_contre_certaines_formes_et_manifestations_de_racisme_et_de_xenophobie_au_moyen_du_droit_penal.pdf.

³³ Malta je tako 17. jula 2009. u svoj krivični zakon dodala članove 82-B i 82-cC, koji vjerno transpoziraju Okvirnu odluku. Slovačka je 2011. godine proširila postojeću normativu kojom se krivično sankcionisao negacionizam holokausta i usvojila zakon koji krivično sankcioniše i druge zločine genocida. Njemačka i Austrija su ostale na ranijem zakonodavstvu koje kažnjava isključivo negacionizam koji se odnosi na zločine nacističkog režima, s tim što je nadležnost proširena i na individue a ne samo na pravna lica (član 130.3 Krivičnog zakona Njemačke i austrijski Zakon o zabrani nacističke partije iz 1947. godine – Verbotsgesetzt). Španski Ustavni sud je proglasio nekonstitucionalnim pojam negacionizma. Portugal je već imao zakon koji sankcioniše „negaciju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti“ te su portugalski parlamentarci smatrali da taj zakon „u potpunosti zadovoljava Okvirnu odluku“. Velika Britanija, Irska, Danska i Švedska su odbacile tekst Okvirne odluke, uz objašnjenje da važeća je dovoljna legislativa.

Negacionizam je povreda prava na ljudsko dostojanstvo kao takvo, ne samo individualno nego i kolektivno. Riječ je o povredi jednog prava koje izražava solidarnost među ljudima i sačinjava sami princip njihove jednakosti. Negacija genocida i zločina protiv čovječnosti koji su dokazani tiču se u realnosti svih ljudskih bića. Borba protiv negacionizma je borba protiv ponavljanja.³⁴

„(...) mi, svjedoci u drugom stupnju, svjedoci negacionizma, imamo osjećaj da je ta negacija ponavljanje prvobitnog zločina, ona je kao takva zločin, ili da negacionizam čini svjedoku ono što je zločinac učinio žrtvi, svaki negacionist postajući – po poznatoj izreci koju je francuski historičar Vidal-Naquet dao vezano za Fourisona – jedan ‘Eichmann na papiru’.”³⁵

***

Uprkos obavezi suprotstavljanja genocidu koja proizlazi iz UN-ove Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju genocida,³⁶ kao najstrašnijem zločinu sa kojim se čovječanstvo može suočiti, a ta obaveza nije ograničena samo na zemlje u kojima se on i dogodio nego i na sve zemlje članice UN-a, te pored postojanja presude Međunarodnog suda pravde u Den Haagu donesene 2007, zločin genocida počinjen u Bosni i Hercegovini se revidira i negira. Nastavak je to pokušaja opravdanja i racionaliziranja zločina, što je produkt planskih i organiziranih aktivnosti na, prije svega, prikrivanju, a zatim i negiranje počinjenih zločina. Autori koji se bave izučavanjem teorije o holokaustu i genocida (Gregory Stanton, Israel Charny i dr.) stajališta su da negiranje genocida može biti indikator njegovog ponavljanja. Ovdje dolazimo do pitanja pozicije Bošnjaka, nad kojima je izvršen genocid, i integriteta ali i suvereniteta države, na cijeloj njenoj teritoriji, da ovu populaciju zaštiti od ponavljanja genocida čiji indikator može biti upravo negiranje genocida vršenog 1992–1995. Nepriznavanjem i opstruiranjem državne vlasti, što se kontinuirano vrši u manjem bh. entitetu, ulijeva se osjećaj nesigurnosti Bošnjaka koji bi, bar formalno, trebali biti element konstitutivnosti u oba

---

³⁴ Itw Sevane Garibian, Dani, 12. jula 2007.

³⁵ Worms, Frédéric (2003) *Negacija kao povreda svjedočenja*, Histoire trouée, 2D. L'atalante, Nantes.

³⁶ Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju genocida. Član I: „Strane ugovornice potvrđuju da je genocid, bez obzira da li je izvršen za vreme mira ili rata, zločin po međunarodnom pravu i da preuzimaju obavezu da ga spreče i kazne.”

entiteta, distriktu i, u konačnici, državi Bosni i Hercegovini. Nepostojanje odnosno odbijanje jasne legistative u pogledu negacije, minimiziranja i banalizacije zločina genocida uopće jedan je od elemenata koji upućuju na duboke probleme u svakoj državi.

Suverenitet je vlast koja pripada državi, odnosno moć kvalifikovana pravom, na cijeloj teritoriji i u odnosu na sve stanovnike koji je naseljavaju. Težnja za homogenizovanjem stanovništva na jednoj teritoriji i isključenje drugog otvara mogućnost izazivanja sukoba i ponovnog izvršenja genocida.

Zaključak

Negiranje genocida vrši se od političkog establišmenta manjeg bh. entiteta, Republike Srpske, koji je, prema presudi Međunarodnog suda pravde, osuđen za izvršeni genocid te se, prema istoj shemi, nastavlja sa negiranjem opstojnosti Bosne i Hercegovine, njenog suvereniteta i teritorijalnog integriteta. Uspostavljanje pravnih normi – usvojenih na svim razinama vlasti, kojima bi se zabranilo negiranje genocida na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine – doprinijelo bi jačanju njenog suvereniteta i teritorijalnog integriteta te bilo osloncem jačanja pravne države.

Literatura

1. Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ), inv. br. 2-4258.
2. AIIZ, inv. br. 2-4259.
3. AIIZ, inv. br. 2-4422, *Informacija*, obuka Arkanovih dobrovoljaca u NCOMJ u Vršcu od 12. maja 1993.
4. AIIZ, inv. br. 2-4427, *Spisak pripadnika jedinice TO iz Loznice*.
5. AIIZ, inv. br. 2-4428, *Ovlašćenje*, Srpska radikalna stranka, Ratni štab, Beograd, 13. decembra 1991.
6. AIIZ, inv. br. 2-4559, presretnuti razgovor između pukovnika Talića i Radovana Karadžića vođen 14. decembra 1991.
7. Begić, Kasim (1997) *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1991–1996)*, Bosanska knjiga – Pravni centar Fonda „Otvoreno društvo Bosne i Hercegovine“, Sarajevo.
8. Cohen, Jonathan G. (1997) *Negacionizam i ljudska prava*, trimestrijalna revija ljudskih prava, Pariz.
9. Čekić, Smail (2004) *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv

- čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu – Kult B, Sarajevo.
10. Delmas-Marty (1998) *Rezonovanti rezone države*, izdanje PUF, izdanje Seuil, Pariz.
  11. http://legal.un.org/icc/statute/99_corr/cstatute.htm.
  12. http://www.gouvernement.fr/sites/default/files/contenu/piece-jointe/2014/09/decision-cadre_du_conseil_du_28_novembre_2008_-_lutte_contre_certaines_formes_et_manifestations_de_racisme_et_de_xenophobie_au_moyen_du_droit_penal.pdf.
  13. http://www.gouvernement.fr/sites/default/files/contenu/piece-jointe/2014/09/decision-cadre_du_conseil_du_28_novembre_2008_-_lutte_contre_certaines_formes_et_manifestations_de_racisme_et_de_xenophobie_au_moyen_du_droit_penal.pdf.
  14. <http://www.youtube.com/watch?v=yCi1gaOx1dg> (Vlasenica, jula 1995, Kačavenda – Stavros Vitalis, 11. minuta snimka, Srebrenica).
  15. ICTY, 02963907-02964063, nastavak 8. sjednice Vijeća Skupštine SRBiH 14. oktobra 1991.
  16. Itw Sevane Garibian, Dani, 12. jula 2007.
  17. ITW Sevane Garibian, magazin Dani, Sarajevo, 12. jula 2007.
  18. Karavelić, Vahid – Zijad Rujanac (2009) *Sarajevo: opsada i odbrana 1992–1995*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo.
  19. Karavelić, Vahid (2004) *Agresija na Bosnu i Hercegovinu: sjeveroistočna Bosna 1991–1992*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
  20. Mesić, Stjepan (1999) „Put u rat”. U: Magaš, Branka – Ivo Žanić, ur., *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, zbornik radova, Dani, Sarajevo, str. 33;
  21. Petit, Robert (1996) ADGP, Pariz.
  22. Presse universitaire de France, 1994.
  23. Radaković, Ilija T. (2003) *Besmislena YU ratovanja 1990–1995*, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941–1945, Beograd.
  24. Rigaux, F. (1995) *Sloboda izjašnjavanja i njeni limiti*, trimestrijalna revija ljudskih prava, Pariz.
  25. *Službene novine Evropske unije*, 24. jula 1996, volumen L 185.
  26. Tafro, Aziz (2014) *Ruski i grčki plaćenici u ratu u Bosni i Hercegovini*, autorsko izdanje, Sarajevo.
  27. Worms, Frédéric (2003) *Negacija kao povreda svjedočenja*, Histoire trouée, 2D. L’atalante, Nantes.

PROBLEM SUVERENITETA U BOSNI I HERCEGOVINI
SOVEREIGNTY ISSUE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Sažetak

Savremena Bosna i Hercegovina zasniva se na Dejtonskom međunarodnom sporazumu, koji se ujedno fingira kao jedan od osnovnih i temeljnih postulata državnog suvereniteta. Iz tog razloga autor tumači problem suverenosti iz aspekta filozofske refleksije, politikologije, pravne regulative i državnopravnog razvitka Bosne i Hercegovine. Sama analiza problema suverenosti elaborirana je kroz tumačenje neovisnosti, supremacije i pravne neograničenosti bosanskohercegovačke vlasti. Nadalje, problem suvereniteta pojašnjen je kroz državni (dis)kontinuitet Bosne i Hercegovine u eks-Jugoslaviji (savezna država) i to pojašnjenjem legitimiteta, legaliteta i suverenosti Bosne i Hercegovine (federalna jedinica) prema ustavima iz 1946, 1963. i 1974. godine. Sam karakter federalnog uređenja Jugoslavije naglašava notornu činjenicu da suverenitet nedvosmisleno i isključivo pripada federaciji, pošto je ista isključivi međunarodnopravni subjekt i nosilac raspolaganja Kompetenz-Kompetenz (sposobnošću određenja vlastitih nadležnosti). U skladu sa tim, može se konstatovati da je kao najvažniji element suvereniteta, kompetencija-kompetencije, po pitanju Bosne i Hercegovine, isključivo bila u rukama Federativne narodne republike Jugoslavije prema Ustavu iz 1946. godine (narodni suverenitet), da bi se nakon toga u Ustavu iz 1963. i 1974. godine potenciralo da se suverena prava ostvaruju u socijalističkim republikama. Shodno tome, autor na tim temeljima pravno-političke spoznaje pristupa ključnom tumačenju problema suverenosti Bosne i Hercegovine kao samostalne, nezavisne i suverene države. Kulminaciju naučnog istraživanja o pitanju problema suvereniteta predstavlja tumačenje organizacije i strukture vlasti prema dejtonskom Ustavu, što naglašava postojanje problema konstituisanja suverenih prava u dejtonskom Ustavu Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: *suverenitet, Bosna i Hercegovina, Dejtonski mirovni sporazum, legitimitet, legalitet, eks-Jugoslavija, Kompetenz-Kompetenz, vanjska i unutrašnja suverenost*

Summary

Contemporary Bosnia and Herzegovina is based on Dayton International Agreement, which steps out at the same time as one of the basic and fundamental postulate of state sovereignty. Based upon this, the author analyses the sovereignty problem from the aspects of philosophical reflexing, political, legal framework and state and legal development of Bosnia and Herzegovina. The problem analysis of the sovereignty has been elaborated through the analysis of independence, supremacy and legal non-determination of the authority in Bosnia and Herzegovina. Furthermore, the sovereignty problem has been explained throughout state (dis)continuity of Bosnia and Herzegovina in former Yugoslavia (federal state), which has been done through explanation of legitimacy, legality and sovereignty of Bosnia and Herzegovina (federal unit) according to Constitutions from 1946, 1963 and 1974. The character of federal constitution of Yugoslavia points out notorious fact that sovereignty undoubtedly and exclusively belongs to federation, since the one is exclusive international subject and the bearer of disposition with Kompetenz-Kompetenz (the ability of determination of its own competency). According to that, it can be concluded that the competency of competency, as the most important sovereignty element in the case of Bosnia and Herzegovina, had been exclusively charged by Federal National Republic of Yugoslavia in accordance with the Constitution from 1946 (people's sovereignty). And, after that the Constitutions from 1963 and 1974 had been emphasizing for the sovereign rights to be realized in socialist republics. According to this, the author bases his analysis on the legal and political foundations in order to analyses the sovereignty problem of Bosnia and Herzegovina as an autonomous, independent and sovereign country. The culmination of the research when it comes to sovereignty problem is represented by analysis of authority organization and structure according to Dayton Constitution, which emphasizes the presence of a problem for constituting of sovereign rights in Dayton Constitution of Bosnia and Herzegovina.

Key words: *sovereignty, Bosnia and Herzegovina, Dayton Peace Agreement, legitimacy, legality, former Yugoslavia, Kompetenz-Kompetenz, foreign and internal sovereignty.*

1. Uvodna razmatranja

Pitanje suvereniteta postavlja se u kontinuitetu kada je riječ o državi Bosni i Hercegovini. Pošto je Bosna i Hercegovina složena država, ovo pitanje uzrok je konstantnog pravno-političkog razmimoilaženja kroz isključivi naučni diskurs. Bosna i Hercegovina posjeduje vlastiti pravni poredak, međunarodnopravni subjektivitet i ima status pravnog lica, što dakako autor potencira kroz cijeli rad. Dakle, glavna argumentacija ovog rada postavljena je kroz samo postojanje problema na relaciji željenog isključivog (potpunog)

suvereniteta Bosne i Hercegovine – stvarnog podijeljenog suvereniteta prema dejtonskom Ustavu Bosne i Hercegovine.

Na tragu neotuđivosti suvereniteta Bosne i Hercegovine, za većinu pravnika, historičara, filozofa i politikologa suverenitet obuhvata isključivo: nezavisnost, supremaciju i pravnu neograničenost državne vlasti. Naime, u skladu sa gore navedenim sastavnim dijelovima suvereniteta, možemo postaviti tri ključna pitanja: „prvo, da li suverenost postoji ili ne; drugo, u čemu se ona sastoji (ukoliko postoji); treće, da li je ona bitna karakteristika države.“¹

U svojoj leksičko-enciklopedijskoj upotrebi suverenitet se isključivo veže uz pojmove pravde, političke vlasti, slobode, interesa, moći, autoriteta, legitimiteta i legaliteta vlasti.² Ukoliko suverenitet posmatramo iz aspekta filozofske refleksije, vidjet ćemo da se problem suvereniteta u Bosni i Hercegovini nalazi isključivo na relaciji slobode i vlasti; politikološki, suverenitet Bosne i Hercegovine se posmatra kao pravo na „samoodređenje naroda i konstitucije političke zajednice“; pravno, suverenitet Bosne i Hercegovine se posmatra kao „pitanje legitimnosti nosilaca vlasti, njegovog legaliteta i podjele, kao i načina ostvarenja“; historijski, suverenitet Bosne i Hercegovine se posmatra kao „pitanje (dis)kontinuiteta i identifikacije historijskih okolnosti nastanka moderne bosanskohercegovačke države“.³

Nadalje, potencira se da se pravna suverenost mora pokoriti faktičkoj, što jasno ukazuje na to da je suverenitet isključivo fakt, a ne pravo, te samo fakti određuju pravo. Pored toga, podvrgavajući vlast zakonima, putem suvereniteta realizovan je projekt preobrazbe moći u vlast posredstvom prava. Shodno tome, državna i pravna suverenost će biti isključivi predmet interesovanja ovog rada.

Međutim, važno je naznačiti da je država Bosna i Hercegovina prema svom uređenju federalna država (bosanskohercegovački aspekt) sa određenim elementima „konfederacije“ (entitetski aspekt – Republika Srpska). Na osnovu toga možemo se zapitati ko je u federalnoj državi nosilac suvereniteta. Kao faktičko-pravni pojam, suverenitet, vrlo jednostavno i

---

¹ Lukić, R.(1995)*Teorija države i prava*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – BIGZ, Beograd, str. 261.

² Dakle, sama legalnost podrazumijeva organiziranje i rad državnih institucija i vršilaca vlasti u skladu sa zakonom, dok pak legitimnost (politikološko-sociološki pojam) podrazumijeva pristanak pripadnika jedne političke zajednice na postojeće institucije vlasti i na njihove vršioce, jer su saglasni sa određenim pravno-političkim načelima. Neophodno je napomenuti da je legitimna ona država u kojoj se ostvaruje suverena narodna vlast, što se u ovom slučaju odnosi i na Bosnu i Hercegovinu.

³ Ajvaz, S.(2016)*Politički poredak i politički režim – suverenitet – konstitucionalizam*, Print Team, Mostar, str. 13.

konkretno govori o tome u čijim je prerogativima suverenitet u federalno uređenoj državi. Dapače, o suverenitetu se može razmišljati na tri načina u federalno uređenoj državi, kao što je Bosna i Hercegovina, i to: 1) suverenitet isključivo pripada federaciji, pošto je federacija isključivi međunarodnopravni subjekt i jedini pravi nosilac raspolaganja *Kompetenz-Kompetenz* (tj. sposobnošću određivanja vlastitih nadležnosti); 2) suverenitet predstavlja isključivo svojstvo federalnih jedinica i 3) podijeljeni suverenitet savezne države i federalnih jedinica u federaciji.

Ko je nosilac suvereniteta u državi Bosni i Hercegovini? Autor rada smatra da je u Bosni i Hercegovini prisutan podijeljeni suverenitet između države i entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska) i to iz aspekta unutrašnjeg suvereniteta, dok pak iz aspekta vanjskog suvereniteta Bosna i Hercegovina posjeduje isključivi suverenitet, što naglašava postojanje primarnog fakta nezavisnosti, suverenosti i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine. Naravno, postoje određene centrifugalne i centripetalne snage koje podrivaju suverenitet države Bosne i Hercegovine kroz svoje kalhunističkiseparatističke ideje⁴ zasnovane na „retrovizor-politici“ devedesetih godina prošlog stoljeća.

2. Komparacija suvereniteta Bosne i Hercegovine kroz ustave eks-Jugoslavije iz 1946, 1963. i 1974. godine

Notorna je činjenica da se, prema Ustavu iz 1946. godine, tadašnja Jugoslavija zvala Federativna narodna republika Jugoslavija (u daljem tekstu: FNRJ), a same federalne jedinice su postale narodne republike, tako da se između ostalog konstituisala i Narodna Republika Bosna i Hercegovina (u daljem tekstu: NRBiH). Nužno je naznačiti da same federalne jedinice nisu formirane gore spomenutim ustavom, već su oformljene i potvrđene na

---

⁴DžonKalhun je bio jedan od nosilaca separatističkih ideja koji su ujedno zagovarali pravo na secesiju konkretnim historijskim uvjetima. On je isključivo branio interese južnih država Sjedinjenih Američkih Država za vrijeme građanskog rata 1861–1865. godine, smatrajući da pravo na secesiju nije bilo revolucionarno, već isključivo ustavno pravo. On svoje mišljenje zasniva na ovlaštenju država članica da ratifikuju odnosno izmijene federalni ustav. Teorija punog suvereniteta američkih „državica“ koju je zastupao DžonKalhun znači da je suverenost neotuđiva i da su federalne jedinice priroda, osnova i jedina pravna vlast, dok je federacija izvedena, vještačka i zavisna vlast. Federacija je, prema Kalhunu, samo „pravna nadogradnja“ nad postojećim samostalnim državama. PremaKalhunu, federacija ne stvara nikakvu novu političku cjelinu, naročito ne nacionalnu, pa zato suverenost ostaje kod „naroda“, tj. posebnih državica.

Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu, čime se dakako Ustavom iz 1946. godine samo potvrđuje postojeće pravno-političko stanje.⁵

Sâm Ustav FNRJ iz 1946. godine jasno ukazuje, kroz osnovna načela, na isključivu formulaciju FNRJ kao „savezne narodne države republikanskog oblika, zajednice ravnopravnih naroda koji su na osnovu prava na samoopredjeljenje, uključujući pravo na otcjepljenje, izrazili svoju volju da žive u federalnoj državi“, dok pak prema članu 2. istog ustava „FNRJ sačinjavaju(...) Narodna Republika Bosna i Hercegovina(...)“.⁶ Nadalje, u članu 9. (1) i 10. Ustava jasno se pojašnjava uloga, značaj i ograničenja suvereniteta, pa se kaže da „suverenost narodnih republika u sastavu FNRJ ograničena je samo pravima koja su ovim Ustavom data FNRJ (...) i protivan je Ustavu svaki akt uperen protiv suverenosti, ravnopravnosti i nacionalnih sloboda FNRJ i njihovih narodnih republika.“⁷

Iz svega navedenog može se zaključiti da se prema Ustavu FNRJ iz 1946. godine konstituiše i ostvaruje *načelo narodnog suvereniteta*. Dakle, savezni Ustav, pojašnjavajući odnose između samog saveza i narodnih republika, potencira dva principa i to: *princip suverenosti narodne republike i princip ravnopravnosti svih narodnih republika*.

Sa druge strane, što se pak tiče Ustava Narodne Republike Bosne i Hercegovine iz 1946. godine, isti pojašnjava pitanje suvereniteta iz aspekta određenja i ograničenja vršenja suverenih prava. Tako u Ustavu NR BiH egzaktno se kaže da „Narodna Republika Bosna i Hercegovina vrši državnu vlast suvereno, prenoseći na Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju samo ona prava koja su Saveznoj državi data Ustavom FNRJ“, dok je ograničenje suvereniteta elaborirano kroz činjenicu da su „suverena prava Narodne Republike Bosne i Hercegovine, njena bezbjednost kao i društveno i političko uređenje pod zaštitom (su) i odbranom Federativne Narodne Republike Jugoslavije.“⁸

Shodno tome, na relaciji Ustav FNRJ iz 1946. godine – Ustav NR Bosne i Hercegovine iz 1946. godine može se konstatovati da je suverenitet mnogo preciznije bio vezan za federaciju nego za narodnu republiku. Nijedna narodna republika u okviru svojih republičkih ustava nije imala ustavno pravo na otcjepljenje, pa samim tim nije imala ni punu suverenost, niti

---

⁵ Ajvaz, S. (2007) *Problem suvereniteta u jednostavnim i složenim državama*, Pravni fakultet u Sarajevu, Sarajevo, str. 243.

⁶ Ustav FNRJ iz 1946. (online). Dostupno na: <<http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/YU19460131-2.pdf>> (2. 3. 2016).

⁷ Ibidem.

⁸ Član 7. i 10. (2) Ustava Narodne Republike Bosne i Hercegovine iz 1946. godine.

državnost. Da je kojim slučajem to pravo inkorporirano u gore navedene ustave, onda bi postojala ustavnopravna osnovanost za konstataciju da je narodna republika suverena.⁹

Nakon toga sveobuhvatno se utjecalo na društveno-politički sistem eks-Jugoslavije donošenjem novog, Ustava iz 1963. godine. Najznačajnija karakteristika ovog ustavnopravnog akta je bila upravo ta da je država dobila naziv Socijalistička federativna republika Jugoslavija (u daljem tekstu: SFRJ), a samoj Bosni i Hercegovini je pridodat službeni naziv socijalistička. „Istovremeno je samoupravljanje postavljeno kao organizacioni i funkcionalni princip političkog uređenja jugoslovenskog socijalističkog društva.“¹⁰

U ustavnopravnoj federalističkoj formuli naglašeno je da suverenitet kao neotuđivo pravo pripada narodu, te samim tim radni ljudi i narodi Jugoslavije „ostvaruju svoja suverena prava u federaciji kada je to u zajedničkom interesu ovim Ustavom utvrđeno, a u svim ostalim odnosima u socijalističkim republikama.“¹¹ Iz razmatrane ustavne odredbe jasno proizlazi da je na ovaj način detaljno razrađen položaj federacije, a isti se ogleda u „a) zaštiti suverenih prava i ravnopravnih naroda, kao i socijalističkog društvenog i političkog uređenja Jugoslavije i republika; b) obezbeđivanje suverenosti, nezavisnosti, teritorijalne cjelokupnosti, bezbednosti i odbrane Jugoslavije i vođenje međunarodne politike i međunarodnih odnosa.“¹²

Dapače, federalna jedinica (Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina) bila je isključivo dužna da već spomenuta prava utvrdi u skladu sa principima saveznog Ustava, što je u odnosu na rješenja po Ustavu iz 1946. godine umnogome pojačalo njen položaj i suverenitet.

Proces postepenog jačanja suvereniteta socijalističkih republika realiziran je kroz suštinske promjene ustavno-pravnog sistema, do kojeg je ujedno došlo donošenjem ustavnih amandmana u vremenskom periodu od 1967. do 1971. godine. Novinu predstavlja amandman XX kojim se, prema autorovom mišljenju, SFRJ preobrazila iz federalne u konfederalnu državu. Naime, amandman XX obraća pažnju na činjenicu da „radni ljudi i narodi i narodnosti ostvaruju svoja suverena prava u socijalističkim republikama i u

---

⁹Ajvaz, S.(2008),„Problem suverenosti i suvereniteta u Bosni i Hercegovini“, Pregled, 51 (1), str. 33–61.

¹⁰Imamović, M.(2003)*Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Magistrat i Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 379.

¹¹Ustav SFRJ iz 1963. (online). Dostupno na: <<http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1963.pdf>> (3. 3. 2016).

¹²Dorđević, J.(1973) *Politički sistem*, Savremena administracija, Beograd, str. 403.

socijalističkim autonomnim pokrajinama u skladu sa njihovim ustavnim pravima, a u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji – kad je to u zajedničkom interesu, ovim ustavom utvrđeno.“¹³Tako je jedna federalistička koncepcija suverenosti realizirana kroz suštinske promjene u presumpciji prevashodnog ostvarivanja suverenih prava u socijalističkoj republici, a izuzetno u federaciji samo ako to zahtijevaju zajednički interesi. Dakle, naročito treba naglasiti činjenicu da je ovim ustavom SFRJ iz 1963. godine promijenjena pozicija socijalističkih republika, jer se potencira republička državnost, s jedne, te njena odgovornost za sopstveni razvoj kao i razvoj same federacije, s druge strane.

Za razliku od Ustava FNRJ iz 1946. godine i Ustava SFRJ iz 1963. godine, osnovni postulati Ustava SFRJ iz 1974. godine zasnovani su na pojačanoj državnosti republike, isključivo kroz njenu odgovornost za sopstveni razvoj i razvoj cjelokupne federacije u cjelini. U samom Ustavu navodi se da je pitanje suvereniteta potvrđeno kroz ranije usvojene amandmane, te samo ostvarivanje suvereniteta u SFRJ realizirano jedefinisanjem državnog suvereniteta, koji je prevashodno podijeljen između republike i federacije. U ustavnom sistemu savezne države izmijenjena je pozicija republika, pa sam Ustav SFRJ u članu 3. za istu jasno kaže: „Država zasnovana na suverenosti naroda i na vlasti samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi, i socijalistička samoupravna demokratska zajednica radnih ljudi i građana i ravnopravnih naroda i narodnosti“, a sve u odnosu na republiku prepušteno je republičkim ustavima.¹⁴

Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine tumači suverenost i suverena prava kroz naznaku da je tadašnja Bosna i Hercegovina bila isključivo „socijalistička demokratska država i socijalistička samoupravna demokratska zajednica radnih ljudi i građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata, pripadnika drugih naroda i narodnosti, koji u njoj žive, zasnovana na vlasti i samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi i na suverenosti i ravnopravnosti naroda Bosne i Hercegovine i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive.“¹⁵ Samim tim, logično je da su se na nivou republike ostvarivala suverena prava te se zajamčivala potpuna nacionalna ravnopravnost naroda i narodnosti.

---

¹³ Ustavni amandmani od XX do XLII na Ustav Savezne federativne republike Jugoslavije iz 1963. godine (online). Dostupno na:

<<http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/YU19710630-2.pdf>> (3. 3. 2016).

¹⁴ Ustav Savezne federativne republike Jugoslavije iz 1974. godine (online). Dostupno na: <<http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1974.pdf>> (3. 3. 2016).

¹⁵ Član 1. Ustava Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine iz 1974. godine.

Na kraju treba istaći da je u Ustavu SFRJ iz 1974. godine ugrađen primarni postulat da se ostvarivanje suverenih prava i suverenosti realizira u socijalističkim republikama, čime se imanentno ukazuje na razvodnjavanje isključivog suvereniteta savezne države te ujedno jačanje državnog suvereniteta federalnih jedinica. Štaviše, u Ustavu iz 1946. godine FNRJ je imala isključivi suverenitet, a zatim u Ustavu iz 1963. godine SFRJ je posjedovala podijeljeni suverenitet sa tendencijom prenosa suverenih prava na federalne jedinice, da bi u konačnosti Ustavom iz 1974. godine SFRJ imala podijeljeni suverenitet (suverena samo u „zajedničkom interesu“ socijalističkih republika). Samim tim, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina je posjedovala isključivi državni suverenitet, čime se stvorila pretpostavka da, zbog disolucije SFRJ, Republika Bosna i Hercegovina može imati isključivu suverenost, nezavisnost, teritorijalni integritet i međunarodnopravni subjektivitet.

Dakle, stvorili su se svi međunarodnopravni preduvjeti da Bosna i Hercegovina može samostalno manifestovati svoj državnopravni kontinuitet u punom obimu.

3. Problem suvereniteta u dejtonskom Ustavu Bosne i Hercegovine

Na osnovu radnih materijala arbitražna komisija, na čelu sa Robertom Badinterom, zaključila je da SFRJ više ne postoji te da je ujedno završen proces disolucije. Na osnovu tog čina stvorene su jasne pretpostavke da Bosna i Hercegovina odredi svoju poziciju o pitanju suvereniteta, samostalnosti i teritorijalnog integriteta, što je dakako realizirano na referendumu (29. februara i 1. marta 1992. godine) na kojem su građani izrazili svoje afirmativno mišljenje za „suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive.“ Verifikaciju rezultata referenduma donijela je Skupština Republike Bosne i Hercegovine 6. marta 1992. godine, čime je konačno Bosna i Hercegovina postala nezavisna i suverena država. Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija Republika Bosna i Hercegovina je primljena u punopravno članstvo Ujedinjenih nacija 22. maja 1992. godine. Nažalost, izbijanjem rata suverenitet i suverena prava Bosne i Hercegovine su dovedeni u pitanje te su isti „postali“ deklarativni, pa jasno možemo zaključiti da su na koncu postali „golo pravo“ (*nudum ius*).

Nakon završetka rata međunarodna zajednica, sa ključnim čimbenicima oružanog sukoba u eks-Jugoslaviji, oktobrila je dejtonski Ustav za Bosnu i Hercegovinu, u kojem se precizno kaže da će Bosna i Hercegovina „nastaviti

svoje pravno postojanje po međunarodnom pravu kao država“ i da „će ostati država članica Ujedinjenih nacija“ opredijeljena „za suverenitet, teritorijalni integritet i političku nezavisnost“.¹⁶ Shodno navedenom, isključiva autorova namjera je da analizira problem državne suverenosti Bosne i Hercegovine prema dejtonskom Ustavu kao i kroz samu korelaciju države sa entitetima (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska) o pitanju nadležnosti.

Kao ranije rečeno, pojam suvereniteta možemo okarakterisati kao svojstvo državne vlasti infiltrirane kroz prvenstvenu sposobnost da se prema unutra već spomenuta vlast konstituira kao nedjeljiva i najviša (unutrašnji suverenitet), a da prema vani nastupa kao ravnopravan subjekt međunarodnog prava (vanjski suverenitet). Endru Hejvud u svom djelu *Politika* izložio je shvatanje unutrašnje i vanjske suverenosti. Za Hejvuda unutrašnja suverenost odnosi se na „vrhovnu vlast koju unutar države ima telo koje u okviru državnih granica donosi obavezujuće odluke za sve građane, grupe i institucije“, dok vanjsku suverenost veže za „mjesto koje država zauzima u međunarodnom poretku i njenu sposobnost da deluje kao nezavisan i samostalan trancedentalni entitet.“¹⁷ Na osnovu iznijetog, općenito gledajući, može se zaključiti da je vanjski suverenitet države Bosne i Hercegovine cjelishodan, dosljedan i u potpunosti sačuvan, dok je pak unutrašnji suverenitet podijeljen i država nema isključivi primat u odnosu na entitete.

Poznati profesor prava Edin Šarčević tumači pitanje državnog suvereniteta u Bosni i Hercegovini pojmom „savezne državnosti“ iz aspekta unutrašnje suverenosti, te za istu kaže: „Problem suvereniteta se u osnovi može postaviti s obzirom na odnos države i entiteta. Ustavni sud Bosne i Hercegovine zaključuje da entiteti nisu države i da su, prema članu III/2 Ustava, podređeni suverenitetu Bosne i Hercegovine. Ovakav stav dijeli i dio jurisprudencije koja polazi od supremacije Ustava Bosne i Hercegovine nad ustavima entiteta. Da bi ovakav zaključak bio uvjerljiv i pravno nesporan, neophodna je izričita norma ili propis koji pri međusobnim kolizijama između entiteta, ili između entiteta i države, određuje primat državnog prava nad entitetskim ('kompetencija-kompetencije'). Takvog propisa u Aneksu 4 nema. Spomenuti zaključak Ustavnog suda počiva na generalnom primatu državnog ustava nad ustavima entiteta i na nekoliko nategnutih tumačenja jednog propisa o entitetskoj nadležnosti koji zahtijeva pridržavanje suvereniteta BiH prilikom

---

¹⁶Ustav Bosne i Hercegovine – Aneks IV/Opći mirovni sporazum iz 1995. (online).

Dostupno na:

<http://www.msb.gov.ba/PDF/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos%282%29.pdf>
(4. 3. 2016).

¹⁷Hejvud, E.(2004) *Politika*, Clio, Beograd, str. 250.

uspostavljanja posebnih paralelnih odnosa sa susjednim državama, kroz saglasnost Parlamentarne skupštine za sklapanje entitetskih međunarodnopravnih ugovora i za preuzimanje međunarodnih finansijskih obaveza koje su nastale bez saglasnosti Parlamentarne skupštine.“¹⁸ Dakle, neosporno je da Ustav Bosne i Hercegovine polazi od supremacije državnog ustava prema ustavima entiteta, ali da bi takva konkluzija imala svoju pravnu opstojnost, neophodna je inkorporacija takve ustavnopravne norme u sam Ustav BiH, te bi se time jasno određivao primat države u odnosu na entitete. Nažalost, takvu odredbu nemamo postuliranu u Ustavu Bosne i Hercegovine ita činjenica predstavlja izvor problema o pitanju unutrašnjeg aspekta suvereniteta Bosne i Hercegovine.

Sljedeći aspekt iz kojeg možemo elaborirati problem suvereniteta u Bosni i Hercegovini odnosi se na činjenicu da Ustav Bosne i Hercegovine ne sadrži izričitu odredbu o samom izvoru i nosiocu suvereniteta. Naime, iz završnog dijela preambule Aneksa IV – Općeg mirovnog sporazuma – može se reći da su nosioci suvereniteta *konstitutivni narodi* (Bošnjaci, Hrvati i Srbi), *ostali* (pripadnici drugih naroda ili oni koji se ne žele etnički izjašnjavati) i *građani*. Dakle, sâm pojam apstraktnog građanina je sveden na beznačajnu mjeru i u potpunosti je zamijenjen etnički određenim čovjekom. U tom smislu, posebnu pažnju zaslužuje definicija podijeljenog unutrašnjeg suvereniteta Bosne i Hercegovine, koja poima istikroz „oblik političkog odnosa koji 'lebdi' iznad legitimne i legalne državne vlasti i faktičke političke moći, koja izmiče svakom pravu.“¹⁹

Tumačeći suverenitet prema Ustavu Bosne i Hercegovine, pojedini autori ističu da, bez obzira što sumeđunarodni standardi ljudskih prava i temeljnih sloboda u Aneksu IV, postoji izvjesna disproporcija na relaciji zaštite suverenih prava *konstitutivnih naroda* (Ustav Bosne i Hercegovine) i zaštite prve, druge i treće generacije ljudskih prava i temeljnih sloboda svih *građana* (Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. godine).No, važno je napomenuti da se u Bosni i Hercegovini izravno „primjenjuju prava i slobode izložene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda kao i u njezinim protokolima“, te će ista imati „prioritet nad svim drugim zakonima“.²⁰ Što se tiče gore spomenute korelacije, postoji određeni disbalans Ustava Bosne i Hercegovine u odnosu na Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i

---

¹⁸ Šarčević, E.(2009)*Dejtonski Ustav: Karakteristike i karakteristični problemi*, Fondacija „Konrad Adenauer“, Sarajevo, str. 71.

¹⁹ Popov-Momčinović, Z.(2014)*Priroda političkog sistema Bosne i Hercegovine* (online). Dostupno na: <http://www.ffuis.edu.ba/.../PRIRODA_POLITIKOG_SIST...> (4. 3. 2016).

²⁰ Član 2. stav 2. Ustava Bosne i Hercegovine – Aneks 4/Opći mirovni sporazum.

temeljnih sloboda. Kroz slučaj pred Evropskim sudom u Strazburu dr. Ilijaz Pilav protiv Bosne i Hercegovine²¹ pojašnjava se diskriminatorni aspekt Ustava Bosne i Hercegovine ali i činjenica da ova presuda na izvjestan način o pitanju unutrašnjeg suvereniteta isti vraća državi Bosni i Hercegovini.

Doktor Ilijaz Pilav tužio je Bosnu i Hercegovinu zbog činjenice da on kao Bošnjak ne može iskoristiti svoje pasivno biračko pravo za Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, jer Ustav Bosne i Hercegovine u članu 5. jasno precizira da se „Predsjedništvo Bosne i Hercegovine sastoji od tri člana: jednog Bošnjaka i jednog Hrvata, svaki izabran izravno sa teritorija Federacije, i jednog Srbina izravno izabrana s teritorija Republike Srpske.“ Naime, pošto znamo da međuentitetska linija razdvajanja otprilike ide sredinom ceste na području općine Ilidža (gdje ujedno živi aplikant), te se njegova kuća (domicil) prema dejtonskom Ustavu nalazi u Republici Srpskoj, dakle, na „pogrešnoj strani ulice“, te budući da on nije Srbin, ne može se, prema Ustavu, kandidovati na izborima za Predsjedništvo Bosne i Hercegovine. Zašto je donošenje presude u ovom slučaju važno po pitanju suvereniteta države Bosne i Hercegovine?

Bez obzira što će Bosna i Hercegovina sa sigurnošću izgubiti spor protiv dr. Pilava, jer Evropska konvencija općenito potencira zabranu diskriminacije, koja je u ovom slučaju prisutna, a sami rezultat ove presude uveliko „otvara vrata“ ka budućem uspješnom prevladavanju problema (unutrašnjeg) suvereniteta, jer na univerzalan način briše međuentitetsku liniju razdvajanja, te samim tim briše unutrašnju teritorijalnu organizaciju države. U skladu s tim, poništava podijeljeni suverenitet Bosne i Hercegovine, te istoj vraća isključivi *Kompetenz-Kompetenz* po pitanju unutrašnjeg aspekta suverenosti. Realizacija ovog dobrog puta za Bosnu i Hercegovinu može biti veoma opasna, jer se zbog unutrašnje teritorijalne organizacije vodio krvavi rat devedesetih godina prošlog stoljeća. Dakako da u skoroj budućnosti mora postojati politička volja, konsenzus konstitutivnih naroda i zrelost u organizaciji pravnog poretka za prevladavanje diskriminatornih rješenja iz Ustava Bosne i Hercegovine, a rješenjem istih osnažiti će se suverenitet Bosne i Hercegovine.

Da bi što konsekventnije i preciznije analizirali problem suvereniteta u Bosni i Hercegovini, neophodno je da tu problematiku obuhvatimo kroz aspekt *unutrašnje i vanjske suverenosti*. Dakle, riječ je o dvama isključivo povezanim i međuzavisnim vidovima suverenosti. Prvi aspekt odnosi se na pitanje suvereniteta u granicama Bosne i Hercegovine, dok drugi aspekt

---

²¹Ilijaz Pilav vs Bosna i Hercegovina, Aplikacija broj 41939/07, 24. 9. 2007. godine.

potencira međudnos Bosne i Hercegovine sa drugim suverenim državama i (univerzalnim) međunarodnim organizacijama.

Sadržaj vanjske suverenosti Bosne i Hercegovine sastoji se iz sljedećih segmenata: vođenja vanjske politike, prava na slanje i primanje diplomatskih predstavnika (*ius legationis*), uspostavljanja privremenih ili stalnih odnosa sa drugim suverenim državama, sklapanja međunarodnih ugovora i sporazuma (*ius contrahendi*) te ostvarivanja raznih kulturnih, političkih, ekonomskih i drugih međudržavnih bilateralnih i multilateralnih odnosa. Ojačanje vanjskog suvereniteta Bosne i Hercegovine potencirano je kroz realizaciju prava na oružane snage, a isto je naknadno dato u nadležnost institucijama Bosne i Hercegovine shodno odredbi člana 3. stav 5a. Ustava²² uz direktnu saglasnost obaju entiteta, a sve sa isključivim ciljem da se „očuva suverenitet, teritorijalni integritet, politička nezavisnost i međunarodni subjektivitet Bosne i Hercegovine.“

Što se pak tiče unutrašnje suverenosti države Bosne i Hercegovine, postoji realni problem od „entitetskog subjektiviteta“. Entiteti (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska) *de facto* i *de iure* raspolažu efektivnom vlašću, što ujedno podrazumijeva pravo na zapovijedanje građanima, samostalnost u pravno-političkoj organizaciji entiteta, tj. nadležnost za organizaciju vlasti.²³ Profesor Zarije Seizović smatra da se „relikti navedenog 'entitetskog subjektiviteta' mogu naći u odredbama Ustava Bosne i Hercegovine, po kojima entiteti mogu uspostaviti samo paralelne odnose sa susjednim državama (član III stav 2a Ustava BiH), poštujući suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine kao subjekta međunarodnog prava, te zaključivati sporazume sa državama i međunarodnim organizacijama, ali samo uz saglasnost Parlamentarne skupštine BiH (član II stav 2d Ustava BiH). Ustavni sud Bosne i Hercegovine je institucija koja cijeni da li je odluka entiteta o uspostavljanju paralelnih odnosa sa susjednim državama saglasna Ustavu BiH (član VI stav 3a Ustava BiH).“²⁴ Dakle, postoji kontrola državnih organa po pitanju „etničkog (entitetskog) subjektiviteta“, što ujedno osnažuje unutrašnji suverenitet Bosne i Hercegovine. Alarmantna je činjenica da Bosna i Hercegovina kao subjekt

---

²² Član 3. stav 5a Ustava Bosne i Hercegovine: „Bosna i Hercegovina može preuzeti odgovornost za ostale poslove o kojima se entiteti slože, a koji su previđeni u aneksima 5–8. Općeg okvirnog sporazuma; ili koji su potrebni za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke neovisnosti i međunarodnog subjektiviteta Bosne i Hercegovine, u skladu s podjelom nadležnosti između institucija Bosne i Hercegovine. Mogu se po potrebi osnovati i dodatne institucije za obavljanje takvih odgovornosti.“

²³ Član 3. stav 2. Ustava Bosne i Hercegovine.

²⁴ Seizović, Z.(2008) „Daytonsko ad hoc priznanje limitiranih međunarodnopravnih subjektiviteta bh. entitetima“, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Zenica, str. 24.

međunarodnog prava ne može reorganizirati entitete, ukidati ih, preustrojivati ih, iako isti čine konstitutivni dio Bosne i Hercegovine.

Sâm problem suvereniteta u Bosni i Hercegovini možemo tumačiti činjenicom da su mnogo godina nakon rata kontrolu nad bosanskohercegovačkim nebom vršili garanti dejtonskog Ustava (Republika Hrvatska i Republika Srbija). Bosna i Hercegovina trenutno ne kontroliše svoje „gornje nebo“ (iznad 10.000 metara), što naglašava činjenicu da država nema nikakvu kontrolu nad svojim zračnim prostorom, niti ima mogućnost da presretne neidentifikovane avione i tako odbrani suverenitet svog zračnog prostora. Sa te strane, suverenitet Bosne i Hercegovine je također ograničen, jer se isključivo kontroliše „donje nebo“ (do 10000 metara).

Dakako, pojam globalizacije i svjetski integracijski procesi su veliki izazovi za suverenost Bosne i Hercegovine. Zbog međunarodnih tokova kapitala bh. vlasti su u nemogućnosti provoditi efektivne privredne, ekonomske i monetarne politike.

4. Prijedlozi za rješenje problema suvereniteta u Bosni i Hercegovini

Prema mom skromnom mišljenju, imamo tri ključna prijedloga za uspješno rješenje problema suverenosti u Bosni i Hercegovini i to: 1) hitan ulazak Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO-savez (sâm ulazak u Sjevernoatlantski pakt onemogućava vođenje eventualnih oružanih sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine); 2) mijenja se direktan utjecaj savremenih procesa globalizacije na klasični oblik državne i „etničke“ suverenosti Bosne i Hercegovine, jer nastaju novi oblici „transnacionalne“ i „nacionalne“ suverenosti, čime se problem podijeljenog (unutrašnjeg) suvereniteta Bosne i Hercegovine prevladava i „gura u sjenu“; i 3) veći angažman Ureda visokog predstavnika (OHR) s ciljem očuvanja suverenosti, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine od „entitetsko-etničkih“ separatističkih težnji i antidejtonskog djelovanja.

Svaki prijedlog ćemo pokušati analizirati i potkrijepiti činjenicama koje naročito podupiru blagovremeno rješenje problema suvereniteta u Bosni i Hercegovini.

Da li je Evropska unija suvereni transcendentalni entitet? Dakle, Evropska unija (EU) je tvorevina koja se zasniva na međunarodnim ugovorima koji se smatraju njenim temeljem postojanja i uspješnog funkcionisanja. Kao najvažniji element suvereniteta, već spomenuta kompetencija kompetencije, tj. sposobnost samostalnog određivanja vlastitih nadležnosti, isključivo je u

rukama država članica Evropske unije.²⁵ Zbog kazanog može se zaključiti da bi se u slučaju ulaska Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju isključivo potenciraodržavni suverenitet i to iz aspekta vanjskog i unutrašnjeg suvereniteta, što bi iz pravno-političkog aspekta demistificiralo podijeljeni („razvodnjeni“) suverenitet Bosne i Hercegovine. Zapravo, Evropska unija i države članice stvaraju uzajamni uzročno-posljedični odnos, tako da se jačanjem djelotvornosti Unije, prenošenjem nadležnosti za određene oblasti, jača i suverenitet država članica, a sve to bi omogućilo Bosni i Hercegovini da riješi problem „unutrašnje suverenosti“.

Zašto je bitno da Bosna i Hercegovina postane dio NATO-pakta (Sjevernoatlantskog saveza)? Naime, početkom 2015. godine na bosanskohercegovačkom nebu se desio incident, jer se ispostavilo naknadnom kontrolom da je riječ o manjem poslovnom turskom avionu „Embraer Phenom 300“, čiji je pilot, nakon što je izašao iz beogradske kontrole letenja, zaboravio da se javi da ulazi u hrvatsku zonu letenja. S obzirom na to da država Bosna i Hercegovina ne kontroliše gornji zračni sloj („gornje nebo“ – iznad 10000 metara), samu jurisdikciju nad ovim dijelom bh. neba vrše kontrolni centri u Beogradu i Zagrebu.²⁶ Iz ovog primjera uviđamo suštinsku potrebu za ulaskom Bosne i Hercegovine u NATO-pakt, jer NATO-avioni patroliraju zračnim prostorom svojih zemalja članica, te bi samim tim „gornje nebo“ Bosne i Hercegovine bilo zaštićeno. Na taj način bi se izvršavalo permanentno očuvanje državnog suvereniteta Bosne i Hercegovine, jer BiH nema mogućnosti (ekonomske i tehničko-tehnološke sposobnosti) za samostalno kontrolisanje svog „gornjeg zračnog prostora“.

Živimo u globalizacijskom svijetu u kojem su države sve više međuzavisne, svijetu prebrzih društvenih, ekonomskih, kulturnih, duhovnih i svakih drugih promjena ali i zavisnosti i uskraćenosti. Pored toga što postoji opasnost od tzv. ograničenja državne suverenosti Bosne i Hercegovine, važnija je strukturalna stigmatizacija i suštinsko poništavanje podijeljenog (unutrašnjeg) suvereniteta Bosne i Hercegovine. Shodno tome, prof. dr. Braco Kovačević u svom članku „Globalizacija i (de)suverenizacija“ kaže: „Ideja o napuštanju suvereniteta zbog 'kršenja ljudskih prava' je ideja koja se pokušava realizovati kroz koncept 'novog svjetskog poretka'... Upravo tako se pokazuje da 'novi svjetski poredak' oblikuje moćna 'nacionalna' ili 'meta država' koja poput 'svjetskog policajca' određuje šta je 'humano,

---

²⁵ Muharemović, M.(2014), „Evropska unija: suvereni entitet?“ U: Trifković, M.,ur., Zbornik radova Fakulteta pravnih nauka, Sveučilište/Univerzitet „Vitez“, Vitez, str. 164–184.

²⁶ Šajinović, D.(2015), „Nepoznati avion neometano preletio BiH!“ (online). Dostupno na: <<http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Nepoznati-avion-neometano-preletio-BiH/288789>> (7. 3. 2016).

demokratsko' i 'pravedno' a šta nije, te koji će narodi i koje će države međunarodno biti 'priznate' a koje neće (...) ko može da ima 'suverenitet' a ko ne može da ostvari političku konstituciju državnosti, a ko može itd.“²⁷ Ovaj prijedlog za rješavanje problema suvereniteta nosi jedan veliki rizik jer, prema gore prezentiranom, može se zaključiti da postoji ogromna samovolja nosilaca „novog svjetskog poretka“, pa zbog nekih svojih ekonomskih i političkih interesa, velikih ekonomskih sila, može se manipulirati postojećim problemom suvereniteta Bosne i Hercegovine, te na taj način stvara se veći i dublji jaz i „osnaživanje postojećeg problema“.

U vezi sa trećim prijedlogom važno je napomenuti da se mišljenjem Evropske komisije za demokratiju kroz pravo (Venecijanska komisija) o pitanju ustavne situacije u Bosni i Hercegovini potencira da se omogući pravna osnova za veći angažman Ureda visokog predstavnika (OHR) s ciljem očuvanja suverenosti, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine. Naime, Venecijanska komisija zaključuje da je korištenje redovnih nadležnosti i bonskih ovlaštenja neophodno da zemlja krene naprijed. Angažman visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini je neophodan, jer ne postoji dovoljno političke volje za prevladavanje mnogih problema, pa i razrješenje samog problema suvereniteta Bosne i Hercegovine. Domaći političari nemaju poticaja, volje i pronicljivosti da prihvate bolne ali neophodne političke kompromise, jer znaju da će, ako se ne dođe do saglasnosti, visoki predstavnik na osnovu svojih ovlaštenja nametnuti zakon. Dakle, postoji opravdan rizik da se stvori „kultura ovisnosti“ nekompatibilna sa budućim razvojem Bosne i Hercegovine.²⁸ Bez obzira na taj rizik u korištenju bonskih ovlaštenja, visoki predstavnik je stvarnost bh. političko-pravnog poretka te vrhovni kontrolor i faktor za održavanje i osnaživanje državnog suvereniteta u Bosni i Hercegovini, bez obzira što, sa druge strane, samo njegovo prisustvo „razvodnjava“ suverenitet Bosne i Hercegovine.

Visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini održava *status quo*, jer još uvijek, dvadesetjednu godinu poslije rata, postoje snažna stremljenja i separatističke ideje (pozivajući se na neutemeljeno pravo na secesiju), s jedne strane, te oslabljivanje države Bosne i Hercegovine, prikazujući je kao

---

²⁷ Kovačević, B.(2014),„Globalizacija i (de)suverenizacija“. U: Kovačević, B.,ur., Globalizacija i suverenost sa osvrtom na Bosnu i Hercegovinu, zbornik radova, Evropski defendološki centar, Banja Luka, str. 1–11.

²⁸ Evropska komisija za demokratiju kroz pravo, 2005. Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenjima visokog predstavnika (online). Dostupno na: <<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282005%29004-bos> > (7. 3. 2016).

(dis)funkcionalnu državu, s ciljem da u istoj dođe do disolucije, s druge strane.

Vjerujem da će se u skorijoj budućnosti osnažiti državna suverenost iz aspekta vanjske i unutrašnje suverenosti, te da prisustvo „međunarodne zajednice“ neće biti neophodno u njenom punom obimu. Što se pak tiče „potčinjenosti“ Bosne i Hercegovine susjednim državama, tj. njihovim ovlaštenjima koja proizlaze iz Mirovnog sporazuma, neophodno je da se ista prevaziđu, jer budućnost Bosne i Hercegovine mora biti usmjerena u korist svih njenih građana, a ne prvenstveno konstitutivnih naroda, jer ta formulacija „rađa“ mnogostruke diskriminacije po pitanju zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda.

5. Zaključna razmatranja

Zaključujući ovaj istraživački poduhvat, može se konstatovati da suverenitet podrazumijeva etimološko obilježje subjekata državnog upravljanja (u ovom slučaju, suverenitet Bosne i Hercegovine), a koji nije podložan ničijoj kontroli u postupku ostvarivanja i realizacije istog. Samim tim, sve dok država (Bosna i Hercegovina) ima *Kompetenz-Kompetenz* i mogućnost da svoje prenesene nadležnosti vrati u svakom trenutku nazad, država je suverena, a samo suverena država može prenositi prava na drugi subjekt međunarodnog prava. Nadalje, vraćanja prenesenih nadležnosti sa entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska) na državu Bosnu i Hercegovinu te samo pitanje reorganizacije i organizacije vlasti u okviru entiteta od države predstavljeni su u ovom radu kao problem suvereniteta Bosne i Hercegovine.

Hiljadugodišnja historija Bosne i Hercegovine govori o njenom državnom (dis)kontinuitetu. Dakle, u tom smislu potvrđena je glavna argumentacija ovog rada kroz samo postojanje problema na relaciji željenog isključivog (potpunog) suvereniteta Bosne i Hercegovine – stvarnog podijeljenog suvereniteta prema dejtonskom Ustavu Bosne i Hercegovine. Činjenica je da Bosna i Hercegovina posjeduje isključivi suverenitet po pitanju svog vanjskog suvereniteta, dok je problem unutrašnjeg suvereniteta „duboko urezan“ u bosanskohercegovački političko-pravni poredak, a to je ujedno elaborirano i prezentirano u samom radu. Entiteti su, nažalost, postojali i prije donošenja dejtonskog Ustava te Bosna i Hercegovina kao subjekt međunarodnog prava ne može ukidati entitete, iako isti čine konstitutivni dio Bosne i Hercegovine.

Bosna i Hercegovina svoju državnost i samostalnost formalnopravno uspostavlja na osnovu odluka AVNOJ-a, ZAVNOBiH-a te ustavnim dokumentima donesenim od 1946. do 1974. godine. Faktički, državnost Bosne i Hercegovine uspostavlja se njenim osamostaljivanjem od ostatka bivše SFRJ i proglašavanjem nezavisnosti kao i međunarodnim priznanjem i prijemom Bosne i Hercegovine u univerzalnu organizaciju Ujedinjenih nacija 1992. godine. Izbijanjem rata legitimni i legalni organi Bosne i Hercegovine nisu mogli vršiti suverenu vlast u punom kapacitetu na cjelokupnoj teritoriji, da bi se potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir stvorile državne pretpostavke za mir, te su stvorene pretpostavke da se suverenost u punom kapacitetu vrati institucijama Bosne i Hercegovine.

Da bi se sa uspjehom prevladao problem suvereniteta u Bosni i Hercegovini, autor potencira hitan ulazak Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju i NATO-savez (sâm ulazak u Sjevernoatlantski pakt onemogućava vođenje eventualnih oružanih sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine); zatim, mijenja se direktan utjecaj savremenih procesa globalizacije na klasični oblik državne i „etničke“ suverenosti Bosne i Hercegovine, jer nastaju novi oblici „transnacionalne“ i „nacionalne“ suverenosti, čime se problem podijeljenog (unutrašnjeg) suvereniteta Bosne i Hercegovine prevladava i „gura u sjenu“; i potenciranje većeg angažmana Ureda visokog predstavnika (OHR) s ciljem očuvanja suverenosti, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine od „entitetsko-etničkih“ separatističkih težnji i antidejtonskog djelovanja.

Autor potencira blagovremeno razrješenje problema unutrašnjeg suvereniteta u Bosni i Hercegovini kroz gore navedene prijedloge, jer jedina realna, održiva i svrsishodna teorija suverenosti počiva na nezavisnosti, teritorijalnom integritetu i potpunom suverenitetu Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina posjeduje međunarodnopravni subjektivitet, a to je sadašnjost i jedina izgledna budućnost za građane i konstitutivne narode u BiH.

Literatura

1. Ajvaz, S. (2007) *Problem suvereniteta u jednostavnim i složenim državama*, Pravni fakultet u Sarajevu, Sarajevo.
2. Ajvaz, S. (2008) „Problem suverenosti i suvereniteta u Bosni i Hercegovini“, *Pregled*, 51 (1), Sarajevo.
3. Ajvaz, S. (2016) *Politički poredak i politički režim – suverenitet – konstitucionalizam*, Print Team, Mostar.
4. Đorđević, J. (1973) *Politički sistem*, Savremena administracija, Beograd.
5. Evropska komisija za demokratiju kroz pravo (2005), „Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenjima visokog predstavnika (online). Dostupno na: <<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282005%29004-bos>>.
6. Hejvud, E. (2004) *Politika*, Clio, Beograd.
7. Ilijaz Pilav vs Bosna i Hercegovina, Aplikacija broj 41939/07, 24. 9.2007. godine.
8. Imamović, M. (2003) *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Magistrat i Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
9. Kovačević, B. (2014) „Globalizacija i (de)suverenizacija“. U: Kovačević, B., ur. *Globalizacija i suverenost sa osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, zbornik radova, Evropski defendološki centar, Banja Luka.
10. Lukić, R. (1995) *Teorija države i prava*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – BIGZ, Beograd.
11. Muharemović, M. (2014) „Evropska unija: suvereni entitet?“. U: Trifković, M., ur. *Zbornik radova Fakulteta pravnih nauka, Sveučilište/Univerzitet „Vitez“*, Vitez.
12. Popov-Momčinović, Z. (2014) *Priroda političkog sistema Bosne i Hercegovine* (online). Dostupno na: <http://www.ffuis.edu.ba/.../PRIRODA_POLITIKOG_SIST...>.
13. Seizović, Z. (2008) „Daytonsko ad hoc priznanje limitiranih međunarodnopravnih subjektiviteta bh. entitetima“, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, Zenica.
14. Šajinović, D. (2015) „Nepoznati avion neometano preletio BiH!“ (online). Dostupno na: <<http://www.nezavisne.com/novosti/bih/Nepoznati-avion-neometano-preletio-BiH/288789>>.
15. Šarčević, E. (2009) *Dejtonski Ustav: Karakteristike i karakteristični problemi*, Fondacija „Konrad Adenauer“, Sarajevo.
16. Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV/Opći mirovni sporazum iz 1995. (online). Dostupno na: http://www.msb.gov.ba/PDF/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos%282%29.pdf.
17. Ustav FNRJ iz 1946. (online). Dostupno na:

- <[http:// dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/YU19460131-2.pdf](http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/YU19460131-2.pdf)>.
18. Ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine iz 1946. godine.
  19. Ustav Savezne federativne republike Jugoslavije iz 1974. godine (online). Dostupno na:
<<http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1974.pdf>>.
  20. Ustav SFRJ iz 1963. (online). Dostupno na:
< <http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1963.pdf>>.
  21. Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine iz 1974. godine.
  22. Ustavni amandmani od XX do XLII na Ustav Savezne federativne republike Jugoslavije iz 1963. godine (online). Dostupno na:
<<http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/YU19710630-2.pdf>>.

**GEOPOLITIČKI KONTEKST POSTDEJTONSKE IGRE
SUVERENITETA: IZMEĐU SUVERENE I
POSTSUVERENE BOSNE I HERCEGOVINE**

**GEOPOLITICAL CONTEXT OF THE POST-DAYTON
SOVEREIGNTY GAME: BETWEEN A SOVEREIGN AND
POST-SOVEREIGN BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Sažetak

U ovom radu problematizira se pitanje (unutrašnjeg) suvereniteta postdejtonske Bosne i Hercegovine. Fenomen nastojanja konstruiranja Bosne i Hercegovine mirovnim ugovorom koji je sukob transformirao u mirovni proces, kao postsuverene ne-države na temeljima zbira ili pak razlike njenih etnoteritorijalnosti, očito treba propitati u kontekstu vanjskopolitičkih i geopolitičkih prilika iz vremena Dejtona. Iz prvog aspekta, bit će problematizirano pitanje suverena u Bosni i Hercegovini, da li su to njene institucije, entiteti ili pak konstitutivni narodi, dok će se, iz drugog, analizirati utjecaj međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, institucionalno i politički prisutne kroz OHR, te u tom fenomenu demistificirati pozadinu konstituiranja postdejtonske Bosne i Hercegovine kao improvizirane, države scenarija. Na taj se način bosanskohercegovački intervencionistički eksperiment vođen od Sjedinjenih Država nastoji pokazati kamenom temeljcem koji je uspostavio njenu unipolarnu, posthladnoratovsku vanjsku politiku, čineći je globalnim hegemonom, a Bosnu i Hercegovinu eksperimentalnim područjem djelovanja međunarodne zajednice predvođene Sjedinjenim Državama.

Ključne riječi: suverenitet, postsuverenitet, Dejtonski mirovni sporazum

Summary

This paper problematizes the question of (internal) sovereignty of post-Dayton Bosnia and Herzegovina. The phenomenon of the efforts to construct Bosnia and Herzegovina through peace treaty which transformed the conflict into a peace process, as a post-sovereign non-state on the basis of the sum, or the differentiations of its ethnic-territorialities should be examined in the context of international and geopolitical conditions from the time of Dayton. From the first aspect, the issue of the sovereign in Bosnia and Herzegovina will be problematized,

whether it belongs to its institutions, entities or the constituent peoples, while from the second the impact of the international community in Bosnia and Herzegovina, institutionally and politically presented through OHR, will be analyzed thus demystifying the background of the post-Dayton constitution of Bosnia and Herzegovina as an improvised, scenario-state. In this way, the Bosnian interventionist experiment led by the United States is trying to be shown as the cornerstone which established its unipolar, post-Cold War foreign policy, making it a global hegemon, and Bosnia and Herzegovina as an experimental area of the international community led by the United States.

Keywords: *sovereignty, post-sovereignty, Dayton Accords*

1. Uvodna teorijska razmatranja o pojmu suvereniteta

Još od prvih tragova njegovog teorijskog razumijevanja i definiranja pa sve do danas, etimološki i sadržajno, suverenitet se shvata kao sinonim za *vrhovnu vlast*, kao svojevrsni simbol *autoriteta* i *nezavisnosti*.¹ Shvaćen u krajnje *apsolutističkoj interpretaciji* još od Bodina i Hobbesa po pitanju načina upotrebe moći, uspostavljena je suština modernog tumačenja suvereniteta te političkog poretka idejno sadržanog u pravnom i teritorijalnom okviru *suverene države*. Stoga su teoretičari od Bodina i Hobbesa naovamo saglasni da, kako bi se osigurala njegova supremacija, „suverenitet mora biti neograničen i (...) u nekim ključnim aspektima apsolutan i unitaran, odnosno nedjeljiv“ (Bellamy 2003: 171).²

---

¹Naime, francuski pravnik i politički mislilac Jean Bodin prvi teorijski razvija pojam suvereniteta u svojoj knjizi *Šest knjiga o Republici* (1606) definirajući ga kao *apsolutnu, vječnu i vrhovnu vlast* „nad građanima i nad pojedincima, koja nije ograničena zakonima“ (Bodin 2002: 8). Naslanjajući se na takvo tumačenje, Thomas Hobbes kasnije definira suverenitet kao „vrhovni autoritet uspostavljen od strane pojedinaca kroz društveni ugovor i oličen u jednoj osobi koja donosi zakone po svom nahođenju“ (Hobbes 1985, prema: Gümplová 2015: 4). U ovakvom njegovom razumijevanju Hobbes istovremeno definira i značenje *suverena* kao nosioca suvereniteta.

²Teza da se suverenitet ne može dijeliti ili prenositi kasnije je dodatno usavršena i legitimirana kroz uspostavu *nacionalne države* kao dominantne paradigme *moderne države*, te Rousseauovog koncepta „vrhovne, neutuđive i nedjeljive opće volje jedinstvenog naroda, a koja je inspirirala radikalne francuske revolucije“ (Rousseau 1987, Sieyès 2010, prema: Gümplová 2015: 5). U tom kontekstu, identificirajući obilježja države u *sedam određujućih značajki*, John Dryzek i Partick Dunelavy između ostalog navode kako „država uspješno zahtijeva monopol legitimne upotrebe fizičke sile unutar određenog teritorija, što je klasična definicija Maxa Webera (...). Država mora zahtijevati suverenost kao neograničenu moć nad svim drugim socijalnim institucijama. Suverenost znači da je država najviši izvor vlasti na određenom teritoriju, konačno mjesto odluka“ (Dryzek i Dunelavy 2009: 2–3).

Ovakvom poimanju suvereniteta svakako treba dodati i to da on u svojoj suštini podrazumijeva „isključivanje vanjskog aktera iz domaćih vlasti“ (Krasner 1999: 8). Na ovom mjestu sada razlikujemo i dva osnovna tipa suvereniteta, onaj *vanjski* koji podrazumijeva političku *nezavisnost države* spram drugih država u međunarodnom poretku, te *unutrašnji* koji podrazumijeva *autonomiju državne vlasti*, a koji će upravo i biti predmetom ovog rada, gdje će njegovo problematiziranje u kontekstu izazova sa kojima se počinje suočavati biti prikazano kako teorijski tako i praktično na primjeru postdejtonske Bosne i Hercegovine.

2. Promišljanja suvereniteta i era postsuverenosti

No, postojeće shvatanje *suverene nacionalne države* ali i *međunarodnih odnosa* promišljenih u okvirima međunarodnog poretka uspostavljenog još od *Vestfalskog mira* 1648. godine, koji je potvrdio princip *teritorijalnog suvereniteta država* kao njihovog modernog obilježja, počinje se suočavati sa ozbiljnim izazovima početkom prošlog stoljeća, a posebno se intenzivirajući u njegovom posljednjem desetljeću.

2.1. Suverenitet protiv suvereniteta

Naime, s jedne strane, *ratovi* između suverenih nacionalnih država te *posljedice* monstruoznosti dvaju svjetskih ratova ne samo da su izazvali *averziju* prema ratu i težnju ka miru već su doveli i do sve prisutnije *demonizacije* i *sotonizacije* suvereniteta.³ Stoga su se, praktično, nacionalne države obavezale na *međusobnu saradnju* i *poštivanje međunarodnog prava* kako bi obezbijedile *mir* i *kolektivnu sigurnost*. Takvo, gotovo pa kantovsko ostvarenje utopije *vječnog mira* protkano je osnivanjem *međunarodnih organizacija* s ciljem *institucionalizacije međunarodnog života*. Međutim, *međuzavisnost* i *saradnja* između država te njihova *pripadnost* međunarodnim organizacijama i vojnim savezima slabe njihovu nezavisnost. U takvom kontekstu, *unutrašnji suverenitet*, kako je prvobitno shvaćen od Bodena i Hobbesa, preko Rousseaua, pa sve do Austina i Schmitta, prestaje biti neograničen, ali isto tako i nedjeljiv. Voigt zaključuje kako „u razdoblju međunarodnih sporazuma, savezničkih sustava i nadnacionalnih ujedinjavanja, današnja država ima jedino još ograničenu suverenost koja se ne može uporediti sa suverenosti klasične nacionalne države 19. stoljeća“

---

³ S teorijske strane, autori kao što su Hannah Arendt (1965), Hans Kelsen (2008) ili Michel Foucault (2009) zapravo su u apsolutističkoj nutrini suvereniteta i njegovoj sadržinskoj zloupotrebi i koncentraciji državne moći vidjeli osnovne *uzroke* brojnih *dehumanizirajućih praksi*, izjednačavajući ga sa samom *tiranijom*.

(Voigt 2002: 28). No, to ne znači da je njegova vanjska dimenzija izgubljena; naprotiv, obezbjeđenje „kontinuiranog postojanja vanjskog suvereniteta preduslov je za (ne)postojanje unutrašnjeg suvereniteta“ (MacCormick 1999: 133). Na taj se način ključni elementi *državne vlasti*, kao suverene vlasti, izvanjski ograničavaju, prije svega „pravilima međunarodnog prava“ (Degan 1998: 56), kao i *vojnom silom* odnosno *intervencijom* međunarodne zajednice „na području neke države i bez njezina pristanka“ (Pusić 2002: 78). Također, države mogu i da putem ugovora samoograničavaju svoj suverenitet, pri čemu „međunarodne institucije poput EU, UN-a, NATO-a usvajaju nove propise koje nameću nove društveno-ekonomske i sigurnosne realnosti“ (Tuđman 2013: 71). Na ovaj način prisustvujemo *redukciji* državne autonomije i autoriteta kroz njihovu *distribuciju* različitim institucijama pri čemu se države „preoblikuju od suverenih vladavinskih središta i monopola sile na geografski omeđenom području, u čvorišta svjetskih organizacijskih mreža“ (Pusić 2002: 81).

2.2. Multiplikacija globalnih aktera

Postaje vidljivo kako nacionalna država više nije jedini akter međunarodnih odnosa već su tu i novi akteri poput *međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija* ali i *multinacionalnih kompanija*. Različiti akteri međunarodnih odnosa, kao i međuzavisnost te ekonomska i kulturna razmjena među državama najavljuju *globalizaciju*, fenomen koji kroz međunarodnu liberalizaciju razmjene dobara dodatno dovodi u pitanje sve što je nacionalno, pa i suverenitet. Tako, s jedne strane, imamo predstavu međunarodne scene prema kojoj „nacionalne države postoje jedna pored druge i svaka svojim sredstvima brani svoja prava i svoje interese. Niko nema prava da se umeša u unutrašnje poslove jedne države“ (Ćirić, 2008: 191), dok smo, s druge strane, svjedoci „razvijanja nadnacionalnih i transnacionalnih fenomena koji prevazilaze nacionalni suverenitet i tako ih dovode u pitanje“ (Ćirić 2008: 192). Stoga, „nasuprot modernoj geopolitičkoj imaginaciji pod dominacijom državocentrične misli (ograničen suveren, državnim teritorijem delimitiran prostor), razvija se postmoderna geopolitička imaginacija koja je zaokupljena propašću države i deterritorijalizacijom“ (O Tuathail 1998: 18). *Postmoderna geopolitička praksa*, čiji je sveprisutni izraz sadržan u ovako shvaćenom pojmu globalizacije, prvenstveno je, kao takva, vođena *neoliberalnom ideologijom* koja „potiče koncentraciju globalne ekonomije u rukama multinacionalnih korporacija i njihovih saveznika, poput vladinih organizacija i agencija, međunarodnih banaka i finansijskih institucija te međunarodnih organizacija“ (Kurečić 2012: 58).

2.3. Postsuverene ambicije

Pozicionirajući se kao *hegemonijski modus diskursa* (Harvey 2013: 9), neoliberalna ideologija kroz globalizaciju i postmoderni geopolitički diskurs, favorizirajući *transnacionalne tokove trgovine, komunikacija, medija, finansija, kriminala i kulture, pledira ka informacijskom dobupostpolitičkoga*, koje više ne može biti promišljano u okvirima *prostora, mjesta, granica*, pa ni *državnog suvereniteta*. Ovakva rastuća međuzavisnost svijeta implicira gubitak kako političkog tako i pravnog suvereniteta države, pri čemu globalizacija dovodi do *rastvaranja država* u „kompleksnu strukturu odnosa, mreža, protoka dobara, ideja i ljudi, te režima transnacionalne vladavine koji zamjenjuju države u njihovoj primarnoj funkciji kreiranja pravila za narod unutar svojih granica“ (Gümplová 2015: 10). Held ovaj fenomen *erozije suvereniteta* naziva *eksternim disjunkcijama*, pod kojima, između ostalog, podrazumijeva „međunarodno pravo, svjetsku ekonomiju, transnacionalne režime odlučivanja, međunarodnu sigurnosnu strukturu, globalizaciju kulture itd.“ (Held 1995: 100–130, prema: Gümplová 2015: 10).

U takvom kontekstu erozije suvereniteta kroz multiplikaciju aktera u međunarodnim odnosima, pri čemu država više ne uspijeva dominirati javnim politikama nad svojim građanima, neki autori govore o nastupajućoj *eripostsuverenosti* kao konceptu u „kojem više ne postoji jedinstveno načelo autoriteta“ (Keating 2002: 11). Oblikovanjem *postsuverene države* kao njenog savremenog obilježja pod presijom globalizacije, ona sada postaje veoma bitna poluga praktične realizacije *postpolitičkoga* unutar *postmoderne geopolitičke matrice*. Oslabljena i reducirana iznutra, ona omogućava instalaciju *neoliberalnog kapitalizma* penetrirajući se u njen egzistencijalni i institucionalni krvotok. Njena takva *krnja* egzistencija simbolizira ono što bi se moglo nazvati *lokaliziranom nužnošću* sa *globalnim implikacijama*, a ako se takve globalne teorijske konstatacije lokaliziraju u kontekstu ovog rada, onda *postojeća* Bosna i Hercegovina *kreirana* u Dejtonu upravo predstavlja primjer jedne takve lokalizirane postmoderne nužnosti globalnih implikacija. Da bi se shvatila njena logika te dala dublja analiza prirode njenog suvereniteta, postdejtonsku Bosnu i Hercegovinu stoga treba promatrati kao *odraz geopolitičkog momentuma* posthladnoratovskog rađanja *unipolarnosti* u obliku *hegemonističkog intervencionizma* SAD-a, a što se u brojnim raspravama o ovoj temi često zaboravlja. Samim tim Dejtonski mirovni sporazum mora biti promišljan unutar „šireg (vanjsko)političkog i društvenog konteksta u kojem je on kao takav nastao, te na taj način definirao današnju političku i društvenu sudbinu postkonfliktne Bosne i Hercegovine“ (Hasanović – Hadžihasanović 2015: 55).

3. Geopolitički kontekst osvita bosanskohercegovačke dejtonske realnosti

Iako treba shvatiti da na početku XXI stoljeća više ne možemo govoriti o idealtipskom tumačenju suvereniteta nacionalnih država, retorika *postsuvereniteta* nastoji *delegitimirati* samu njegovu suštinu, pa i nacionalne države kao takve. Zadovoljavajući se njenom *limitiranošću*, postmodernoj političkoj logici *globalnog, neoliberalnog kapitalizma* „trebaju upravo ti partikularni, razdrobljeni i raspršeni identiteti kao humusno tlo rasta potrošnje i njegovih ekstraprofita“ (Zgodić 2008: 285).

Postsuverenost se kao koncept i nastojanje za savremeno obilježje država u procesu globalizacije posebno legitimirala u *posthladnoratovskom periodu*, gdje se mogu identificirati dvije ključne smjernice (samo)afirmacije iste. Prva je svakako *ideološki moment* oličan u teorijama globalnog neoliberalnog kapitalizma i ideje slobodnog tržišta, dok je druga smjernica ona *imperijalistička*, a koja se nastoji *realizirati* ne samo u svrhu *širenja* ideje slobodnog tržišta i liberalne demokratije već i za *potvrđivanje* Sjedinjenih Država kao *pobjednika hladnog rata* i jedinog preostalog svjetskog hegemonu.

Iako naknadno korigirana, Fukujamina studija iz 1989. godine na najbolji je način prikazala mišljenje i *političku euforiju* koja je vladala nakon raspada Sovjetskog saveza, doživljavajući taj čin kao simbol *konačnog poraza* velikih ideja i naracija, optimistično najavljujući *trijumf neoliberalizma, slobodnog tržišta* i *liberalne demokratije*. A to je u takvom specifičnom prostornom i vremenskom razdoblju značilo *redukciju državne moći*, s jedne, te *nadnacionalnih integracija*, s druge strane. Proglašavajući *kraj utopija*, najavljena je i era raznih *post-izama*, gdje „u središtu ideoloških konstrukcija neoliberalizma stoji slika modernog postsocijalističkog svijeta kao svijeta postideologije i postpolitike. A to znači svijeta bez supstancijalnih historijskih alternativa“ (Zgodić 2008: 303). Ulazeći u obrise *novog svjetskog poretka*, nastoji se stvoriti dojam *bezalternativnosti* u kojem ne postoje alternative liberalnoj demokratiji. Paradoksalno, iako zasnovana na otporu velikim naracijama, postmoderna kroz svoju geopolitičku realizaciju sada omogućava prodor neoliberalizma kao *globalnog hegemonističkog diskursa*. Stoga bi suverenitet, a s njim i nacionalne države u svom tradicionalnom, izvornom poimanju, predstavljao samo smetnju za svjetsko tržište i transnacionalni kapital koji su danas „izvan svake kontrole država te svojim nereguliranim oscilacijama utječu na cjelinu međunarodnih odnosa“ (Popović 2014: 117).

No, s druge strane, nasuprot trijumfalnog proglašenja *nove ere demokratije* na zapadnoj hemisferi, kraj hladnog rata na *terenu* zapravo je na površinu izbacio sav *haos* koji je postojao u *zemljama u razvoju* na taj način otkrivajući „nove slabe, propadajuće države koje su postale novi problem međunarodnog poretka“ (Crocker 2003). Iako je predsjednik George H. W. Bush govorio o *novom svjetskom poretku*, njega je sada trebalo i realizirati u vanjskopolitičkoj praksi, te pronaći načine kako će Sjedinjene Države „prestrojiti svoje institucije iz hladnog rata za odgovor (...) novim izazovima“ (Ó Tuathail 2007: 137). Predsjednik Bill Clinton i njegovi vanjskopolitički savjetnici stoga „su sa puno entuzijazma prihvatili rastuću ekonomsku međuzavisnost sveta“ (Šulcinger 2011: 352). A to je ujedno značilo i da Sjedinjene Države trebaju duboko ostati angažirane u vanjskopolitičkim poslovima, zagovarajući „širenje demokratskih vrednosti i ljudskih prava u inostranstvu“ (Šulcinger, 2011: 352).⁴ Drugim riječima, rođena je legitimacija *erozije suvereniteta* kroz matricu *humanitarnih intervencija* zarad hegemonističkog potvrđivanja Sjedinjenih Država u okviru novog posthladnoratovskog, unipolarnog svjetskog poretka. I sam Fukujama to potvrđuje kada kaže kako su „preduslovi za eroziju suvereniteta stvoreni (...) tokom takozvanih humanitarnih intervencija 1990-ih godina“ (Fukujama, 1997: 110), te nastavlja kako su one dovele do „proširenja de facto međunarodne imperijalne vlasti nad delom sveta u kojem su dominirale neuspješne države“ (Fukujama 1997: 111).

Ne samo da je unipolarnost američke hegemonije svoju legitimaciju kroz promociju postsuverenosti tražila *ideološki* preko *ekspanzije* vrijednosti neoliberalnog tržišta i demokratije već je ona sada poprimila i *vojnu dimenziju*, gdje su *neuspješne*, odnosno *države u krizi*, predstavljale odličnu priliku za *kreiranje postsuverenih identiteta* kroz *humanitarne intervencije*.⁵

---

⁴ Na taj način rođena je tzv. *Clintonova doktrina* koja, prema Chomskom „potvrđuje da SAD ima pravo pribjeći jednostranoj upotrebi vojne sile čak i da sebi osigura 'nesputani pristup ključnim tržištima', energetskim zalihama i strateškim resursima, a kamoli navodnoj zabrinutosti zbog 'sigurnosti' i iz 'humanitarnih razloga'“ (Chomsky 2015).

⁵ Autori poput Krasnera govore o tome kako su „politička oruđa koja moćne i države kojima se dobro upravlja imaju na raspolaganju pri 'popravci' država koje su propale ili kojima se loše upravlja – prije svega pomoć u vršenju vlasti i prelazna uprava (bilo formalno odobrena od Ujedinjenih nacija, ili uvedena pomoću koalicije voljnih koju vode Sjedinjene Države) – nedovoljna“ (Krasner 2008: 308). On stoga predlaže dva nova oblika, a koja bi zahtijevala prevazilaženje usvojenih pravila, kroz stvaranje *zajedničkog suvereniteta* u nekim posebnim područjima te neke *nove oblike starateljstva*, gotovo više *de facto* nego *de iure*. Smatrajući kako posljedice *propalih država* nisu ograničene samo na društva koja su direktno pogođena već mogu stvoriti konflikte izvan svojih granica, legitimiraju se humanitarne intervencije kao vanjskopolitičke oruđe unipolarne hegemonističke doktrine Sjedinjenih Država zaključujući kako takve države, prepuštene same sebi, nisu u mogućnosti da se poprave, zato što imaju ograničene administrativne mogućnosti. Nove institucionalne forme bi, s druge

4. Bosna i Hercegovina kao praktično otjelovljenje teorijskih lutanja

Unutrašnja politička previranja zbog ranijih *pogrešnih* i *neuspješnih vanjskopolitičkih egzibicija* kako u ostatku svijeta tako i na Balkanu, a zbog kojih su Sjedinjene Države odbijale da se ozbiljnije angažiraju u bosanskohercegovačkom scenariju, na kraju su postale razlogom njihovog preuzimanja vodstva u bosanskoj krizi.⁶ Podredivši međunarodnu zajednicu svojim interesima, Sjedinjene Države dovele su ne samo do *okončanja nezapamćenog četverogodišnjeg krvoprolića* već i do *instaliranja postsuverene i postkonfliktne Bosne i Hercegovine* kao paradigme njihove nove vanjskopolitičke doktrine.

Pitanja Jugoslavije kao *velikog sigurnosnog pitanja* Sjedinjene Države su se nastojale držati podalje, povjeravajući ga novoformiranoj Evropskoj uniji. No, takvo prebacivanje *vrućeg krompira* za koji se nema rješenja *drugom*, kako bi se bavili pitanjima za koja su smatrali da imaju odgovore, ubrzo se pokazalo pogrešnim. Nepostojanje odgovora za veliki broj pitanja o kojima su se Sjedinjene Države angažirale, naposljetku je dovelo u pitanje ne samo Bushove snove o novom svjetskom poretku već i cjelokupnu vanjskopolitičku agendu Clintonove administracije kao oruđa za njegovo ostvarenje. Nakon što se vidjelo kako posthladnoratovska vanjskopolitička strategija *nema jake temelje*, Sjedinjene Države su odlučile uložiti sve kapacitete u rješavanje krize u BiH koja je, prema riječima Anthonya Lakea, Clintonovog savjetnika za nacionalnu sigurnost, bila „tumor koji je izjedao američku vanjsku politiku“ (Daalder 1998). Nemogućnost Evrope da se

---

strane, obezbijedile domaću vlast u takvim državama, a koje „na neodređeni period zadiru u vestfalski/vatellovski suverenitet“ (Krasner 2008: 312). Tako bi, primjerice, *zajednički* odnosno *podijeljeni suverenitet* podrazumijevao sporazume „pod kojima pojedinci, izabrani od međunarodnih organizacija, moćnih država ili ad hoc entiteta, dele autoritet nad nekim aspektima domaćeg suvereniteta“, dok, s druge strane, uspostava de facto *starateljstva* ili *protektorata* podrazumijeva da se „vestfalski/vatellovski suverenitet ciljne države ne bi (...) poštovao, izvršna vlast bila bi dodeljena uglavnom spoljnim akterima, a međunarodni pravni suverenitet bio bi ukinut“ (Krasner 2008: 312).

⁶ Ohrabrene uspješnom koalicijom koju su predvodile oslobađajući Kuvajt od iračke okupacije, Sjedinjene Države počele su rješavati i brojne druge *gnojne čireve* u svijetu. No, zbog velikih izdataka, te njihove *neuspješnosti* ponajprije kako u Somaliji tako i na Haitiju (Šulcinger 2011: 360–365), Sjedinjene Države suočile su se s oštrim pritiscima javnog mnijenja ali i nesuglasjem unutar Kongresa o pitanju daljnjih humanitarnih intervencija nalazeći se tako pred *egzistencijalnom krizom* ostvarenja svoje vanjske politike u novim posthladnoratovskim okolnostima, u nužnoj potrebi za pronalaskom pogodnog polja svoje *uspješne legitimacije* nakon niza neuspjeha. Zapostavljena *jugoslavenska tragedija* u jeku velikog trijumfa Zapada, *najkrvavije* oslikana u *bosanskohercegovačkom usudu*, sada biva prepoznata kao posljednja vanjskopolitička prilika Sjedinjenih Država.

izbori sa krizama na prostoru bivše Jugoslavije dovela je do Srebrenice, koja je sada postala *okidač* koji je u ljeto 1995. godine pokrenuo *vojne intervencije* međunarodne zajednice predvođene Sjedinjenim Državama, dovodeći tako bosanskohercegovačku dramu pred njen *dejtonski počinak*. Crpeći svoju sadržinu još od raznih prijašnjih *ad hoc* strategija za Bosnu i Hercegovinu, *Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini* nije ponudio ništa novo osim *zaustavljanja nasilja* transformirajući ga u *mirovni proces* na taj način potvrdivši rezultate nasilja tako da se *ono što se nije dobilo na bojnopolju nije moglo dobiti ni mirovnim pregovorima* (Holbrooke 1998: 202).

Posmatran na ovaj način, Dejtonski mirovni sporazum – otpočeo vojnom intervencijom te nastao ovjeravajući *geografiju rata* u *geografiju mira* – zvanično je pozicionirao Bosnu i Hercegovinu kao *nacionalni interes* Sjedinjenih Država. Prvi put pokazujući liderstvo kroz Dejton kao inicijativu *međunarodne zajednice* predvođene Sjedinjenim Državama, one su sebi i drugima dokazale svoju *globalnu moć*, gdje je sada međunarodna zajednica sama po sebi simbioza *američkog nacionalnog interesa* te *američkih vrijednosti kao globalnih*. S druge strane, takva *dimenzija Dejtona* svakako je dimenzija koja se hoće *iskoristiti* ne samo u svrhu posthladnoratovskog *širenja* ideja slobodnog tržišta i liberalne demokratije kao temelja unipolarnog svijeta već i postkonfliktne Bosne i Hercegovine kao „geostrateške prostorije za proizvodnju različitih scenarija za druga krizna područja“ (Ćurak, 2011: 19) kroz koje će Sjedinjene Države iznova potvrđivati svoju dominaciju i hegemoniju. Na taj način, u *reanimirano* bosanskohercegovačko tijelo udahnut je duh američke posthladnoratovske geopolitičke vizije. Bosna i Hercegovina tako je postala „najamerikaniziraniji dio Europe, ogledalo globalizacije na principu američkog liderstva“ (Ćurak 2011: 155).

4.1. Karakteristike postdejtonske Bosne i Hercegovine

Dovodeći *sukobljene aktere* za pregovarački sto u Dejtonu, stvorena je *postkonfliktna* Bosna i Hercegovina dizajnirana na *rezultatima rata* i namjernog ili pak slučajnog, no *pogrešnog čitanja historije*.⁷ Dejtonski sporazum omogućio je *daljnju egzistenciju* Bosne i Hercegovine, ali pod

---

⁷ Richard Holbrooke govori o Jugoslaviji kao *najvećem kolektivnom neuspjehu*, te u tom kontekstu navodi pet ključnih faktora koji su doveli do toga, a gdje je jedan od njih i *pogrešno čitanje historije*. Ono je podrazumijevalo konsultiranje brojnih knjiga i tekstova o Jugoslaviji koje su ostavljali utisak da je *rat neizbježan* te „da stranci ne mogu učiniti ništa u regionu koji je toliko prožet drevnom mržnjom“ (Holbrooke 1998: 22).

cijenu kreiranja *nedržavne države*. Postajući prva zemlja praktičnog otjelovljenja *teorijskih lutanja* nakon hladnog rata, Bosna i Hercegovina počela je nakon Dejtona živjeti u suprotnosti od onoga što su njeni građani izabrali prije tri godine na *referendumu o nezavisnosti*. Mujkić primjećuje da se na *agresiju* na nezavisnu i suverenu Bosnu i Hercegovinu nije ni gledalo kroz prizmu njene zaštićenosti Poveljom UN-a, već isključivo kroz prizmu *humanitarne katastrofe* gdje se Bosna i Hercegovina promatrala u *duhu tadašnjeg vremena* ali i njenog kasnijeg *potencijala* za legitimaciju kao modela za budući vanjskopolitički angažman Sjedinjenih Država, kao *postsuverenog modela postdržavne zajednice*, gdje je „humanitarizacija cijelog konflikta zapravo postala strategija političke depersonalizacije BiH“ (Mujkić 2010: 128).

Za razliku od toga što ju je sačuvao od raspada, pa samim tim i njen *vanjski suverenitet*, kroz Dejton je primjetna njena *unutrašnja dezintegracija* i „gubitak državnog suvereniteta kao karakterističnog ustavnopravnog elementa“ (Šarčević 2009: 69). Vidovi *ograničenja suvereniteta* u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini *izvorno* su vidljivi *pravno, politički, vojno, ekonomski, monetarno i finansijski*.⁸ Na ovom mjestu stoga možemo identificirati *četiri ključne karakteristike* bivstvovanja njenog postdejtonskog političkog sistema.

Prva ključna karakteristika jeste činjenica da je *međunarodni Mirovni sporazum*, potpisan u Dejtonu, postao *rodnim listom* bosanskohercegovačke postkonfliktne egzistencije.⁹ Ključni segment kojim je on postao *određujući faktor* bosanskohercegovačkog državnopravnog i socijalnog identiteta jeste njegov Aneks IV, a koji funkcioniра u vidu svojevrsnog Ustava Bosne i Hercegovine kao modela njenog budućeg *ponašanja*.

---

⁸ Maslo u tom kontekstu, primjerice, identificira njegove mnogobrojne subjekte i faktore, kao što su: „Organizacija ujedinjenih naroda (OUN), Upravni odbor Vijeća za implementaciju mira (PIC), Ured visokog predstavnika (OHR), Organizacija za sigurnost i saradnju u Europi (OSCE), Europska unija (EU), Svjetska banka (WB), Međunarodni monetarni fond (MMF), Svjetska trgovinska organizacija (WTO), Ured za carinsku i fiskalnu podršku (CAFAO), Komisija za rješavanje imovinskih zahtjeva izbjeglih i raseljenih lica (CPRC), Komisija za ljudska prava, Haški tribunal, Stabilizacijske snage (SFOR), Misija Ujedinjenih naroda u BiH (UNMBiH), Međunarodne policijske snage (IPTF)“ (Maslo 2000).

⁹ Ovdje se svakako treba podvući *stroga distinkcija* između pojmova Bosne i Hercegovine kao historijskog i političkog identiteta sa hiljadugodišnjom egzistencijom te pojmova *postdejtonska* ili *sadašnja* Bosna i Hercegovina, podrazumijevajući pod tom frazom i jedan historijski stadij njene egzistencije u postkonfliktnim okvirima pravnog i političkog sistema kreiranog međunarodnim mirovnim sporazumom.

Druga karakteristika postdejtonske Bosne i Hercegovine jeste njen identitet proizašao kao *proizvod realpolitike i geografije rata kao tekuće konstantnosti*. Stoga je Ustav Bosne i Hercegovine proizašao kao aneks jednog međunarodnog ugovora *proizvodrealpolitičkog pristupa bosanskom pitanju* (Wohlsteter 1994).¹⁰

Na sceni je *etnodeterminizam* i iz njega proizlazeći koncept *etnokratije* kao treće karakteristike postdejtonske egzistencije Bosne i Hercegovine. Iako Bosna i Hercegovina historijski nikad nije bila *etnoteritorijalno podijeljeno društvo*, niti je etničko ili konfesionalno bilo osnov za njenu teritorijalnu podjelu, ona sada egzistira na tim realnostima. Ovdje je riječ o *etnodeterminizmu* kao nosećem principu demokratske vladavine u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, iz koje u konačnici proizlazi i njena *etnokraska dimenzija*.

Njena se priroda *s one strane suvereniteta* naposljetku iscrpljuje u *egzistenciji međunarodne zajednice* u političkom životu Bosne i Hercegovine kao njenog *reatora* kao četvrtoj ključnoj karakteristici. Iskazujući se u formi međunarodnog ugovora, bosanskohercegovački ustavni model „omogućuje međunarodnopravni prodor u jedan prostor koji je (...) zaštićen kao područje ekskluzivno državne odgovornosti“ (Šarčević 2009: 10).

Na sceni sada egzistira načelo *podijeljenog suvereniteta*, legitimirano i otjelovljeno kroz sporazum pod kojim „pojedinci, izabrani od međunarodnih organizacija, moćnih država ili ad hoc entiteta, dele autoritet nad nekim aspektima domaćeg suvereniteta“ (Krasner 2008: 312). Kako su kroz posljednje dvije postdejtonske karakteristike Bosne i Hercegovine, *etnodeterminizam* i *egzistenciju međunarodne zajednice* u njenom političkom životu vidljivi elementi *erozije suvereniteta* kao osnovne odrednice postsuverenosti, u narednim redovima posvetit će se pažnja njihovoj detaljnijoj analizi, naročito u kontekstu *unipolarnih ambicija Sjedinjenih Država* sadržanih u rješavanju bosanskohercegovačke krize.

---

¹⁰ Shvatajući mir jednostavno kao „odsustvo organiziranog nasilja“ (Mapel 1996: 57), realisti polaze od pretpostavke kako se u svijetu u kome vlada *anarhija* sigurnost može postići kroz *ravnotežu snaga*, kako *eksterno* tako i *interno*, balansirajući kroz „raspodjelu resursa za nacionalnu sigurnost“ (Donnelly 2005: 36). Stoga ne čudi kako je *podjela* jedan od glavnih instrumenata *akomodacije konflikta* iz realpolitičke perspektive, gdje su u slučaju Bosne i Hercegovine realisti pledirali da se „napusti politika multietničnosti i formiraju dvije odvojene države za muslimane i Srbe“ (Desch 2003: 421-422). Iako do takve, konačne podjele nije došlo, unutrašnja podjela ovjerena rezultatima rata kroz kreiranje i institucionaliziranje monoetničkih odnosno bietničkih teritorijalnih identiteta dovela je do svojevrstne uspostave interne *ravnoteže snaga*.

4.2. Suveren i suverenitet u postsuverenoj državi scenariju

Ovdje sada treba objasniti kako i na koji način postdejtonska Bosna i Hercegovina funkcionira kao *postnacionalna država reduciranog suvereniteta*, kao *postsuverena* zajednica bivstvujući između njenih domaćih političkih aktera, s jedne, te međunarodne zajednice, s druge strane. Iako se u preambuli Ustava govori o opredijeljenosti „za suverenitet, teritorijalni integritet i političku nezavisnost Bosne i Hercegovine“, na sceni pak imamo momentum *podijeljenog suvereniteta* u kojem je postojeći Ustav suverene i međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine sastavni dio jednog međunarodnog ugovora, nastao i donesen skupa s njim, *odmeđunarodnih*, ali dijelom i *domaćih aktera*, na teritoriji izvan države za koju se misli primjenjivati. Stoga je u tom kontekstu karakteristično pitanje njegovog *ustavotvorca*. Šarčević zaključuje kako je tu riječ o *američkoj diplomatiji* i *lokalnim političkim partijama* na čiji je račun inscenirano ugovaranje *u ime konstitutivnih naroda*, zaključujući kako su narodi „kao neka vrsta zamišljene, predustavne, dakle, polazne konstante, prema osnovnoj ideji i njenoj pravnoj realizaciji, morali, s obzirom na posebnosti bosanskohercegovačkog sklopa, biti prihvaćeni i priznati kao ustavotvorci“ (Šarčević 2009: 58). Legitimirani kao *ustavotvorci*, *pregovarači* su na taj način shvaćeni i kao *predstavnici naroda*: Bošnjaka, Srba i Hrvata. Takva jedna „izmaštana podjela bosanskohercegovačkog svijeta i teritorije“ (Ćurak 2011: 21) sada je kroz slovo Dejtona i *institucionalizirana*, pri čemu su etnokratske strukture vidljive iz legitimacionih mehanizama i raspodjele nadležnosti gdje „legitimacione procedure reduciraju apstraktnog građanina na sredstvo za potvrđivanje političkog establišmenta i potiskuju ga iz pozicije nosioca suvereniteta u poziciju periodičnog glasača o predstavnicima konstitutivnih naroda“ (Šarčević 2009: 24).

Ovdje već dolazimo do *postsuverene prirode* postdejtonske Bosne i Hercegovine gdje su se kroz *etnoteritorijalnu podjelu*, odnosno entitete, te njene *etnodeterminirane ustanove* predstavnici *konstitutivnih naroda* kroz Dejton dijelom nametnuli i kao svojevrsni *nosioci suvereniteta* umjesto *jednog političkog naroda* ili pak *nacije*.¹¹ Postdejtonska Bosna i Hercegovina tako se ispoljava kao *država bez nacije*, kao *postnacionalna*, država *s onu stranu nacionalnoga*, kao politički subjekat *izuzet* od *jedinstvenog načela autoriteta*. To je vidljivo i u konstataciji koju daje Šarčević: „Dodamo li

---

¹¹ *Statebuilding* koji je započeo u Dejtonu nije ni predvidio izgradnju nečega što bi bila *bosanskohercegovačka nacija*, kao oznake za *sumu bosanskohercegovačkih državljana*, ili pak retoričku kategoriju *državnog razloga*, odnosno *kompromisa* već se takav pojam doživljava kao „poziv na izmišljanje jedne nacije na putu stapanja Srba, Hrvata i Bošnjaka“ (Šarčević, 2009: 25).

svemu pitanje nosioca suvereniteta, moramo se vratiti na tezu konstitutivnih naroda i njihovih entiteta – na državnom nivou nijedan od takvih konstitutivnih naroda ne posjeduje sociološki suverenitet, odnosno sposobnost da izgledima na prinudu obezbijedi provođenje odluka/zakona. Entitetski ustavi, nakon noveliranja po odluci Ustavnog suda o konstitutivnim narodima, normativno izjednačavaju etnije kao suvlasnike entiteta i ovo osiguravaju odgovarajućim institucionalnim garancijama. Međutim, politička retorika i svakodnevni politički rituali, ali i odomaćeni nazivi za entitete koji cirkuliraju u dnevnoj štampi, leksici i ozbiljnijim znanstvenim analizama (...) entiteti se (...) ne definiraju prema ustavnopravnom statusu, nego prema stvarnim pozicijama moći“ (Šarčević 2009: 71–72).

Pored toga, on zaključuje kako ne postoji suveren organ u ustavnom sistemu Bosne i Hercegovine koji posjeduje „najviše kompetencije da (...) snagom ustava odlučuje o sadržaju normi i pojedinačnih nadležnosti“ (Šarčević 2009: 70). Suverenitet je s države prenesen *na niže organe*, pa tako imamo *uske kompetencije državnih ustanova*, dok su, s druge strane, brojne nadležnosti prenesene na entitete. Složena arhitektura državnih institucija koja ne samo da je limitirana nadležnostima već je kao takva dovela do toga da „entiteti stvaraju svoje vlastite paralelne institucije uprkos postojanju državnih formalnih institucija“ (Korkut – Mulalić 2009: 111). Iako su, prema članu III stav 2. Ustava, entiteti podređeni *suverenitetu Bosne i Hercegovine*, a o čemu govore i *neki drugi autori* (Ibrahimagić 1999.; Trnka 2006), Šarčević identificira da ne postoji „izričita norma ili propis koji pri međusobnim kolizijama između entiteta, ili između entiteta ili države, određuje primat državnog prava nad entitetskim“ (Šarčević 2009: 71).¹² Depersonalizirana u Dejtonu na *njene etničke grupe* shvaćene kao svojevrsni *pretpolitički identiteti*, one sada zapravo konstruiraju *postpolitičku* Bosnu i Hercegovinu, kao *postmoderni društveni subjekt* s onu stranu suverenosti, pri čemu „državi BiH nedostaje nezavisnost koju uživa centralna vlast u ostalim decentraliziranim državama, te na taj način ne može obavljati osnovne državne funkcije“ (FPI 2010: 13, prema: Mujkić 2010: 129).

Nepostojanje jedinstvenog načela autoriteta na državnom nivou u kontekstu praktične realizacije jednog od ključnih shvatanja suverenosti u kojoj država „mora biti odgovorna za svoj vlastiti unutrašnji pravni sistem“ (Vaughan-Williams 2008: 324), otvara *ovisnost* ovakve Bosne i Hercegovine spram

---

¹² Najbolji takav primjer vidljiv je u činjenici nepoštivanja Odluke Ustavnog suda BiH o pitanju ustavnosti člana 3.b) Zakona o praznicima Republike Srpske, a koju su odbacili kako predsjednik tako i Narodna skupština Republike Srpske, bez ikakvih pravnih posljedica.

vanjskih aktera koji su ujedno i *njeni tvorci*. Ona se stoga teško može suprotstaviti djelovanju međunarodne zajednice unutar svoje teritorije. Erozija suvereniteta kreirana u Dejtonu sada je vidljiva ne samo kroz depersonalizaciju i slabe državne institucije već i kroz politički subjektivitet *međunarodne zajednice* čije su institucije „u različitim političkim, sigurnosnim, ekonomskim, socijalnim i drugim aranžmanima premrežile (...) Bosnu i Hercegovinu, proizvodeći od te države idealnu zemlju za sebe, a od međunarodne zajednice novi geopolitički faktor, s onu stranu nacionalnih država“ (Ćurak 2011: 20).

Kreirana kao država konstitutivnih naroda, Bosna i Hercegovina se istovremeno konstruira i kao svojevrsna *konsocijacijska etnokratija*.¹³ No, *privatizirajući državnu vlast*, etnoelite ne dolaze do *konsenzusa*, ne samo zato što su *dejtonski konsocijacijski model* shvatili isključivo kao mehanizam za svoju legitimaciju već i zbog toga što im to on sâm i omogućava. Stoga, „namjesto da vodi kartele elita saradnji i stabiliziraju demokratije, trenutni konsocijacijski aranžman u BiH vodi k daljem zaoštavanju, pogoršanju sigurnosne situacije, stalnom dizanju tenzija“ (Mujkić 2008). Aneks X Dejtonskog mirovnog sporazuma zato sada daje *politički subjektivitetmeđunarodnoj zajednici* koja se kroz svoju *savjetovanu moć* instalirala u *politički sistem Bosne i Hercegovine* kao subjekt koji bi preko provedbe *civilnih aspekata* mirovnog rješenja *premostio* nedostatak kompromisa između domaćih politika, te radio na *uspostavljanju političkih i ustavnih institucija u Bosni i Hercegovini*.

Dok je sama postdejtonska Bosna i Hercegovina rezultat američke diplomatije koja je na sebe preuzela *vojni segment* implementacije mirovnog procesa, njegova *civilna komponenta* povjerena je Evropskoj uniji, gdje ulogom *Ureda visokog predstavnika* (OHR) ona sada zvanično postaje *objektom* međunarodne zajednice personalizirane u instituciji visokog predstavnika koji je „zbog antagonizama između grupa u Bosni (...) donosio (...) mnoge, veće ili manje odluke“ (Krasner 2008: 322). Kasnijom *promjenom političke paradigme* međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini kroz tzv. *handing over* strategiju ona počinje „postupni prijenos moći na lokalne vlasti“ (Soloiz 2012). No, takva pasivizacija uloge međunarodne zajednice u lokalnim okvirima neuspjelih konsocijacijskih institucija i njenih etnoigrača zapravo dovodi do produbljenja *političke krize* u kojoj domaće političke elite ne samo da nisu sposobne preuzeti

---

¹³ Naime, kako Ustav Bosne i Hercegovine ne prepoznaje drugu kategoriju osim *konstitutivnih naroda*, onda se ne može govoriti o demokratskom modelu vlasti u kojem je *ethnos* zamijenio *demos*.

odgovornost za *upravljanje državom* već i povećavaju razinu *konfliktnoga*. Produbljivanje takvog *statusa quo*, između kojeg je postdejtonska bosanskohercegovačka egzistencija raspeta, potvrđuje njenu *bezalternativnu kvadraturu kruga* u kojoj *nepostojanje izlaza* samo legitimira ovakvu Bosnu i Hercegovinu kao *eksperimentalno područje* međunarodne zajednice, koja sada služi za *proizvodnju različitih scenarija za druga krizna žarišta u svijetu*.¹⁴

Onemogućena u kretanju, Ćurak zaključuje kako je ovakva Bosna i Hercegovina „oslobođena mitologije države-nacije, kao netipična nacionalna država, bez titulirane države nacije, onaj nacionalni teritorij na kojemu 'pjesnici globalizma' perom (Evropska unija i njene institucije, UN i njene službe, OHR, OSCE, NGO...) i mačem (NATO), uz najmanje otpora, 'potiskivanja i sumnje', mogu konstruirati novu zajednicu, eksperimentalnu državu u globalnom opticaju“ (Ćurak 2002). Namećući se kao *subjekt erozije* i *suvlasnik njenog suvereniteta*, međunarodna zajednica kroz Bosnu i Hercegovinu kao *svojpostmodernistički eksperiment* vrši odbacivanje totaliteta fragmentacijom politike i gubitkom moći države u nakani oblikovanja i započinjanja izgradnje *svjetskog društva* kroz sistem *globalnog upravljanja u lokalnoj zajednici*. Cilj je tako međunarodnu zajednicu *osloboditi presije sistema država*, te je uokviriti u *globalnu politiku* na *lokalnom nivou*, a to ujedno znači i *projicirati* globalno dominantnu neoliberalnu paradigmu u *institucionalni krvotok* Bosne i Hercegovine.

Nije stoga slučajna produkcija takvih bezalternativnih, *status quo* scenarija u svjesno razgrađenoj državi poput ove. Oni predstavljaju i održavaju živeći eksperiment *vještački* institucionalizirane antagonističke koegzistencije etnoelita kreirane u Dejtonu pod zaštitom međunarodnopravnog subjektiviteta, kao realnosti već prisutne u drugim oglednim država kojima se prije ili kasnije *smiješi dejtonska sudbina*.¹⁵ *Bosanskohercegovačkom vježbaonicom* legitimirano je posthladnoratovsko vanjskopolitičko i geostrateško bojanje svjetskog platna kistom *liberalne demokratije, slobodnog tržišta, globalizacije* i *neoliberalnog kapitalizma*, kreirajući ovisnost o jedinom preostalom svjetskom hegemonu otjelovljenom u Sjedinjenim Državama i njihovim vrijednostima kao univerzalnim, kako bi *novi svjetski poredak* u bojama unipolarnog svijeta zbiljski mogao

---

¹⁴ „Dayton je ozbiljno predložen za Sjevernu Irsku, Kipar, Kašmir, Srednji istok i druge gnojne čireve“ (Holbrooke 1998: 234).

¹⁵ Ne čude stoga prikazanja dejtonskog lika u brojnim drugim scenarijima, od onog u Iraku (Beehner 2007.; Đorđević 2007), preko Gruzije (Beehner 2008) do Sirije (O'Hanlon 2015.; Champion 2015.; Stavridis 2015). Dejtonski model postao je prihvatljiva paradigma čak i za Rusiju po pitanju sudbine Ukrajine (Recknagel 2014).

zaživjeti.¹⁶ Stoga očuvanje američke hegemonije sada ide uporedo sa humanitarnim intervencijama i širenjem globalizacije, gdje je, iako u iskušenju, svijet u eri onoga što bi se moglo nazvati *američkim snom* u kojem *zakon ponude i potražnje* nastoji skinuti *suverenitet* sa trona najmoćnijeg zakona (Khanna 2016).

5. Zaključak

Zaustavljajući nasilje, Dejton je potvrdio *rasparčanost* Bosne i Hercegovine dajući legitimitet njenim *paradržavnim identitetima* koji su sada postali *relevantni politički akteri*, transformirajući njihove *rezultate* u bosanskohercegovačku postkonfliktnu stvarnost. Zaustavljanje sukoba na ovaj način ne samo da je stvorilo *nefunkcionalnu postsuverenu Bosnu i Hercegovinu* osmišljenu kao uspješan proizvod američke diplomatske intervencije već je kroz nju *potvrdilo dominaciju Sjedinjenih Država* legitimirajući njihovu krucijalnu ulogu u budućim svjetskim odnosima. Rezultati *etničkog čišćenja, deportacije, silovanja, ubistava i genocida* tako su postali *kamen temeljac* njene posthladnoratovske vanjske politike. Stoga je, iako Bosna i Hercegovina više nije nacionalni interes Sjedinjenih Država, u njihovom interesu da *očuvaju mir*, čuvajući tako Bosnu i Hercegovinu kao ogledni primjer svoje vanjske politike, istovremeno gradeći vještački projicirane sukobe kako bi ih na primjeru Bosne i Hercegovine isprobali, te njihova rješenja u praksi primijenili na drugim žarištima.

Producirajući bezalternativne *status quo* scenarije unutar njenog političkog i društvenog sistema, Sjedinjene Države zajedno kroz međunarodnu zajednicu u Bosni i Hercegovini vide *pobjedu* svoje nove vanjskopolitičke doktrine, gdje je ona sada postala *poligon, eksperimentalna prostorija* ne samo za ispitivanje, dizajniranje i osmišljavanje budućih američkih intervencija već i za *ubrizgavanje neoliberalnih načela* u njen institucionalni krvotok. Najnovije *neoliberalne reforme* sadržane u *Reformskoj agendi* na primjeru tzv. *mehanizma koordinacije* dokazuju taj primjer *dodatno slabeći državu* i *derogirajući njen vanjski suverenitet* u kojem je proces pregovaranja sa Evropskom unijom sada podijeljen između države, njenih entiteta, Distrikta Brčko te kantona u Federaciji, izjednačavajući Bosnu i Hercegovinu sa njenim *(etno)teritorijalnim jedinicama*. Bosna i Hercegovina tako egzistira s onu stranu modernih suverenih nacionalnih država koje nastaju na temeljima rata i krvoprolića; hoće je se prikazati kao *postmoderna* i *postsuverena ne-*

---

¹⁶ O nekim osnovnim smjernicama vanjske politike Sjedinjenih Država poslije hladnog rata vidjeti: Haass 2002.

država nastala institucionalizacijom mira. Kao dijete unipolarnosti, bez ikakvog *kohezivnog elementa* unutar njene političke egzistencije, ona se sada suočava sa opasnosti svoje daljnje *dezintegracije*, gdje opadanje američke globalne hegemonije *relativizira* i njen globalni značaj, a generacije socijalizirane u vještački podijeljenom društvu postaju nosioci pitanja njene daljnje egzistencije.

Literatura

1. Arnedt, H.(1965) *On Revolution*, The Viking Press, New York.
2. Beehner, L.(2007) *What Model Should Iraq Follow after U.S. Forces Withdraw?* (online). Dostupno na: <<http://www.cfr.org/iraq/model-should-iraq-follow-after-us-forces-withdraw/p13667>> (10. 3. 2016).
3. Beehner, L.(2008) *Should Georgia follow Bosnia's model?* (online). Dostupno na: <<http://www.theguardian.com/commentisfree/2008/aug/26/serbia.georgia>> (10. 3. 2016).
4. Bellamy, R.(2003), „Sovereignty, Post-Sovereignty and Pre-Sovereignty: Three Models of the State, Democracy and Right within the EU“. U: Walker, N., ur., *Sovereignty in Transition*, Hart Publishing, Oxford, str. 167–190.
5. Bodin, J.(2002) *Šest knjiga o republici*, Politička kultura, Zagreb.
6. Champion, M.(2015) *To Imagine Syria at Peace, Think of Bosnia* (online). Dostupno na: <<http://www.bloombergview.com/articles/2015-09-14/syria-at-peace-to-imagine-it-think-of-bosnia>> (10. 3. 2016).
7. Chomsky, N.(2015) *The United States, Not Iran, Poses Greatest Threat to World Peace* (online). Dostupno na: <http://www.democracynow.org/2015/9/22/noam_chomsky_the_united_states_not> (5. 3. 2016).
8. Crockner, C.(2003), „Engaging Failing States“, *Foreign Affairs*, 82 (5), str. 32–45.
9. Ćirić, J.(2008) „Suverenitet u savremeno doba“, *Filozofija i društvo*, 19 (1), str. 191–216.
10. Ćurak, N.(2002) *Bosna nakon Dejtona: Geopolitička iskušenja postmoderne države* (online). Dostupno na: <<http://bit.ly/1UYy1xs>> (12. 3. 2016).
11. Ćurak, N.(2011) *Izveštaj iz periferne zemlje: Gramatika geopolitike*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
12. Daalder, I. H.(1998) *Decision to Intervene: How the War in Bosnia Ended* (online). Dostupno na: <<http://www.brookings.edu/research/articles/1998/12/balkans-daalder>> (8. 3. 2016).
13. Degan, V. Đ.(1998), „Teritorijalna suverenost države“, *Politička misao*, 35 (1), str. 54–74.

14. Donnelly, J. (2005) „Realism“. U: Burchill, S. et al. *Theories of International Relations*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
15. Dryzek, J. S., P. Dunleavy (2009) *Theories of Modern State*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
16. Đorđević, M. (2007) *The Bosnia model* (online). Dostupno na: <http://www.washingtontimes.com/news/2007/jan/17/20070117-082410-6259r/> (10. 3. 2016).
17. Foucault, M. (2009) *Society Must Be Defended*, Picador, New York.
18. Fukujama, F. (2007) *Gradenje države: Upravljanje i svetski poredak u dvadeset prvom veku*, Filip Višnjić, Beograd.
19. Gumplová, P. (2015) „On Sovereignty and Post-sovereignty“, *Philosophica Critica*, 1 (2), str. 3–18.
20. Haass, R. N. (2002) *Defining U.S. Foreign Policy in a Post-Post-Cold War World* (online). Dostupno na: <http://2001-2009.state.gov/s/p/rem/9632.htm> (15. 3. 2016).
21. Harvey, D. (2013) *Kratka povijest neoliberalizma*, VBZ, Zagreb.
22. Hasanović, J., M. Hadžihasanović (2015) „Postdaytonska Bosna i Hercegovina i politički aktivizam mladih“. U: Tomašević, V., ur., zbornik studentskih radova *Mladi i Dejton – 20 godina poslije*, Fakultet političkih nauka, Banja Luka, str. 53–75.
23. Holbrooke, R. (1998) *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo.
24. Ibrahimagić, O. (1999) *Supremacija Bosne i Hercegovine nad entitetima*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.
25. Keating, M. (2002) *Plurinational Democracy in a Post-Sovereign Order* (online). Dostupno na: <https://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/EuropeanisationFiles/Filetoupload,38424,en.pdf> (25. 2. 2016).
26. Kelsen, H. (2008) *Reine Rechtslehre: Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik*, Mohr, Tübingen.
27. Khanna, P. (2016) *These 25 Companies Are More Powerful Than Many Countries* (online). Dostupno na: <http://foreignpolicy.com/2016/03/15/these-25-companies-are-more-powerful-than-many-countries-multinational-corporate-wealth-power/> (15. 3. 2016).
28. Korkut, H., M. Mulalić (2012) „Implications of Dayton Peace Agreement on Current Political Issues in Bosnia and Herzegovina“, *Journal of Social Sciences – Special Issue on Balkans*, str. 107–117.
29. Krasner, S. D. (1999) *Sovereignty: Organized Hypocrisy*, Princeton University Press, Princeton.
30. Krasner, S. D. (2008) „Podela suverenosti“. U: Bojanić, P., I. Milenović, ur., *Suveren i suverenost*, Službeni glasnik, Beograd, str. 308–340.
31. Kurečić, P. (2012) „Uzroci i artikulacije otpora postmodernoj geopolitičkoj praksi“, *Međunarodne studije*, 12 (3/4), str. 53–76.
32. MacCormick, N. (1999) *Questioning Sovereignty*, Oxford University Press, Oxford.

33. Maslo, S.(2000)*Kompromisi bili nužni: Neki aspekti ograničenja suvereniteta Bosne i Hercegovine* (online). Dostupno na: <http://www.most.ba/041/012.htm> (7. 3. 2016).
34. Mapel, D. R.(1996),„Realism and the Ethics of War and Peace“. U: Nardin, T., ur.,*The Ethics of War and Peace: Religious and Secular Perspectives*, Princeton University Press, Princeton, str. 54–77.
35. Mujić, A.(2008),„Ideološki problemi konsocijacijske demokratije u Bosni i Hercegovini“, Status: magazin za političku kulturu i društvena pitanja, 13, str. 122–132.
36. Mujkić, A.(2010),„The Ethnopolitics and Crisis of Sovereignty in Bosnia and Herzegovina“, European Perspectives – Journal on European Perspectives of the Western Balkans, 2 (2), str. 123–132.
37. Odluka Ustavnog suda BiH o ocjeni ustavnosti člana 3.b) Zakona o praznicima Republike Srpske (online). Dostupno na: http://www.ustavisud.ba/dokumenti/_bs/U-3-13-1017392.pdf (1. 3. 2016).
38. O'Hanlon, M.(2015)*Syria's one hope may be as dim as Bosnia's once was* (online). Dostupno na: <http://blogs.reuters.com/great-debate/2015/10/06/syrias-one-hope-may-be-as-dim-as-bosnias-once-was/> (10. 3. 2016).
39. Ó Tuathail, G.(1998),„De-Territorialised Threats and Global Dangers: Geopolitics and Risk Society“. U: Newman, D., ur.,*Geopolitics: Boundaries, Territory and Postmodernity*, Franc Cass Publishers, London, str. 17–32.
40. Ó Tuathail, G. et al.(2007) *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb.
41. Popović, P.(2014)*Kriza međunarodnog poretka 21. stoljeća*, Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske/Disput, Zagreb.
42. Pusić, E.(2002),„Može li se država još opravdati?“, Politička misao, 39 (2), str. 71–83.
43. Recknagel, C.(2014)*For Russia, Ideal Scenario In Ukraine Might Just Be The Bosnian Model* (online). Dostupno na: <http://www.rferl.org/content/russia-ukraine-bosnia-model/26568354.html> (10. 3. 2016).
44. Soloiz, C.(2012)*Post-Dayton Bosnia: The Other Path* (online). Dostupno na: <https://www.opendemocracy.net/christophe-soloiz/post-dayton-bosnia-other-path> (10. 3. 2016).
45. Stavridis, J.(2015) *Syrian Ghosts* (online). Dostupno na <http://foreignpolicy.com/2015/11/06/lessons-from-the-balkans-for-syria/> (10. 3. 2016).
46. Šarčević, E.(2009)*Dejtonski ustav: Karakteristike i karakteristični problemi*, Fondacija „Konrad Adenauer“, Sarajevo.
47. Šulcinger, R. D.(2011)*Američka diplomatija od 1900. godine*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd.
48. Trnka, K.(2006)*Ustavno pravo*, II izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Fakultet za javnu upravu, Sarajevo.
49. Țuțuianu, S.(2013)*Towards Global Justice: Sovereignty in an Interdependent World*, Asser Press, Den Haag.

50. Vaughan-Williams, N.(2008),„Borders, Territory, Law“, *International Political Sociology*, 2 (4), str. 322–338.
51. Voigt, R.(2002),„Koliko nam države treba?“, *Politička misao*, 39 (2), str. 27–40.
52. Wohlstetter, A.(1994),„Creating a Greater Serbia: Clinton's Final Sell-Out of Bosnia“, *The New Republic*, 211 (5), str. 22–27.
53. Zgodić, E.(2008)*Realpolitika i njeni protivnici*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj.